

Diskrimineras invandrarföretagare i Sverige?

En empirisk studie av småföretagskonkurser under 1990-talet

Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen

Stockholm 2003

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2003:17

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-690 91 91
Ordertel: 08-690 91 90
E-post: fritzes.order@liber.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen, 1993.
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som skall svara på remiss.

Broschyren kan beställas hos:
Information Rosenbad
Regeringskansliet
103 33 Stockholm
Fax: 08-405 42 95
Telefon: 08-405 47 29
www.regeringen.se/propositioner/sou/pdf/remiss.pdf

Tryckt av Elanders Gotab AB
Stockholm 2003

ISBN 91-38-21954-9
ISSN 0375-250X

Förord

Integrationspolitiska maktutredningen tillsattes efter ett regeringsbeslut den 7 september 2000 och har i uppdrag att beskriva och förklara likheter och skillnader mellan invandrare och infödda när det gäller makt och inflytande i det svenska samhället. Utredningsarbetet bedrivs av forskare som arbetar under vetenskaplig självständighet. Resultaten är avsedda att ge underlag för en fördjupad diskussion om integrationspolitikens förutsättningar och framtida utformning och redovisas successivt i de rapporter utredningen publicerar. Som brukligt är i vetenskapliga sammanhang är författarna ensamma ansvariga för innehållet.

Föreliggande rapport belyser villkoren för invandrade och infödda företagare. Att starta och driva ett eget företag har presenterats som en väg bort från arbetslösheten för invandrade personer som haft svårt att få fotfäste på arbetsmarknaden. Men kunskaperna är begränsade om hur det går för de invandrare som valt att starta egna företag och om hur framgångar och misslyckanden ska förklaras.

Den övergripande frågan i den här studien är om det svenska samhället ställer upp särskilda hinder för företagare med invandrarbakgrund och därmed diskriminerar denna grupp av näringsidkare. I rapporten analyserar Annette Tegnemo de svårigheter som ett urval av invandrade och infödda företagare mött i sin verksamhet. Studien baserar sig på dokumentation rörande 200 konkurser, från tingsrätterna i Stockholm och Uppsala under 1990-talet. Författaren finner stora likheter mellan de båda grupperna av näringsidkare, såväl i fråga om konkursernas orsaker som när det gäller de åtgärder som vidtogs när företaget råkat i ekonomisk kris. Resultaten ger därmed ringa stöd för misstanken att invandrade företagare skulle ha missgynnats i jämförelse med infödda.

Uppsala i februari 2003

Anders Westholm
Särskild utredare

Karin Borevi
Utredningssekreterare

Per Strömblad
Utredningssekreterare

Innehållsförteckning

Tabellförteckning	7
Sammanfattning	9

DEL 1 INTRODUKTION OCH ALLMÅN BAKGRUND

1. Integration genom egenföretagande	13
1.1. Problemställning och forskningsansats	19
1.2. Disposition samt redovisning av de empiriska resultaten	19
2. Forskningsläge	21
2.1. Invandrarföretagande i Sverige	21
2.2. Internationell forskning om invandrarföretagande	31
2.3. Nyföretagande och företagskonkurser	34
2.4. Slutsatser	40
3. Terminologi	44
3.1. Invandrare, infödda och småföretagande	44
3.2. Diskriminering av invandrarföretagare	48

DEL 2 METODUTVECKLING OCH RESULTAT

4. Att beskriva faktisk diskriminering i småföretagandet	55
4.1. Grundläggande metodöverväganden	55
4.2. Datainsamling och urvalsmetod	61
4.3. Konstruerande och fördjupad analys	70
4.4. Tolkning av forskningsmaterialet	72
5. Företagarna och deras företag	75
5.1. Företagarna	75
5.2. Företagen	85
6. Utvecklingen mot obestånd och konkurs	98
6.1. Den konkurssökande	98
6.2. Tid från företagsstart/-övertagande till obestånd	101
6.3. Orsaker till företagens obeståndssituation	106
6.4. Åtgärder vid obeståndssituationen	132
6.5. Tid från obestånd till konkurs	140
6.6. Verksamhetens pågående en månad före konkursutbrottet	141
6.7. Tillgångar och skulder i företaget	143
6.8. Sammanfattning	161

7.	Brottslighet	164
	7.1. Konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke	164
	7.2. Antal brott som företagarna misstänktes för	172
	7.3. Aktualiserad fråga om näringsförbud	172
	7.4. Sammanfattning	174
	8. Detaljgranskning av invandrargruppen – betydelsen av härkomst	175
	8.1. Sammanfattning	180
	9. Sammanfattning och slutsatser	182
	9.1. Centrala utgångspunkter och slutsatser utifrån analyserna	182
	9.2. Likheter och skillnader mellan Stockholm och Uppsala	187
	9.3. Jämlikhet mellan invandrare och infödda inom egenföretagandet	188
	BILAGOR	
	Bilaga 1. Urvalet av konkursförsatta företag i Stockholm och Uppsala	193
	Företag ledda av invandrare	193
	Företag ledda av infödda	196
	Bilaga 2. Analysunderlag som avser konkursförsatta företag i Stockholm	200
	Bilaga 3. Analysunderlag som avser konkursförsatta företag i Uppsala	209
	Bilaga 4. Regler vid egenföretagande och konkurs: en översikt	218
	Källor för information om företagande	218
	Beskrivning av de företagsformer som ingår i studien	219
	Krav på ordnad bokföring	224
	Redovisning och erläggande av skatter och avgifter	226
	Konkursförfarandet	228
	Borgenärsbrotten och frågan om näringsförbud	232
	Käll- och litteraturlista	237

Tabellförteckning

Tabeller i kapitel 5

5:1	Företagarens yrkesbakgrund	80
5:2	Antal tillfällen som företagaren tidigare startat eget företag	80
5:3	Invandrarföretagarnas härkomst	82
5:4	Antal tillfällen som företagaren tidigare varit försatt i konkurs	84
5:5	Antal företag per bransch	87
5:6	Företagens startår	88
5:7	Företagsform	89
5:8	Metod för företagsstart – 1	91
5:9	Metod för företagsstart – 2	93
5:10	Anställda i företaget	94
5:11	Antal anställda	95
5:12	Ansvarig för den löpande bokföringen i företaget	97

Tabeller i kapitel 6

6:1	Konkurssökande	101
6:2	Tid från företagsstarten/-övertagandet till obeståndssituationen	104
6:3	Orsaker till obeståndssituationen i företaget	107
6:4	Preciserad orsak till obestånd – åliggande till SKF m.fl. myndigheter	110
6:5	Åliggande till SKF m.fl. myndigheter – precisering taxeringsrevision	110
6:6	Åliggande till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter – precisering kända skatteskulder och andra avgifter	112
6:7	Preciserad orsak till obestånd – driftkostnader	113
6:8	Preciserad orsak till obestånd – för liten kundkrets	116
6:9	För liten kundkrets – precisering fick inte ett tillräckligt stort antal kunder	117
6:10	För liten kundkrets – precisering förlorade kunder	118
6:11	Preciserad orsak till obestånd – leverantör-, kundproblem	120
6:12	Preciserad orsak till obestånd – expansion	122
6:13	Preciserad orsak till obestånd – olycka, sjukdom, inbrott	124
6:14	Preciserad orsak till obestånd – bristande vilja och/eller förmåga	127
6:15	Preciserad orsak till obestånd – egendomsflykt	130
6:16	Antal företagare per åtgärdsgrupp	133
6:17	Temporär åtgärd vid obestånd – kapitaltillförsel	135
6:18	Temporär åtgärd vid obestånd – omstrukturering av verksamheten	135
6:19	Permanent åtgärd vid obestånd – omstrukturering av verksamheten	136

6:20	Företagsrekonstruktion, ackord, betalningsinställelse	138
6:21	Andra åtgärder vid obestånd	139
6:22	Preciserad åtgärd vid obestånd – olovliga uttag i samband med obestånd	139
6:23	Tid från obeståndssituationen till konkursen	141
6:24	Verksamhetens pågående en månad före konkursen	142
6:25	Tillgångar i företaget vid konkursutbrottet	144
6:26	Fordringsägare vid konkursen	150
6:27	Prioriterade fordringsägare med särskild förmånsrätt vid konkursen, fordringsägarnas totala fordran samt andel av belåningen i respektive företagargrupp	152
6:28	Andel utlånat kapital från prioriterade fordringsägare till respektive företagargrupp	153
6:29	Form av säkerhet för krediter som utgör prioriterade fordringar vid konkursen	156
6:30	Prioriterade fordringar som beviljats med krav på företagshypotek som enda säkerhet	157
6:31	Prioriterade fordringar som beviljats med krav på kombinerade säkerheter	158
6:32	Statens, bankers och andra kreditgivares, privatpersoners respektive övrigas fordringar samt andel av den totala skulden och brist i boet vid konkursen	160

Tabeller i kapitel 7

7:1	Konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke	168
7:2	Skäl för konkursförvaltarens misstanke om bokföringsbrott	171
7:3	Antal brott som företagaren misstänktes för	172
7:4	Aktualiserad fråga om näringsförbud	173

Tabell i kapitel 8

8:1	Detaljgranskning av invandrargruppen – betydelsen av härkomst	176
-----	---	-----

Sammanfattning

I denna studie har ett av integrationspolitikens övergripande mål, *jämlikhet*, studerats empiriskt, det vill säga om invandrare i den praktiska verkligheten ges samma möjligheter som infödda inom ett för integrationsfrågan centralt område, nämligen egenföretagande.

Invandrarföretagande har börjat att få ökad uppmärksamhet inom svensk forskning, men fortfarande vet man inte särskilt mycket om hur det går för de invandrare som har startat egna företag. Hittills framlagda forskningsresultat pekar på att invandrare upplever särskilda svårigheter jämfört med övriga företagare och att bristande kunskaper om det svenska regelsystemet kan vara ett hinder för en framgångsrik verksamhet. För invandrarföretagare som misslyckas riskerar möjligheterna till en positiv integration i det svenska samhället att försvåras ytterligare.

Det har hittills saknats en empiriskt förankrad, komparativ studie som på djupet belyser vilka hinder som möter invandrarföretagare och om problemen är specifika för invandrare i förhållande till övriga företagare. I den här studien utreds om de svenska rättsreglerna och småföretagandets villkor i övrigt utgör särskilda hinder för invandrarföretagare jämfört med övriga företagare under pågående verksamhet.

Forskningen har hittills i huvudsak haft en stark tendens att bygga på företagares subjektiva upplevelser av framgångar och misslyckanden. Min ambition har varit att, med bortseende från företagarnas egna upplevelser, i stället fokusera undersökningen på objektiva faktorer som bidragit till att verksamheten misslyckats. Forskningen bygger på analys av konkursakter som torde vara ett av de mest ändamålsenliga materialen för att belysa frågeställningen. 100 konkursakter som avser invandrarföretag och lika många akter som gäller företag som drevs av infödda har utgjort underlag för studien. Företagen har försatts i konkurs vid tingsrätterna i Uppsala och Stockholm under perioden 1994 till 1998. Jag har tillämpat en kvalitativ metod med kvantitativa inslag vid analys av konkursakterna. Metoden har tillämpats på samma sätt vid analys av företagskonkurser som avser både invandrare och infödda.

Relationerna inom och mellan de analyserade grupperna uppvisar ett tydligt mönster. Resultaten är påfallande likartade mellan grupperna och tyder på att det svenska regelverket sannolikt inte utgjort större hinder för invandrarföretagare än för övriga företagare. Invandrarföretagarna tycks inte ha haft sämre förutsättningar än övriga

företagare då de startade egen verksamhet. Invandrarföretagarna var lika gamla som de infödda företagarna då de startade företaget och de hade motsvarande tidigare erfarenhet av den aktuella branschen och av eget företagande. De båda grupperna kom på obestånd på grund av samma orsaker och de åtgärder som vidtogs vid företagets ekonomiska krissituation var likartade. Resultaten ger inte heller stöd för att invandrarna diskriminerats finansiellt under pågående verksamhet. I lika stor andel av invandrarföretagen som i företagen ledda av infödda förekom krediter från banker och andra kreditgivare och skulden till banker samt andra kreditgivare var dessutom större i invandrarföretagen, vilket tyder på att invandrarna har beviljats lån till större belopp än de infödda företagarna. Invandrarna framstår därmed inte som diskriminerade av banker och andra finansiella institutioner.

Flera av de faktorer som bidragit till konkurserna tyder på att företagarna har saknat tillräckligt företagskunnande. Inga anmärkningsvärda skillnader kan påvisas mellan grupperna i detta avseende. I några företag har det inträffat händelser som har legat utanför företagarnas kontroll och som bidragit till att företagen kommit på obestånd. Omständigheterna talar även för att vissa företagare har utnyttjat gällande regler till sin ekonomiska fördel, men i strid med lagen. Inte heller i dessa fall finns det några skillnader mellan invandrarföretagare och övriga företagare.

DEL 1

Introduktion och allmän bakgrund

1. Integration genom egenföretagande

Det brukar anses att det under 1960-talet fördes en assimileringsspolitik i Sverige. I själva verket var det knappast någon integrationspolitik som fördes, snarare invandrarpolitik där ledmotivet till att börja med var att snabbt sammansmälta den invandrade befolkningen med den inhemska. Kjell Öberg, som 1969 utnämndes till generaldirektör för det nyinrättade Invandrarverket, har påpekat att avsaknaden av en anpassningspolitik innebar att assimileringstrycket från den svenska omgivningen inte mötte några hinder.¹ Fortfarande på 1970-talet argumenterades i riksdagsdebatterna för behovet av en "naturlig assimilering" och "invandrarnas möjligheter att på ett naturligt och självklart sätt inlemmas i det svenska samhället".² Med en sporadisk och måttlig invandring kunde ett sådant icke-agerande vara möjligt, men inte under de förhållanden som rådde åren runt 1970. Under 1944–1970 beräknas Sveriges folkmängd ha ökat med cirka 650.000 personer som en direkt följd av invandringen och indirekt genom de barn som invandrarna födde i Sverige. Det visade sig i början av 1970-talet att många invandrare behållit sina sedvänjor och värderingar och att den önskade assimileringen uteblivit.

Efter hand började dubbelsidigheten i anpassningen att lyftas fram, det vill säga att det inte bara förväntades av invandrarna att de skulle anpassa sig *till* det svenska samhället, utan att det också krävdes förändringar av det svenska förhållningssättet mot de nya medborgarna så att det blev möjligt för dem att istället anpassa sig *i* det svenska samhället. Utgångspunkterna för svensk invandrar-/integrationspolitik formulerades av 1968 års Invandrarutredning och slogs fast år 1975. De brukar sammanfattas i de tre målen jämlikhet, valfrihet och samverkan.³ Invandrarpolitikens målsättning var att göra invandrarna till en naturlig del i den svenska samhällsgemenskapen, inte minst genom att bereda dem sysselsättning på samma villkor som övriga medborgare. Tio år senare fastslogs att dessa invandrarpolitiska mål skulle gälla även fortsättningsvis.⁴

Under 1990-talet blev dock invandrarnas bristande integrering i det svenska samhället allt mer uppenbar. Dåvarande statsrådet Leif

¹ Öberg 1979:78.

² Se t.ex. motion II:54, år 1970 (s).

³ Prop. 1975:26, bet. InU 1975:6, rskr. 1975:160.

⁴ Prop. 1985/86:98, bet. SfU 1985/86:20, rskr. 1985/86:301.

Blomberg uttryckte i direktiven till Invandrarpolitiska kommittén år 1994 att ”det finns anledning att känna en växande och allvarlig oro inför de stora svårigheter många invandrare har att bli delaktiga i det svenska samhället”,⁵ och att det ansågs nödvändigt att intensifiera arbetet med att underlätta och förbättra invandrarnas integration. Regeringen delade till fullo oron över utvecklingen på arbetsmarknaden för framför allt nyanlända invandrare och poängterade att invandrarnas inträde på den svenska arbetsmarknaden var av vital betydelse för invandrarnas integration i det svenska samhällslivet.⁶

År 1997 fattade riksdagen beslut om nya riktlinjer för invandrapolitiken. Den framtida integrationspolitikens mål skulle nu vara att ge lika (formella och reella) rättigheter och möjligheter för alla oavsett etnisk och kulturell bakgrund. Det integrationspolitiska arbetet skulle därför inriktas på att ge förutsättningar för individers egen försörjning och delaktighet i samhället. Integrationspolitiken skulle betona den generella politikens betydelse starkare än vad som tidigare hade skett. Säråtgärder för invandrare som grupp ansågs endast befogade under den allra första tiden i Sverige.⁷

Den bristande integrationen förvandlades därmed i stor utsträckning till en arbetsmarknadsfråga. Invandrarnas höga arbetslöshet framstod som det svåraste hindret för att uppnå jämbördiga villkor med den övriga befolkningen, vilket ansågs få allvarliga sociala och ekonomiska effekter både för den enskilde och samhället i stort.⁸ Den enskilde invandraren gick inte bara miste om möjligheten till egen försörjning utan också om möjligheten att genom arbetet skaffa sig sådana personliga kontakter utanför den egna kretsen som

⁵ Dir. 1994:130, bilaga 1 i SOU 1995:76:79.

⁶ Prop. 1995/96:222:7.42 (avsnitt 7.4.1 Invandrare på arbetsmarknaden).

⁷ Prop. 1997/98:16:21. I december 1997 biföll riksdagen förslaget; bet. SfU 1997/98:6, rskr. 1997/98:68. En ny statlig myndighet; integrationsverket, inrättades 1998 med övergripande ansvar för att integrationspolitiska mål och synsätt fick genomslag på olika samhällsområden samt för att aktivt stimulera integrationsprocesserna i samhället.

⁸ Vissa utredningar har framhållit att invandrarnas sysselsättningsproblem har funnits och successivt ökat de senaste 20 åren. Invandrarnas förvärvsintensitet har gradvis sjunkit sedan 1970, medan infödda personers har ökat. Invandrarnas svårigheter att få förankring på arbetsmarknaden ökade dock ytterligare i och med 1990-talets lågkonjunktur. Se Björklund m.fl. 1998:72 f. Situationen tycks ha försämrats än mer för utomeuropeiska invandrare; SOU 2000:3:21, 92. Enligt arbetskraftsundersökningen (AKU) halverades andelen sysselsatta mellan åren 1990 och 1997 bland personer med utomnordiskt medborgarskap från omkring 70 procent till 35 procent.

underlättade hans eller hennes sociala och kulturella integration.⁹ Invandrarpolitiska kommittén menade att låg sysselsättning och högt bidragsberoende å ena sidan kunde leda till att invandrare kände sig uteslutna och diskriminerade medan många personer födda i Sverige å andra sidan kunde finna skäl att uppröras över att invandrare var kostsamma för samhället. Invandrarpolitiska kommittén påtalade att det fanns mycket som tydde på att ett etniskt segregerat samhälle höll på att växa fram.¹⁰

Delvis som en följd av att de arbetsmarknadspolitiska integrationsprogrammen inte lyckats med sin uppgift att ge invandrare samma möjligheter som majoritetsbefolkningen till egen försörjning, väljer många invandrare att starta egna företag.¹¹ Invandrarföretagare bedöms ha stora möjligheter att skapa nya arbetstillfällen inte minst som arbetsgivare åt andra invandrare.¹²

I den integrationspolitiska propositionen, som lämnades till riksdagen 1997/98, framhölls vikten av att de många invandrare som stod utanför arbetsmarknaden fick sysselsättning genom bland annat eget företag.¹³ Förutom att invandrarföretagandet var en viktig del av

⁹ Prop. 1997/98:16:12. Senare forskningsresultat har också påvisat betydelsen av arbetet som en väg till integration i samhället. Enligt studien visade sig arbetet fungera som ett integrationsobjekt som inte bara gav individen ett kontaktnät med andra, utan också fick betydelse för individens självbekräftelse. En av intervjupersonerna i studien menade att: ”Arbetet blev som en port för mig till det svenska samhället. Får man en möjlighet att arbeta med det som man kan då känns det som att samhället har erkänt en som man är. Arbetet är både en dörr till samhället och ett erkännande av en som den person man är”; Gottskalksdottir 2000:73.

¹⁰ SOU 1995:76:19.

¹¹ Se t.ex. Peter Steins opinionsundersökning bland företagare i Sverige som visade att 25 procent av invandrarföretagarna jämfört med 10 procent av övriga företagare startade företaget mot bakgrund av att de inte kunnat få ett arbete på annat sätt; Stein 2000:7. Närmare redogörelse för undersökningen görs i litteraturgenomgången, avsnitt 2.1.

¹² Det har aldrig funnits så många invandrarföretagare i Sverige som under slutet av 1980-talet och i synnerhet under 1990-talet. Det var inte heller förrän vid denna tid som stat, kommuner och näringsliv uppmärksammade invandrarföretagandet, trots att invandrare ägnat sig åt företagande redan tidigare. Invandrarfrågorna hade dittills främst haft en social prägel och i många kommuner fanns vid 1990-talets hausse av invandrarföretagande mycket liten, om ens någon, planering, inriktning och samverkan i denna fråga. Sven Nordlund (1999a) har kortfattat redogjort för invandrarföretagandet i Sverige från medeltid fram till och med efterkrigstiden.

¹³ Prop. 1997/98:16:47. Valförspolitiska rådet lyfte i sin rapport för 1998 fram invandrare som en av arbetslöshet och undersysselsättning särskilt utsatt grupp; Björklund m.fl. 1998:52 ff., 72 ff. Redan i prop. 1993/94:40:32 påtalade emellertid den dåvarande borgerliga regeringen att NUTEK, arbetsmarknadsmyndigheterna och invandrarverket borde driva gemensamma projekt för att främja nyföretagande bland

integrationspolitiken¹⁴, var invandrarföretagen också en viktig del av den svenska ekonomin, hette det, eftersom vart femte nytt företag i Sverige startades av en invandrare och invandrarföretagen uppskattades utgöra ungefär en tiondel av det totala småföretagsbeståndet.¹⁵ Regeringen menade därför att invandrarföretagen spelade en viktig roll inte bara för regionala ekonomier utan även för tillväxten i den svenska ekonomin som helhet. Härvidlag måste såväl infödda personers som invandrares och deras barns kompetens tas tillvara.

Både i statliga utredningar och vetenskapliga studier har dock påtalats att invandrare upplever särskilda svårigheter jämfört med övriga företagare. Den borgerliga regeringen uttryckte 1994 tanken att invandrare kunde ha särskilda problem att förstå företagandets villkor och myndigheternas regelsystem samt att bristande språkkunskaper kunde vara ett annat hinder.¹⁶ Några forskare har inte velat utesluta att invandrare diskriminerats av banker och andra kreditinstitutioner och att denna diskriminering orsakat en del av invandrarföretagens konkurser i början av 1990-talet.¹⁷

invandrare mot bakgrund av den stora arbetslösheten särskilt bland invandrare och flyktingar.

¹⁴ Senare forskning har indikerat att eget företagande bland invandrare inte enbart är av godo för integrationen utan att det också kan innebära ytterligare etnisk segregation. Resultat som baserat sig på intervjuer med 28 iranska småföretagare i Göteborg har visat att eget företagande passade dem bättre som hade sämre meriter och därmed sämre möjligheter att på annat sätt komma in på den ordinarie arbetsmarknaden. I de fall företagandet varit en påtvingad lösning mot arbetslöshet, ansågs invandrarernas segregation på arbetsmarknaden snarare förstärkas genom företagandet och integration i samhället, i ekonomiskt, socialt och kulturellt avseende, möjlig först när invandrarerna fått arbeten som motsvarade deras kvalifikationer och önskemål. Se Abbasian 2000:105–106.

¹⁵ Enligt SCB:s och NUTEK:s årliga undersökning Nyföretagandet i Sverige (SCB och NUTEK 1992–2000) startades år 1996 10.613 nya företag i Stockholm och 1.306 i Uppsala. Att vart femte av dessa företag skulle ha startats av invandrare är dock en sanning med modifikation. Av dessa företagare hade sex procent uppgivit att de själva var födda i Sverige, men av föräldrar/förälder med utländskt ursprung. Även om det följaktligen vore mer korrekt att enbart tala om övriga 14 procent som nystartade invandrarföretag, med hänsyn till företagarnas födelseland, utgör invandrarföretagen ändå en inte obetydlig andel.

¹⁶ Prop. 1993/94:40:32. Se också Najibs studie (1996), i vilken redogörs för att denna uppfattning delas av både invandrarföretagare, ALMI-bolag, länsstyrelser och kommuner, samt NUTEK 1994:85.

¹⁷ Se Najib 1996:10. Se också NUTEK 2001:45. Småföretagsdelegationen har konstaterat att ”Invandrarföretagare har haft svårare att få traditionell bankfinansiering än infödda svenskar”; SOU 1998:93:14. Oscar Pripp har påtalat att småföretagande invandrare tycks erhålla avslag på kreditansökningar inte bara beroende på dåliga affärsidéer och andra brister, utan också beroende på grupptillhörighet; Pripp 1999:342–343. Samtidigt bör man hålla i minnet den långvariga konjunktursvacka

Trots de statliga utredningar och andra studier som har genomförts om invandrarföretagares särskilda problem är kunskapen fortfarande begränsad om hur det egentligen förhåller sig, det vill säga om invandrare faktiskt möter större hinder vid drift av företag än övriga företagare. Fortfarande saknas i stor utsträckning kunskap om hur invandrare lyckas i sitt företagande och vilka faktorer som är ett hinder för detta. De studier och rapporter som finns belyser i viss mån när, var, hur och varför invandrare startar egna företag, men de är fåtaliga och resultaten baserar sig ofta på ett begränsat underlag.¹⁸ I detta ligger naturligtvis en risk för att nådda resultat får stå oemotsagda samt att långtgående beslut fattas utifrån verklighetsbedömningar som inte sällan kanske inte är just mycket mer än obevisade antaganden.¹⁹

Som typiskt exempel kan nämnas det senast framlagda betänkandet *Invandrare som företagare*, vars syfte var att kartlägga vilka särskilda

som inleddes och pågick i Sverige under första hälften av 1990-talet. Sverige upplevde då efterkrigstidens största ekonomiska nedgång, vilken kan jämföras med situationen under 1920- och 1930-talen. Bankernas omfattande kreditförluster under 1990-talet medförde en urholkning av deras kapitalbas, vilket begränsade utlåningskapaciteten och ledde till höga utlåningsräntor och höjda krav på säkerheter för att bevilja kredit, särskilt för små och unga företag. Detta kan ha fått negativa konsekvenser, både för invandrare och infödda företagare, i form av bl.a. konkurser. Se NUTEK 1994:31 och Winborg 2000:24 med vidare hänvisning till NUTEK 1995. År 1990 uppgick antalet konkurser till nästan 11.000, år 1992 till 22.000. Därefter skedde en minskning till drygt 7.000 år 1999; SCB 1991; 1992-2001. Studier avseende nystartade företag under början av 1990-talet har visat att ca. 60 procent av företagen var fortfarande verksamma tre år efter företagsstarten. Av de företag som startades av personer som själva invandrat eller vars ena eller båda föräldrar invandrat var 54 procent fortfarande verksamma. Enmansföretagen beräknades år 1992 stå för ca. 60 procent av konkurserna; NUTEK 1993b:19.

¹⁸ Även om invandrarföretagande inte är en ny så är det i vart fall en nyligen uppmärksammat företeelse i Sverige, vilket kanske kan förklara varför de undersökningar som har gjorts framför allt har fokuserats på verksamma, eller t.o.m. framgångsrika, företag. Gratzner menar att vår kultur är överdrivet fixerad vid tillväxt och framgång och att denna tradition som kan härledas bakåt till antiken har fått till följd att nedgång betraktas som misslyckanden och misslyckanden som tabu, varför det saknas kunskap om bland annat orsaker till företags nedgång; Gratzner 1996:132.

¹⁹ Utredningen om företagande för personer med utländsk bakgrund har uttalat sig enligt följande angående behovet av forskning: "Empiriskt baserad kunskap om sociokulturella faktors betydelse för invandrarföretagande i Sverige är inte bara av praktisk betydelse, utan också av teoretiskt intresse eftersom det hittills finns mycket lite empirisk forskning i Sverige vad gäller invandrarföretagens perspektiv. Sådan kunskap är t.ex. av intresse vid utformning och utvärdering av speciellt riktade stödåtgärder. Även de mest elementära uppgifter, exempelvis de som rör invandrares totala företagande i Sverige och hur dessa utvecklas saknas. Den statistik som finns tillgänglig i dag om invandrare som företagare är bristfällig i många avseenden"; SOU 1999:49:88.

svårigheter som mötte invandrarföretagare bland annat vad avsåg kapitalanskaffning och kreditmöjligheter samt att presentera åtgärdsförslag för att komma till rätta med dessa hinder. Utredningen konstaterade att personer med utländsk bakgrund inte hade samma förutsättningar som övriga företagare. Detta uttalande bör läsas mot bakgrund av att utredningen också konstaterade att det saknats möjlighet att inom utredningens ram komma fram till statistiskt säkerställda uppgifter. Kommentarer och ställningstaganden fick därför bygga på tidigare publicerat material samt på utredningens och dess experters erfarenheter. Betänkandet kan således ses som en sammanställning av tidigare resultat, vars begränsade kvalitet i själva verket föranledde regeringen att tillsätta den aktuella utredningen.²⁰

Frågan om invandrarföretagare möter större svårigheter och kanske till och med diskrimineras i förhållande till övriga företagare har fått större uppmärksamhet på senare tid. I likhet med den internationella forskningen avser de svenska resultaten framför allt företagarnas upplevda svårigheter, med tonvikt på företagets startfas. Någon undersökning om vilka faktiska svårigheter som möter invandrarföretagare under pågående verksamhet finns mig veterligen inte, varken i Sverige eller internationellt. Med faktiska svårigheter menar jag sådana som i så hög grad som möjligt är objektivt påvisbara. De undersökningar som har gjorts består ofta av statistiska sammanställningar av olika angivna typer av svårigheter som företagare *kan tänkas uppleva*. Just fokuseringen på företagarnas subjektiva upplevelser riskerar att föra bort perspektivet från mer objektiva orsaker till invandrarföretagandets svårigheter. Någon mer djupgående förklaring till resultaten är inte heller möjlig att nå vid sådana studier och eventuella förklaringar till de bakomliggande orsakerna riskerar att hamna långt ifrån den faktiska verkligheten.

Ett ytterligare problem är att forskningens användning av invandrarbegreppet inte har varit särskilt konsekvent. Detta har lett till att påvisade resultat inte utan vidare är jämförbara med varandra.²¹

Mot bakgrund av vad som nu sagts finns det anledning att anlägga ett kritiskt förhållningssätt till den svenska forskningen om invandrarföretagares möjligheter att framgångsrikt starta och driva småföretag. Jag kommer därför att i kapitel två granska de forskningsresultat som i så

²⁰ SOU 1999:49. Betänkandet presenteras mer i detalj i avsnitt 2.1.

²¹ I avsnitt 3.1 redogör jag för bakgrunden till mitt val av invandrardefinition. Se också i forskningsöversikten, kapitel 2, hur invandrarbegreppet har använts i tidigare studier.

hög grad fått styra politiken och lagstiftningen inom detta speciella fält.

1.1. Problemställning och forskningsansats

Den övergripande frågeställningen för studien är om invandrarföretagare möter större svårigheter än övriga företagare under pågående verksamhet och om det till och med är så att invandrare som driver eget företag diskrimineras av den svenska rättsordningen. Min ambition har varit att presentera ett i empirin väl förankrat resultat som kan tjäna som underlag för vidare forskning och vid utformning och utvärdering av ekonomiskpolitiska åtgärder med inriktningen att öka invandrarnas integration i det svenska samhället i allmänhet och deras närvaro på arbetsmarknaden i synnerhet.

Någon explicit värdering av olika lagregler som är av betydelse för företaget har inte skett då det centrala är jämförelsen mellan de båda företagargrupperna, det vill säga huruvida svensk rätt utgör större hinder vid invandrarföretagande än för infödda företagare. Vad som har studerats är den interaktiva processen mellan rätten och dess sociala och ekonomiska samhällskontext.²² Problemställningen rymmer en stor komplexitet, vilket har gjort en tvärvetenskaplig ansats nödvändig. Med strikt disciplinär forskning skulle enligt min mening resultatet inte bli lika relevant och intressant, om frågeställningen överhuvudtaget skulle kunna besvaras.

1.2. Disposition samt redovisning av de empiriska resultaten

Studien är indelad i två delar. I den första delen, kapitel 1–3, presenteras studiens bakgrund och syfte. Jag beskriver hur invandrarnas

²² Fram till 1970-talet krävdes enligt näringsfrihetsförordningen av 1864 samt ändringarna till denna att verksamheten var socialt och ekonomiskt önskvärd och inte stred mot ”god svensk affärssed” för att tillstånd skulle beviljas utländsk medborgare att driva rörelse. Verksamheten skulle inte heller konkurrera med inhemska rörelser, den sökande skulle ha ”hedrande vandel” och, beroende på om hon eller han var nordisk medborgare, ha vistats minst 3–5 år i landet. Dessutom krävdes att den sökande gav säkerhet för tre års skatter till stat och kommun. I och med medlemskapet i EU anses skillnaderna definitivt ha upphört mellan utländska och svenska medborgare i rätten att driva rörelse i Sverige. Se Nordlund 2001:236. Som framgår av problemställningen är det inte avsiktlig institutionaliserad diskriminering av detta slag som denna studie behandlar, utan om det svenska regelverket oavsiktligt leder till diskriminerande konsekvenser för just invandrarföretagare.

bristande integration i det svenska samhället har lett till en fokusering på att ge invandrare förutsättningar för egen försörjning, inte minst genom eget företagande. Tidigare forskning har indikerat att invandrarföretagare diskrimineras i förhållande till infödda företagare. Forskningen på området har emellertid inte nått särskilt långt och är behäftad med olika svagheter. Forskningslitteraturen beskrivs ingående. Arbetets problemställning presenteras samt redogörs för den terminologi som är central för studien.

I den andra delen redogör jag för den metod jag har utvecklat för att mäta eventuell diskriminering samt för analysresultaten. Som påtalades inledningsvis i studien har det hittills saknats en empiriskt förankrad, komparativ studie som belyser vilka faktiska hinder som möter invandrarföretagare och om problemen är specifika för invandrare i förhållande till övriga företagare. Den metod som har utarbetats och tillämpats är följaktligen av central betydelse för resultatutfallet, och tillvägagångssätt samt bedömnings- och kategoriseringsgrunder beskrivs därför utförligt. De grundläggande metodöverväganden som gjordes i detta arbete presenteras i kapitel 4.

I kapitel 5–8 analyseras de parametrar jag har använt mig av för att mäta eventuell diskriminering. Framställningen i dessa kapitel följer samma princip. Kapitlen inleds med en redovisning av tidigare forskningsresultat med vilka jämförelser görs. Därefter redogörs för analysresultaten som avser de konkursakter som utgör underlag för denna studie. Endast resultaten som avser de undersökta grupperna i sin helhet, det vill säga samtliga invandrarföretagare respektive infödda företagare, presenteras utförligt och åskådliggörs i de flesta fall även i tabeller. I de fall anmärkningsvärda skillnader har kunnat konstateras mellan de granskade orterna har detta påtalats och hänvisning givits till aktuell bilaga som avser analysunderlag för respektive ort.

I kapitel 9 sammanfattas studiens viktigaste resultat samt analyseras och tolkas nådda resultat utifrån studiens huvudfråga om invandrarföretagare möter särskilda svårigheter och till och med diskrimineras i förhållande till övriga företagare i Sverige.

2. Forskningsläge

Litteraturgenomgången inleds med det material som gäller invandrarföretagande i Sverige och fortsätter därefter till den internationella forskningen på området. Vidare presenteras den litteratur om nyföretagande och företagskonkurser som har varit av betydelse för min egen undersökning.¹ Avslutningsvis sammanfattar jag de slutsatser jag har dragit vid genomgången av litteraturen. Forskning som har publicerats senare än under oktober 2002 har inte kunnat beaktas.

Framställningen i detta kapitel följer de begreppsval som har tillämpats i de aktuella undersökningarna. Mot bakgrund av de oklarheter som redan råder beträffande i synnerhet invandrarbegreppet hade det naturligtvis varit önskvärt om en enhetlig terminologi hade kunnat tillämpas konsekvent genom hela arbetet. I vissa undersökningar har emellertid inte begreppen klart definierats, vilket omöjliggör en sådan ansats. Mina egna terminologiska ställningstaganden presenteras i kapitel tre och gäller för arbetet i övrigt.

2.1. Invandrarföretagande i Sverige

På uppdrag av näringsdepartementet kartlade och analyserade NUTEK under ett års tid, från och med våren år 2000, bland annat i vilken utsträckning invandrare mötte specifika hinder och svårigheter jämfört med övriga företagare i landet.² Cirka 7.000 nystartade företag besvarade en enkät som innehöll frågan i vilken utsträckning företagen själv ansåg att åtta angivna hindertyper hindrade verksamheten från att fortsätta att växa.³ De åtta var (1) konkurrens i branschen, (2)

¹ Jämförelser mellan tidigare resultat och utfallet i den här studien låter sig tyvärr inte så enkelt göras. För att rättvisande jämförelser skall kunna göras krävs exempelvis att centrala begrepp har definierats på samma sätt samt att granskade variabler och kategoriseringar är desamma, vilket sällan är fallet. Exempelvis har det inte i någon tidigare utförd undersökning av konkursorsaker använts en metod som jag har funnit tillämpbar på den här studien utifrån den information konkursakterna i underlaget givit, vilket försvårar jämförelser mellan tidigare forskning och denna.

² Resultaten presenterades i en rapport av Henrik Levin, Ali B. Najib och Anders Weström. Se NUTEK 2001. I rapporten redogjordes även för vad som kännetecknade företagen och företagarna, vilka motiv man hade för att starta eget företag samt vilka skillnader som förelåg i företagens utveckling.

³ Svartalternativen var: inget hinder alls, litet hinder, ganska stort hinder och mycket stort hinder. I analysen jämfördes andelen som uppgivit ganska stort eller mycket stort hinder med de som uppgivit inget hinder alls eller litet hinder för var och en av de åtta

begränsad efterfrågan, (3) företagets lönsamhet, (4) myndighetsregler, tillståndskrav etc., (5) tillgång till lån, (6) tillgång till externt ägarkapital, (7) tillgång till lämplig arbetskraft samt (8) företagets ledningskompetens. I syfte att kunna utesluta eventuell effekt från andra faktorer än skillnaden mellan företagare med invandrarbakgrund och övriga företagare togs hänsyn till kontrollvariablerna bransch, företagsstorlek, regiontyp, om företagaren var man eller kvinna, företagarens utbildningsnivå och företagarens ålder. I rapporten slogs fast att skillnaderna mellan invandrarföretagare och övriga företagare inte var så stora och att svårigheterna för företagare med invandrarbakgrund inte borde överdrivas i detta avseende. Uttalandet skedde mot bakgrund av att man med invandrare avsåg såväl personer som själva invandrat till Sverige som barn till invandrade personer.

Påståendet är enligt min mening missvisande. Avgränsar man gruppen invandrare till att avse enbart de personer som i ordets bokstavligen bemärkelse själva hade invandrat till Sverige är skillnaderna i de resultat som presenterats betydligt mer påtagliga. Resultaten visar nämligen att invandrare som var födda utomlands upplevde sju av de åtta angivna hindertyperna som ett större problem jämfört med företagare födda i Sverige. Rapporten var en rent statistisk studie och någon mer ingående förklaring till resultaten presenterades inte. NUTEK:s forskning bedrevs dock förtjänstfullt komparativt av invandrarföretag och övriga företag. Där gjordes även en distinktion mellan invandrarbegreppen: resultaten presenterades utifrån om företagaren själv var född utomlands eller om minst en av hans eller hennes föräldrar var född utomlands, vilket möjliggör jämförelser mellan olika forskningsresultat. I rapporten anfördes att resultaten gav stöd för en politik som syftade till att stödja generella framgångsfaktorer och att försöka undanröja generella hinder för företagandet snarare än att införa en särskiljande politik för invandrarföretagare. Riktade åtgärder ansågs dock vara önskvärda vad gällde invandrares finansieringsmöjligheter av verksamheten.

Just invandrarföretagarnas svårigheter att erhålla finansiering till start och utveckling av sina verksamheter ansågs vara i behov av en fortsatt och mer omfattande kartläggning. Utifrån ett datamaterial som avsåg företag som var nystartade 1995 och följdes upp 1998, i vilket

hindertyperna. Resultaten i rapporten baserades huvudsakligen på den officiella statistiken om nystartade företag år 1995 samt en treårsuppföljning av dessa företag. Skillnaderna i frågeställning i förhållande till den här studien är flera. I NUTEK:s rapport avsågs företagarnas personliga uppfattningar om vad som utgjorde hinder för verksamhetens tillväxt. I min studie avses rent faktiska problem som innebar att företagen inte överlevde.

företagarna fått besvara bland annat frågor om finansieringssituationen i företagen, analyserades om finansieringssvårigheterna gällde invandrarföretagare generellt och vad svårigheterna kunde anses bero på.⁴

Resultaten visade att företagare födda utomlands upplevde problemen med extern finansiering som ett hinder för tillväxt i större utsträckning än infödda företagare, men resultaten ansågs inte gälla för invandrarföretagare generellt. De företagare som kommit till Sverige 1985 eller senare upplevde bristande tillgång till krediter som ett större problem än de som invandrat till Sverige före 1985. Även det regionala ursprunget visade sig ha betydelse för tillgängligheten till krediter. En tredjedel av företagarna med ursprung utanför EU-området upplevde att tillgången till lån var ett hinder för tillväxt jämfört med ungefär en sjättedel bland de infödda företagarna.

Ytterligare en rapport om invandrarföretagare presenterades under år 2000.⁵ På uppdrag av Svensk Handel genomfördes bland annat en opinionsundersökning bland företagare i Sverige. Undersökningen avsåg företagens ägare eller verkställande direktörer. Totalt 1.097 företagare deltog i undersökningen (227 avböjde deltagande), varav 305 var invandrarföretagare. Alla typer av företag ingick i undersökningen, som visade varför företagen startats och på vilket sätt de finansierats. Vidare försökte undersökningen att klarlägga vilka hinder och problem företagarna upplevde som företagare i Sverige.

Två av de sju frågorna är av särskilt intresse. Företagarna fick besvara frågan hur viktiga följande hinder var för honom/henne som företagare: (1) finansieringsproblem, (2) regelverk, (3) språkproblem, (4) svårt att få tag på leverantör, (5) svårt att få tag på kunder, (6) svårt att få tag på lokaler, (7) diskriminering samt (8) arbetskraftens kostnader, löner och sociala avgifter. Arbetskraftens kostnader, löner och sociala avgifter samt regelverk dominerade de uppfattade hindren med drygt 62 procent respektive 47 procent. De företagare som uppgivit att de var invandrare tillfrågades om de ansåg sig ha blivit diskriminerade just i egenskap av invandrarföretagare. Drygt en fjärdedel svarade jakande på frågan. Undersökningen visade således att företagare i allmänhet uppfattade regelverket som ett av de viktigaste hindren för verksamheten och att invandrare även upplevde att de hade blivit diskriminerade i någon form. Tyvärr anges inte om det förelåg någon skillnad mellan invandrare och infödda i dessa avseenden. I likhet

⁴ Levin och Weström 2001. Underlaget för rapporten utgjordes av ett statistisk datamaterial; NUTEK och SCB (årtal okänt).

⁵ Stein 2000.

med övrig forskning inom detta område handlade det om upplevda och inte faktiska svårigheter.

Statistiska Centralbyrån (SCB) sammanställer information som även gäller invandrarföretagare. Under 1996 genomförde SCB på uppdrag av NUTEK en postenkätundersökning om småföretagen i Sverige.⁶ Undersökningen omfattade ett slumpmässigt stratifierat urval av 12.665 företag i storleksklassen 0–19 anställda. 9.000 företagare besvarade enkäten. Urvalet stratifierades så att länsvis redovisning kan göras med fördelning på invandrare och personer födda i Sverige av svenskfödda föräldrar. Med invandrare avsågs personer födda utomlands samt även barn till invandrare. Sammanlagt 41 frågor ställdes med både öppna och slutna svarsalternativ. I de fall verksamheterna var vilande, nedlagda eller hade försatts i konkurs efterfrågades vad som kunde ha hjälpt eller underlättat för företagen att fortsätta verksamheterna. Övriga frågor avsåg fortfarande verk samma företag och gällde företagarens bakgrund, företagsstruktur och etablering, företagets utvecklingsmöjligheter, behov av externa tjänster/kapacitet, finansiering och lönsamhet. Undersökningen har inte resulterat i någon rapport, men enskilda uppgifter kan erhållas ur undersökningens databas. Vissa uppgifter ur enkätundersökningen som gäller invandrarföretag och företag som leddes av barn till invandrare finns tillgängliga genom att de har beställts och utgjort underlag för vidare studier. Mer om dessa senare i detta avsnitt.

En konkret fråga av intresse för den här studien avsåg de företag som vid undersökningens genomförande hade försatts i konkurs och gällde vad som hade kunnat förhindra detta. Enligt uppgift från SCB var dock svarsfrekvensen alltför låg för att uppfylla vetenskapliga kvalitetskrav.

Uppgifter kan även hämtas i nyföretagarstatistiken som sammanställs i Statistiska meddelanden. SCB genomför sedan 1987 en årlig enkätundersökning som avser nyföretagandet i landet. Undersökningen baseras på ett urval av de genuint nya företag som registrerats som verksamhetsdrivande i Centrala företags- och arbetsställeregistret (CFAR).⁷ Källorna till CFAR är patent- och registreringsverkets och

⁶ NUTEK 1996.

⁷ SCB använder sedan år 1993 benämningen genuint nya företag för helt nya verksamheter samt verksamheter som legat vilande i minst två år före omstarten. Ombildningar och ändringar av juridiska former ingår inte, ej heller nystartade dotterbolag eller verksamheter som övertagits, även om de omregistrerats, vilket exkluderar jord- och skogsbruk samt fastighetsförvaltning. I statistiken ingår sedan 1991 endast företag med en årsomsättning på minst 200.000 kronor per år (tidigare gräns var 30.000 kronor). Såväl heltids-, deltid- som fritidsverksamhet omfattas av statistiken.

riksskatteverkets databaser. Ett urval på 24.000 av de nyregistrerade företagen görs för att få vetskap om hur många som verkligen är genuint nya och inte omregistreringar eller övertaganden. Regelbundna mätningar av nyföretagandet bland invandrare startade först i och med 1993 års enkätundersökning. SCB:s statistik över nyföretagandet avser verksamheten och inte företagaren. Eftersom det rör sig om en enkätundersökning gör dock metoden det möjligt att statistiskt belysa sociala aspekter av nyföretagandet som exempelvis ägarens födelseland och utbildning.⁸

Nyföretagandet mäts även av andra myndigheter och organisationer än SCB och NUTEK, men mätningarna sker inte sällan på olika sätt varför resultaten kan skilja sig åt. Handelns utredningsinstitut använder sig av samma underlag som NUTEK och presenterar i stort sett samma siffror, men kriterierna för att mäta nyföretagandet skiljer sig åt. Även stiftelsen Jobs and Society mäter nyregistrerade företag och presenterar aktuella uppgifter sex gånger per år. SCB och NUTEK presenterar sin information i juni varje år. I den här studien har hänsyn tagits enbart till SCB:s och NUTEK:s statistik.⁹

Invandrarpolitiska kommittén hade under mitten av 1990-talet till uppgift att göra en bred och omfattande översyn av den svenska invandrarpolitiken och att lämna förslag till hur invandrares situation, särskilt på arbetsmarknaden, kunde förbättras. 1995 överlämnade kommittén ett delbetänkande.¹⁰ Kommittén föreslog bland annat åtgärder som skulle underlätta för invandrare, som vistats i landet kortare tid än tio år och var av annan härkomst än något av EES-länderna, att låna pengar till start och expansion av egna företag. Förslagen grundades på antaganden. Kommittén anförde att ett av hindren för start av eget företag var att ”invandrare kan ha svårt att få fram kapital till sina företag. Orsakerna till detta kan inte anges med säkerhet, men brist på nätverk i affärsvärlden och dålig kännedom om svenska administrativa system och kulturer, kan finnas med i bilden. En större osäkerhet hos svenska banker beträffande invandrares potential som

Beräkningarna baseras på ett slumpmässigt stratifierat urval där nyföretagaren fått besvara en mindre enkät.

⁸ Från mitten av 1990-talet utfördes undersökningen Nyföretagandet i Sverige av SCB och NUTEK. Först i 1997 års enkätundersökning inkluderades frågan om födelseland. Från och med 2001 står Institutet för tillväxtpolitiska studier bakom undersökningen (ITPS 2001).

⁹ Inte minst vikten av att kunna jämföra olika forskningsresultat motiverar detta ställningstagande. Den statistik jag har kommit i kontakt med under arbetet med studien har nästan uteslutande härrört från SCB och NUTEK.

¹⁰ SOU 1995:76. Vissa av förslagen i delbetänkandet har behandlats i prop. 1995/96:222.

egna företagare, eller viss diskriminering, kan inte heller uteslutas.”¹¹ Följande år överlämnade kommittén sitt slutbetänkande.¹² Ett antal forskarrapporter låg till grund för kommitténs arbete och ett femtontal av dessa presenterades i en bilaga till slutbetänkandet.¹³ I ytterligare en bilaga beskrev och diskuterade Ali Najib invandrarers egenföretagande.¹⁴ Av det fåtal studier som har gjorts i syfte att kartlägga när, hur, var och varför invandrare startat företag samt vilka problem företagen mött svarar Najib för flertalet och får anses vara en förgrundsgestalt inom området. Najibs studier kommer därför att presenteras relativt utförligt.

Syftet med studien om invandrarers egenföretagande var att kartlägga omfattningen av de företag som ägdes och drevs av invandrare, att identifiera existerande hinder för nyetableringar och utveckling av företag samt att undersöka om det fanns ett behov av särskilda näringspolitiska insatser för att främja företagandet. Författaren påpekade själv att undersökningen var behäftad med metodologiska brister vad avsåg begrepp och empiri och framhöll de begränsade möjligheterna till djupanalys samt att några generella slutsatser inte kunde dras utifrån resultaten.¹⁵ Mycket hade antagligen vunnits på att frågeställningarna begränsats både i omfång och antal och istället analyserats mer grundligt. Till att börja med diskuterades svårigheten att definiera invandrarbegreppet. Förutom att ange att det rörde sig om första och andra generationens invandrare använde inte författaren någon klar begreppsapparat utan angav att där så var möjligt kom ”de invandrare som avses att preciseras, men ofta kommer detta inte att vara möjligt och termerna ’invandrare’ och ’invandrarföretagare’ kommer då att användas.” Lika oklart blev följaktligen vad som menades med ”invandrarföretag”.

I urvalet ingick små och medelstora företag som drevs som fysisk person, enkelt bolag, handelsbolag, kommanditbolag eller aktiebolag. Det gavs inte någon förklaring till hur stora företagen i realiteten var

¹¹ Färre än hälften av remissinstanserna ställde sig positiva och en dryg fjärdedel ställde sig negativa till kommitténs förslag. Flera remissinstanser betonade istället vikten av utbildningsinsatser och rådgivning till potentiella invandrarföretagare. Regeringen ansåg att insatser för invandrare i huvudsak skulle ske inom ramen för de generella arbetsmarknadspolitiska åtgärderna. Därutöver krävdes ökad information och rådgivning till invandrarföretagare. Se prop. 1995/96:222:7.43 (avsnitt 7.4.1 Invandrarna på arbetsmarknaden).

¹² SOU 1996:55. Invandrarpolitiska kommitténs utredning behandlades i prop. 1997/98:16.

¹³ SOU 1996:55.

¹⁴ SOU 1996:55.

¹⁵ Najib 1996:12, 51.

eller vilka kriterier som använts för att klassificera företagen som små och medelstora. Valet av näringsgrenar gjordes inte slumpmässigt utan föll på tillverkningsindustri, handel och restaurang, uppdragsverksamhet och övriga tjänster då dessa branscher enligt författaren representerade både ”typiska” och ”mindre typiska invandrarbranscher” samt ”blandade branscher”. Företagen etablerades antingen före, efter eller under år 1992, en indelning som skulle göra det möjligt att urskilja nyetableringar. Urvalet gjordes med hjälp av telefonkataloger och företagsfakta i Stockholms och Uppsala län. Någon ytterligare förklaring till urvalet gavs inte. Sannolikt gjordes urvalet av företag med utgångspunkt i företagarnas efternamn.¹⁶ I studien ingick tjugofem företag.¹⁷ Vidare skickades enkäter till samtliga ALMI-bolag och länsstyrelser i landet samt skickades en enkät till kommuner med en invandrarbefolkning om minst åtta procent av kommunens totala befolkning. Totalt sextioåtta så kallade ”externa bedömare” ingick i studien.

Resultaten visade att vissa problem som gällde utveckling av invandrarföretagen uppfattades som allvarligare än andra av både de invandrare och externa bedömare som ingick i studien. Visserligen var inte svarsalternativen som avsåg aktuella problemområden öppna, men de svarsalternativ som gavs tycks rimliga. Fler än hälften av företagarna ansåg att ett av de största problemen gällde kapitalanskaffning, drygt en tredjedel angav redovisning som ett stort problem och drygt en fjärdedel ansåg att problem med svenska lagar utgjorde ett stort hinder för utveckling av företagen. Av de externa bedömarna angav drygt en tredjedel området finansiering och riskkapital som ett problem i invandrarföretag, ungefär lika många angav att redovisning utgjorde ett problem och drygt en fjärdedel ansåg att invandrarföretagare hade problem med svenska lagar och bestämmelser.¹⁸

Som nämnts tidigare kan med tanke på studiens metodologiska brister några generella slutsatser knappast dras utifrån resultaten. Någon jämförelse gjordes inte heller med övriga företagares problem,

¹⁶ Katarina Mattsson har i sitt examensarbete (Mattsson 1996) använt sig av Företagsfakta i Uppsala. Detta är en katalog som ges ut av Uppsala kommun och innehåller presentationer av företag inom olika branscher. Visst urval för Mattssons studie gjordes genom att urskilja företagare med utomeuropeiska namn.

¹⁷ I det ursprungliga underlaget för studien ingick totalt 34 företag, men bara 25 företag besvarade enkäten.

¹⁸ De problemområden som angavs som alternativ gällde kapitalanskaffning, marknadsföring, redovisning, brist på trovärdighet, språkproblem, problem med regelverket, affärsidé samt (i enkäten till invandrarföretagarna) direkt diskriminering; Najib 1996:52, 69.

varför slutsatsen att invandrarföretagare hade specifika problem förefaller något förhastad.¹⁹ Merparten av de sjutton ALMI-bolag som genom en separat enkät tillfrågades om vilka åtgärder som behövdes för att stödja invandrarföretagande ansåg att det inte var befogat med ett särskilt åtgärdsprogram riktat enbart till invandrarföretag. Tillfrågade länsstyrelser och kommuner angav att invandrarföretagare behövde få ett bättre ekonomiskt stöd genom förmånliga lån och bidrag till utbildning.²⁰ Författarens egna förslag till åtgärder i syfte att förbättra förutsättningarna för invandrarföretagare avsåg utökad och förbättrad rådgivning, omprövning av utformningen och tillämpningen av starta-eget-bidraget samt finansiering genom statliga kreditgarantier.²¹

Vissa uppgifter har som nämnts tidigare beställts ur SCB:s enkätundersökning om småföretagens villkor och verklighet som genomfördes år 1996 och dessa har redovisats bland annat i en bilaga till betänkandet *Invandrare som företagare*.²² Beställare och bearbetare av uppgifterna var Ali Najib. Uppgifter presenterades om både invandrare och övriga företagare och avsåg företagarnas bakgrund och företagsstruktur.

I januari 1998 tillsattes Utredningen om företagande för personer med utländsk bakgrund med uppgift att föreslå sådana åtgärder som medförde att personer med utländsk bakgrund fick lika behandling som övriga företagare när de ville starta och utveckla egna företag. I utredningsuppdraget ingick att kartlägga olika hinder som var specifika för personer med invandrarbakgrund och som kunde finnas vid start och utveckling av eget företag. Kartläggningen skulle särskilt omfatta frågor som gällde invandrarföretagares kapitalanskaffning och kreditmöjligheter. Uppgiften innebar att belysa både hinder som kunde finnas hos företagarna själva och hinder som företagarna mött. I utredningens betänkande *Invandrare som företagare: för lika möjligheter och ökad tillväxt* användes uttrycken ”personer med utländsk bakgrund” och ”invandrare” som synonyma begrepp.²³ Begreppen avsåg både utrikes födda personer och personer med en förälder eller båda föräldrarna födda utomlands. Utredningen påtalade

¹⁹ Författaren noterade att invandrarföretag hade samma problem och möjligheter som svenska företagare, men att studien visade att en del invandrarföretag ”dessutom har problem som är specifika”. Se Najib 1996:10, 83.

²⁰ Najib 1996:67–68.

²¹ Najib 1996:82–87.

²² Bilagan ingår i SOU 1999:49. Viss statistik ur SCB:s enkätundersökning har även presenterats i Najib 1999b.

²³ SOU 1999:49.

att det saknats möjlighet att inom utredningens ram komma fram till statistiskt säkerställda uppgifter och att utredningens kommentarer och ställningstaganden byggde på tidigare publicerat material samt på utredningens och dess experters erfarenheter. Däremot ansåg utredningen att resultaten indikerade hur situationen i Sverige upplevdes i dag.

Utredningen slog fast att personer med utländsk bakgrund inte hade samma förutsättningar som majoritetsbefolkningen att starta och driva företag med anledning av bland annat otillräckliga kunskaper om landet och bristande kännedom om rådande regelsystem. Utredningen noterade vidare att affärslivets normer till avgörande del var uppbyggda enligt landets sedvanor och affärstraditioner och att invandrarföretagare försattes i ett sämre läge innan de uppnått den nödvändiga kulturkompetensen. Rent konkret ansågs kapitalanskaffningen vid start av ett företag särskilt svår för invandrare genom bland annat avsaknad av tidigare bankkontakter och brist på realsäkerheter.

Utredningen satte som politiskt riktmärke att invandrare efter information och utbildning skulle ha inhämtat de kunskaper som var centrala för en företagare och att de därmed vid start och drift av företag skulle ha samma möjligheter som övriga företagare. Särskilda insatser riktade till invandrare föreslogs bland annat vad gällde rådgivning om lagar, myndighets- och bankkontakter samt om ”osynliga regelverk” och sociala koder. Utredningen föreslog vidare att samtliga företag som beviljades starta-egget-bidrag inom ett år efter företagets bildande skulle kunna utnyttja konsulthjälp med upp till tio timmar till reducerad kostnad. Utredningen bedömde att insatser från det offentliga ibland kunde behövas fram till och med företagets startperiod. Därefter skulle ingen särbehandling ske av invandrare i form av särskilda lättnader eller förmåner. Beträffande särskilda åtgärder skilde således utredningen mellan att starta och att driva företag.

Som nämnts tidigare byggde utredningens ställningstaganden på tidigare publicerat material och på utredningens och dess experters erfarenheter. Och som utredningen själv konstaterade: ”De problem och möjligheter som finns för invandrare som företagare är även ett område som enligt utredningen hittills inte blivit tillräckligt belyst. Ännu i början av år 1999 hade relativt få studier av invandrarföretagsamhet genomförts i Sverige”.²⁴ Bortsett från intervjuer med tio invandrarföretagare som definierats som framgångsrika angående vilka hinder de hade varit tvingade att övervinna, bringade

²⁴ SOU 1999:49:87.

utredningen således inte någon ytterligare klarhet i frågan vilka hinder som i realiteten var specifika för invandrarföretagare vid start och utveckling av företag utöver de undersökningar som redan gjorts, av bland andra Najib.

Najib gav under början av 1990-talet ut två skrifter om invandrarföretagare i Uppsala.²⁵ I Najibs definition av invandrare ingick både personer födda utomlands och barn till personer födda utomlands oavsett medborgarskap. Invandrarföretag definierades som företag ledda av invandrare och i korthet inkluderade begreppet ”småföretag” familjeföretag med upp till tio anställda där besluten fattades av en eller två personer. Urvalsmetoden var oklart redovisad, men information om invandrarföretagande i Uppsala tycks ha inhämtats från flera olika källor. Med anledning av att systematiskt samlad statistik över invandrarföretag saknades vid studiens genomförande studerades inledningsvis förekomsten av invandrarföretag i SCB:s Centrala företags- och arbetsställeregister. Registret skilde inte på invandrarföretag och övriga företag, varför utgångspunkt togs i företagets eller företagarens namn. I andra hand nyttjades opublicerat material från SCB som avsåg en undersökning av etniskt företagande i Uppsala år 1985. Författaren förlitade sig även i stor utsträckning på nyckelpersoner inom etniskt företagande i Uppsala. Huruvida och i vilken utsträckning urvalet av granskade företag gjordes utifrån respektive källa framgick inte.

40 företagare bedömdes inledningsvis utgöra ett tillräckligt stort urval för undersökningen. Av dessa medverkade slutligen 36 företagare inom framför allt restaurangbranschen och handel. Information om företagen skaffades genom intervjuer enligt ett frågeformulär med både öppna och slutna frågor. Najibs studier syftade till att kartlägga varför invandrare valde att starta egna företag, karaktäristiska egenskaper hos invandrarföretag, faktorer som underlättade startandet av företag, invandrarföretagarens bakgrund samt i vilken utsträckning invandrarföretagare var framgångsrika och vilka faktorer som i så fall hade bidragit till framgången. Svårigheten att definiera vad som utmärkte framgångsrika företag motsvarar svårigheten i min egen studie att definiera vad som utmärker företag som har misslyckats.²⁶ Mot bakgrund av att de flesta företag i underlaget var nystartade och

²⁵ Najib 1992; 1994.

²⁶ Genom att granska framgångsrika företag inbegrips inte en mycket väsentlig faktor om vad som leder till framgång, nämligen den att undvika misstag. Även granskning av de faktorer som orsakar konkurser kan leda till kunskap om vad som skapar framgång. Se avsnitt 4.2 för en närmare redogörelse av ändamålsenligheten i att granska konkurser.

att man därför inte kunde mäta företagens framgång eller misslyckande beskrevs i Najibs studie en verksamhet som framgångsrik om företagaren kunde leva en dräglig tillvaro enligt svensk standard. Najib utgick därmed från att samtliga företag i studien var framgångsrika. Genom både öppna och sluta frågor utreddes vilka faktorer som var nödvändiga för att skapa ett framgångsrikt företagande. Bland dem ingick hårt arbete, god affärskontakt och kunskaper i det svenska språket. Betydelsen av invandrarföretagarnas kunskap om svenskt regelsystem utreddes inte.

Man kan grovt sett utkristallisera två åsiktsriktningar vad gäller i vilken mån invandrarföretagare anses vara i behov av riktade stödåtgärder eller inte. Vissa framhåller att invandrarföretagare skall ha rätt till särskilda förmåner i form av exempelvis rådgivning om lagar och myndighets- och bankkontakter samt vad avser finansiering, medan andra framhåller en politik som undanröjer generella hinder för företagande snarare än en särskiljande politik för invandrarföretagare.

2.2. Internationell forskning om invandrarföretagande

Vid granskningen av den stora mängden internationell litteratur på området tillämpade jag följande urvalsprinciper. Jag sökte litteratur i databaser på Internet, framför allt i LIBRIS, med utgångspunkt i centrala begrepp såsom *minority/ethnic business*, *immigration/ethnicity and entrepreneurship*, *immigrant small firms/businesses*. Sökningen avgränsades till den senaste tjuugoårsperioden. Jag använde mig även av olika forskningsöversikter som avsåg invandrarföretagande för att finna relevant litteratur samt granskade jag litteratur till vilka hänvisningar gjorts i andra källor.

Den forskning som pågår i Sverige om invandrarföretagande har i många avseenden tagit intryck av den västeuropeiska och nordamerikanska forskningen. Ram och Jones har redogjort för forskningsläget som avser invandrarföretagare i Storbritannien. I rapporten presenterades forskning kring (1) företagarna; deras bakgrund och varför de valt att starta egna företag, (2) företagsstrukturen och branschval samt (3) finansiering vid företagsstarten och den fortsatta driften.²⁷ Även den amerikanska forskningen kan delas in i tre kategorier: (1) åtgärder som innebär positiv särbehandling av invandrarföretagare (2) analys av egenskaper hos invandrarföretagarna och deras verksamheter samt

²⁷ Ram och Jones 1998.

(3) analys av vilken betydelse invandrarföretagen har för exempelvis anställda och kunder. Litteraturen om invandrarföretagande är omfattande, men resultaten är ofta duplikat.²⁸

Forskare från olika länder och olika forskningsdiscipliner har i många fall bidragit med egna resultat i sammanläggningspublikationer under temat invandrarföretagande med syftet att klargöra det rådande forskningsläget. Forskningen har huvudsakligen fokuserats på att beskriva företagandet inom en viss grupp av invandrare eller inom en viss bransch. På senare tid har olika försök att förklara varför invandrare startar företag uppmärksammats av den internationella forskningen.²⁹ Frågeställningen huruvida invandrare möter särskilda hinder under den fortsatta företagsdriften och huruvida regelverket är ett sådant hinder har inte rönt samma intresse och någon studie av direkt relevans för min undersökning har inte kunnat noteras.

I Ward och Jenkins' sammanläggningspublikation om forskningsläget i Storbritannien noterades att myten om framgångsrika invandrarföretagare bland annat hade sin förklaring i avsaknaden av forskning om de invandrarföretagare som misslyckats. Syftet med publikationen angavs därför vara att presentera en mer nyanserad bild av invandrarföretagandet. Forskningsresultaten handlade dock mer om teoretiska resonemang utifrån antagandet att invandrarföretagandet påverkas av strukturella faktorer och tillgången till resurser än om empiriskt grundade resultat som avsåg invandrarföretagare som har misslyckats och deras särskilda problem. Regelsystemets betydelse för invandrarföretagande har behandlats med avseende på i vilken utsträckning dess utformning utgjort hinder för invandrare att starta företag mot bakgrund av de krav som kan stipuleras för till exempel uppehållstillstånd (vilket i vissa länder inte erhålls förrän efter flera år) och licens för att överhuvudtaget få starta en egen verksamhet.

I Waldinger, Aldrich och Wards bok om invandrarföretagare i Europa och Nordamerika, av många forskare ansedd som ledande inom området, fördes visserligen fram frågeställningen vilka problem som möter invandrarföretagare då de bedriver egen verksamhet.³⁰ De menade att invandrarföretagare ställs inför särskilda problem just i egenskap av att ha invandrarbakgrund. Problemen var dock av det slag som möter alla företagare och som tillhör företagares vardag, men

²⁸ Se även Bates (1993:3) som är av samma åsikt.

²⁹ Se till exempel Ward och Jenkins' sammanläggningspublikation (1984) samt även Deakins' redogörelse för forskningsläget på området; Deakins 1999:82. Istället för invandrarbegreppet är det ofta begreppet etniska minoriteter som används.

³⁰ Waldinger, Aldrich och Ward 1990.

som författarna menade hanteras på ett invandrarspecifikt sätt, till exempel genom tillgång till ett etniskt socialt nätverk, vilket möjliggör tillgång till lågavlönad arbetskraft.

I syfte att uppnå en större jämlikhet mellan svarta och vita samt att öka sysselsättningen i synnerhet bland den svarta befolkningen i samhället, genomfördes på uppdrag av myndigheterna i Lambeth, London, i början av 1980-talet en jämförande studie av företag som ägdes av svarta respektive vita företagare.³¹ Framför allt sökte man kunskap om vilka problem som mötte företag som leddes av svarta. Studien utgör en av de få internationella undersökningar som har gjorts utifrån en komparativ ansats då både svarta och vita företagare ingick. Urvalsmetoden kan ifrågasättas, men studien bör nämnas för att belysa det internationella forskningsläget. Urvalet för studien gjordes genom att företagare brevledes tillfrågades om härkomst samt att man utgick från företagarnas efternamn i företagsregister. Vid efterföljande intervjuer uppgav dessutom de intervjuade själva namnen på ytterligare svarta företagare som kunde ingå i underlaget för undersökningen. Sammanlagt 103 företag som leddes av svarta företagare ingick i studien; 70 asiatiska och 33 afrokaribiska. Ett motsvarande urval företag ledda av vita valdes med hänsyn till företagets typ och storlek. Resultaten visade bland annat att de svarta företagarna upplevde större svårigheter än de vita att få banklån både vid start och drift av verksamheten samt att det fanns ett behov av företagsrådgivning hos framför allt de svarta företagarna. Hälften av de svarta företagarna upplevde att de diskriminerades av leverantörer och kunder.

En annan och närliggande fråga som har ägnats intresse inom internationell forskning är vad som gör vissa invandrarföretag framgångsrika. Diskussionerna har ofta utgått från betydelsen av invandrarföretagarnas strukturella möjligheter och särskilda resurser. Faktorer som har utretts varierar från tidigare branscherfarenhet, valet att bedriva handel med ”etniska varor” till personer av samma ursprung och att bedriva verksamhet inom områden där inträdeskraven är låga, till innehav av finansiellt och humant kapital som etniska nätverk.³²

De flesta av de angivna faktorerna är dock applicerbara inte bara på invandrarföretagare, utan även på övriga företagare. Ett konkret

³¹ En redogörelse för undersökningen ges i Brooks 1983–1984. I undersökningen samt i den artikel till vilken hänvisning görs i forskningsöversikten användes beteckningarna ”black and white-owned firms” varför jag har valt att göra detsamma.

³² Se till exempel Flap, Kumcu och Bulders presentation av forskningsläget inom den aktuella frågeställningen (2000) samt Ward och Jenkins’ sammanläggningspublikation (1984).

problem som har uppmärksammats och på senare tid har börjat att granskas är invandrarföretagares särskilda svårigheter att beviljas krediter. Studier har visat på betydelsen av extern finansiering av den fortsatta driften av verksamheten och det allvarligaste hindret för överlevnad tycks vara begränsade möjligheter till finansiering, vilket leder till kortsiktiga åtgärder såsom otillräckliga försäkringar, ingående av hyres- eller leasingavtal istället för köp i fast räkning.³³

Inte heller internationell forskning tycks således i någon större utsträckning ha uppmärksammat huruvida invandrarföretagare möter särskilda problem i förhållande till övriga företagare vid den fortsatta driften av företagen. Jenkins påtalade redan 1984 behovet av vidare forskning inom området. Han lyfte särskilt fram behovet av jämförande forskning om invandrarföretag och övriga företag samt om företagande inom olika invandrargrupper. Han påtalade även behovet av kvalitativa studier, inte minst i form av detaljerade fallstudier för att klarlägga de faktorer som gjorde vissa företag framgångsrika och andra att misslyckas.³⁴ Behovet av sådan forskning kvarstår.

2.3. Nyföretagande och företagskonkurser

Litteratur om nyföretagande och företagskonkurser har påverkat mitt eget metodval, inte minst vid utarbetandet av bedömnings- och kategoriseringsgrunderna, det vill säga de parametrar som tillämpats för att mäta eventuell diskriminering, samt vid analysen och tolkningen av problemställningen. Jag har i huvudsak beaktat nationella studier på området därför att jag bedömt att studier som rör internationella förhållanden inte på ett rättvisande sätt kan beskriva motsvarande svenska.

Magnus Aronsson har beskrivit vilka som startar företag samt hur och varför företagen startades.³⁵ Undersökningen genomfördes i samarbete med SCB och byggde på enkätsvar från 366 personer som startade sina företag under 1988. Företagen var vid undersökningens genomförande mellan 1,5 och 2,5 år. Undersökningen baserades på ett urval av nyregistrerade företag i SCB:s centrala företags- och arbetsställeregister och

³³ Ram och Jones 1998:47 ff. Se också Deakins 1996:222; 1999:90; Bates 1993:2 och Stevenson 2001:161–162; Stevenson och Lundström 2002:188–189.

³⁴ Jenkins 1984:234 ff. Även Ward har framhållit behovet av kvalitativ forskning av invandrarföretagande, exempelvis genom detaljerade fallstudier; Ward 1984:2. Barrett, Jones och McEvoy (1996:800) har påtalat behovet av forskning om invandrarföretag som misslyckats.

³⁵ Aronsson 1991.

utgjorde enligt SCB:s definition genuina nyetableringar.³⁶ För att nå en geografisk spridning mellan olika regioner ingick i undersökningen Malmöhus, Östergötlands, Västerbottens och Norrbottens län. En dryg fjärdedel av företagen startades inom tjänstenäringarna och en femtedel inom varuhandel, hotell och restaurang respektive byggnadsindustri. Nästan 90 procent av företagen bedrev fortfarande verksamhet då undersökningen genomfördes. Två procent hade gått i konkurs och 12 procent var antingen nedlagda eller vilande. Författaren diskuterade möjliga förklaringar till den höga överlevnaden bland de undersökta företagen och angav att nästan två tredjedelar hade etablerade kundkontakter redan vid starten och att drygt 30 procent hade kontakter med företag där de tidigare varit anställda eller leverantörer. En majoritet av företagen hade dessutom erfarenhet av branschen sedan tidigare.³⁷

Även konkursforskningen är ett nytt område av växande intresse som saknar etablerad tradition, teori och metod.³⁸ Det saknas aktuella empiriska undersökningar om konkursutvecklingen i svenska småföretag som belyser konkursorsakerna. Värld att nämnas är dock den doktorsavhandling om företagskonkurser som lades fram av Gösta Kedner vid företagsökonomiska institutionen, Lunds universitet, år 1975. Avhandlingen omfattade närmare sexhundra sidor och behandlade konkursutvecklingen i svenska företag under slutet av 1960- och början av 1970-talen. Ett av dess huvudsyften var att undersöka vilka faktorer som sannolikt varit konkursframkallande. Analysen gällde bland annat företagsledningens bakgrund, företagets struktur och den ekonomiska utvecklingen före konkurserna.³⁹ Undersökningen avsåg hela landet och som underlag för analyserna användes registerutdrag. Drygt etthundra tingsrätter anmodades av justitiedepartementet att besvara ett frågeformulär med sexton punkter som gällde totalt 6.673 konkurser. En av frågorna gällde orsakerna till obeståndet enligt förvaltarberättelserna.

Metoden hade nackdelen att bygga på sekundärkällor. Som källkritiskt exempel kan nämnas att uppgiftslämnarna sovrade i materialet då konkursförvaltarna bedömdes ha varit alltför utförliga vid

³⁶ SCB:s definition av genuina nyetableringar har presenterats i avsnitt 2.1.

³⁷ Aronssons resultat avsåg förhållanden som gällde under slutet av 1980-talet. De företag som ingår i underlaget för min studie försattes visserligen i konkurs under 1990-talet, men som framgår av avsnitt 5.2, tabell 5:6, startades fler än hälften av företagen under 1980-talet och början av 1990-talet. Aronssons resultat är därmed av intresse för denna studie.

³⁸ Gratzter och Sjögren 1999.

³⁹ Av särskilt intresse är kapitel fem i Kedners avhandling som behandlat konkursutvecklingen och vari bland annat utretts orsakerna till obestånd i granskade konkurser; Kedner 1975:73–174.

beskrivningen av konkursorsakerna. Uppgiftslämnarna lämnade därför information enbart om vad de ansett vara de mest väsentliga konkursanledningarna.

För att statistiskt kunna bearbeta det stora antalet varierande orsaker till obestånd klassificerades de i huvud- och delkomponenter. Huvudkomponenterna var: 1) Bristande utbildning, 2) Otillfredsställande organisation, 3) Finansiering, 4) Investering, 5) Lönsamhet, 6) Företagsutveckling, 7) Planering och kontroll samt 8) Faktorer utanför ledningens kontroll. Valet av klassificeringsmetod kan bero på både analysunderlaget och på forskarens egna bedömningsgrunder. Kedner valde att klassificera sköns- och eftertaxering som en oförutsedd ekonomisk svårighet, alltså en faktor som legat utanför ledningens kontroll. Huruvida sköns- och eftertaxeringar är problem som ligger utanför ledningens kontroll eller tvärtom kan härledas till brister hos ledningen kan naturligtvis diskuteras. Diskutabelt är också huruvida huvudkomponenten lönsamhet är för vid och intetsägande.⁴⁰ Samtliga företag som inte kan betala sina skulder och försätts i en obeståndssituation är rimligen olönsamma. Kedner påtalade själv att i princip samtliga angivna förhållanden på sikt resulterade i bristande lönsamhet. Kedners variabel lönsamhet kan jämföras med min studies variabel för liten kundkrets. Som obeståndssorsak kan även den tyckas vid och intetsägande, men vid närmare analys visade den sig vara en betydelsefull faktor. Kedner redogjorde för den ekonomiska utvecklingen före konkursutbrottet och visade hur innehavet av tillgångar, kortfristiga och långsiktiga skulder, lönsamheten etc. förändrades under företagens fem sista år. Vilka konkreta åtgärder som vidtogs för att undvika konkurs utreddes däremot inte i Kedners avhandling.

Ytterligare en studie som varit av betydelse för metodutvecklingen i mitt eget arbete är Per Strömbergs och Karin Thorburn Lithells studie av företagskonkurser.⁴¹ Forskningsrapporten avsåg svenska företagskonkurser under åren 1987–1991. Författarna hade granskat 263 konkursakter som gällde företag med fler än tjugo anställda. Rapporten avsåg således de största företagen som försattes i konkurs i Sverige under den aktuella perioden.

Urvalet gjordes ur Upplysnings Centralens register över samtliga företag i Sverige och avgränsades med hänsyn till bland annat företagens lokalisering i ett av de fyra största länen. Valet av geografiska områden motiverades inte. I rapporten utreddes bland annat vilka

⁴⁰ Många konkursförvaltare anger dålig lönsamhet som en orsak till obeståndssituationen, utan att precisera vad den egentligen beror på.

⁴¹ Strömberg och Thorburn Lithell 1996.

konkursorsakerna varit och vilka åtgärder som vidtagits innan konkursutbrotten. Författarnas klassificering av orsakerna till företagens obeståndssituation var följande: 1) Poor profitability, bad business decisions, 2) High leverage, 3) Customer and credit losses, 4) Insolvent group companies, 5) Manager have personal problems, death, 6) Incompetent management, schism, 7) Contractual disputes, 8) Criminal acts. Författarna redovisade även vilka åtgärder som vidtagits under företagets sista två år för att undvika konkurs. Åtgärderna har indelats i tre huvudgrupper: 1) Changes in asset composition, 2) Changes in management och 3) Changes of financial claims.

Mot bakgrund av det kraftigt ökande antalet konkurser under åttiotalet gav regeringen år 1984 Statens industriverk (SIND, numera Närings- och teknikutvecklingsverket; NUTEK) i uppdrag att utreda orsaker till förändringar av antalet företagskonkurser. Utgångspunkten för Konkursutredningen var att spegla helheten i konkursproblematiken; att ge ökad kunskap och insikt om konkursutvecklingen och de faktorer som låg bakom denna utveckling samt att belysa vilka åtgärder som vidtagits och som hade kunnat vidtas för att undvika att företaget kom på obestånd. Utredningen granskade 100 slumpmässigt valda konkurser beslutade under 1983 som avsåg främst mindre företag inom detaljhandel, åkeri, restaurang, entreprenad och byggservice.⁴² SIND indelade konkursorsakerna i fem huvudgrupper med undergrupper enligt följande. 1. *Grundorsaker i företaget*: a) ej kunskap, b) ej kapital, c) dålig affärsidé, 2. *Brister i företagsutvecklingen*: a) ekonomisk planering, b) marknadsföring, c) produktutveckling, 3. *Förhållanden i företagets omvärld*: a) konkurrens, b) marknad, c) konjunktur, 4. *Yttre händelser*: a) force majeure, b) konkursförlust, c) devalvering, 5. *Konkursen planerad*: a) konkursen planerad.

Av störst betydelse för konkursutvecklingen ansågs bristande branschkunskap, företagsledning, ekonomi etc. vara, följt av brister i redovisning, dålig affärsidé, brist på kapital och planerad konkurs.⁴³ Utredningen beaktade endast indirekt regelverkets betydelse för konkurserna, till exempel genom att peka på företagets "oförmåga"

⁴² Utredningen studerade även 50 konkurshandlingar avseende företag inom byggbranschen och lika många avseende tillverkningsindustrin. Fem fallstudier genomfördes inom respektive bransch då berörda personer i företaget och dess omgivning intervjuades i syfte att granska bakomliggande konkursorsaker närmare. Samtliga konkurser avsåg år 1982. Granskning skedde även av samtliga 322 företagskonkurser år 1983 i vilka utvecklingsfonderna varit engagerade samt av samtliga 60 konkurser i företag vilka beviljats lokaliseringsstöd och som försattes i konkurs 1983.

⁴³ Statens industriverk 1986:61.

att inlämna uppgifter till grund för taxering, vilket fick till följd att företagen skönstaxerades och, ibland grundlöst, ofta påfördes så stora belopp att företagen tvingades i konkurs.⁴⁴ Huruvida utredningen med företagens oförmåga menar okunskap om gällande taxeringsregler framgår inte. Förutom att granska konkurshandlingar genomförde konkursutredningen intervjuer och diskussioner med personer som antogs kunna bidra med värdefull information om konkursorsaker som bankanställda, revisorer, leverantörer, kronofogdar och konkursförvaltare.

Dan Magnusson har genom ett forskningsprojekt direkt fokuserat på ekonomisk brottslighet vid företagskonkurser.⁴⁵ Forskningen bedrevs i form av två större empiriska delstudier samt en mindre studie. De båda större delstudierna avsåg ett slumpmässigt urval av etthundra konkurser år 1982 och lika många år 1983.⁴⁶ Undersökningen gällde samtliga företagskonkurser respektive år i landet i sin helhet, vilket innebar att såväl stora som små konkursförsatta företag inbegreps och att undersökningen avsåg samtliga branscher. En av huvudfrågorna gällde i hur många fall av samtliga företagskonkurser i landet som brott kunde misstänkas samt vilka brottstyper det var frågan om. Härutöver undersöktes ett flertal angränsande frågor såsom omfattningen av tillgångar och skulder i företaget vid konkursen samt bakomliggande orsaker till konkurserna.⁴⁷

I Magnussons undersökning användes fem olika kriterier för att beskriva konkurserna. Ett kriterium var *skattecredit*, med vilket avsågs att skattefordringarna var av avsevärd storlek i förhållande till andra konkursfordringar. Kriteriet *enskilda skulder* användes för att beteckna bankers med fleras fordringar med förmånsrätt samt oprioriterade fordringar såsom leverantörsfordringar. Kriteriet *ej vinstförutsättningar* betecknades som en gemensam nämnare för många konkurser, med vilket avsågs att branschförhållandena varit sådana att

⁴⁴ Statens industriverk 1986:60.

⁴⁵ Magnusson 1985.

⁴⁶ Urvalet gjordes ur Post- och Inrikes Tidningar. Konkurserna fördelades länsvis proportionellt mot länens andel av samtliga företagskonkurser år 1982. Syftet med undersökningen av 1982 års konkurser var framför allt att genom en komparativ studie bedöma effektiviteten i förvaltarnas och myndigheternas vanliga brottsbekämpande arbete i samband med konkurs. 1982 års konkurser handlades på sedvanligt sätt medan 1983 års konkurser utreddes med optimala insatser.

⁴⁷ Med anledning av de olika branscher och verksamhetsinriktningar som ingick i Magnussons forskningsprojekt visade konkurserna en mycket splittrad bild med undantag av vissa gemensamma drag avseende exempelvis omfattningen av företagens förluster. Den mindre delstudien bestod av en genomgång av SCB:s rättsstatistik över gäldenärsbrotten (det vill säga brott mot borgenärer) åren 1979–1983.

det från början måste ha varit sannolikt att företagaren skulle få svårt att bedriva en vinstgivande verksamhet. Kriteriet innefattade även verksamheter för vilka förutsättningarna ändrats och därmed vänt vinst till förlust. För konkurser där det brustit i finansieringen användes kriteriet *ej kapital*. Magnusson fann att framför allt aktiebolag saknat de medel som borde ha funnits som rörelsekapital och bas för verksamheten och att aktiekapitalet ibland i realiteten var obefintligt. Utredningen visade att verksamheten ofta hade startats upp med försäljning eller tillverkning utan att det funnits likvida medel och att verksamheten därför finansierats med enskilda skulder och redan från början släpat efter med betalningar av korta skulder. Magnusson påpekade att det ofta syntes brista i ekonomisk planering och redovisning och att många företagare tycktes sakna tillräckliga kunskaper eller förutsättningar i övrigt för att lyckas. Med kriteriet *ej företagskunnig* avsågs företag som startats trots att företagaren saknat elementära kunskaper om branschen och företagandet ekonomiska villkor.

Företagares riskbeteende anses vara en viktig faktor för att kunna förklara ett företags framgång eller misslyckande. Frédéric Delmar har i sin doktorsavhandling jämfört hur framgångsrika företagare och företagare som har gått i konkurs har agerat under risk.⁴⁸ Han har undersökt femton företagare som på förhand grupperades som framgångsrika, genomsnittliga och misslyckade. Resultaten visade en klar skillnad i riskhantering mellan de tre grupperna, men får mot bakgrund av underlagets storlek ses som indikationer snarare än generaliseringar. De framgångsrika företagarna hade startat eller tagit över ett företag som bland annat kraftigt ökat omsättningen och lönsamheten. De genomsnittliga företagarna utmärktes av att de inte visat något aktivt beteende för att expandera sitt företag. Under en längre period hade varken antalet anställda eller omsättningen förändrats nämnvärt. De misslyckade företagarna hade misslyckats i den bemärkelsen att deras företag hade upphört att existera på marknaden. De hade antingen gått i konkurs eller valt att sammangå med ett större företag för att kunna överleva. De framgångsrika företagarna var offensiva i sin riskhantering, genomsnittsföretagaren agerade defensivt och de misslyckade företagarna var försvarsinriktade.

De misslyckade företagarna hade ofta ett kortsiktigt tänkande och odefinierade mål. De hade haft svårt att bygga upp och utnyttja ett socialt nätverk. De hade haft få och/eller dåliga kontakter med revisorer, bank och myndigheter, vilket gjort det svårare att samla in och

⁴⁸ Delmar 1996.

tolka information för beslut. Den ekonomiska kunskapen ansågs begränsad. Företagarna hade till exempel inte insett betydelsen av att ha ett väl fungerande ekonomisystem. De hade haft svårigheter att ta till sig den ekonomiska informationen, vilket fått till följd att en ekonomisk buffert aldrig byggts upp och att företaget dragits med mycket höga kostnader. Företagen var oftast starkt beroende av ett litet antal kunder för att överleva och saknade även kunskaper om marknadsstrategier för hur man lockar nya kunder. Detta gjorde att företagen var känsliga för förändringar i efterfrågan. Då krissituationen uppkom krympte företagarnas verksamhet till ett minimum och försökte överleva genom att använda sitt eget kapital, vilket till sist blev ohållbart.

Det finns ingen tillgänglig statistik över hur tillgångs- respektive skuldsituationen ser ut i de företag som går i konkurs. Insolvensutredningen granskade därför 958 företagskonkurser som avslutats under 1990.⁴⁹ I undersökningen ingick samtliga konkurser som avslutats under det aktuella året i Kronobergs, Blekinge, Västerbottens och Västmanlands län, medan ett urval av var femte företagskonkurs gjordes i Stockholms, Göteborgs- och Bohus samt Malmöhus län. Utredningen undersökte fördelning på företagsform, verksamhet, antal anställda, förekomst av tillgångar och skulder samt utdelning vid konkursen. Utredningen behandlade inte frågor om orsaker till konkurserna. Invandrarföretag urskildes inte heller från övriga företag.

2.4. Slutsatser

Invandrarföretagande är inom svensk forskning, och i vissa avseenden även inom den internationella forskningen, fortfarande i sin linda. Såväl empiriskt som teoretiskt baserad kunskap saknas i hög grad om hur invandrare lyckas i sitt företagande och vilka faktorer som hindrar dem i detta avseende. De studier som har gjorts syftar i regel till att kartlägga egenskaper hos invandrarföretagarna och deras verksamheter.⁵⁰ Forskningen fokuseras på start av företag och mycket sällan, och då inte i någon mer omfattande utsträckning, på den fortsatta företagsdriften och de problem som förekommer. Både i Sverige och utomlands har det hittills saknats forskningsresultat som

⁴⁹ SOU 1992:113.

⁵⁰ Sven Nordlund har redogjort för teoriernas och förklaringar som är relevanta för forskning om när, hur och varför invandrar- eller etnisk företagarverksamhet uppstår; Nordlund 1992.

visar vilka faktiska svårigheter som möter invandrarföretagare under pågående verksamhet.⁵¹

Ett uppmärksammat och i viss mån granskat problem gäller invandrarföretagens externfinansiering, det vill säga belåning hos banker och andra kreditgivare, och huruvida kreditgivarna diskriminerar invandrarföretagarna. Indikationer finns om att invandrarföretagare har svårt att förstå de bestämmelser som reglerar företagandet i Sverige, men hittills har det saknats forskning som belyser problemets omfattning samt huruvida det är specifikt för invandrarföretagare i förhållande till övriga företagare.

Som framgår av litteraturgenomgången avsåg endast en av de svenska studierna invandrare enligt begreppets bokstavliga bemärkelse. Övriga studier avsåg både invandrare och barn till invandrare. I ett fall är det oklart om det är den bokstavliga innebörden som avsetts med invandrarbegreppet då ställningstagandet gjorts av de tillfrågade själva. Begreppstillämpningen får till följd att de personer som verkligen har invandrat inte kan urskiljas och att frågan om invandrarföretagare diskrimineras i förhållande till infödda inte kan besvaras. Bristen på konsekvens i begreppstillämpningen försvårar dessutom jämförelser mellan forskningsresultaten.⁵²

Waldinger, Aldrich och Ward har kritiserats för att i sin forskning utgå från att invandrare utgör etniska grupper och att invandrarföretagandet i huvudsak är av etniskt slag. De utgår från att det förekommer väsentliga skillnader enbart därför att forskningsuppgiften avser invandrare och följaktligen koncentrerar de sig på etniska omständigheter såsom etniska traditioner och etniska marknader. Kritikerna har påtalat att det saknas både teoretiskt och empiriskt stöd för att invandrarföretagande skiljer sig från övrigt företagande.⁵³ Liknande kritiska synpunkter har inte framförts vad avser motsvarande svensk forsk-

⁵¹ Se t.ex. Pripp 2001. Pripp har visserligen genom intervjuer och deltagande observationer bl.a. undersökt vilka strategier invandrarföretagarna använde för att tillvarata möjligheter och undanröja hinder i verksamheten. Fokuseringen låg emellertid på strategier av social och kulturell snarare än av rättslig och ekonomisk natur. Exempelvis gavs i avhandlingen exempel på strategier som företagarna använde för att skapa förtroende hos kunder och myndigheter.

⁵² Utöver kategoriseringsproblemet avseende företagare som är födda utomlands respektive företagare som är födda i Sverige men har minst en förälder som är född utomlands, har forskningsresultat dessutom indikerat att det eventuellt inte heller är motiverat att inom forskningen om invandrarföretagare utgå från företagare födda utomlands. Forskningsresultat har kunnat påvisa att det förekommer skillnader även inom denna avgränsade grupp beroende på företagarnas regionala ursprung.

⁵³ Se Rath (2000:3–10) där han har redogjort för forskningsläget avseende invandrarföretagande.

ning, men de torde vara berättigade. Jag menar därför att en försiktig kritisk hållning till den svenska forskningen borde berättiga till misstanken att långtgående integrationspolitiska beslut kanske inte alltid fattats på grundval av alldeles säkra forskningsresultat.

Med denna misstanke som grund genomförde jag en pilotundersökning av sammanlagt 44 konkursakter som avsåg företag drivna av invandrare och infödda företagare. Min pilotstudie visade intressanta resultat i flera avseenden och indikerade att frågan om invandrarföretagare har särskilda problem att förstå och följa det svenska regelsystemet samt att orientera sig om företagandets villkor i övrigt förtjänade att granskas närmare. Resultatet påvisade både likheter och skillnader mellan grupperna. För stora krediter, konkurrens och för liten kundkrets utgjorde de vanligaste orsakerna till företagens obeståndssituation och förekom i en likartad omfattning i båda grupperna. Skatteskulder förekom i en fjärdedel av invandrarföretagen, men inte i något av företagen som letts av infödda. Banker var fordringsägare i en tredjedel av invandrarföretagen, men i fler än hälften av övriga företag. Bankernas fordringar var också betydligt större i företagen som drevs av infödda företagare. Fler infödda än invandrare anlätade någon i syfte att sköta den löpande bokföringen. Brottsfrekvensen var högre bland invandrarföretagarna än de infödda företagen och avsåg framför allt bokföringsbrott. Någon djupare analys av konkursakterna kunde av tidsmässiga skäl inte genomföras.

Framhållas bör de övriga brister som vidlåde pilotstudien och som i den här studien har åtgärdats. Urvalet skedde av tidsmässiga skäl utifrån den minst sagt tvivelaktiga metoden att definiera en person som invandrare om han eller hon hade ett uppenbart utländskt efternamn. Med denna definition är risken för snedvridna resultat uppenbar.⁵⁴ Underlaget var dessutom begränsat. Det bestod av 22 konkursakter som avsåg invandrarföretag och lika många som gällde företag ledda av personer födda i Sverige. Akterna härrörde enbart från år 1992 och Uppsala tingsrätt. Med ett så litet underlag som 22 konkursakter i respektive grupp fick varje enskild konkurs alltför stor betydelse för det slutliga resultatet. Konkursakterna visade sig också vara för få för att mättnad skulle nås, vilket inträffar när tillkommande faktorer fortsätter att indikera samma mönster och ytterligare konkursakter inte tillför någonting nytt.⁵⁵ Att begränsa studien till

⁵⁴ Tillvägagångssättet har inte varit ovanligt i tidigare svensk forskning. I Sverige, i motsats till exempelvis USA, innehöll i regel inte de register som stod till buds uppgift om företagarnas födelseland.

⁵⁵ I avsnitt 4.2 diskuteras mättnadsbegreppet utförligare.

enbart konkurser handlagda av Uppsala tingsrätt och dessutom endast ett år innebar en alltför stor branschbegränsning samt risk att materialet färgades av lokalt betingade omständigheter som kunnat påverka företagens start och drift.

Under arbetet med pilotstudien utarbetade jag en forskningsskiss bestående av variabler som skulle kunna belysa frågeställningen. Denna forskningsskiss kan sägas vara det tidiga embryot till det jag i föreliggande studie benämner analysunderlag. Mot bakgrund av att antalet konkursakter är betydligt fler i den här presenterade undersökningen än i pilotstudien och att det har varit möjligt att genomföra en mer omfattande analys, har kategorier korrigerats, strukits samt tillkommit efterhand som analysen av konkursakterna har pågått i syfte att bättre innefatta samt avgränsa de omständigheter som framkommit i konkursakterna.

I studiens andra del, kapitel 4–8, presenteras hur jag har gått till väga vid utarbetandet av den metod som jag har tillämpat för analys och tolkning av problemställningen. En utförlig redogörelse sker för de omständigheter som ligger till grund för mina ställningstaganden vid datainsamling och urval.

3. Terminologi

3.1. Invandrare, infödda och småföretagande

Begreppet invandrare infördes i slutet av 1960-talet som ersättning för ”utlänning”, men fortfarande saknas en vedertagen definition av vem som egentligen är att betrakta som invandrare. Begreppet används på olika sätt beroende på sammanhang, men samtliga definitioner kan sägas ha det gemensamt att de avser personer med utländsk bakgrund. Några olika definitioner utgår från medborgarskap eller ursprungsland, vistelsetid i Sverige samt även modersmål. Innebörden av invandrarbegreppet kan också sökas i individens egen uppfattning om sig själv. Statistiska centralbyrån och Invandrarverket har tillsammans utformat riktlinjer för hur personer med utländsk bakgrund bör redovisas i statistiken. Förutom de grundläggande indelningarna efter födelseland, medborgarskap och kön föreslås en indelning av befolkningen i personer med utländsk bakgrund, personer med både svensk och utländsk bakgrund samt personer med svensk bakgrund.¹

I den integrationspolitiska propositionen har regeringen slagit fast att invandrarbegreppet är grovt generaliserande och underförstår en grupp med gemensamma kännetecken och en samhörighet som är skild från den övriga befolkningen. I syfte att inte förstärka ett vi-och-de-tänkande bör enligt regeringen begreppet i synnerhet inte användas som benämning på personer som är födda i Sverige och som ofta har kallats ”andra generationsinvandrare”.² Inom regeringskansliet tillsattes år 1998 en arbetsgrupp med uppgift att se över användningen av begreppet invandrare i författningar som har utfärdats av regeringen och i myndigheters verksamhet. 1999 överlämnade arbetsgruppen delrapporten Begreppet invandrare – användningen i lagar och förordningar och år 2000 slutrapporten Begreppet invandrare – användningen i myndigheters verksamhet. Arbetsgruppen anser att följande bör gälla i fråga om invandrarbegreppets användning:

¹ De som har utländsk bakgrund är antingen utrikes födda eller födda i Sverige med två utrikes födda föräldrar. Personer som har både svensk och utländsk bakgrund utgörs av personer födda i Sverige och med en svenskfödd och en utrikes född förälder. Personer med svensk bakgrund är de som är födda i Sverige och vars bägge föräldrar är födda i Sverige.

² Prop. 1997/98:16:26–27.

- Indelning av personer på grund av invandrarskap eller liknande bör inte ske utan att detta noga har övervägts.
- När förutsättningarna för en åtgärd skall beskrivas, bör utgångspunkten normalt vara behovet av åtgärden och inte invandrarskapet i sig.
- När en indelning av personer är nödvändig, bör indelningen göras efter vad som är relevant i sammanhanget. Om det avgörande till exempel är att de aktuella personerna har ett annat språk än svenska som modersmål, bör detta tas som utgångspunkt.
- Begreppet invandrare bör endast användas när det gäller personer som själva faktiskt har invandrat, det vill säga flyttat till Sverige från ett annat land och folkbokförts här. Personer som är födda i Sverige bör inte kallas invandrare.³

På många områden finns det säkerligen inte någon anledning att mer eller mindre oreflekterat använda begreppet invandrare. I denna studie anser jag emellertid att det är relevant att använda invandrarbegreppet. Däremot är det inte relevant att i ”invandrare” inbegripa andra personer än sådana personer som själva faktiskt har invandrat till Sverige från ett annat land, det vill säga personer födda i Sverige med minst en utrikes född förälder. Valet att använda begreppet invandrare sker inte minst mot bakgrund av att syftet med studien är att analysera vilka svårigheter som drabbar företag som har drivits av personer som väl känner till det svenska språket, svenskt samhälle och dess regler och bestämmelser inklusive de oskrivna sociala koder och affärstraditioner som finns i varje samhälle respektive av personer som kan förmodas sakna samma förtrogenhet med dessa faktorer.

En god definition av invandrarbegreppet skulle därför i mitt arbete inte bara utgå från födelse- och uppväxtland utan därutöver ta hänsyn till inhämtad kunskap om det svenska språket, svensk kultur och svensk lagstiftning, vilket uppgift om vistelsetiden i Sverige i vart fall skulle kunna ge en viss indikation om. Samtidigt kan man förmoda att tiden för att nå sådan kunskap varierar beroende på likheter och skillnader mellan den ursprungliga och den nya kulturen och beroende på individuella aspekter.

Ett ytterligare skäl för att i studien använda invandrarbegreppet är att tidigare studier har visat att många invandrare, trots sina inbördes olikheter, möter likartade svårigheter när de startar eget företag och att dessa svårigheter är specifika för invandrarföretagande. Några av de svårigheter som har nämnts är bristande kunskap om rådande regel-

³ Ds 2000:43:48 samt Ds 1999:48: 96 f.

system och affärstraditioner samt svårigheter att få fram kapital till verksamheterna. De hinder företagare möter tycks dessutom upplevas som allvarligare av invandrare än av personer som är födda i Sverige.

Sålunda anser jag inte att det fyller någon funktion att införa ytterligare ett begrepp avsett enbart för den frågeställning som behandlas här. Det är tvärtom önskvärt att utgå från begreppet invandrare. Det är även min uppfattning att "...göra 'invandrarproblemet' till ett icke-problem genom att avskaffa begreppet invandrare är en alltför enkel operation som kan bli lika förödande som den brutala kategorisering man velat komma bort ifrån".⁴

I detta arbete definieras således person som är född utomlands och invandrad till Sverige som invandrare, oavsett personens medborgarskap. Begreppsvalet har skett i överensstämmelse med arbetsgruppens ovan nämnda principer. Övriga företagare benämns infödda. Till kategorin infödda kan utifrån ovanstående resonemang även personer vilkas föräldrar är invandrare räknas. Stöd för mitt val av invandrardefinition mot bakgrund av studiens syfte ger rapporten *Invandrares företagande i Sverige*, vilken redogörs för i avsnitt 2.1. Resultaten i rapporten visade att företagare som enligt mitt val av kategorisering tillhörde gruppen barn till invandrare upplevde hinder i företagandet i samma utsträckning som infödda företagare, men i mindre utsträckning än företagare som var födda utomlands.

Jag har granskat företagskonkurser. Med företag avses en juridisk eller fysisk person som bedriver någon form av affärsmässig verksamhet. Företag som drivs av invandrare benämns invandrarföretag, invandrarledda företag och liknande. Företag som drivs av personer födda i Sverige kallas följaktligen företag ledda av infödda eller, i förhållande till invandrarföretag, övriga företag. I enskilda firmor och i handelsbolag är det samma personer som äger och driver företaget, i aktiebolag däremot ägs i många fall bolaget av fler än den som driver verksamheten. I detta arbete fokuseras intresset på den person som ansvarade för den praktiska driften.

Invandrarföretagsamhet handlar framför allt om småföretag. Det saknas en generell och allomfattande princip för att klassificera ett företag som litet, medelstort eller stort. I olika länder och olika organisationer används skilda definitioner. Det storleksmått som vanligen används är antalet anställda, men man utgår även från uppgifter om exempelvis ägarförhållanden och omsättning. I Sverige sätts i regel 49 personer som övre storleksgräns för vad som är ett småföretag, företag

⁴ Bevelander, Carlson och Rojas 1997:13. Kategoriseringsdilemmat har även uppmärksamats och analyserats av Karin Borevi. Se Borevi 2002:123.

med 50–199 anställda räknas som medelstora och företag med 200 eller fler anställda klassificeras som stora.⁵

I Sverige drivs de flesta företag som enmansföretag utan anställda.⁶ År 1996 utgjorde företag med upp till 19 anställda 97,5 procent av alla företag i landet.⁷ En stor del av de arbetstillfällen som skapades under 1990-talet återfanns i småföretag. Även de företag som förblir mycket små och lokalt begränsade under hela sin existens anses förutom i sysselsättningshänseende bidra till positiva effekter i ekonomin såsom effektivitetsdrivande konkurrens och innovationer. Studier från ett flertal västlänningar visar att småföretagssektorn och nyföretagandet är av stor och växande betydelse för den ekonomiska dynamiken.⁸ I den aktuella ekonomiskpolitiska debatten där högre ekonomisk tillväxt och ökad sysselsättning är högt prioriterade mål hyser man stora förhoppningar om fler nystartade småföretag och expansion i befintliga små och medelstora företag.

De flesta småföretag har sällan mer avancerade planer på att expandera utan är rena levebrödsföretag som inriktar sig på en lokal marknad och vars huvudmål är att ge företagaren och dennes familj arbete och försörjning. Det rör sig ofta om enmans- eller familjeföretag som inte har ambitionen att växa om det inte krävs på grund av att kundkretsen av olika skäl ökar. De problem företagaren hanterar gäller den dagliga verksamheten snarare än framtidsstrategier. Endast fem procent av småföretagen i Sverige anses kunna räknas som renodlade tillväxtföretag. Deras varor och tjänster produceras för en i princip obegränsad marknad och risktagandet är ofta stort. Problemen i tillväxtföretag täcker ett större spektrum än i levebrödsföretag och ett tillväxtföretag ställer större krav på företagarens kompetens än ett levebrödsföretag. Frågor om marknaden och marknadsföringen får en mer central roll när ytterligare marknader skall bearbetas och kundkretsen utökas. Forskning har visat att marknaden snarare än

⁵ Företagarnas Riksorganisation sätter i sin statistik gränsen för småföretag vid 20 sysselsatta. EU anser det olämpligt att använda en fastslagen definition av små och medelstora företag för alla syften. Det finns därför flera olika definitioner som används beroende på sammanhang. Vid statistik går gränsen inom EU för småföretag vid 19 eller 99 anställda och för medelstora företag vid antingen 199 eller 499 anställda. Företag med 500 eller fler anställda definieras som stora. Man särskiljer företag med högst nio anställda som "mikroföretag". Ytterligare om småföretagsbegreppet i SOU 1998:77:13–14; Johannisson och Lindmark 1996:15–16 samt NUTEK 1994:15 ff. och bilaga 1.

⁶ Prop. 1986/87:74:146.

⁷ Sveriges riksbank 1998 (tabell 294, företag efter storleksklass 1996).

⁸ Se till exempel Aronsson 1991:7; NUTEK 1993b:13; NUTEK 1993a:7 med vidare hänvisningar.

resurser, det vill säga kapitaltillgång, utbildning m.m., är avgörande för tillväxten. Mindre resursstarka individer i samhället, däribland invandrare, anses därför ha goda möjligheter att driva tillväxtföretag.⁹

3.2. Diskriminering av invandrarföretagare

Etnicitet är liksom invandrarbegreppet svårfångat. Vanligtvis syftar etnicitet på objektiva kännetecken och traditioner som karaktäriserar en folkgrupp, det vill säga språk, härstamning, hudfärg, religion och kultur. Vid definition av etnisk grupp ingår även subjektiva drag, det vill säga en vilja att bevara sitt språk och sin kultur.¹⁰ Migration anses vara en viktig faktor som formar de etniska gränserna.¹¹

Att diskriminera betyder att göra åtskillnad mellan, att särbehandla. Som gemensamt begrepp betyder etnisk diskriminering i dagligt tal att lika fall behandlas olika enbart därför att de tillhör olika grupper. I diskrimineringsombudsmannens arbete innebär etnisk diskriminering orättvis eller kränkande behandling av en individ på grund av ras, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung eller trosbekännelse.¹² Diskriminering drabbar individer och kan därför tyckas vara något som rör relationerna mellan individuella aktörer. Enligt många definitioner gäller emellertid diskrimineringen relationerna mellan grupper i samhället, där aktörerna agerar som representanter för de grupper de tillhör.¹³

Andra skäl som gör det komplicerat att empiriskt studera etnisk diskriminering är att det krävs att jämförelsen avser grupper som befinner sig i en likartad situation. Dessutom måste missgynnandet naturligtvis ha ett klart samband med gruppens etniska tillhörighet för att det skall bli fråga om etnisk diskriminering. Begreppet etnisk tillhörighet anses kunna tillämpas på gruppen invandrare.¹⁴

Invandrarnas bristande integration i det svenska samhället är, som nämnts tidigare i detta arbete, i hög utsträckning en arbetsmarknadsfråga. Invandrarnas höga arbetslöshet anses ha blivit det svåraste hindret för jämbördiga villkor mellan invandrare och personer som är födda i Sverige. Den forskning som bedrivits om etnisk diskriminering har också huvudsakligen avsett anställningsförhållanden. Med

⁹ SOU 1998:77:14; Wiklund 1999:334 ff. och Kvarnström och Lindén 1998:46.

¹⁰ Westin 1999b:92.

¹¹ Corlin 1990:77.

¹² Lagen (1999:130) om ombudsmannen mot etnisk diskriminering.

¹³ Westin 1999b:72.

¹⁴ Göransson och Karlsson 2000:55.

utgångspunkt i att vissa etniska kategorier visats ha sämre förutsättningar än andra på arbetsmarknaden instiftades lagen (1999:130) om etnisk diskriminering i arbetslivet. Lagen kräver att arbetsgivaren vidtar aktiva åtgärder i syfte att skapa jämlika möjligheter för alla oavsett etnisk tillhörighet.

Inom den forskning som gäller invandrarföretagande har det i flera fall förts fram misstankar om att etnisk diskriminering förekommer även inom detta område. Innehållet i diskrimineringen har preciserats i så måtto att diskrimineringen skulle gälla bankers ovilja att bevilja krediter till invandrarföretagare i samma utsträckning som till övriga företagare. Det finns indikationer på att invandrare upplever större svårigheter i företagandet även i andra avseenden, inte minst vad beträffar det svenska regelverket.

Vilket skydd ger då svensk lagstiftning de företagare som diskrimineras på grund av sin etniska tillhörighet. Negativ särbehandling innebär till att börja med ett avsteg från likabehandlingsprincipen som slås fast i regeringsformen (RF). I RF 1 kap. 2 § framhålls att alla människor är lika mycket värda och i RF 2 kap. 15 § stadgas att ingen medborgare får missgynnas av lagar eller föreskrifter därför att han med hänsyn till ras, hudfärg eller etnisk ursprung tillhör en minoritet. Att utlänning är likställd med svensk medborgare i detta avseende vad avser rättsligt skydd framgår av RF 2 kap. 22 §. Detta regleras närmare bland annat i brottsbalken 16 kap. 9 §, som förbjuder olaga diskriminering. En näringsidkare eller en anställd i offentlig verksamhet gör sig skyldig till en brottslig handling enligt denna bestämmelse om han i sin verksamhet diskriminerar en person på grund av dennes ras, hudfärg, etniskt eller nationellt ursprung eller trosbekännelse. Straffrättsligt spelar det således ingen roll om diskrimineringen är oavsiktlig eller avsiktlig, avgörande är den konkreta, missgynnande handlingen (eller underlåtenheten). Utredningen om företagande för personer med utländsk bakgrund anförde dock i sitt betänkande att det fick anses oklart om bestämmelsen om olaga diskriminering i 16 kap. 9 § BrB omfattar det fallet att en juridisk person diskrimineras på grund av ställföreträdarens eller någon anställds etniska tillhörighet.¹⁵

Frågan utreddes vidare av 1999 års diskrimineringsutredning som slog fast att bestämmelsen om olaga diskriminering inte kunde anses omfatta det fallet att en person som inte tillhör någon av de i bestämmelsen skyddade grupperna diskrimineras på grund av en annan persons ras, hudfärg etc. Diskrimineringsutredningen ansåg dock att det saknades anledning att ”göra skillnad på den situationen att någon

¹⁵ SOU 1999:49:82.

uppträder i egenskap av enskild företagare, då han skulle kunna göra gällande att den diskriminerande handlingen företagits på grund av hans gruppstillhörighet – och således mot honom i egenskap av fysisk person – och det fall då den diskriminerande handlingen företagits mot exempelvis ett aktiebolag på grund av styrelsemedlemmarnas, ställföreträdarnas eller de anställdas gruppstillhörighet”.¹⁶ Frågan hur personkretsen skulle avgränsas ansågs kräva ytterligare överväganden.

En ny utredning tillsattes 2001 för att studera möjligheterna till en mer generell lagstiftning mot diskriminering som omfattade alla eller flertalet samhällsområden och diskrimineringsgrunder. Enligt utredningen fanns det otvivelaktigt ett behov av skydd även för juridiska personer. Utredningen påtalade att diskriminering förekommer mot juridiska personer i olika sammanhang, och nämnde som exempel att det händer att företag som drivs av personer med utländsk bakgrund missgynnas när de söker lån. Frågan hur ett diskrimineringskydd för juridiska personer skulle utformas fordrade emellertid en del utredningsarbete, och utredningen hänvisade till en kommande parlamentarisk kommitté som skulle överväga om ett skydd mot diskriminering av juridiska personer borde införas.¹⁷

Låt oss se närmare på innehållet i den diskriminering som här kan vara aktuell. I litteraturen om diskriminering brukar man skilja på *individuell* och *institutionaliserad* diskriminering. Individuell diskriminering är handlingar som utförs av en privatperson. Vid institutionaliserad diskriminering är en institution eller organisation ansvarig. Medan motiven till individuell diskriminering ofta är psykologiska, såsom en känsla av hot, otrygghet etc., anses skälen till institutionell diskriminering framför allt vara vinstintressen, byråkratisk effektivitet och liknande.

Man skiljer också på *avsiktlig* eller *direkt* och *oavsiktlig* eller *indirekt* diskriminering. Ett skäl till *avsiktlig institutionaliserad* diskriminering är att skapa särskiljande konsekvenser för personer som tillhör en viss grupp. Diskrimineringen förekommer som ett inbyggt fenomen i samhällets sätt att fungera istället för som ett uttryck för personliga ställningstaganden. Det kan röra sig om rutinuppgifter av personer som företräder myndigheter och som har att tillämpa till exempel reglerna om immigration. Exempel på *oavsiktlig institutionaliserad* diskriminering är när regelsystemet inte har anpassats till samhällsutvecklingen och därmed får icke avsedda diskriminerande konsekvenser för nya grupper i samhället när det tillämpas i nutid. Ändringar av

¹⁶ SOU 2001:39:113 f.

¹⁷ SOU 2002:43:92–93.

regelsystemen har inte skett i takt med att samhället har förändrats.¹⁸ I det här aktuella sammanhanget skulle onödigt krångliga regler vad gäller att driva eget företag kunna leda till att invandrarföretagare möter större hinder än övriga företagare. Rutinmässigt ställda krav på att kunna hänvisa till tidigare bankkontakter samt höga krav på real-säkerheter för att bevilja banklån är andra omständigheter som skulle kunna leda till diskriminerande konsekvenser för invandrare som har befunnit sig i landet under endast en begränsad tid. Exempel på hur *oavsiktlig institutionaliserad* diskriminering blir *avsiktlig*, är att en institution eller organisation underlåter att ändra praxis, formulera nya regler eller omforma sina arbetsmetoder trots att de diskriminerande konsekvenserna påtalats för berörd institution.¹⁹

Vidare skiljer man på *subjektivt upplevd* och *objektivt fastställd* diskriminering. *Subjektivt upplevd och objektivt fastställd* diskriminering kan naturligtvis också i vissa fall sammanfalla. Enkelt uttryckt avser *subjektivt upplevd* diskriminering den utsatte personens egen upplevelse att ha blivit särbehandlad på grund av sin etnicitet. *Objektivt fastställd* diskriminering betecknar särbehandling som är, juridiskt eller på annat sätt, fastställd av en tredje, extern, part efter vissa bestämda kriterier.²⁰

Avsikten med detta arbete är att försöka urskilja om invandrarföretagare särbehandlas på ett sätt som strider mot likabehandlingsprincipen och om invandrarföretagare därför skulle vara i behov av särskilda stödåtgärder. Underlaget för tidigare forskning om diskriminering av invandrarföretagare har huvudsakligen utgjorts av enkäter och intervjuer med invandrarföretagare. Den påvisade diskrimineringen kan därför beskrivas som subjektivt upplevd. I detta arbete är det i stället objektivt fastställd diskriminering som är central. Sådan diskriminering som här kan vara aktuell låter sig svårligen mätas som pågående *process*. Mätmetoden avser därför diskrimineringens *produkter*, så som dessa framträder vid en kvalitativ analys och jämförelse av konkursakter samt i form av eventuella statistiska snedfördelningar mellan grupperna. Det är således inte diskrimineringen i sig som studeras, utan effekterna av den. Betydande skillnader mellan invandrarföretagare och företagare födda i Sverige kan vara en indikation på att diskriminering förekommer och att det råder integrationsproblem i samhället.

¹⁸ Westin 1999a:101 ff.

¹⁹ Westin 1999a:102–103.

²⁰ Nygren 1999:7 ff.; Lange 1995:34–35. samt Westin 1999a:97.

DEL 2

Metodutveckling och resultat

4. Att beskriva faktisk diskriminering i småföretagandet

4.1. Grundläggande metodöverväganden

Som framgått av forskningsöversikten har tidigare forskning om invandrades företagande i huvudsak byggt på enkäter till och intervjuer med företagare som fått utvärdera sina egna erfarenheter. Den diskriminering som redovisats kan därför beskrivas som *upplevd*, men inte bevisat *faktisk*.

Fördelen med framför allt intervju-, men även enkätundersökningar, är att de möjliggör en utförlig och djup belysning av företagares upplevelser av företagandets villkor. Men redan vid urvalet av företagare möter bortfallsproblem. Det finns all anledning att förmoda att många företagsledare är ovilliga att lämna muntliga och skriftliga uppgifter om de uppfattar sina problem som personliga misslyckanden.¹ Särskilt vid enkätundersökningar kan man förmoda att svarsprocenten sannolikt blir låg. Svaren riskerar även att bli subjektivt präglade och ibland vilseledande. För samtliga datainsamlingsmetoder gäller att ”problem i företaget” inte lätt låter sig definiera. Vilka kriterier skall gälla för att definiera vad som är problem?

Målet för denna undersökning är som redan framgått av den tidigare framställningen att höja fakticitetsnivån och minska den subjektiva upplevelsenivån vid analysen av eventuellt förekommande rättslig diskriminering av invandrarföretagare. Det betyder att de studier som

¹ Konkurs har sedan antiken ansetts vara ett misslyckande med affärer och tidigare likställdes ofta konkurs med stöld från borgenären. I den romerska rätten och långt in på medeltiden kom gäldenären ofta i slavställning till borgenären om han inte kunde betala. I Sverige fanns fortfarande i 1734 års lag kvar personalexekution i form av bysättning och arbetstvång för den som försattes i konkurs. Inte förrän i slutet av 1800-talet förändrades inställningen till konkurs till att ses som ett resultat av personliga och mindre påverkbara krafter och konkurs utgjorde inte längre ett hinder mot att starta om som företagare. Se Gratzer 1998:3–4. I fokus för mitt arbete står företagare som misslyckats. Misslyckandet innebär här att företagen inte har överlevt utan försatts i konkurs. Jag tar inte ställning till om företagarna är olämpliga som företagare.

gjorts om invandrarföretagare saknar direkt relevans både teoretiskt och metodologiskt för min forskning.²

Den tidigare beskrivna pilotstudien visade att konkursakter innehöll mycket information om företag som bevisligen misslyckats och gått över styr. Noggranna studier av konkursakterna visade sig kunna generera värdefull information inte bara om de utlösande orsakerna till obestånd utan även om företagarnas agerande då den ekonomiska krisen blev uppenbar samt om bakgrundsfaktorer såsom uppgifter om företagaren och företagets struktur. Konkursbegreppet visar sig dessutom tillräckligt snävt för att göra en enhetlig analys av akterna möjlig. Sammantaget torde materialet tjäna som underlag för en bedömning av huruvida invandrarföretagare har särskilda problem att förstå och följa det svenska regelsystemet samt att orientera sig om företagandets villkor i övrigt. Det har därför blivit nödvändigt att anlägga ett helt nytt metodologiskt perspektiv på forskningsuppgiften, ett perspektiv direkt anpassat till det undersökningsmaterial som undersökningen bygger på.

Jag kommer i detta och följande kapitel att diskutera metodproblemet ingående, vilket motiveras av metodens centrala betydelse för studiens resultat och av att hänvisning inte kunnat ske till tidigare utarbetad metod för den aktuella problemställningen då sådan saknats. I detta kapitel diskuterar jag i första hand metodfrågorna från ett övergripande perspektiv. Tillvägagångssättet utvecklas sedan efterhand.

Inledningsvis skall jag ge en kortfattad beskrivning av hur jag har gått till väga för att bedöma om invandrarföretagare i Sverige möter större svårigheter än infödda företagare och om det förekommer rättslig diskriminering av invandrarföretagare jämfört med infödda företagare. Den metodologiskt största utmaningen har av uppenbara skäl varit att mäta eventuell diskriminering.

Den diskriminering som är av särskilt intresse för denna studie är så kallad *indirekt institutionaliserad diskriminering*. Det svenska regelverket kan ha utgjort större hinder för invandrare att driva eget

² En vetenskaplig teori är en samling deskriptiva satser som avser att beskriva vad som finns i världen och vilka samband som råder. Swedner har definierat en vetenskaplig teori som bestående av "...ett antal kausala påståenden som fyller kravet på att vara logiskt förenliga med varandra och som utgör ett slags sammanfattande beskrivning av någon process inom ett system." Han menar att många vetenskapliga teorier är ett försök att formulera ett system av logiskt samordnade satser. "De kausala samband, som en forskare observerat, bör kunna betraktas som specialfall av dessa satser eller bör kunna härledas från dem genom logiska slutledningar." Se Swedner 1978:25, 27. Teorins funktion är "att ange av vilken art det studerade fenomenet är, hur det skall uppfattas, vad som är väsentliga drag, hur olika faktorer hänger samman och hur de förklaras"; Wallén 1996:52.

företag än för infödda företagare i och med att invandrare kan förmodas sakna samma förtrogenhet med svenska regler och bestämmelser, oskrivna sociala koder och affärstraditioner som infödda. Det finns även en risk att regelverket inte har anpassats i takt med utvecklingen i samhället, med nya etniska grupper som startar och driver egna verksamheter. Exempel på detta är som angivits tidigare onödigt krångliga regler eller kreditgivares rutinmässigt högt ställda krav på säkerheter. Det är därmed inte osannolikt att regelverket indirekt leder till negativa och kanske till och med diskriminerande konsekvenser för just invandrarföretagare.

För att besvara frågan krävdes att jag analyserade och jämförde konkursakter som avsåg invandrarföretag respektive företag som letts av infödda. För att jämförelsen skulle bli rättvisande måste till att börja med de båda grupperna ha haft likartade förutsättningar vid start av företagen. Vid urvalet av konkursakter var därför en första förutsättning att företagen som letts av infödda skulle motsvara invandrarföretagen vad avsåg två kriterier: verksamhetsinriktning och storlek på aktiekapital.

Företagarens kompetens, inbegripet bland annat kunskaper och personliga egenskaper, har sedan länge ansetts vara avgörande för hur ett företag lyckas på marknaden. Tidigare erfarenhet av företagande eller tidigare branschfarenhet är exempel på faktorer som förutom verksamhetsinriktning och aktiekapital skulle ha kunnat påverka resultaten om det varit stora skillnader mellan grupperna i detta avseende, det vill säga om någon av grupperna hade större företagarkompetens än den andra gruppen. Det var därför av stor betydelse att jämföra grupperna med avseende på just sådana bakgrundsfaktorer.

De centrala frågeställningarna för analysen var emellertid vilken kunskap företagarna hade om gällande regler och villkor för egenverksamhet, vilken kunskap företagarna tycks ha haft utifrån sitt agerande under pågående verksamhet och de åtgärder som vidtogs då företaget kom på obestånd. Tillgångar och fordringar i företagen skulle kunna påvisa vilken ekonomisk handlingsmarginal som fanns i företagen samt om diskriminering tycks ha förekommit från banker och andra fordringsägare. Vissa omständigheter som legat utanför företagarnas kontroll eller möjligheter till påverkan, exempelvis inbrott i företagen, kan tyda på att någon grupp varit mer utsatt än den andra och att det förekommit diskriminering. Sådan diskriminering ligger emellertid utanför syftet med denna studie att undersöka.

Betydande snedfördelningar till invandrarföretagarnas nackdel vad gäller de analyserade variablerna skulle kunna vara en indikation på

att svensk rätt leder till diskriminerande konsekvenser för invandrarföretagare. Stora likheter mellan grupperna skulle motsatsvis tyda på att det saknas skäl att formulera nya regler i syfte att underlätta just invandrares företagande.

Genom valet av problemställning har jag mer eller mindre indirekt tagit ställning i den pågående debatten om företagsnedläggningar är individ- eller miljö- och situationsbetingade.³ Det individorienterade synsättet utgår från att företagsledningens beslutsfattande spelar en central roll. Hur och varför mindre företag upphör är resultat av ett medvetet, överlagt och målinriktat handlande. I forskning med detta perspektiv tolkas ofta företagsmisslyckanden som resultat av individrelaterade egenskaper såsom bristande kunskap, erfarenhet och familjesituation. Med det miljö- och situationsbetingade synsättet bestäms företagsbeteenden genom externa förutsättningar över vilka företagsledningen saknar kontroll.⁴

Syftet med detta arbete är att granska om den svenska lagstiftningen utgör särskilda hinder för invandrarföretagare, vilka kan förmodas sakna samma förtrogenhet som övriga företagare med det svenska samhället och dess regler samt de oskrivna sociala koder och affärstraditioner som finns i vårt samhälle. Undersökningen har härigenom fått en individcentrerad inriktning redan från början. Utifrån den information som ges i konkursakternas förvaltarberättelser framstår det visserligen som ofrånkomligt att tillmäta externa faktorer betydelse för konkursutvecklingen, men i nästan samtliga fall kan dock obeståndsorsakerna huvudsakligen härledas till företagarna själva; deras medvetna eller bristande agerande.

Det har fallit sig naturligt att utgå från en kvalitativ metod med en induktiv ansats i syfte att utan några förbestämda förväntningar eller antaganden efter hand skönja centrala begrepp och mönster i konkur-

³ Individorienterade faktorer anges ofta som de vanligaste orsakerna till konkurs. Inom företagsekonomi brukar 95 procent av konkurserna förklaras med företagarens inkompetens. Vissa forskare menar dock att den individorienterade förklaringen framstår som otillräcklig och att sociokulturella faktorer såsom ekonomiska, juridiska, moraliska och andra institutionella förhållanden också spelar en viktig roll för hur konkursalternativet hanteras av företagare; prop. 1986/87:74:387 och Gratzner 1999:134 ff. med hänvisningar till tidigare forskning. Se också Konkursutredningens resultat, vilket redogörs för i forskningsöversikten, avsnitt 2.3. Utredningen om företagande för personer med utländsk bakgrund pekade på vikten av en målinriktad, konkret utbildning och handledning vid start av företag och föreslog att de som har intresse och förutsättningar att driva eget företag parallellt med utbildningen i svenska språket borde ges möjlighet att skaffa sig nödvändiga baskunskaper i företagsekonomiska frågor för att kunna driva företag; SOU 1999:49:128 f.

⁴ Gratzner 1996:11 ff., 1999:136 ff.

serna.⁵ Denna induktiva ansats har växlat med en deduktiv då jag i materialet har försökt finna information som antingen stöder eller förkastar de slutsatser jag nått respektive finna ytterligare information. Informationen har kvantifierats, vilket torde innebära en bättre belysning av de olika frågeställningarna. Utförligare redogörelse för forskningsprocessen sker i avsnitt 4.2, 4.3 och 4.4.

Men hur avgöra vilken informationsbredd och vilket informationsdjup som kan krävas för att uppfylla vetenskapliga kvalitetskrav? Kvantitativa ansatser ger vanligtvis en bredd som medger teoretiska generaliseringar. Kvalitativa ansatser möjliggör däremot inte på samma sätt teoretisk generaliserbarhet men fördjupning av de individuella fallbeskrivningarna på ett sätt som ligger helt bortom de kvantitativa metodernas möjligheter.

För forskningsuppgiften som är aktuell här krävs den bredd som gör det möjligt att dra slutsatser med rimlig teoretisk sannolikhet. Samtidigt är det nödvändigt att värna om informationsdjupet i de enskilda fallbeskrivningarna, eftersom det ju rör sig om processer som beror på individers eget agerande. Utan tillräckligt informationsdjup nås inte det teoretiska målet att svara på frågan varför invandrare respektive personer födda i Sverige misslyckas i sin näringsverksamhet och försätts i konkurs och om det finns ett mönster som tyder på att den ena gruppen har att kämpa mot diskriminerande hinder. Jag har medvetet undvikit att anknyta till tidigare teoribildning utan i stället valt att utvinna empiriska data ur undersökningsmaterialet tills de kontinuerligt fördjupade frågorna uppnått den mättnadsnivå då ingen fördjupad information kan erhållas vidare genom analys av ytterligare material. Metoden kan beskrivas som en för det speciella undersökningsmaterialet – konkursakter – utvecklad grounded theorymetod.⁶ Grounded theorymetoden fokuserar på upptäckt samt generering snarare än verifiering av teori. Källan för teorigenerering är empiriska data och metoden att utvinna teori ur dessa är i första hand komparativ analys. Analyserna kan genomföras med data som antingen är kvalitativa eller kvantitativa eller en kombination av bägge. Enligt grounded theorymetoden skall induktionen ske förutsättningslöst. Den litteratur som berör det studerade området skall ignoreras fram till

⁵ Med mönster menar jag i materialet återkommande omständigheter och samband.

⁶ Grounded theorymetoden skapades av Glaser och Strauss och beskrivs i deras bok från 1967. Eftersom teorin har sin grund i empiriska data och härrör från dem, kallas metoden för empiriskt grundad teoribildning; grounded theory. Tillvägagångssättet har fortfarande ett betydande inflytande på kvalitativ forskning inom flera discipliner i Sverige. Alvesson och Skoldberg (1994:63) nämner bland andra företagsekonomi och sociologi.

dess att den analytiska kärnan av kategorierna har framträtt. I den här studien genomfördes emellertid redan i början av forskningsprocessen en översiktlig litteraturgranskning i orienterande syfte vad gällde det teoretiska och empiriska forskningsområdet.⁷

Grounded theorymetoden innebär att man försöker gruppera och omgruppera en mängd tydliggjorda data systematiskt tills man har gjort en så fullständig beskrivning av en företeelse eller ett problem som möjligt utifrån givna data. Genom att gång på gång gå igenom materialet försöker man utifrån givna data upptäcka så många kategorier som möjligt av begreppet. Tekniken benämns kodning.⁸ *Kategorierna* är allmänna aspekter av begreppet och är i princip av två slag: dels sådana som påträffas direkt i materialet, dels sådana som forskaren själv konstruerar med utgångspunkt i materialet. Efter denna första sammanfattning av data går man vidare på samma sätt inom varje särskild kategori och försöker blottlägga kategoriernas olika *egenskaper*, vilka hjälper till att beskriva de olika kategorierna. Egenskaperna har i sin tur *dimensioner* som kan berika kategorierna och ge egenskaperna en tydligare bestämning och kvalitativa värden.

Man grupperar och sammanfattar således data i flera omgångar och på flera nivåer. Sorteringen i kategorier innebär ett slags grov sortering av data, vilken blir allt finare genom sorteringen i egenskaper och till sist i egenskapernas olika dimensioner. Arbetssättet kännetecknas av att man så förutsättningslöst som möjligt beskriver forskningsobjektet. Man söker efter typer, strategier, konsekvenser, samband, förklaringar, faser, vad som kan finnas i större eller mindre mängd, ha olika styrka etc. Ur observationerna växer successivt fram ett sätt att klassificera olika fenomen, en begreppsapparat och därmed i förlängningen en teori som anger vad som är grundläggande kvalitativa drag i det man studerar. Teorin upptäcks, utvecklas och verifieras provisoriskt genom datainsamling och analys. Målet är att nå slutsatser som stämmer med verkligheten.⁹

⁷ Inställningen till den vikt forskarens föreställningar bör tillmätas skiljer sig numera åt mellan upphovsmännen till grounded theory. Strauss anses orientera sig mer i närheten av andra metodströmningar och tillmäter föreställningar en större och mer positiv vikt än Glaser som anses hålla fast vid metodens ursprungliga renhet. Se Alvesson och Sköldbberg 1994:94.

⁸ Grounded theorymetodologin anses kunna modifieras på åtskilliga punkter, men för att man skall kunna tala om grounded theory krävs att tekniken med kodning används samt att minnesanteckningar skrivs kontinuerligt, särskilt om samband mellan kategoriens egenskaper. Se Alvesson och Sköldbberg 1994:81 ff.

⁹ Grounded theory anses framför allt vara en metod för att induktivt och på ett systematiskt sätt generera nya teorier. Hartman har beskrivit tanken bakom grounded theory så att "om en teori genereras på rätt sätt och därmed är ordentligt grundad i

En väl konstruerad grounded theory skall uppfylla fyra krav: 1) den skall överensstämma med den granskade företeelsen och därmed hålla sig så nära den praktiska, empiriska verkligheten som möjligt, 2) den skall vara begriplig både för dem som studerats och för dem som är yrkesutövande inom området, 3) de variabler som används skall vara allmängiltiga och inte snävt bundna till ett visst sammanhang, 4) teorin skall vara användbar som underlag för eventuella åtgärder.¹⁰

Det brukar poängteras att ingen metod ensam kan täcka alla relevanta bilder av verkligheten och att man inom forskningen därför bör använda sig av *triangulering* för att nå en väl grundad uppfattning om ett problem. Man kan använda sig av data-, forskar-, teori- samt metodologisk triangulering.¹¹ I detta arbete har metodologisk triangulering tillämpats genom kombinationen av kvalitativ och kvantitativ metod. Kombinationen av metoder har resulterat i att den kvalitativa analysens trovärdighet har kunnat kontrolleras genom att uppgifterna också har kvantifierats. Trianguleringens betydelse för denna studie diskuteras utförligare i avsnitt 4.3.

4.2. Datainsamling och urvalsmetod

Metoderna för att göra urval skiljer sig åt mellan kvalitativ och kvantitativ forskning. Då syftet är att nå generaliserbara slutsatser måste urvalet göras slumpmässigt och tillräckligt stort för att ge resultaten generell representativitet. Är urvalet för litet blir risken stor att resultaten störs av föga typiska eller representativa fall. Vid kvalitativ forskning – då en särskild fråga skall belysas djupgående och i sitt sammanhang – handlar det i stället om att göra ett strategiskt urval av så informationsrika fall som möjligt. Syftet är att så många och olika aspekter som möjligt av företeelsen skall visa sig.¹² Den kvantitativa metodens resultat är en siffra, ett mätvärde, medan den kvalitativa metoden resulterar i ett begrepp om företeelsen.¹³ Som nämndes i

data, så kommer man att ha goda skäl att tro att den korrekt beskriver verkligheten – man kan 'lita på den'. Att dessutom i efterhand testa eller verifiera den blir därför onödigt"; Hartman 2001:9.

¹⁰ Glaser och Strauss 1967:237 ff. Glaser och Strauss stod senare för olika uppfattningar om vad grounded theory egentligen var. Hartman (2001) har försökt att klargöra skillnaderna mellan de bådas uppfattningar vad gäller forskningsprocessen enligt grounded theory.

¹¹ Denzin 1970:15. Se också Svensson 1996:218 ff.

¹² Eneroth (1984:171) rekommenderar ett urval om mellan 10 och 30 fall för att ett maximalt djup skall uppnås samtidigt som urvalet måste vara överblickbart.

¹³ Se till exempel Patton 1987:51 ff. och Eneroth 1984:51 ff., 169.

föregående avsnitt har jag valt att kombinera kvalitativ och kvantitativ metod.¹⁴ Hur jag metodologiskt har valt att lösa urvalsproblemet framgår av detta avsnitt.

Det empiriska underlaget för forskningsuppgiften har varit konkursakter. Jag har gjort en avvägning mellan att granska allt material som gäller en konkursutredning, att granska allt det material som finns att tillgå i konkursakten i tingsrättens arkiv eller att granska bara visst material i konkursakten.¹⁵ Att granska företagets bokföring för att därur kunna dra eventuella egna slutsatser är inte forskningsekonomiskt försvarbart lika litet som att detaljgranska hela konkursakter. Återstår då att granska visst material.

Framför allt konkursbouppteckningarna och förvaltarberättelserna innehåller information som belyser konkursutvecklingen i företagen. Konkursbouppteckningen upprättas relativt omgående under konkursförfarandet på grundval av erhållna uppgifter från kronofogdemyndigheten, eventuell företagets revisor samt bokföringen i övrigt, företagaren samt borgenärerna. Edgångssammanträde följer på upprättandet av konkursbouppteckningen och de korrigeringar som görs av bouppteckningen noteras, vanligtvis, i förvaltarberättelsen. Förvaltarberättelsen upprättas sent.¹⁶ Den information som bouppteckningen och förvaltarberättelsen tillsammans ger bedömer jag som så källkritiskt tillförlitlig att den kan läggas till grund för den fortsatta forskningen. Inga uppgifter av direkt relevans för arbetet, i synnerhet uppgifter kring obeståndssituationen, tillkommer i regel sedan förvaltarberättelsen har upprättats. Jag har även utfört en stickprovskontroll av sammanlagt 40 slutredovisningar, 20 per grupp, och funnit att tillgångsmassan förändrades förhållandevis litet under

¹⁴ Grounded theory anses kunna tillämpas inom både kvalitativa och kvantitativa metoder, även om upphovsmännen själva framför allt koncentrerade sig på kvalitativa data.

¹⁵ Konkursakterna innehåller alltid en konkursansökan, en konkursbouppteckning, en förvaltarberättelse samt en slutredovisning samt i förekommande fall ett utdelningsförslag eller en kungörelse om att konkursen avskrivits på grund av att utdelningsbara medel saknats. Konkursföretagets fullständiga bokföring finns inte att tillgå i konkursakten hos tingsrätten, utan hos Arkivhuset AB, där den slutligt arkiveras.

¹⁶ Förvaltarberättelsen skall avlämnas senast sex månader efter konkursbeslutet. Anstånd kan dock beviljas med avlämnandet av förvaltarberättelsen om förvaltaren kan peka på någon särskild omständighet som medför att berättelsen inte kan färdigställas i tid. Se prop. 1986/87:90:272. Jag har beräknat den genomsnittliga tidsåtgången för konkurser i sammanlagt 40 slumpvis utvalda invandrarföretag respektive företag ledda av infödda och funnit att det i båda grupperna rör sig om ungefär ett år; 13 respektive 11 månader.

perioden mellan förvaltarberättelsens och slutredovisningens upprättande.¹⁷

Konkursakter är från källkritisk synpunkt behäftade med svagheter av olika slag. Ett problem gäller konkursförvaltarnas möjligheter att ange de verkliga orsakerna till konkurserna. De förhållanden som orsakat obeståndet är ofta komplicerade. Konkursförvaltaren har en begränsad tid till sitt förfogande att utreda och uttala sig om dessa i förvaltarberättelsen. Man kan anta att konkursförvaltaren i viss mån grundar sin bedömning på företagarens upplysningar, vilka naturligen har en subjektiv prägel. Det finns också en risk att konkursförvaltarna är påverkade av sina personliga värderingar vid bedömning av konkursorsakerna.¹⁸

Samtidigt finns ett flertal faktorer som borgar för den källkritiska kvaliteten hos den information som ges i förvaltarberättelserna. Som nämndes tidigare har konkursförvaltarna ägnat förvaltningen av varje konkurs i genomsnitt ett år innan förvaltarberättelserna avgivits, och dessa är med få undantag mycket utförliga.¹⁹ Enligt konkurslagen och dess förarbeten skall en konkursförvaltare ha ”den särskilda insikt och erfarenhet som uppdraget kräver” samt ”även i övrigt vara lämplig för uppdraget”. Förvaltaren är i regel advokat med tidigare erfarenhet av konkursförvaltning.²⁰ Tingsrättens beslut om utseende av förvaltare

¹⁷ Uppgifterna om tillgångarnas värde enligt bouppteckningarna riskerar att vara otillförlitliga mot bakgrund av den tid som förflyter mellan värderingstillfället och realisationstidpunkten. Förvaltarberättelserna tycks dock ge mer tillförlitlig information. Efter korrigeringar sedan förvaltarberättelsen upprättats inflöt i de invandrarledda företagen i genomsnitt cirka 9.000 kronor mindre än beräknat enligt slutredovisningen och i genomsnitt omkring 7.000 kronor tillkom i konkurserna avseende företagen ledda av infödda. Företagen var desamma som i nyss nämnda stickprovskontroll.

¹⁸ Ju färre konkurser en konkursförvaltare handlagt i underlaget för denna studie, desto mindre sannolikhet att vissa konkursförvaltare fått för stor betydelse och därmed ökat den eventuella risken för ett snedvridet resultat. Invandrarföretagen i underlaget handlades av 58 olika och företagen ledda av infödda av 59 olika konkursförvaltare. 17 av konkursförvaltarna i invandrarnas konkurser och 18 av konkursförvaltarna i de inföddas konkurser handlade fler än en konkurs. Majoriteten av dessa förvaltare handlade två konkurser. Risken för att vissa konkursförvaltare skall ha fått en för stor inverkan på studiens resultat är därmed liten.

¹⁹ I denna studie utgör företagskonkurser från perioden 1994–1998 analysunderlag. Det är inte omöjligt att konkursakternas tillförlitlighet kan diskuteras vad gäller perioden 1991–1993, då konkursantalet ökade dramatiskt och följaktligen även den då aktuella konkursförvaltarens arbetsbörda.

²⁰ I underlaget för studien var konkursförvaltaren advokat i samtliga fall utom två, då denne var jur.kand. med arbetsplats på Ackordscentralen Stockholm. I 18 konkursakter anges förutom konkursförvaltaren även biträde/handläggare, vilken i 15 av

kan överklagas av gäldenären (företagaren), borgenärerna och av tillsynsmyndigheten för konkursärenden. I viktigare frågor samråder förvaltaren med berörda borgenärer och som sakkunniga anlitas ofta revisionsbyråer. Hos många skattemyndigheter görs också taxeringsrevisioner i samband med konkurs i syfte att få en uppfattning om huruvida konkursen varit seriös eller inte. Tillsynsmyndigheten i konkurs övervakar att konkursförvaltningen sker i överensstämmelse med gällande författningar. Det finns helt enkelt så många kontrollstationer i systemet att konkursaktornas källvärde sammantaget borde ligga väsentligt högre än vad som är möjligt att nå genom intervjuer eller enkäter riktade till fallerade företagare.²¹

Den i konkursakten ingående bouppteckningen skall visa företagets ekonomiska ställning vid konkursen och uppta företagets tillgångar och skulder samt tvistiga fordringar. I bouppteckningen finns samtliga fordringsägare angivna. Innehållet och upplägget i förvaltarberättelserna kan variera kraftigt beroende på vilka förvaltare som utformat dem.²² Oftast inleds dock med en översikt över tillgångar och skulder med eventuella korrigeringar sedan konkursbouppteckningen upprättades. Därefter ges en allmän beskrivning över företagets verksamhet samt utreds frågan om obeståndssituationen, bokföringen, eventuell återvinning, eventuell olovlig utbetalning, tidpunkt för särskild balansräkning enligt kapitel 13 i aktiebolagslagen. Avslutningsvis bedömer konkursförvaltaren om konkursen också innefattar misstanke om brott och om den konkursade företagaren bör beläggas med näringsförbud.²³

I själva struktureringen av förvaltarberättelsen ligger ytterligare ett problem. Det krävs en ingående granskning av varje konkursakt för att

konkurserna var jur.kand. I övriga två konkursakter anges inte handläggarens utbildningsgrad.

²¹ Se även bilaga 4 om konkursförfarandet där utförligare redogörelse sker av konkursförvaltarens roll.

²² Det har utarbetats en handbok för konkursförvaltare med mallar och anvisningar för konkursförvaltningen. Se Elliot 1989. Handboken hade sin upprinnelse i att Sveriges Advokatsamfundts yrkesråd tidigare förhört sig hos Konkursförvaltarcollegiernas Förening om möjligheten att utarbeta en manual för kontroller vid konkursförvaltning enligt konkurslagen.

²³ Det råder oenighet inom konkursförvaltarens kår om hur mycket som skall skrivas i förvaltarberättelsen. När det gäller exempelvis misstänkt brottslighet hävdar vissa konkursförvaltare att det endast skall lämnas en uppgift om att anmälan har gjorts till åklagare, inte mot vem misstanken riktas eller för vilket brott denne är misstänkt och inte heller någon beskrivning av den ifrågasatta handlingen. Skälet skulle vara att skydda den brottsmisstänkte gärningsmannen. Andra betonar borgenärsintresset och hävdar motsatt ståndpunkt. De flesta konkursförvaltare anses ansluta sig till den förstnämnda uppfattningen. Se Folkesson 1996:125, not 80.

hitta tillbaka till den information som ligger bakom förvaltarberättelsernas sammanställda uppgifter och använda den för den vetenskapliga analysen. Forskningsmetoden får hela tiden brottas med den juridiska strukturen. Det krävs till exempel kunskap om reglerna för upprättande av särskild balansräkning för att den information, som ges om en sådan har upprättats eller inte, skall kunna vägas in vid tolkning av företagarnas insikt om gällande regler.

Ansatsen var komparativ eftersom invandrarföretagares problem skulle jämföras med infödda företagares. Men jämförelsen i sig komplicerade valet av urvalsmetod. Å ena sidan skulle en djupanalys ske, vilket talade för att urvalet borde göras medvetet i syfte att upptäcka så många olika kvaliteter som möjligt i konkurserna, å andra sidan skulle en jämförelse göras, vilket talade för att urvalet måste ske slumpmässigt för att ge resultaten representativitet för grupperna och göra jämförelsen rättvisande.

Ett representativt urval enligt kvantitativ urvalsmetod medför att man lämnar åt slumpen om mer särpräglade fall kommer med i urvalet eller ej. Vid användning av kvalitativa urvalsmetoder brukar man i stället för representativitetsproblem tala om problem med att maximera olikheter hos fallen. För att nå en tillfredsställande säkerhet i komparation måste emellertid företagen i de båda grupperna vara likartade; branschförutsättningarna desamma. Samtidigt skulle alltför många urvalskriterier inskränka analys- och jämförelsemöjligheterna. Min lösning på urvalsproblemet var att utgå från ett bestämt antal fall och vid eventuellt behov fylla på källunderlaget med ännu fler konkursakter. Jag läste därför in slumpmässigt utvalda konkursakter från åren 1994 – 1998, med tyngdpunkt på år 1996.²⁴ År 1996 valdes av aktualitetshänsyn samt mot bakgrund av att konkurserna från detta år med säkerhet var avslutade vid startpunkten för den här studien och att samtliga handlingar därmed fanns tillgängliga.

Viktigast för detta arbetes vidkommande var naturligtvis att kunna göra invandrarföretagen och företagen som drevs av infödda jämförbara. Det centrala urvalskriteriet blev därför branschtillhörighet. Internationella studier har visat att företagets storlek haft betydelse för deras överlevnad.²⁵ Dessutom är det möjligt att företagarnas mål-

²⁴ I Uppsala tingsrätt fanns inte tillräckligt många konkursakter avseende invandrarföretag för år 1996, varför jag ur aktualitetssynpunkt kompletterade med akter från i första hand år 1997 och år 1995. På samma sätt kompletterades underlaget från Stockholms tingsrätt. 84 procent av konkursakterna avseende invandrarföretag och 98 procent avseende företag ledda av infödda härrör från åren 1995–1997, övriga från år 1994 och 1998.

²⁵ Se till exempel Waldinger, Aldrich och Ward 1990:30.

sättning och ambitionsnivå med verksamheten varierar beroende på företagets storlek.²⁶ Det finns flera alternativa metoder för att mäta företagets storlek. En storleksmätning kan exempelvis ske utifrån omsättning eller antalet anställda. I regel saknas dock uppgift i konkursakterna om tidigare års omsättning samt antal anställda. De uppgifter som anges blir därmed mer eller mindre missvisande. Vid tidpunkten för konkursen är företagets kapacitet reducerad, både vad gäller omsättning och antal anställda. Min pilotundersökning av 22 konkursakter som avsåg invandrarföretag hade indikerat att invandrare startade små företag med ett aktiekapital som inte översteg 100.000 kronor. Jag bedömde att aktiekapitalet var ett lämpligt urvalskriterium vad gällde aktiebolag för att avgränsa studien från alltför stora företag. Enskilda firmor och även handelsbolag är oftast mindre företag och någon avgränsning därför inte nödvändig. Vid urvalet valdes således de första akterna som avsåg invandrarledda företag med, om konkursakten avsåg ett aktiebolag, ett registrerat aktiekapital som inte översteg 100.000 kronor. 84 av företagen som drevs av infödda var aktiebolag och av dessa hade 92 procent ett registrerat aktiekapital om 50.000 kronor. 77 av invandrarföretagen var aktiebolag och 90 procent av dessa hade ett aktiekapital om samma belopp.

Vid urvalet av arkiverade konkursakter som avsåg invandrarföretag utgick jag från företagarens namn eller om det på annat sätt kunde antas att företagaren var av utländsk härkomst.²⁷ Därefter valdes företagen som drevs av infödda. På skattekontoret fann jag med ledning av företagarnas personnummer koder för de skattemyndigheter och skattekontor som personerna vid tillfället tillhörde. Folkbokföringen på respektive skattekontor kontaktades för uppgift om födelseort och samtliga år för eventuell invandring och utvandring. I vissa konkursakter saknades företagarens personnummer, varför patent- och registreringsverket kontaktades och med hjälp av företagets registreringsnummer kunde de kompletterande upplysningarna ges. Några konkursakter visade sig avse infödda i stället för invandrare och ett par akter avsåg invandrare i stället för infödda. Sedan akterna grupperats efter tillhörighet fördes ett par konkursakter som avsåg infödda personer åt sidan och urvalet kompletterades med samma antal som gällde invandrare. Företagarna som benämns infödda inbegriper personer vars föräldrar enligt definitionen i denna studie är in-

²⁶ Av samma uppfattning är Nordlund 1999b:347.

²⁷ Av omständigheter som framgår i konkursakten kan man många gånger anta att personen i fråga är invandrad till Sverige, exempelvis om denne behöver tolk vid edgångssammanträdet.

vandrare. Denna omständiga kontroll av företagens ursprung har emellertid lett till det källkritiskt värdefulla resultatet att vi i undersökningen faktiskt har att göra med bevisad bakgrund och inte bara lättsinnigt gissad efter blott och bart efternamn.²⁸

Två typer av regionala karaktäristika anses i samverkan kunna bidra till variationer i entreprenörskap och ekonomisk utveckling; nämligen struktur i form av befolkningsammansättning, näringslivets storleks- och branschammansättning, aktuell arbetsmarknadssituation etc. och kultur i form av värderingar och uppfattningar hos befolkningen. Dessa faktorer anses påverka inte bara nyetableringsfrekvensen utan även existerande företags överlevnadsförmåga. Det har kunnat konstateras att regioner med stort nyföretagande även uppvisar en hög konkursfrekvens.²⁹ Storstockholm utmärker sig klart med den jämfört med övriga regioner högsta nyetableringsfrekvensen. Det höga nyföretagandet gäller samtliga sektorer. De strukturella förutsättningarna för nyföretagande anses vara mycket goda. Även i företagskulturellt hänseende tycks regionen ha de bästa förutsättningarna. Malmös och Göteborgs lokala arbetsmarknader utmärks av samma karaktäristika som Storstockholm, men med en mindre markant avvikelse från riket i övrigt. I så kallade regionala centra, vars huvudort i flertalet fall är universitets- eller högskoleorter, är förutsättningarna påfallande lika Storstockholms, dock inte lika framträdande. Norrlands inland utmärks av en mycket hög andel sysselsatta inom offentlig sektor. Andelen sysselsatta i privat tjänstesektor är hög, men något lägre än riksgenomsnittet inom tillverkningsindustrin. Regioner som betecknas som mellankommuner finns över hela landet och har en mångsidig näringsstruktur med egenskaper som ligger mycket nära riksgenomsnittet. Mellansveriges inland domineras av storskalig industri med en hög koncentration av sysselsättningen till ett fåtal företag. I glesbygdsområden finns en relativt hög andel småföretag, både totalt och i samtliga sektorer. I många strukturella avseenden är förutsättningarna för ett vitalt nyföretagande begränsade. Inom bruksorter som till exempel Laxå och Munkfors är de strukturella förutsättningarna ogynnsamma. Den existerande näringslivsstrukturen begränsar möjligheterna till högt företagande både vad avser bransch och företagsstorlek. Nyföretagandet är lågt i samtliga sektorer. Gnosjö och Gislaved är exempel på orter som präglas av småskalig industri och

²⁸ 90 procent av företagarna i underlaget är män och 10 procent är kvinnor. Sju av kvinnorna är invandrare och 12 är infödda. Resultatet är jämförbart mellan de granskade orterna. I syfte att förenkla den språkliga framställningen i studien används tredje person maskulinum.

²⁹ NUTEK 1993b:18.

som brukar benämnas ”småföretags-mecka”. Regionen kännetecknas av ett genomsnittligt nyföretagande. I strukturella hänseenden ligger regionen i de flesta fall genomsnittligt eller lågt.³⁰

Ambitionen för mitt arbete har varit att i så stor omfattning som möjligt få information om vilka problem invandrarföretagare respektive övriga företagare drabbats av. Denna strävan efter generaliserbarhet gjorde det nödvändigt att undvika områden som var begränsade vad gällde företagsamhet och branschammansättning. Mot bakgrund av att den höga nyetableringsfrekvensen i Storstockholm gäller samtliga sektorer utgjorde regionen ett naturligt val för studien. 39 procent av alla småföretag som startas av invandrare respektive 26 procent av övriga företag startas i Stockholms län, vilket gör Stockholms län till det mest företagstäta länet. Föremål för forskningen har även Uppsala varit, det femte mest invandrarföretagstäta länet med tre procent av företagen och det sjunde mest företagstäta länet vad gäller övriga företag, där även dessa utgör tre procent.³¹ Som nämnts tidigare anses regionala centra som Uppsala kännetecknas av likartade förutsättningar som Stockholmsregionen, dock inte lika starkt framträdande. Att granska en ytterligare region förutom Stockholmsregionen torde öka sannolikheten för att täcka in förekommande problem inom företagandet i Sverige.³²

Vid urvalet av företag som drevs av infödda valde jag företag som i så hög grad som möjligt motsvarade de invandrarledda företagen. Följaktligen utgick jag från två kriterier, nämligen företagets verksamhetsinriktning samt det registrerade aktiekapitalet, vilket jag bedömde kunde ge en viss indikation på att företagen startats med

³⁰ SCB har gjort en indelning av landet i 111 så kallade lokala arbetsmarknader, vilken baseras på pendlingsstatistik. De lokala arbetsmarknaderna utgörs av en eller flera kommuner. Strukturellt likartade lokala arbetsmarknader har sammanförts till 10 förvävsregioner, vilka har redogjorts för här. Se SCB och ERU 1992:22 ff. Sedan 1998 gäller en ny indelning i lokala arbetsmarknader och regioner. De grundförutsättningar jag har redogjort för och som är av betydelse för studien, är dock väsentligen desamma. Se NUTEK 1998. För en närmare beskrivning av förvävsregionerna och den varierande graden av entreprenörskap, se NUTEK 1993a:29 ff, 54 f. Se också Davidsson (1996:151 ff.) för en redogörelse av genomförda studier avseende kultur och nyföretagande i olika regionala miljöer.

³¹ I Malmö respektive Göteborg och Bohus län återfinns nära 11 respektive 10 procent invandrarföretagare. I Älvsborgs län finns nästan 5 procent och i Östergötland finns ungefär lika stor andel som i Uppsala län. Resultaten ingick i SCB:s enkätundersökning avseende småföretagens villkor och verklighet avseende år 1996 (NUTEK 1996) och har presenterats av Najib (1999b:41).

³² De konkurser som utgör underlag för denna studie har handlagts vid Stockholms tingsrätt respektive Uppsalas tingsrätt.

likartade ekonomiska förutsättningar.³³ Förutsättningen var att kunna använda tillräckligt många konkursakter för att uppnå det som inom grounded theory kallas *mättnad*. Den tolkning jag har gjort av mättnadsbegreppet och som har tillämpats i denna studie är att mättnad nås när tillkommande faktorer fortsätter att indikera samma mönster, det vill säga ytterligare konkursakter tillför ingenting väsentligt nytt. Jag bedömde att 100 invandrarledda och lika många företag ledda av infödda borde vara en lämplig utgångspunkt för att belysa forskningsproblemet och för att uppnå mättnad vad gäller de för studien mest centrala variablerna.³⁴

Konkursakter som saknar uppgift om orsak till obeståndssituationen ingår inte i källmaterialet, då denna faktor är av central betydelse för mitt arbete.³⁵ Inte heller ingår akter i vilka framkommer att någon verksamhet inte har bedrivits i företaget eller att konkursen avsett en privatperson.³⁶ I vissa fall tycks den registrerade företagaren inte ha varit involverad i verksamheten, utan enbart agerat så kallad ”målsvakt”. Konkursföretag i vilka sådana omständigheter föreligger ingår inte heller i källmaterialet.

³³ Infödda företagare hade startat restaurangverksamhet med betydligt högre aktiekapital än invandrarna, vilket försvårade möjligheterna att finna likartade fall inom denna bransch. Aktiekapitalet i företagen ledda av infödda uppgick ofta till 300–400.000 kronor.

³⁴ Vissa av de variabler som ingår i studien är av större betydelse för problemställningen än andra. Detta gäller framför allt variablerna som beskriver orsaker till obestånd. Även om det inte är så vanligt förekommer det att man vid kvalitativa studier på samma sätt som i denna studie gör ett slumpmässigt urval och väljer ut samtliga fall i underlaget redan inledningsvis. Se Jensen 1995:58 f.

³⁵ Om bokföringsmaterial saknas helt eller har stora brister, eller om det inte har gått att få kontakt med företagaren kan det vara omöjligt att uttala sig om orsaker till obeståndet.

³⁶ Konkurs i enskilda firmor ingår dock, trots att konkurserna i dessa fall gäller företagen personligen.

4.3. Konstruerande och fördjupad analys³⁷

Grounded theorymetoden användes på följande sätt. De valda konkursakterna ägnades en ingående genomläsning och anteckningar fördes om omständigheter som på något sätt längre fram skulle kunna visa sig vara av betydelse för problemställningen. Genom att bearbeta och strukturera informationen i konkursakterna tydliggjordes centrala begrepp och mönster utifrån vilka jag konstruerade huvuddelen av de kategorier, egenskaper och dimensioner som syftade till att kartlägga forskningsproblemet. Under varje datainsamling från en viss konkursakt var jag uppmärksam på om det i den aktuella akten fanns relevant information som undgått min uppmärksamhet vid läsningen av tidigare konkursakter och om datainsamlingen därför behövde kompletteras. Efter hand utarbetade jag en forskningsskiss med variabler – i fortsättningen kallat *analysunderlag* – som jag bedömde skulle kunna vara av betydelse för att belysa konkurserna i de undersökta grupperna. Variablerna underlättade analyserna genom att jag särskilt i inledningsskedet gjordes uppmärksam på den information som gavs i konkursakterna. Denna tidskrävande del i forskningsprocessen utmärktes av ständigt nya problem att lösa i form av bedömningar och avvägningar.

Jag utgick från analysunderlaget och fyllde för varje konkursakt i en sådan samt förde kompletterande anteckningar. Analysunderlaget med variablerna var inte statisk under forskningsprocessen, utan korrigerades efter hand. Därefter markerade jag antalet företag/företagare av utländsk respektive inhemsk härkomst per variabel.

Det fanns flera skäl till att kvantifiera informationen som kunde utläsas ur konkursakterna.³⁸ Ett skäl var att den stora mängden information för mig på så sätt blev mer överskådlig och hanterlig under bearbetningen, ett annat och närliggande skäl var att presentationen av tillvägagångssätt och resultat på så sätt blev tydligare. Min förhoppning är att tabellerna skall kunna användas vid jämförelser med andras forskningsresultat. Genom att kvantifiera uppgifterna fick jag

³⁷ Begreppet konstruerande analys används av Pirjo Lahdenperä (2000). Jag har på samma sätt som Lahdenperä skapat språkliga verktyg som begrepp och kategorier i syfte att kunna beskriva, överblicka och hantera verkligheten och jag anser att begreppet "konstruerande analys" väl beskriver vad denna del av forskningsprocessen har gått ut på. Begreppsvalet innebär dock inte att jag i övrigt ansluter mig till den socialkonstruktivistiska forskningsmetoden varifrån begreppet härstammar. Min uppfattning är istället att begreppsvalet väl beskriver den dataanalytiska processen inom grounded theory.

³⁸ Se exempelvis Miles och Huberman (1984:215 f.) om argument för när det kan vara lämpligt att kvantifiera information.

även en indikation på resultatens trovärdighet; om de kvantifierade uppgifterna kunde anses ge stöd för de resultat jag nått genom den kvalitativa metoden och att jag inte övervärderat eller tvärtom missat viktiga omständigheter och samband. Som exempel på hur kombinationen av kvalitativ och kvantitativ analys har varit av betydelse för den här studien kan nämnas de resultat som avser en av de angivna orsakerna till obestånd, nämligen för liten kundkrets. De kvantifierade resultaten tycktes överensstämma med uppfattningen att det inte förelåg några påtagliga skillnader mellan grupperna i detta avseende. Vid en fortsatt kvalitativ analys av variabeln visade sig dock anmärkningsvärda bakomliggande orsaksförhållanden.³⁹ Syftet med kvantifieringen har aldrig varit att försöka ge sken av att resultaten är generaliserbara. Frågan diskuteras mer ingående i avsnitt 4.4 om tolkning av forskningsmaterialet.

Forskningsprocessen som inleddes utan några förutbestämda förväntningar eller antaganden i syfte att efter hand tydliggöra centrala begrepp och mönster i konkurserna växlade sedan mellan att i materialet försöka finna information som antingen stödde eller förkastade de slutsatser jag nått respektive var öppen för att nya begrepp och mönster skulle bli synliga. För varje variabel läste jag igenom samtliga konkursakter på nytt. Genom denna metod tog den analytiska processen fyra steg i det närmaste samtidigt. Samband och sammanhang anades och noterades, dessa samband och sammanhang kunde antingen verifieras, förkastas eller korrigeras genom informationen i konkursakterna, nya variabler upptäcktes samt började likheter och skillnader skönjas mellan de studerade grupperna och orterna. Jämförelser gjordes även med tidigare forskning. Analysen pågick till dess inga nya variabler av central betydelse för studien eller relationer mellan dessa variabler framkom.

Forskningen har ofrånkomligen en subjektiv prägel eftersom jag har utformat de ”verktyg”, den metod med vars hjälp materialet har hanterats och beskrivits. Jag har dock strävat efter att förhålla mig neutral till materialet och bedömningar och analyser har skett på samma sätt i båda företagargrupperna, varför resultatens tillförlitlighet torde vara acceptabel. I nästa avsnitt diskuteras frågan om studien kan anses uppfylla rimliga kvalitetskrav.

Hur den konstruerande analysen genomfördes utvecklas närmare i kapitel 5–8. Jag anger då utgångspunkterna för mina ställningstaganden, det vill säga vad de olika variablerna som haft betydelse för ana-

³⁹ Se avsnitt 6.3.där jag redogör för de resultat avseende variabeln för liten kundkrets som framkommit genom kombinationen av kvalitativ och kvantitativ metod.

lysen innebär. Hur man i tidigare studier har förhållit sig till samma eller liknande faktorer, resultatutfallet i de studier som varit aktuella för problemställningen samt hur jag har resonerat i oklara fall.

4.4. Tolkning av forskningsmaterialet

För tydlighetens skull har jag valt att redogöra för forskningsprocessen i olika steg där bearbetning och analys föregår tolkning av det insamlade materialet. I viss utsträckning har också forskningen skett stegvis så som den presenteras här. Men tolkning är någonting som ständigt pågår från de inledande stegen till de avslutande. Att ge mening åt analysen och förklara mönster och samband inom och mellan konkurserna.⁴⁰ Under analysen av konkursakterna var den inledande frågeställningen om invandrare har särskilda problem i sitt företagande jämfört med övriga företagare. Efterhand utvecklades frågan om invandrarföretagare till och med diskrimineras i förhållande till övriga företagare i Sverige till att bli den centrala för studien. Genom att systematiskt analysera och tolka ett tillräckligt stort urval konkursakter har jag menat mig kunna belysa frågan i sitt sammanhang och att skapa en vetenskaplig teori. Jag har lagt mig vinn om att redogöra för såväl faktorer som verifierar samband och sammanhang som faktorer som talar emot eller skiljer sig från övriga i något avseende.⁴¹ Min uppfattning är att de kvantifierade uppgifterna ger en fingervisning om de kvalitativt nådda resultatens trovärdighet.

Vid kvantitativ forskning brukar man särskilt tala om validitetsproblem och reliabilitetsproblem. Validitetsproblemet gäller frågan om jag hos företeelsen har mätt vad jag avsåg att mäta. Mätinstrumentet skall inte ge några systematiska fel. Detta tillgodoses genom tydliga definitioner av begreppen och genom att teorin innehåller relevanta variabler samt att samband återges korrekt. Reliabiliteten gäller en mätmetods entydighet och tillförlitlighet, det vill säga att den vid upprepade mätningar på en oförändrad företeelse ger exakt samma utslag oavsett vem som använder metoden. Metoden skall inte ge slumpmässiga fel.

Det finns flera åsikter om den kvantitativa metodens mätproblem är relevanta vid kvalitativ forskning. Vad gäller validitetsbegreppet

⁴⁰ Anna-Liisa Närvänen menar att det inte är varken metodologiskt eller teoretiskt möjligt att i kvalitativ forskning skilja mellan beskrivning, analys och tolkning som två eller tre olika avsnitt; ”Varje analys är i sig redan en tolkning, liksom resultatet är det”; 1999:51.

⁴¹ Med samband menas inte orsakssamband; orsak – verkan, utan snarare samvariation.

finns det två riktningar av vilka den ena anser att det kan användas i kvalitativa studier medan den andra anser att begrepp som trovärdighet är mer relevant. Validitetsbegreppet har utvecklats för mätningar med mätinstrument inom de kvantitativa metoderna. Vid de kvalitativa metoderna är det i stället forskaren själv som inte mäter, men tolkar sina data.⁴² Jag har valt att tolka validitetsbegreppet i enlighet med dess bredare innebörd, vilken innebär att man inte kan kräva att metoden ger samma resultat oavsett användare men att användaren skall redogöra för hur resultaten nåtts; hur urval och datainsamling skett, metod för bearbetning, analys och tolkning av materialet. Forskningsmetoden skall vara systematisk och resultaten relevanta. Metod och analys skall innefatta en försäkran att det finns empiriska belägg och att tolkningen är rimlig.⁴³ Reliabilitetsbegreppet är i kvalitativa studier sammanflätat med validitetsbegreppet och kan inte studeras enskilt på samma sätt som i kvantitativa studier.

I föregående avsnitt tog jag upp frågan om resultaten kan generaliseras till annat än det jag direkt undersökt. Generaliserbarhet anknyter till validitetsbegreppet och handlar om att ge en statistiskt försvarbar bild av den grupp som undersökningens slutsatser berör. Syftet är att påvisa en miniatyrbild av hela den grupp som undersökningen avser. I kvalitativa studier innebär generaliserbarhet vanligen en strävan att sträcka sig bakom rena data i syfte att nå problemorienterade resultat, det vill säga begrepp och en teori, vilka på ett meningsfullt sätt kan tillämpas på liknande, men inte identiska situationer. Man brukar tala om extrapolering eller inre generalisering, vilken avser slutsatser inom den studerade kontexten. Sådan generaliserbarhet kan åstadkommas genom att den framarbetade teorin prövas mot annan samlad kunskap, exempelvis genom jämförelse med det som har publicerats på det aktuella forskningsområdet.⁴⁴ Möjligheten att bedöma graden av överensstämmelse med tidigare forskning är för denna studies vidkommande begränsad då forskningen om invandrarföretagande fortfarande är mycket sparsam. Flera faktorer talar dock för att resultaten är generaliserbara enligt den kvalitativa metodens definition.

Konkursoraker torde vara det mest ändamålsenliga materialet för att belysa vilka särskilda svårigheter invandrarföretagare möter i förhållande till företagare som är födda i Sverige och jag bedömde

⁴² Svensson (1996:209 ff.) har redogjort för användningen av validitetsbegreppet i kvalitativa studier.

⁴³ Se till exempel Wallén (1996:21).

⁴⁴ För en utförligare diskussion om generaliseringar respektive extrapoleringar, se Patton (1987:168) och Svensson (1996:214 f.).

inledningsvis att 100 invandrarledda och lika många företag ledda av infödda personer torde vara en lämplig utgångspunkt för att belysa forskningsproblemet och för att mättnad skulle nås avseende de för studien mest centrala variablerna.⁴⁵ Min bedömning är att antalet konkursakter har varit tillräckligt många för att nå mättnad. Påståendet stöds av att relationerna inom och mellan de analyserade grupperna uppvisar ett tydligt mönster, vilket sannolikt inte skulle förändras genom att fler konkursakter tillfördes urvalet. Resultaten är påfallande likartade mellan invandrarföretagarna och de infödda företagarna och gäller inom såväl Stockholm som Uppsala samt inom grupperna som helhet. Jag har strävat efter att konstruera en systematisk forskningsmetod vilken har presenterats ingående i studien och tillämpats på samma sätt vid analys av företagskonkurser som avser såväl invandrare som infödda. Standardiseringen ökar resultatens grad av tillförlitlighet. Min uppfattning är att denna studies metod och resultat uppfyller kraven på validitet och tillförlitlighet samt att resultaten kan generaliseras enligt den tidigare nämnda kvalitativa metodens definition.⁴⁶

⁴⁵ Se avsnitt 4.2.

⁴⁶ Mot bakgrund av Glasers och Strauss' olika uppfattningar vad gäller de krav som skall ställas på en teori, som utarbetats med hjälp av grounded theory, är det oklart utifrån vilka kriterier som den vetenskapliga kvalitetsbedömningen bör ske. Hartman menar emellertid att de aktuella kriterierna är relevans, funktion och modifierbarhet, eftersom dessa var de ursprungliga kriterierna inom grounded theory. Relevansen har att göra med om teorin verkligen beskriver det den är tänkt att beskriva, det vill säga det som är viktigast för de personer som teorin handlar om. Detta uppnås genom att problemställningar och alla andra processer inte är bestämda i förväg, utan framkommer ur data. Teorin skall också fungera i praktiken, därför måste relationen mellan data och teori vara tydlig så att det går att förstå hur man genererat teorin ur data. Teorin måste kunna förklara vad som hänt och kunna göra förutsägelser om vad som kommer att hända. Modifierbarheten har att göra med att teorin måste kunna anpassa sig efter verkligheten och förändra sig precis som samhället. Se Hartman (2001:54 f.).

5. Företagarna och deras företag

5.1. Företagarna

För att jämförelsen av de båda grupperna invandrarföretagare och infödda företagare skulle bli rättvisande krävdes att verksamheterna i grupperna startades under liknande förutsättningar. Vid urvalet av konkursakter var det nödvändigt att företagen som letts av infödda motsvarade invandrarföretagen vad avsåg branschtillhörighet och storlek på aktiekapital. Därutöver skulle företagarnas kompetens vid start av företagen kunna påverka resultaten om skillnaderna var stora mellan grupperna i detta avseende.

Det har sedan länge ansetts att företagarnas egen kompetens ofta är av avgörande betydelse, i varje fall på kort sikt, för hur det mindre företaget sköts och för hur det lyckas på marknaden.¹ Begreppet kompetens brukar allmänt anses inbegripa kunskaper, personliga egenskaper, förmåga att ta till sig egenskaper och kunskaper samt förmåga att tillämpa egenskaper och kunskaper. Någon bestämd definition av företagarkompetens finns mig veterligen inte. Begreppets innebörd är dock förhållandevis vid och torde inbegripa företagarnas intellektuella förmåga (till exempel förmåga att lösa problem och fatta beslut), företagarnas motivation, utbildnings- och yrkesbakgrund, tidigare erfarenheter av branschen och av att driva eget företag, kunskaper i företagsekonomi, juridik och marknadsföring samt företagsledande kunskaper.

I studien granskas därför om invandrarföretagarnas och de infödda företagarnas egenskaper skilde sig åt *då företagen startades* vad gäller till exempel ålder, utbildning och yrkesbakgrund, och om sådana personliga egenskaper och kunskaper kan ha haft någon betydelse för att företagen till sist kom på obestånd.² Under förutsättning att dessa bak-

¹ Se till exempel Ramström (1975:12) och Johannisson och Lindmark (1996:25). Se också forskningsöversikten, avsnitt 2.3, där fler studier presenterats i vilka bland andra individrelaterade faktorer ansetts betydelsefulla för hur verksamheten lyckas. I avsnitt 4.1 ges en kort redogörelse för de två föreställningar som har dominerat förklaringarna avseende företagsnedläggningar.

² Tidigare erfarenhet av branschen kan också vara en omständighet som beaktas vid kreditgivning. Företagare som saknar erfarenhet av branschen riskerar att möta större hinder vid kreditansökan, vilket indirekt kan leda till konkurs.

grundsfaktorer motsvarade varandra i grupperna invandrarföretagare och infödda företagare, skulle skillnader mellan grupperna, till invandrarföretagarnas nackdel, vad gällde agerande *under den pågående verksamheten* kunna vara en indikation på att invandrarföretagarna mött större hinder än de infödda företagarna och att det eventuellt förkommit rättslig diskriminering av invandrarföretagare.

Åldersfördelningen kan indikera resursinnehav, både i form av kapital och kunskap, men också vara en fråga om ett stadium i den personliga livscykeln. Skillnader i resultaten kan bero på att åldersfördelningen inte är densamma i båda grupperna. Yngre företagsledare agerar eventuellt inte på samma sätt som äldre företagare mot bakgrund av olika grad av erfarenhet, benägenhet till risktagande etc. Uppgifterna om tidigare yrkesverksamhet kan visa vilken praktisk erfarenhet företagaren hade av branschen och om företagande i allmänhet innan det aktuella företaget startades. Att en företagare tidigare startat företag betraktas vanligtvis som en fördel. Bristande erfarenhet i företagande skulle kunna vara av betydelse för förmågan att hantera och överleva en ogynnsam ekonomisk situation. Senare startade och parallellt drivna företag räknas inte till företagarens yrkesbakgrund i analysunderlaget.

Konkursförvaltaren grundar uppgifterna i konkursutredningen på den person som var företagets egentlige driftsledare. På samma sätt har jag baserat mina uppgifter på den som i praktiken haft väsentligt inflytande över rörelsen. Om flera personer uppges som ställföreträdare eller bolagsmän har jag baserat uppgifterna i första hand på den person som tycks ha varit den som i praktiken haft mest inflytande på verksamheten, i andra hand på den person som uppges först i handlingarna (bokstavsordning). Om exempelvis hustrun uppges som styrelseledamot och maken som suppleant och det är helt utom tvivel att det var mannen som var den egentlige företagsledaren baseras uppgifterna i analysunderlaget på den information som ges om honom i konkursakten.

I konkursbouppteckningen och förvaltarberättelsen anges konkursgäldenär, styrelse/bolagsmän och bouppgivare och i regel deras personnummer. Uppgifterna grundar sig bland annat på företagets registreringsbevis. Även om konkursförvaltaren utpekar den egentlige företagaren händer det emellertid att företagarens personnummer inte

Jfr dock Johan Wiklunds avhandling (1998:138 f., 245) som bland annat besvarar den angränsande frågan vad det är som gör att vissa småföretag växer och utvecklas väl medan andra inte gör det. Wiklund har funnit att inställningen till företagandet har en större betydelse än individuella färdigheter såsom utbildning och erfarenhet av branschen eller företagsledning.

anges. Företagarens personnummer kan till exempel saknas i de fall en likvidator ansökt om att företaget skall försättas i konkurs eftersom det då är likvidatorn som anges som ställföreträdare i konkursakten. Företagarnas personnummer kan ofta härledas genom upplysning från patent- och registreringsverket utifrån företagets registreringsnummer.

Ålder vid företagsstarten

Av NUTEK:s och SCB:s nyetableringsundersökning år 1998 framgick att nyföretagare med invandrarbakgrund i genomsnitt var något yngre än nyföretagare utan invandrarbakgrund. Ungefär 40 procent av invandrarna och 30 procent av övriga företagare ingick i åldersintervallet 31–40 år. Framför allt var det dock barn till invandrare som hade stora andelar i de yngre ålderskategorierna.³ Enligt Aronssons undersökning var huvuddelen av dem som startade företagen 35–45 år.⁴ SCB:s enkätundersökning om småföretagens villkor och verklighet visade att fler än hälften av företagarna var mellan 35 och 54 år då undersökningen genomfördes. Invandrarföretagarna var i genomsnitt yngre än övriga företagare.⁵

Ungefär 70 procent av såväl invandrarna som de infödda företagarna i denna studie var mellan 26 och 44 år vid företagsstarten. Invandrarna var i genomsnitt 38 år då de startade eget företag och de infödda 37 år. Resultatet skiljer sig därmed från tidigare forskning som visat att invandrarföretagarna var yngre än de infödda företagarna.

I fyra fall saknas uppgift om företagarnas ålder, vilket beror på att de verkliga företagarna inte fanns angivna i registreringsbeviset och personnumren inte heller kunde härledas genom information hos patent- och registreringsverket. En förekommande anledning till att någon annan än den verkliga företagaren registreras hos patent- och

³ NUTEK 2001:30. Med andra generationens invandrare avses här person med minst en förälder född utomlands. Studien presenteras i forskningsöversikten, avsnitt 2.1.

⁴ 10 procent var upp till 25 år, 29 procent var 25–35 år, 43 procent var 35–45 år, 16 procent var 45–55 år och 2 procent var 55 år och äldre. Se Aronsson 1991:22. Åldersgrupperna överlappar dock varandra, varför uppgifterna är osäkra. Aronssons resultat gäller både invandrare och infödda.

⁵ Förutom att SCB:s undersökning avsåg forfarande verksamma företag är uppgifterna tyvärr inte direkt jämförbara med resultaten från den här studien, i vilken har undersökts företagarnas ålder vid företagsstarten. Av invandrarföretagarna var 21 procent yngre än 35 år, 39 procent var 35–44, 29 procent var 45–54 och 11 procent var 55 och äldre. 13 procent av övriga företagare var yngre än 35 år, 28 procent var 35–44, 36 procent var 45–54 och 23 procent var 55 och äldre. Resultaten ingick i SCB:s enkätundersökning och har presenterats av Najib (1999a:213).

registreringsverket är att personen i fråga tidigare har försatts i konkurs och därmed inte accepterats som styrelseledamot eller liknande av bank och andra kreditgivare.

Utbildnings- och yrkesbakgrund

Ungefär hälften av de företagare födda utomlands respektive i Sverige som startade sin verksamhet under 1998 hade enligt NUTEK:s och SCB:s nyetableringsundersökning genomfört en eftergymnasial utbildning.⁶ Enligt SCB:s enkätundersökning hade nästan hälften av invandrarföretagarna och ungefär en fjärdedel av övriga företagare eftergymnasial utbildning. Ungefär en tredjedel av både invandrarföretagarna och övriga företagare hade gymnasial utbildning.⁷ En tredjedel av företagarna i Aronssons undersökning hade universitets- och högskoleutbildning i någon form och nästan lika stor andel av nyföretagarna hade enbart gymnasieutbildning.⁸

Om flera alternativ varit aktuella vad gäller utbildningsbakgrund gäller till att börja med att en längre utbildning har företräde framför en kortare. Högskoleutbildning väger således tyngre än gymnasieutbildning. Eftersom grundskoleutbildningen är lagstadgad i Sverige innebär det att alla utbildningar av vilket slag de än är har företräde framför grundskoleutbildning. I de fall företagaren genomgått både gymnasium eller universitet/högskola och en yrkesutbildning i den aktuella branschen görs en särskild bedömning i varje enskilt fall samt anges den utbildning jag ansett vara mest relevant för den aktuella verksamheten.

Om flera alternativ varit aktuella vad gäller yrkesbakgrund har jag utgått från följande: att tidigare ha haft eget företag i aktuell bransch har företräde framför att ha haft eget företag i annan bransch. Att tidigare ha drivit eget företag i annan bransch väger tyngre än att ha varit anställd i annan bransch. Dessa ställningstaganden faller sig ganska naturliga. Svårare är det om företagaren varit verksam i den aktuella branschen och dessutom haft eget företag i annan bransch. Å ena sidan är det viktigt med branschkunskap, å andra sidan är det viktigt med

⁶ NUTEK 2001:31.

⁷ Resultaten ingick i SCB:s enkätundersökning och har presenterats av Najib (1999a:213).

⁸ Aronsson 1991:23 f. Man bör dock ha i åtanke att de regioner som ingick i undersökningen var högskole-/universitetsregioner, vilket kan ha påverkat resultatutfallet.

Skillnaderna i resultatutfallen mellan de olika undersökningarna kan eventuellt bero på att undersökningarna utfördes vid olika tidpunkter.

erfarenhet från företagande. I de fall både bransch- och företagarerfarenhet varit aktuella har jag tagit hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet. Saknas närmare förklaring om typ av företag kan följaktligen enbart anges att företagaren drivit eget företag tidigare utan närmare precisering om bransch.

Nästan hälften av både invandrarföretagarna och övriga företagare i SCB:s enkätundersökning om småföretagens villkor och verklighet hade startat företag i den bransch de varit sysselsatta i tidigare. Ungefär en fjärdedel av båda grupperna hade startat företaget i en annan bransch än den som de tidigare varit sysselsatta i.⁹ Drygt hälften av företagarna i Aronssons undersökning hade erfarenhet från samma bransch som de startat företaget i. En dryg fjärdedel av samtliga företagare i Aronssons undersökning hade startat företag tidigare, och inom varuhandel, restaurang och hotell hade drygt en tredjedel av företagarna startat företag tidigare.¹⁰

Underlaget möjliggör tyvärr inte någon djupgående analys av företagarnas kompetens vid företagsstarten enligt de kriterier som jag redogjorde för inledningsvis i detta kapitel. Konkursförvaltaren anger till exempel alltför sällan vilken utbildnings- och yrkesbakgrund företagaren har. Uppgifter om utbildning saknas i nästan samtliga konkursakter och kan därför inte föranleda några slutsatser angående företagarnas kompetensnivå.

I mer än hälften av akterna saknas uppgifter om yrkesbakgrund. Resultaten är dock likartade i grupperna och mellan orterna. Som framgår av tabell 5:1 har både invandrare och infödda i drygt en fjärdedel av fallen haft erfarenhet sedan tidigare av branschen och närmare en tredjedel av både invandrarna och de infödda har haft tidigare erfarenhet av eget företag.

Analysen visar att dubbelt så många företagare i pågående verksamheter, det vill säga företagare i SCB:s och Aronssons undersökningar, som i denna studie hade erfarenhet av branschen sedan tidigare. Företagarna som ingick i Aronssons undersökning hade liknande erfarenhet av att ha startat eget företag som företagarna i detta arbete. Bedömningen görs med hänsyn till att en stor andel av verksamheterna i den här studien avsåg varuhandel/restaurang/hotell. Bristande branscherfarenhet skulle kunna vara en indikator på bristande företagarkompetens.

⁹ Resultaten ingick i SCB:s enkätundersökning och har presenterats av Najib (1999a:213).

¹⁰ Aronsson 1991:25.

Tabell 5:1 Företagarens yrkesbakgrund

Yrkesbakgrund	Invandrare	Infödda
Tidigare verksam i aktuell bransch	8	8
Tidigare verksam i annan bransch	4	8
Tidigare eget företag i aktuell bransch	20	19
Tidigare eget företag i annan bransch	7	6
Tidigare eget företag	3	4
Saknas uppgift	58	55
Totalt	100	100

Aronsson angav som en förklaring till den höga överlevnaden bland de undersökta företagen att en majoritet av företagarna hade tidigare erfarenhet av den aktuella branschen. Som påtalats tidigare saknas dock uppgifter om yrkesbakgrund i alltför hög utsträckning i konkursakterna för att några bestämda slutsatser skall kunna dras.

Uppgifterna i tabellerna 5:1 och 5:2 överensstämmer inte vad gäller infödda personer som tidigare startat eget företag. I tre fall har tidigare sysselsättning (tabell 5:1) i den aktuella branschen bedömts väga tyngre än att företagaren även startat eget företag (tabell 5:2). En av företagarna hade ingen formell position i det tidigare företaget, en annan hade enbart registrerat eget företag, men inte startat någon verksamhet och den tredje företagaren drev verksamhet i det tidigare företaget under en mycket begränsad period innan verksamheten lades ned och den aktuella verksamheten startades.

Tabell 5:2 Antal tillfällen som företagaren tidigare startat eget företag

Tidigare eget företag – antal tillfällen	Invandrare	Infödda
Ingen gång	3	5
1 gång	19	24
2 gånger	7	4
3 gånger eller flera	4	4
Saknas uppgift	67	63
Totalt	100	100

Invandrarföretagarnas härkomst

Uppgifter om ursprungsland kan eventuellt ge indikationer om invandrare från vissa geografiska områden har allvarigare problem i sitt företagande än andra. Det är inte orimligt att anta att företagare från övriga nordiska länder möter färre och mindre betungande problem än företagare som är födda i utomeuropeiska länder.¹¹ Man kan anta att de invandrare som har varit i Sverige tillräckligt länge för att behärska det svenska språket och tillräckligt länge för att känna till det svenska samhället och dess regler klarar sig bättre i sitt företagande än relativt nyligen invandrade företagare. Det är därför intressant att klargöra hur många år invandrarna varit i Sverige innan de startade sina företag. Kartläggning av hur lång tid de företagare som var födda utomlands hade vistats i Sverige innan de startade sitt företag i mitten av 1990-talet har visat att drygt 40 procent hade minst 16 års erfarenhet av sitt nya hemland.¹²

Beräkningarna av antal år i Sverige innan företagsstarten har gjorts med början vid invandringsåret och med eventuella utvandringsår borträknade. I några fall föreligger skillnader mellan den faktiska invandringstidpunkten, vilken angivits i förvaltarberättelsen på grundval av företagarens egen uppgift, och den registrerade invandringstidpunkten enligt folkbokföringen. Den främsta anledningen till detta missförhållande anses vara att invandrare byter personnummer varigenom kopplingen till invandringsår förloras. I befolkningsstatistiken registreras personer för vilka uppgift om invandringsår är osäker schablonmässigt som invandrade före 1968.¹³

Av tabell 5:3 framgår att drygt hälften av invandrarföretagarna i underlaget för studien var av europeisk härkomst och att ungefär en fjärdedel av dessa utgjorde företagare som var födda i Norden. Drygt 40 procent av invandrarföretagarna var av utomeuropeisk härkomst. I två fall är det oklart från vilka länder företagarna har invandrat.¹⁴ Av de nordiska företagarna kom samtliga utom en från Finland. Det enskilda land i vilket störst andel övriga europeiska företagare hade sitt ursprung var Turkiet, men i relativt hög grad även Grekland. Drygt en tredjedel av företagarna av utomeuropeiskt ursprung kom från

¹¹ Uppgifterna kan också vara ett tecken på att en viss grupp invandrare varit mer benägna att starta företag än andra eller att invandring skett i större utsträckning från vissa länder.

¹² NUTEK 2001:33.

¹³ Ekberg och Andersson 1995:45.

¹⁴ Omständigheterna tyder på att det är ett europeiskt respektive ett utomeuropeiskt land. Till grund för detta antagande ligger uppgift om företagarnas namn samt det land till vilket utvandring uppges ha skett.

Iran.¹⁵ Det föreligger ingen anmärkningsvärd skillnad mellan Stockholm och Uppsala vad avser invandrarföretagarnas härkomst.

Invandrarföretagarna hade i genomsnitt befunnit sig i Sverige under 14 år innan företagsstarten.¹⁶ De invandrarföretagare som försatts i konkurs hade således befunnit sig i Sverige under en relativt lång tid. Företagarna av nordisk härkomst hade i genomsnitt befunnit sig i Sverige under 16 år innan företagsstarten, företagarna av övrig europeisk härkomst i 18 år och företagarna av utomeuropeisk härkomst hade i genomsnitt befunnit sig i landet i 11 år innan de startade eget företag.

Tabell 5:3 Invandrarföretagarnas härkomst

Härkomst	
Utom Europa	43
Övriga Europa	39
Norden	16
Saknas uppgift	2
Totalt	100

En naturlig följdfrågeställning, som dock saknar ett bestämt svar, gäller graden av integration i samhället efter 14 år i det nya landet. Hur väl invandrarföretagarna i den här studien kände till det svenska regelverket och hur stora skillnaderna i detta avseende kan anses vara mellan de båda undersökta grupperna. I kapitel 8 redogörs för vilken betydelse invandrarföretagarnas härkomst samt tid i Sverige innan företaget startades har haft för verksamheten med hänsyn tagen till om företagarna var av nordisk, övrig europeisk eller utomeuropeisk härkomst.

¹⁵ Härkomst Norden: Finland 15 st., Norge 1 st. Härkomst övriga Europa: Turkiet 11 st., Grekland 8 st., f.d. Jugoslavien 5 st., Tyskland 4 st., 1–2 st. från Makedonien, Storbritannien, Polen, Rumänien, Italien, Estland, Österrike samt Ungern. Härkomst utom Europa: Iran 15 st., Chile 5 st., USA 3 st., 1–2 st. från Jordanien, Egypten, Sydafrika, Algeriet, Libanon, Pakistan, Australien, Etiopien, Bangladesh, Irak, Tunisien, Korea, Eritrea samt Kina.

¹⁶ Resultatet baserar sig på uppgifter om 89 invandrare för vilka kunnat beräknas antal år i Sverige innan företagsstarten. I övriga 11 fall saknas uppgift om exempelvis invandringsår.

Tidigare konkurs

Jag har också granskat om företagaren varit försatt i konkurs tidigare. Information om detta ges i förvaltarberättelsen och grundas på företagarens egen uppgift alternativt konkursförvaltarens efterforskning. Jag har inte tagit med konkurser som varit personliga, det vill säga konkurser som inte gällt näringsverksamhet.

Undersökningar har visat att aktiebolag med en styrelseledamot som tidigare suttit i styrelser för konkursdrabbade aktiebolag löper upp till tre gånger större risk att drabbas av konkurs än andra aktiebolag.¹⁷ Enligt Näringsförbudslagsutredningen förekom det i nio procent av aktiebolagskonkurserna en ställföreträdare som hade varit inblandad i två eller flera aktiebolagskonkurser. I drygt två procent av aktiebolagskonkurserna hade ställföreträdare varit inblandade i tre eller flera konkurser.¹⁸

Att tidigare ha varit försatt i konkurs kan även ha givit betydelsefulla kunskaper. Konkursbenägenheten hos de företagare som ingår i denna studie utgör således en del av företagarkompetensen som skulle kunna påverka studiens resultat om skillnaderna är stora mellan grupperna i detta avseende.

Hur grundlig efterforskning som har gjorts i frågan om tidigare konkurser är omöjligt att uttala sig om. Exempel på formuleringar som ofta förekommer i samband med frågan om tidigare konkurser är ”enligt ställföreträdarens egna uppgifter...”, ”såvitt är känt...”, ”såvitt konkursförvaltningen känner till...”. Mot bakgrund av den osäkerhet som vidlåder angivna uppgifter, samt att det i hög utsträckning saknas uppgifter i konkursakterna om tidigare konkurser, kan antalet företagare som tidigare varit försatta i konkurs vara betydligt fler.

Tidigare forskningsresultat som avsett företagares konkursbenägenhet har gällt enbart aktiebolag och är därmed inte direkt jämförbara med denna studies resultat. Trots att uppgifter om tidigare konkurser saknas i stor utsträckning har dock fler företagare i underlaget för denna studie än i Näringsförbudslagsutredningen varit försatta i konkurs vid ett eller flera tillfällen tidigare. 13 procent av invandrarföretagarna och 10 procent av de infödda företagarna har

¹⁷ Undersökningarna har presenterats i Svensk Handelstidning Justitia (1994, nr. 23, 4–5) och har genomförts av kreditupplysningsföretaget Dun & Bradstreet Soliditet. Av betydelse för resultatutfallet kan dock vara att den grupp som avsåg aktiebolag i vilka en eller flera vars styrelseledamöter tidigare varit inblandade i konkurser var nystartade, vilket i sig innebär en större risk att försättas i konkurs i jämförelse med redan etablerade bolag.

¹⁸ Se bilaga 4.

varit försatta i konkurs vid ett tillfälle tidigare och två procent av invandrarna och sju procent av de infödda vid två eller flera tillfällen tidigare.

Tabell 5:4 Antal tillfällen som företagaren tidigare varit försatt i konkurs

Tidigare konkurs	Invandrare	Infödda
Ja	15	17
Nej	18	10
Saknas uppgift	67	73
Totalt	100	100

Flera av de företag som ingår i underlaget för denna studie köpte tillbaka inventarier m.m. då företaget försattes i konkurs och drev därefter verksamheten vidare i ett nytt företag med samma affärsidé. Genom att företaget vid konkursen blir av med eventuella tidigare skatte- och leverantörsskulder sker en sanering som främjar den nya verksamheten och ofta även företagets bank. Saneringen kan exempelvis innebära att företagaren har möjlighet att lägga ett högre bud på verksamhetens inventarier.¹⁹ Förfarandet tyder på insikt om de regler som omgärdar företagandet, men det är tyvärr omöjligt att utifrån konkursakterna med någon exakthet uttala sig om i vilken utsträckning ett sådant förfarande har skett av de företagare som ingår i denna studie och om det har skett i större utsträckning i någon av grupperna.

Sammanfattning

Företagarnas egenskaper är likartade i båda grupperna och torde därmed inte påverka resultatet med anledning av att någon av grupperna hade sämre förutsättningar redan vid företagsstarten i dessa avseenden. Invandrarna och de infödda företagen startade sina verk-

¹⁹ Som ett exempel kan nämnas en företagare vars verksamhet försattes i konkurs och då genom ett annat bolag lade ett bud på verksamhetens inventarier. Marknadsvärdet bedömdes till 40–50.000 kronor. Då företagaren lade ett bud på 90.000 kronor såldes inventarierna tillbaka för detta belopp efter inhämtat godkännande av företagets bank. Det går inte att utifrån konkursakterna uttala sig om agerandet varit ett led i en planerad konkurs. Se avsnitt 6.3. om egendomsflykt, där jag redogör för den så kallade rekonstruktionskonkursen.

samheter vid samma ålder och hade motsvarande tidigare erfarenhet av den aktuella branschen, av eget företagande samt av tidigare konkurs. Resultat från tidigare undersökningar som avsett fortfarande verksamma företag har visat att dubbelt så många invandrarföretagare respektive övriga företagare som i underlaget för denna studie hade tidigare branscherfarenhet. Denna omständighet talar för att bristande erfarenhet kan ha varit en bidragande orsak till att företagen i mitt underlag försattes i konkurs. Som redan nämnts tycks dock ingen av grupperna ha påverkats negativt av detta i större utsträckning än den andra.

Invandrarföretagarna hade i genomsnitt befunnit sig i Sverige under 14 år innan de startade det aktuella företaget. Frågan är därmed vilken kunskap invandrarföretagarna kan förmodas ha haft vad gäller de svenska rättsreglerna och småföretagandets villkor i övrigt och om det egentligen är relevant att särskilja invandrarföretagare från övriga företagare.

5.2. Företagen

En grundläggande förutsättning för en rättvisande jämförelse av grupperna invandrarföretagare och infödda företagare var alltså att företagen motsvarade varandra i vissa avseenden. I föregående avsnitt undersökte jag bland annat om skillnader vad avsåg företagarnas kompetens vid start av företagen riskerade att påverka resultaten på grund av alltför stora skillnader mellan grupperna.

Vad vi nu skall se närmare på är faktorer som avser verksamheten. Verksamhetsinriktningen var, förutom storleken på aktiekapitalet, en av de faktorer som konstanthölls vid urvalet av konkursakterna för att undvika snedvridning av resultaten. I detta avsnitt redogör jag bland annat för vilka verksamheter som ingår i underlaget. Om företaget övertogs eller startades självständigt är ett exempel på ytterligare en variabel som skulle kunna påverka resultatet på grund av olika förutsättningar redan vid företagsstarten. Andra variabler i avsnittet syftar till att ge delsvar på huvudfrågan om det svenska regelverket och företagandets villkor i övrigt inneburit större svårigheter för invandrarföretagare än för infödda företagare.

Jag har granskat konkursakter som gäller enskilda firmor, handelsbolag och aktiebolag. Däremot har jag inte granskat kommanditbolag eller ekonomiska föreningar eftersom jag bland de invandrarledda företagen inte fann några som drevs under dessa företagsformer.

Både invandrare och övriga företagare väljer att starta företag inom tjänstesektorn, det vill säga företag inom bland annat handel, restaurang, hotell och transport; branscher som anses lätta att etablera sig i och som inte kräver så stort startkapital. Eftersom inträdeshindren är låga blir dock konkurrensen ofta hård. På senare år har emellertid även invandrarledda kunskapsföretag och konsultfirmor som bistår svenska företag i affärskontakter utomlands uppstått.²⁰

Av tidigare forskning har framgått att fler invandrarföretagare än övriga företagare anger att företagsstarten varit föranledd av arbetslöshet eller risk för arbetslöshet och fler invandrare har redovisat arbetslösheterfarenhet från tiden närmast före företagsstarten. Det är inte otänkbart att invandrarföretagare som på grund av dessa omständigheter väljer att starta företag inte har lika goda förutsättningar att lyckas som de som startar en verksamhet med en god affärsidé som främsta drivkraft.²¹ I denna studie besvaras inte varför företagarna valde att starta eget företag. Affärsidén granskas däremot i avsnitt 6.2.

Statistiska centralbyrån klassificerar verksamheter enligt så kallad Svensk Näringsgrensindelning.²² Jag har indelat de granskade företagen på liknande sätt i fyra grupper: (1) Tillverknings- samt byggnadsverksamhet, (2) Handel, restaurang, hotell, (3) Tjänste- och serviceverksamhet samt (4) Konsulterande verksamhet.²³ Jag har utgått från den verksamhet som bedrevs i praktiken och inte den registrerade verksamheten. I de fall flera verksamheter varit aktuella har jag klassificerat företaget efter den huvudsakliga verksamheten.

²⁰ Se till exempel Brune (1996:10). Arbetsmarknadsstyrelsen, statens invandrarverk och NUTEK gav Brune i uppdrag att sammanställa ett informationsmaterial om invandrarföretagandet i Sverige mot bakgrund bland annat av att det saknades tillräcklig forskning om invandrarföretagarnas specifika hinder och svårigheter samt särskilda behov.

²¹ 22 procent av företagarna födda utomlands och 13 procent av företagarna födda i Sverige har uppgivit att de startade verksamheten av arbetsmarknadsskäl. Se NUTEK 2001:25 f, 37. Se också Abbasians (2000:29) redogörelse för ytterligare forskningsresultat som påvisat arbetslöshet som huvudanledning till startandet av en stor del av invandrarföretagen i Sverige.

²² Indelningen i näringsgrenar skiljer på tillverkningsindustri, byggnadsindustri, varuhandel/restaurang-/hotellrörelse, samfärdsel och kommunikationer, tjänster och övriga tjänster (städning, frisörer, reparationer).

²³ Se branschförteckningen, bilaga 1.

Tabell 5:5 Antal företag per bransch

Bransch	Invandrare	Infödda
Tillverknings- samt byggnadsverksamhet	5	6
Handel, restaurang, hotell	64	62
Tjänste- och serviceverksamhet	26	27
Konsulterande verksamhet	5	5
Totalt	100	100

Inom gruppen tillverknings- och byggnadsverksamhet ingår bland andra företag som uppförde byggnadsställningar, utförde elinstallationer, tillverkade konstsmide samt byggde villor. Exempel på företag inom handel, restaurang, hotell är butiksförsäljning av livsmedel, presentartiklar, konfektyr, böcker, kläder och trävaror, kiosker, gatukök, lunchrestauranger, kaféer, bagerier och resebyråverksamheter. Hårfriseringar, bilreparationer, städverksamheter, drift och underhåll av fastigheter och transportverksamheter är exempel på verksamheter som ingår i tjänste- och servicegruppen. Inom till exempel bokföring och redovisning, juridik och informationsteknologi finner man exempel på konsultverksamheter.

De flesta företag med startår före 1990 startades redan under 1980-talet. Som vi tidigare sett hade invandrarna befunnit sig i genomsnitt 14 år i Sverige innan de startade egen verksamhet. Det framstår därmed som naturligt att de flesta av dessa tidigt startade företag utgjordes av infödda företagare. Ungefär en fjärdedel av företagen i båda grupperna startade egen verksamhet under konjunktursvackan 1990–1992. Under det förbättrade konjunkturläget mellan 1993 och 1995 startades drygt en tredjedel av de invandrarledda företagen och en dryg fjärdedel av företagen som leddes av infödda. Lika många invandrarföretag som företag ledda av infödda startades under den återigen försämrade ekonomiska situationen år 1996.²⁴

En relativt stor andel av företagen i underlaget för studien, och i synnerhet företagen ledda av infödda, hade således startats innan och klarat sig igenom den djupaste ekonomiska kris som drabbat Sverige sedan andra världskriget innan verksamheten försattes i konkurs.

²⁴ Av de åtta invandrarföretag som angivits starta åren 1996 och 1997 startades ett företag år 1997, övriga år 1996.

Tabell 5:6 Företagens startår

Startår	Invandrare	Infödda
Före 1990	23	40
1990-1992	29	23
1993-1995	38	29
1996-1997	8	7
Saknas uppgift	2	1
Totalt	100	100

Tidsperioden kan ha påverkat studiens resultat. De problem som mötte företagarna och de åtgärder som vidtogs då problemen uppstod skulle kunna skilja sig från motsvarande faktorer före eller efter denna period. Någon närmare analys av konjunktrens betydelse för obeståndssituationen kommer dock inte att göras. Det ligger utanför syftet med denna undersökning.

Företagsform

SCB:s enkätundersökning om småföretagens villkor och verklighet visade att hälften av invandrarna hade valt att driva verksamheten i enskild firma och att endast en dryg fjärdedel hade valt aktiebolagsformen. Bland övriga företagare var förhållandena de motsatta; nästan hälften hade valt aktiebolagsformen och två femtedelar enskild firma.²⁵ Det är möjligt att en mer reglerad och administrativt krävande företagsform som aktiebolagsformen ställer krav på en bättre förberedd verksamhet och att företagsformen därför kan vara av bety-

²⁵ 51 procent av invandrarföretagarna drev verksamheten i enskild firma, 18 procent hade valt handelsbolags-/kommanditbolagsformen, 28 procent drev aktiebolag och 3 procent ekonomisk förening. 38 procent av övriga företagare drev verksamheten i enskild firma, 14 procent hade valt handelsbolags/kommanditbolagsformen och 48 procent drev aktiebolag. Resultaten ingick i SCB:s enkätundersökning och har presenterats av Najib (1999a:215). Najib har som trolig förklaring till den låga andelen aktiebolag bland invandrarföretagare angivit förändringar i aktiebolagslagen som kräver höjt aktiekapital och att resultatet tyder på att många invandrarföretagare saknat tillräckligt kapital för att kunna skifta till aktiebolagsform. Den reform Najib hänvisat till skedde dock inte förrän år 1998 för verksamheter som startats innan 1995 och SCB:s enkätundersökning genomfördes redan år 1996 och avsåg redan pågående verksamheter.

delse för konkursfrekvensen.²⁶ Företagsformen kan eventuellt också påverka valet av avvecklingsform. Av de undersökta företagskonkurserna i Insolvensutredningens rapport som avsåg samtliga företagskonkurser som avslutats under år 1990 hade nästan två tredjedelar av företagen drivits i form av aktiebolag och ungefär en femtedel som enskild firma.²⁷

Aktiebolagskonkurserna utgjorde mellan två tredjedelar och tre fjärdedelar av samtliga konkurser under hela 1990-talet. En övervägande majoritet av företagen i denna studie utgörs likaledes av aktiebolag, vilket gäller både invandrare och infödda. I Stockholm har aktiebolagsformen valts något oftare än i Uppsala och detta gäller i synnerhet de infödda företagarna.²⁸ Även i Insolvensutredningens undersökning var majoriteten av företagen aktiebolag och precis som i den här studien var enskilda firmor näst mest förekommande. Utredningen gav inte någon förklaring till detta förhållande.

Tabell 5:7 Företagsform

Företagsform	Invandrare	Infödda
Enskild firma	14	10
Handelsbolag	9	6
Aktiebolag	77	84
Totalt	100	100

Vid jämförelse mellan SCB:s undersökning som avsåg fortfarande verksamma företag och denna samt Insolvensutredningens studie visar sig anmärkningsvärda skillnader. Frågan är vad dessa skillnader i val av företagsform mellan fortfarande verksamma respektive konkursförsatta företag beror på. Majoriteten av de konkursförsatta företagen var aktiebolag, men bland de fortfarande verksamma företagen i SCB:s

²⁶ Förskjutningar har noterats vad gäller företagsform. Bland de nystartade företagen var andelen aktiebolag 40 procent år 1993 jämfört med 22 procent år 1997. Andelen enskilda näringsidkare var 41 procent år 1993 jämfört med 64 procent år 1995. Förskjutningen anses bero på den tidigare nämnda förändringen i aktiebolagslagen som inneburit höjt aktiekapital. Se Dahlqvist 1998:11.

²⁷ Övrig fördelning på olika företagsformer: cirka två procent hade drivits som kommanditbolag, sju procent som handelsbolag och cirka nio procent som övriga. Se SOU 1992:113:481.

²⁸ Se bilagorna 2 och 3, tabell 5:7.

undersökning användes inte aktiebolagsformen i motsvarande utsträckning. Det tycks som om de invandrarföretagare som lyckas driver enskild firma, medan de invandrare som har misslyckats drev aktiebolag. Skillnaden mellan fortfarande verksamma och konkursförsatta företag som drevs av infödda är inte lika påtaglig som i gruppen invandrarföretagare.

En förklaring kan vara att företagsformen har påverkat valet av avvecklingsform för verksamheten. Bedrivs enskild firma eller handelsbolag har företagaren ett obegränsat personligt ansvar för samtliga affärsförbindelser i företaget, vilket rimligen borde innebära att konkurs undviks om möjligt som avvecklingsform. Företagarna i ett aktiebolag svarar däremot inte personligen för bolagets förpliktelser, varför konkurs inte nödvändigtvis behöver drabba företagarna lika hårt.²⁹

En ytterligare faktor att spekulera i gäller företagarnas ambitionsnivå för verksamheten. Enskilda firmor och handelsbolag är oftast mindre företag än aktiebolag och verksamheterna är lättare att hantera, inte minst administrativt. Ett ytterligare skäl till att majoriteten av verksamheterna i denna studie utgörs av aktiebolag kan därför vara att det är förenat med större risker att göra en större satsning vid uppstartande av företag jämfört med att verksamheten smygs igång. Det är inte osannolikt att invandrarföretagarna hade större svårigheter än övriga företagare att driva verksamhet i aktiebolag. Eftersom de infödda företagarna har startat aktiebolag i nästan lika stor utsträckning som de har försatts i konkurs under denna företagsform är skillnaden i frekvens mellan verksamma respektive konkursförsatta aktiebolag inte lika tydlig. Aktiebolagsformens betydelse för de infödda företagarnas konkurser kan dock inte heller uteslutas.

Företagarnas ambitionsnivå är central i ett likartat resonemang. Det är möjligt att verksamheter som bedrivs i enskilda firmor eller handelsbolag överlever i större utsträckning än verksamheter som bedrivs i aktiebolag därför att de endast utgör bisysslor till företagarnas huvudsakliga sysselsättningar och försörjningskällor.

²⁹ Visserligen svarar inte delägarna personligen för bolagets förpliktelser enligt aktiebolagslagen, men i praktiken går ofta ägarna i små företag som i underlaget för denna studie i personlig borgen för bolagets räkning; se bilaga 4.

Metod för företagsstart – 1

Att ett företag startades självständigt innebär för detta arbetes vidkommande att företagaren på egen hand startade verksamheten, och inte att företaget var fristående från företagskedjor, branschsammanlutningar eller liknande. Om ett företag startades genom övertagande innebär det att företagaren övertog verksamheten genom köp eller genom att arrendera ett redan verksamt företag i vilket verksamhetsinriktningen inte ändrades i och med ägarbytet. Det kan även innebära att företaget startades inom en franchisekedja.³⁰ Att överta ett redan verksamt företag med en redan upparbetad kundkrets kan vara en fördel framför att starta verksamheten från början.

Resultatet visar att ungefär en tredjedel av både invandrarna och de infödda företagarna startade företaget genom övertagande och att de flesta således startade företaget på egen hand. Ingen av grupperna kan därmed antas ha haft någon fördel framför den andra av en redan etablerad verksamhet. Uppgiftsbortfallet är litet och påverkar inte resultatet.

Tabell 5:8 Metod för företagsstart – 1

Metod för företagsstart – 1	Invandrare	Infödda
Självständigt	63	62
Övertagande	35	30
Saknas uppgift	2	8
Totalt	100	100

³⁰ Franchising är ett slags sälj rätt. Enligt ett franchiseavtal upplåter franchisegivaren till franchisetagaren mot ekonomiskt vederlag rätten att utnyttja en uppsättning rättigheter, såsom rätt till ett varumärke, butiksskyltar, know-how etc. Franchisegivaren är skyldig att kontinuerligt under avtalstiden lämna kommersiellt eller tekniskt bistånd till franchisetagaren. Franchisetagaren kan sägas få tillgång till stordriftsfördelar trots att den egna verksamheten är liten, risktagandet är mindre genom att affärskonceptet redan är testat av andra och verksamheten kan snabbt komma igång. Tillgången till affärskonceptet, säljstödet och servicen kan dock vara kostsam.

Metod för företagsstart – 2

Jag har velat visa i vilken utsträckning företagaren har kunnat tillgå kompetens i form av andra personer, vilka inte enbart varit anställda. Det noteras ofta att invandrarföretagare i stor utsträckning engagerar familjemedlemmar i företaget. Det är dock viktigt att omge sig med personer som på olika sätt är en resurs för företaget och inte enbart fungerar som så kallade ”sovande ledamöter” utan någon egentlig funktion.

75 procent av alla företag i Sverige är enmansföretag och enmansföretaget är därmed den vanligaste företagsformen. Med enmansföretag menas ett företag som består av en person utan löne- och arbetsgivaransvar för någon utomstående utanför familjen. Att familjemedlemmar ibland bistår på olika sätt ingår i företagarbilden.³¹ Nästan hälften av nyföretagarna i Aronssons undersökning startade företaget ensamma. En femtedel startade företaget med make/maka eller sambo och lika många startade tillsammans med en vän eller kollega.³²

Om det inte framkommer av förvaltarberättelsen att verksamheten i praktiken startades tillsammans med någon annan, har jag utgått från att det startades av företagaren ensam, även om exempelvis företagarens sambo var styrelsesuppleant.

Studien visar att företagarna av inhemsk härkomst främst valde att starta verksamheten ensamma. Även invandrarna startade i stor utsträckning verksamheten ensamma, men i mindre grad än de infödda företagarna. Resultaten från Aronssons undersökning överensstämmer med resultaten som avser företagen som letts av infödda personer i den här studien, men skiljer sig vad gäller invandrarföretagen.

Företagarna som utgör underlag för denna studie har dock i mindre utsträckning än vad som framkommit i tidigare forskning drivit enmansföretag. Ca 60 procent av invandrarna och 70 procent av de infödda drev enmansföretag, jämfört med 75 procent av företagarna i landet som helhet. Släktingar respektive personer utan släktskap har varit delaktiga i företagsstarten i motsvarande utsträckning i båda grupperna. Ungefär lika många företagare startade företaget med en släkting som med en utomstående. Resultatutfallet är emellertid osäkert med anledning av att de uppgifter som avses här saknas i stor utsträckning i konkursakterna.

³¹ Hult och Lindblom 1989:5 f. Författarna använder beteckningen soloföretag i stället för enmansföretag, men innebörden är densamma.

³² Aronsson 1991:26.

Tabell 5:9 Metod för företagsstart – 2

Metod för företagsstart – 2	Invandrare	Infödda
Ensam	39	48
Med familjemedlem	21	21
Med någon annan	23	20
Både med familjemedlem och annan	2	0
Saknas uppgift	15	11
Totalt	100	100

Anställda

Att det funnits anställda i företagen kan indikera att de bestämmelser som reglerar anställningsförhållanden, inklusive skatte- och försäkringsbestämmelser, inte har utgjort ett så stort hinder att de har avhållit företagarna från att anställa personal i verksamheterna.

Det framkommer inte alltid helt klart i konkursakterna om det funnits anställda i företaget.³³ Ibland anges enbart i bouppteckningen att det saknats anställda i företaget vid konkursutbrottet, vilket inte är detsamma som att det inte funnits anställda i företaget tidigare. I de fall antalet anställda varierat under företagets verksamhetsperiod, har jag angivit den högsta siffran. Vissa företag har även engagerat extrapersonal.

SCB:s enkätundersökning som gällde småföretagens villkor och verklighet visade ett likartat resultat mellan grupperna. Ungefär en femtedel av både invandrarföretagen och övriga företag saknade anställda, cirka en tredjedel hade mellan en och nio anställda och nästan en sjättedel av invandrarföretagen respektive en åttondel av övriga företag hade mellan tio och nitton anställda.³⁴ Drygt två tredjedelar av företagen i Aronssons undersökning saknade heltidsan-

³³ Med anställda avses i analysunderlaget andra än företagaren och eventuella ytterligare ställföreträdare. Därutöver kan det ha funnits ytterligare sysselsatta i företagen som emellertid inte var formellt anställda.

³⁴ Resultaten ingick i SCB:s enkätundersökning och har presenterats av Najib (1999a:216).

ställda. I ungefär en fjärdedel av företagen fanns mellan två och fem anställda, inklusive ägaren.³⁵

Av de företagskonkurser som granskades av Insolvensutredningen saknade nästan två tredjedelar anställda. I ungefär 90 procent av konkurserna hade företagen haft färre än sex anställda.³⁶ SIND:s konkursutredning visade att det i huvudsak är företag med färre än fem anställda som går i konkurs. I de fall uppgifter saknades om antalet anställda antogs företagen kunna räknas till dessa. Räknat på detta sätt skulle 90 procent av alla konkurser ske i företag med färre än fem anställda.³⁷ Mellan 50–60 procent av alla företagskonkurser beräknas ske i företag som helt saknar anställda.³⁸

Resultatet är i det närmaste identiskt i båda grupperna, men man kan inte utesluta att resultatet skulle kunna förändras om inte uppgifter om anställda saknades i så hög utsträckning. Som framgår av tabell 5:10 hade hälften av företagarna anställda. I nära en tredjedel av företagen i respektive grupp fanns inga andra anställda än företagaren själv. Därutöver anlätades extrapersonal i 11 invandrarföretag och i 10 företag ledda av infödda. Resultatet skiljer sig påtagligt från vad som framkommit vid tidigare forskning, som alltså gjort gällande att omkring hälften av alla företagskonkurser sker i företag som helt saknar anställda.

Tabell 5:10 Anställda i företaget

Anställda	Invandrare	Infödda
Ja	50	52
Nej	30	30
Saknas uppgift	20	18
Totalt	100	100

³⁵ Aronsson 1991:36.

³⁶ SOU 1992:113:482.

³⁷ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:31 f.

³⁸ Kennemar (1997:11) har analyserat soloföretagarna i Sverige och fann bland annat att omsättningen bland soloföretagen var stor. Både nyetableringar och konkurser var störst i denna företagsgrupp. Som exempel angavs att av totalt 11.300 konkurser år 1996 var 7.200 soloföretagare.

Skillnaderna i resultat mellan studierna skulle kunna förklaras av att klassificeringsmetoderna skiljer sig åt i de undersökningar som har gjorts. I min egen studie räknas varken företagaren eller ytterligare ställföreträdare som anställda. Insolvensutredningen har inte angivit hur man beräknat antal anställda, och det är inte osannolikt att beräkningarna har skett enligt en annan metod.

Tabell 5:11 visar att uppgifterna om antalet anställda motsvarar varandra i de båda företagargrupperna. I ungefär en fjärdedel av företagen i båda de studerade grupperna har det angivits mellan en och fyra anställda i konkursakterna.

Tabell 5:11 Antal anställda

Antal anställda	Invandrare	Infödda
Inga anställda	30	30
1 till 4	24	22
5 till 8	11	9
Fler än 8	6	9
Saknas uppgift	29	30
Totalt	100	100

Andelen saknade uppgifter vad gäller *antalet* anställda (tabell 5:11) är större än andelen uppgifter som saknas vad gäller om företagen *haft anställda eller inte* (tabell 5:10) då antalet anställda inte har preciserats i samtliga aktuella konkursakter. Att uppgifter saknas i så hög utsträckning påverkar naturligtvis resultatet. Resultaten indikerar dock, och tendensen är förhållandevis tydlig, att antalet anställda huvudsakligen varit färre än fem i de företag där anställda funnits. Man kan dessutom förmoda att det i de företag där det har funnits ett stort antal anställda hade framgått, om inte av förvaltarberättelserna, så av bouppteckningarna att så varit fallet, vilket ger stöd åt påvisat resultat.

SIND:s konkursutredning visade att 90 procent av alla konkurser sker i företag med färre än fem anställda. Om antalet konkursakter i vilka angivits färre än fem anställda och konkursakter enligt vilka företagen saknat anställda samt de konkursakter i vilka saknas uppgift huruvida det funnits anställda i företaget räknas samman ger visserli-

gen den här studien stöd för påståendet att konkurser huvudsakligen sker i företag med färre än fem anställda, men frekvensen är i båda grupperna ungefär 70 procent och därmed betydligt lägre än i SIND:s utredning. Med andra ord är det genomsnittliga antalet anställda i urvalet för denna studie fler än vad tidigare forskningsresultat visat.

Ansvarig för den löpande redovisningen

Det sätt på vilket den löpande redovisningen har skötts i företagen kan vara en indikator på graden av kunnighet hos företagaren vad gäller det svenska regelverket. SIND:s konkursutredning kunde konstatera att det i ett stort antal konkurser funnits stora brister i den löpande redovisningen och att detta gällt främst i mindre företag. Företagaren hade saknat förmåga att planera, följa upp, kontrollera och analysera den ekonomiska utvecklingen.³⁹ Revisorerna hade i mycket liten omfattning ägnat sig åt utveckling av företagens ekonomiska rutiner. De tillfrågade revisorerna i Konkursutredningen underströk nödvändigheten av att det sker en löpande rapportering för att revisorn skall kunna föreslå åtgärder i tid. Behovet av rådgivning är naturligen större då företaget kommit in i en krissituation och ju längre tid som går från den tidpunkt företaget blir insolvent till dess åtgärder vidtas, desto mindre är möjligheterna att klara krissituationen. Men, som utredningen påtalade, ju större behovet är av revisorns insatser, desto mindre är sannolikheten att företaget kan betala för revisorns tjänster, vilket påverkar revisorns benägenhet att bistå företaget.⁴⁰ I Najibs enkätundersökning framkom att drygt en tredjedel av både de tillfrågade företagarna och de så kallade externa bedömarna ansåg att redovisningsproblem utgjorde ett hinder för utveckling av företaget.⁴¹

I den här studien avses med ekonomikonsult exempelvis anlitad bokföringsbyrå eller särskilt anställd vid det aktuella företaget för att sköta bokföringen. Syftet med variabeln är att utröna i vilken utsträckning det funnits behov och intresse av att anlita en bokföringskunnig person, varför jag i de fall både företagaren själv och en ekonomikonsult har skött den löpande bokföringen har noterat ekonomikonsult.

Studien visar att ansvaret för den löpande redovisningen överläts till en ekonomikonsult i större utsträckning i invandrarföretagen än i de företag som leddes av infödda. Resultatet kan tyda på att invandrar-

³⁹ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:82 f.

⁴⁰ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:126 f.

⁴¹ Najib 1996:52, 69.

företagarna i högre grad än de infödda bedömde sin egen kunnsighet vara begränsad i detta avseende. I en fjärdedel respektive en tredjedel av konkursakterna saknas uppgift om vem som har ansvarat för den löpande redovisningen och resultatet är därför behäftat med osäkerhet. Konkursakterna ger inte besked om konsulternas kompetens, men sannolikt varierar den. I avsnitt 7.1 utreds omfattningen av brister i redovisningen i de företag vilka har anlitat en ekonomikonsult.

Tabell 5:12 Ansvarig för den löpande bokföringen i företaget

Ansvarig för den löpande bokföringen	Invandrare	Infödda
Företagaren själv	16	23
Ekonomikonsult	58	43
Saknas uppgift	26	34
Totalt	100	100

Sammanfattning

Som vi har sett i detta avsnitt dominerar aktiebolagsformen som företagsform för både de invandrarföretagare och övriga företagare som utgör underlag för denna studie. Resultatet har jämförts med studier om verksamma företag enligt vilka invandrare i stor utsträckning drev enskilda firmor medan övriga företagare drev aktiebolag. Det är följaktligen inte uteslutet att invandrarföretagarna har haft större svårigheter än övriga företagare att driva verksamhet just i aktiebolag.

Övriga omständigheter som avser invandrarföretagen respektive företagen som leddes av infödda är likartade. Företagarna startade huvudsakligen sina företag självständigt och i hög grad ensamma. Resultatet är i det närmaste identiskt vad gäller omfattningen av de företag som har haft anställda och som anlitat extrapersonal vid behov samt vad avser antalet anställda. Invandrarföretagarna anlidade i högre grad än övriga företagare en ekonomikonsult för att sköta den löpande bokföringen, vilket indikerar att framför allt invandrarföretagarna bedömt sin egen kompetens begränsad i detta avseende. Andelen konkursakter i vilka saknats uppgifter om företagarna och deras företag är förhållandevis hög.

6. Utvecklingen mot obestånd och konkurs

6.1. Den konkurssökande

Företagarnas åtgärder, eller uteblivna åtgärder, vid obeståndssituationen kan påvisa vilken kunskap företagen hade om gällande regler. Ett exempel på hur svensk lagstiftning kan leda till problem för företagare som inte känner till gällande regler, är att företagsledare som inte själva inlämnar konkursansökan när verksamheten är på obestånd kan bli personligen betalnings- och straffansvariga för obetalda skatter och avgifter.

Tidigare forskningsprojekt har dock visat att konkursansökan oftast görs av gäldenären, det vill säga av *företagaren själv*, och inte av staten.¹ Åtminstone tre olika förklaringar kan ges till detta. I företag med anställda kan den statliga lönegarantin, vilken får utlösas först sedan konkursen beslutats, medföra att företagaren ansöker om konkurs för att de anställda skall få ut sina inestående lönefordringar och uppsägningslöner. I vissa fall innebär detta en möjlighet att rekonstruera verksamheten och föra över de anställda till det nya företaget som fortsätter driften. En annan förklaring till det stora antalet så kallade egna ansökningar är att företagaren velat undgå personligt betalnings- samt straffansvar för obetalda skatter och arbetsgivaravgifter. Genom att ansöka om konkurs kan företagaren inte sägas ha agerat uppsåtligt eller grovt oaktsamt och därmed inte ställas till ansvar för uppbördsbrott. En tredje förklaring är att man kontinuerligt följer upp verksamheten och ansöker om att försättas i konkurs, när det är uppenbart att företaget är på obestånd och det saknas möjlighet att avhjälpa situationen, eventuellt för att i stället inrikta sig på vinstgivande verksamhet och av hänsyn till

¹ Magnussons forskning visade att konkursansökan gjordes av gäldenären (företagaren) i 48 procent av fallen, av kronofogdemyndigheten i 26 procent av fallen, av annan borgenär i 4 procent och av likvidator i 2 procent av fallen. Se Magnusson 1985:80 f. Av de konkurser som inträffade 1996 gjordes, ”mycket grovt räknat”, ansökan i en tredjedel av fallen av gäldenären och lika stor andel av ansökningarna gjordes av KFM respektive bank, leverantör, anställd eller annan privat borgenär. Se Morgell (1999:347).

fordringsägarna för att inte förvärpa deras situation genom att driva företaget vidare.²

Möjliga orsaker till att företagsledare dröjer med att inlämna konkursansökan är å andra sidan att den ekonomiska situationen bedöms som tillfällig, företagaren saknar insikt i hur han bör agera när de förfallna skulderna inte kan betalas, redovisningen är bristfällig och därför otjänlig som underlag för fortlöpande bedömning av företagets ekonomiska ställning, situationen bedöms som ett personligt misslyckande eller samhällseliga skäl såsom hänsyn till personal.³

Kronofogdemyndigheten är enligt lag skyldig att driva in restförd skatt och ej i tid erlagda allmänna avgifter. Ett syfte med en konkursansökan kan då vara att hindra eller försvåra fortsatt restföring och skuldsättning. Innan kronofogdemyndigheten beslutar om att inge en konkursansökan måste det dock stå klart att samma syfte inte kan nås snabbare genom exempelvis utmätning.⁴ I vissa fall ansöker *likvidator* om att företaget skall försättas i konkurs. Detta sker exempelvis när beslut fattats om att företaget skall träda i likvidation och företagets obeståndssituation kunnat konstateras i samband med likvidationsförfarandet.

Som en grupp konkurssökande klassificerar jag *övriga*, vilket innebär banker, leverantörer, hyresvärdar samt fall då det inte framgått av konkursakten vem som avses. Skäl för privata borgenärer att initiera en konkurs kan vara att öka sannolikheten för slututdelning. Sannolikt avstår borgenärer å andra sidan från att inge konkursansökan för att inte framstå som initiativtagare till konkursen och eventuellt försämra relationen till det aktuella företaget. Borgenärer saknar inte sällan möjlighet att överblicka företagets ekonomiska ställning och det ekonomiska trångmålet kan vara tillfälligt. Genom en konkursansökan riskerar dessutom borgenärens förluster att öka i det fall företagets tillgångar är otillräckliga för att bestrida konkurskostnaderna och kostnaderna därmed skall bestridas av sökanden.

Resultatutfallet är påfallande likartat mellan invandrare och infödda, men vissa skillnader förekommer mellan orterna. I Stockholm har likvidator ansökt om att invandrarföretag skall försättas i konkurs tre gånger så ofta som i Uppsala. Företagarna i Uppsala har inte i lika stor utsträckning som företagarna i Stockholm inlämnat

² Dessa förklaringar har givits av bland andra Magnusson (1985:80 f.), (1999:365 f.) och Kedner (1975:129 f.).

³ Kedner 1975:130.

⁴ Riksskatteverket 1995:6.

egen ansökan om konkurs och skillnaderna i frekvens mellan ansökan av likvidator, av staten och egen ansökan är inte lika tydliga.⁵

Tabell 6:1 visar att drygt hälften av företagarna i båda grupperna själva har inlämnat ansökan om att företaget skall försättas i konkurs. Resultaten överensstämmer med Magnussons forskningsresultat. Urvalet för Magnussons forskningsprojekt avsåg dock samtliga konkurser under början av 1980-talet och inbegrep såväl stora som små företag. Någon skillnad gjordes inte heller mellan invandrare och övriga företagare. Som nämnts tidigare kan flera förklaringar anges till att företagaren själv ansöker om att företaget skall försättas i konkurs. En kan vara att företagaren velat undgå personligt betalnings- samt straffansvar för obetalda skatter och arbetsgivaravgifter.⁶ I en fjärdedel av konkursakterna anges åliggande till skattemyndigheten som en orsak till företagets obeståndssituation, vilket visar att betalning av skatter och avgifter varit ett reellt problem i många företag och att risken att drabbas av personligt betalningsansvar således inte varit försumbar.⁷ I hälften av företagen fanns anställda, vilket mot bakgrund av reglerna om den statliga lönegarantin också kan vara ett skäl till att ansöka om att försättas i konkurs.⁸ Dessutom kan verksamheten kontinuerligt ha följts upp och ansökan gjorts med hänsyn till fordringsägarna då det blivit uppenbart att företaget var obeståndsmässigt.⁹ Oavsett skälen till att konkursansökan ingavs, tyder företagarnas egna agerande på en medvetenhet om gällande regler vid obeståndssituationen.

50 procent av ansökningarna har följaktligen gjorts av någon annan än företagaren. I relativt många företag har ansökan om konkurs gjorts av en likvidator. I dessa fall är det inte osannolikt att företagaren underlåtit att inlämna årsredovisning och revisionsberättelse, vilket utgör skäl för tvångslikvidation.¹⁰ Tvångslikvidation kan vara en indikation på bristande kompetens och/eller vilja hos företagaren att sköta sina åligganden. Kronofogdemyndigheten som konkurssökande utgör

⁵ Se bilagorna 2 och 3, tabell 6:1.

⁶ Se bilaga 4 angående reglerna om det personliga betalningsansvaret för skatte- och avgiftsskulder.

⁷ Se tabell 6:3.

⁸ Se tabell 5:10.

⁹ Den konkursansökan som kommer in först till tingsrätten behöver dock inte nödvändigtvis vara den som sedan ligger till grund för tingsrättens beslut. Eftersom tingsrätten beslutar om konkurs direkt i och med företagarens egen ansökan, men efter viss tid vid till exempel borgenärs ansökan, kan det vara företagarens ansökan som gäller trots att den egentligen inkom senare.

¹⁰ Se bilaga 4 angående reglerna för tvångslikvidation.

den näst största posten i båda de undersökta grupperna. Kronofogdemyndigheten är skyldig att driva in restförda skatter och avgifter. Underlaget för studien visar att kända skatteskulder och avgifter förekommit i relativt många företag och att dessa utgjorts av eftersläpningar med betalningar och på grund av bristande administration, alltså omständigheter som tyder på bristande kompetens och/eller vilja hos företagaren.¹¹ Det är inte ovanligt att företagare hyser ett obefogat hopp om att den ekonomiska krissituationen skall kunna lösas och därför driver verksamheten vidare fram till dess att företaget i praktiken tvingas att avslutas, exempelvis genom att en konkursansökan inlämnas.

Tabell 6:1 Konkurs sökande

Konkurs sökande	Invandrare	Infödda
Likvidator	17	14
Egen ansökan	52	53
Staten genom KFM	24	26
Övriga	7	7
Totalt	100	100

6.2. Tid från företagsstart/-övertagande till obestånd

Ur juridiskt perspektiv är tidpunkten för obestånd av stor vikt bland annat för bedömningen av förekomst av eventuell brottslighet mot borgenärer samt av möjligheterna att återvinna rättshandlingar. I denna studie är det emellertid av större intresse att granska hur lång tid som förflöt från det att företaget startades/övertogs till tidpunkten för obestånd. Variabeln visar hur snabbt problemen i verksamheten blev av allvarlig karaktär. Skillnader mellan grupperna i detta avseende skulle kunna tala för att de hinder företagarna möter får olika dignitet. Utifrån tidpunkten för obestånd kommer jag även att i senare avsnitt analysera vilka åtgärder som vidtogs då tidpunkten för obestånd

¹¹ Se tabell 6:6.

inträtt, i syfte att bedöma vilken kunskap företagarna tycks ha haft om de bestämmelser som gäller för företagandet.

När jag har angivit tid från företagsstarten till det att obeståndet inträdde, gäller tiden för företagsstart i första hand från det att verksamheten verkligen påbörjades, vilket dock inte skall likställas med att företaget genererade intäkter. Om det saknas uppgift om när verksamheten påbörjades, gäller tiden från företagsstart till obestånd från det att företaget inregistrerades med den aktuella verksamhetsinriktningen respektive övertogs. Ett fåtal av de granskade konkursföretagen har under samme företagsledare och med samma verksamhetsinriktning någon gång bytt företagsform. I dessa fall gäller den sammanlagda verksamhetsperioden.¹² Det är ofta svårt att ange när tidpunkten för obestånd inträffade. Inte sällan sluter sig konkursförvaltaren till att obeståndet inträffade vid en viss absolut senast möjliga tidpunkt, även om det finns omständigheter som indikerar att obeståndet inträffade tidigare. Ofta framkommer i förvaltarberättelserna att företaget endast genom fortlöpande aktieägartillskott och liknande förhindrats att komma på obestånd. När tidpunkten för obestånd varit osäker har jag noterat den senast möjliga tidpunkten. Om tiden från företagsstarten till obeståndet varit mellan exempelvis två och tre år har jag således noterat tre år.

Det anses att de första åren i ett nystartat företags liv är de mest kritiska.¹³ I vissa branscher kan det dröja upp till sju år från det att ett nytt företag startar till det att företaget börjar bli vinstgivande.¹⁴ Prob-

¹² Exempel på ett företags verksamhetsperiod: En företagare var anställd och hade samtidigt en enskild firma, vars verksamhet var vilande. Tillsammans med en kollega köpte och drev företagaren ett aktiebolag, vilket senare försattes i konkurs. Genom ett handelsbolag köpte företagaren och dennes kollega tillbaka inventarierna och drev verksamheten vidare fram till dess en schism uppstod mellan dem och kollegan löstes ut. Företagaren drev därefter verksamheten vidare i den enskilda firman fram till konkursen. Verksamhetsperioden avser här perioden från det att aktiebolaget köptes till dess att den enskilda firman försattes i konkurs eftersom verksamheten som bedrivits varit densamma.

¹³ Gratzter 1999:142 ff. Gratzter har granskat samtliga aktiebolag som grundades i Stockholm år 1899, 1909 samt 1921; totalt 656 företag, samt en homogen population av 121 så kallade automatrestauranger vilka grundats mellan 1899 och 1931.

¹⁴ Hult och Lindblom 1989:91. Studien är mig veterligen den första som genomfördes i syfte att belysa vilka problem invandrade entreprenörer ställdes inför när de startade eget företag samt om dessa problem skilde sig från de problem som entreprenörer födda i Sverige ställdes inför. Tolv invandrantreprenörer intervjuades och resultaten jämfördes med tidigare forskning om företagare i allmänhet. De problem som granskades var dock inte av det slag som avses i denna studie, utan av en mer allmän karaktär. Exempelvis analyserades kategorierna ensamhet och oro, pappersexercis och bristande tid. I förhållande till övriga entreprenörer ansågs invandrare ha speciella problem i form av språksvårigheter samt i sin egenskap av att vara invandrare, vilket

lemen som uppkommer efter så lång tid som sju år bedömer jag inte vara desamma som för nystartare, varför jag har klassificerat dem som kommit på obestånd efter mer än sju år som en sammanhållen grupp. Gratzers forskning om konkursens orsaker har visat att det framför allt var under företagets första tre år som de utsattes för en mycket hög dödsrisk, huvudsakligen i form av konkurs eller likvidation, och en särskilt hög dödlighetsrisk förelåg innan företagets ettårsålder. Ungefär 45 procent av företagen överlevde inte femårsåldern. Passerad femårsgräns innebar en relativt riskfri tillvaro. Resultaten kan jämföras med SCB:s uppföljning av nystartade företag, vilken visat att ungefär 60 procent av företagen fortfarande varit verksamma tre år efter företagsstarten.¹⁵ SIND:s konkursutredning granskade antal år företagen hade varit verksamma och fann att 70 procent hade varit verksamma i högst fem år. Insolvensutredningens undersökning visade liknande resultat. Två tredjedelar av de konkursförsatta företagen i underlaget var högst fem år.

Resultaten från tidigare forskning är inte direkt jämförbara med resultaten i den här studien med anledning av att granskningen avsett liknande, men inte samma frågeställning. I denna studie har det saknats förutsättningar att såsom SIND:s konkursutredning undersöka vid vilken tidpunkt verksamheterna i praktiken upphörde. Jag har inte heller bedömt det vara av samma intresse att liksom Insolvensutredningen granska företagets livslängd som att granska vid vilken tidpunkt problemen inträdde (tid från företagsstarten/övertagandet till obeståndet) samt hur lång tid som förflöt innan företagen slutligen försattes i konkurs (tid från obeståndet till konkursen; avsnitt 6.5). Mellan resultaten i tidigare forskning finns dock ett samband; de första åren i ett företags liv är de mest riskfyllda. Detta överensstämmer med vad jag själv har funnit.

Som framgår av tabell 6:2 kom betydligt fler invandrare än infödda företagare på obestånd inom tre år; 68 procent av invandrarföretagen jämfört med 53 procent av de företagen som drevs av infödda. De största skillnaderna mellan grupperna gäller tidigt respektive sent obestånd i förhållande till företagsstarten. Dubbelt så många invandrare som infödda kom på obestånd redan inom sex månader; 23 procent respektive 11 procent. För 24 procent av de infödda företagarna och åtta procent av invandrarna inträdde obeståndet efter sju år.

ledde till problem med att bland annat skaffa lokaler och att etablera kontakter med pålitliga leverantörer.

¹⁵ 54 procent av företagen som startats av personer med invandrarbakgrund var fortfarande verksamma tre år efter företagsstarten, vilket är något färre än övriga företag.

Andelen företag om vilka saknas uppgifter i här aktuellt avseende påverkar inte skillnaderna mellan grupperna. Obeståndstidpunkten har således inträtt tidigare i invandrarföretagen än i övriga företag.¹⁶

Tabell 6:2 Tid från företagsstarten/ -övertagandet till obeståndet

Tid från företagsstarten/ - övertagandet till obeståndet	Invandrare	Infödda
Direkt vid företagsstarten	6	5
Upp till 6 mån	17	6
Upp till 4 år	45	42
Upp till 7 år	18	15
Mer än 7 år	8	24
Saknas uppgift	6	8
Totalt	100	100

Konkurserna inträffade i hög grad under en period då Sveriges ekonomi hade förbättrats. En närmare granskning av företagens obeståndstidpunkt visar att i 16 invandrarföretag, men i bara åtta av de övriga företagen inträffade tidpunkten för obestånd under 1993, det vill säga året efter 1990-talets djupaste konjunktursvacka. Det är naturligtvis vanskligt att dra några bestämda slutsatser utifrån resultatet. Man skulle kunna anta att invandrarföretagen i mindre utsträckning än övriga företag hade tillräckliga ekonomiska marginaler för att överleva den djupa ekonomiska krisen under 1990–1992. Flera omständigheter tyder dock på att så inte varit fallet. Frågan utreds utförligare i avsnitt 6.3 om för liten kundkrets. Övriga år fram till 1997 föreligger inga anmärkningsvärda skillnader. År 1997, året innan den inhemska konjunkturen tog fart igen, försattes åtta av företagen som drevs av infödda, men bara två av invandrarföretagen i en obeståndssituation. I och med ökad tillväxt startas också fler företag, vilket innebär ökad konkurrens. Dessutom följer ofta med högkonjunktur högre ränta och därmed högre

¹⁶ Obeståndstidpunkten har visat sig ha ett tydligt samband med att kundkretsen var för liten. Detta utreds närmare i avsnitt 6.3. angående för liten kundkrets som orsak till obestånd.

räntekostnader. Att analysera vilken betydelse dessa faktorer haft för obeståndets inträde ligger dock utanför syftet för studien.

Affärsidéns betydelse

Som vi såg i föregående avsnitt kom invandrarföretagen på obestånd snabbare än företagen som leddes av infödda, vilket eventuellt talar för att de hinder företagarna mött fått olika dignitet. Jag har därför granskat den registrerade affärsidén och gjort en jämförelse med den verksamhet som faktiskt bedrevs för att försöka utröna den i praktiken verk samma affärsidéns betydelse i sig för hur snabbt obeståndet uppstod.¹⁷

Företagets registrerade affärsidé kan vara en indikator på huruvida företagaren hade en tydlig och klart avgränsad målsättning då han startade verksamheten; en grundläggande förutsättning för att lyckas i företagandet. En alltför vid affärsidé kan tyda på att företagaren inte från början fokuserat sig på ett speciellt område som han varit kunnig inom och satsat all energi på nödvändig ekonomisk planering och marknadsundersökning för att klarlägga förväntad konkurrens och liknande.

Vissa företag bedrev en mycket varierad verksamhet. Exempelvis kan nämnas ett företag som bedrev import och försäljning av varor (kikare, filter m.m.) från Asien och som även marknadsförde reklamprodukter för andra företag, bedrev handel med säkerhetsprodukter samt importerade och planerade att sälja rälsvandringsskydd för järnvägsslipers. Det förekommer även företag i underlaget för denna studie som har kombinerat restaurangverksamhet med handel av fordon. Antalet företag som inte hade begränsat sin affärsidé och fokuserat sig på ett visst område är emellertid få. Det går därför inte att påvisa något samband mellan en alltför vid affärsidé och en snabbt inträdande obeståndstidpunkt.

¹⁷ Analysen kan av naturliga skäl inte bli särskilt djupgående. En affärsidé brukar beskrivas som bestående av åtminstone tre olika komponenter; den marknad företaget bearbetar, de produkter som erbjuds och den organisationsstruktur som företaget använder sig av vad gäller till exempel personal och leverantörer. När dessa tre komponenter överensstämmer med varandra anses företaget ha en väl utvecklad affärsidé. Se Berglund och Blomquist 1999:64 ff.

6.3. Orsaker till företagens obeståndssituation

Konkursutredningen kom fram till att konkursutvecklingen främst berodde på interna förhållanden i företaget och att misslyckandet i första hand var att söka i brister i företagskunnandet. Det visade sig att många nystartade företag hade gått i konkurs redan inom ett till två år på grund av företagarens bristande kunskaper att bedöma affärsförutsättningar, sätt att sälja och sätt att planera och följa upp ekonomin.¹⁸ Bankernas erfarenhet av konkurser var att grundorsaken ofta kunde sökas i företagsledarens bristande erfarenhet och insikt i företagandet och dess villkor och att detta främst gällde nystartade företag och företag i expansion. Även revisorerna markerade företagarnas bristande kunnande. Företagarna visste sällan när företaget hade kommit på obestånd till följd av brister i administration och planering, vilket revisorerna ansåg berodde på att företagarna saknat grundläggande kunskaper i ekonomi. Bristande kunskap hos företagarna i såväl ekonomisk planering som i förmågan att bedöma förändringar i företagets omvärld konstaterades även av leverantörer, kronofogdar och konkursförvaltare vara den avgörande orsaken till konkurs.¹⁹ Magnussons forskningsprojekt visade liknande resultat. I många företag tycktes det ha brustit i planering och redovisning och även i övrigt tycktes företagarna ha saknat tillräckliga kunskaper eller förutsättningar för att lyckas. Inte sällan befanns dessa småföretagare ha gjort sig skyldiga till bokföringsbrott därför att de enligt Magnusson av allt att döma inte känt till sina skyldigheter i fråga om bokföring och redovisning.²⁰

Jag har inte gjort någon egen bedömning av vilken betydelse brister i företagsutvecklingen haft och inte heller konjunkturens eller eventuell devalverings betydelse för obeståndet. Företagsutvecklingens betydelse för obeståndet är inte möjlig att bedöma enbart genom att granska konkursakterna i tingsrätterna. Faktorerna konjunkturavmattning och devalvering avser externa förhållanden som

¹⁸ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:61, 82.

Se avsnitt 4.1 för en redogörelse av diskussionen om företagsnedläggningar är individ- eller miljö- och situationsbetingade.

¹⁹ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:80 f. Se forskningsöversikten, avsnitt 2.3, för en redogörelse av de orsaker till obestånd samt varierande klassificeringsmetoder som presenterats i tidigare forskning.

²⁰ Magnusson 1985:63 ff.

inte drabbar någon enskild, utan hela samhället. Det tjänar inte syftet med mitt arbete att granska dessa faktorer närmare.²¹

Uppgifterna om anledningar till obeståndet baseras på de omständigheter som framgår av förvaltarberättelsen; konkursförvaltarens slutsatser och vad företagaren själv ansett. Lägga märke till att samtliga orsaker till obeståndet beaktats. Jag har således inte gjort någon bedömning av vilken eller vilka omständigheter som tycks ha haft störst betydelse för obeståndssituationen. Genom denna metod ges en mer heltäckande problembild av obestånden och i förlängningen konkurserna, vilket överensstämmer med syftet för arbetet som helhet, det vill säga att påvisa om invandrarföretagare möter större hinder under pågående verksamhet än infödda företagare. Orsakerna till obestånd klassificeras enligt följande: (1) åliggande till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter, (2) driftkostnader, (3) för liten kundkrets, (4) leverantör-, kundproblem, (5) expansion, (6) olycka, sjukdom, inbrott, (7) tvist, rättsprocess, (8) bristande vilja och/eller förmåga, (9) egendomsflykt samt (10) annan orsak.

Tabell 6:3 Orsaker till obeståndssituationen i företaget

Obeståndorsaker	Invandrare	Infödda
Åliggande till SKF m.fl. myndigheter	27	23
Driftkostnader	23	31
För liten kundkrets	58	53
Leverantör-, kundproblem	6	7
Expansion	3	6
Olycka, sjukdom, inbrott	5	9
Tvist, rättsprocess	5	5
Bristande vilja, förmåga	11	18
Egendomsflykt	7	3
Annan orsak	1	0

Anmärkning: Samtliga orsaker till företagets obeståndssituation anges, således inte enbart den orsak som tycks ha varit av störst betydelse.

²¹ I avsnitt 5.2 presenteras de tidsperioder under vilka företagen i underlaget för denna studie har verkat. En inte obetydlig andel av företagen startades innan och klarade sig igenom den allmänna konjunkturnedgången under början av 1990-talet.

Som framgår av tabell 6:3 uppvisar analysresultatet ett likartat mönster i grupperna invandrarföretagare respektive infödda företagare vad avser huvudkategorierna orsaker till företagens obeståndssituation. Den oftast förekommande anledningen till obestånd var i båda grupperna för liten kundkrets följt av åliggande till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter samt driftkostnader. De olika variablerna analyseras närmare var och en för sig i följande avsnitt.

Åliggande till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter

Orsaken åliggande till skatteförvaltningen kan delas in i tre undergrupper. I de fall revision har skett i företaget och fått till följd att företaget kommit på obestånd har jag angivit (a) *taxeringsrevision* som anledning till detta. Jag har valt att skilja denna orsak till obestånd från att företaget kommit på obestånd på grund av att företagaren underlåtit att inlämna uppgifter till grund för taxering. (b) *Skönsmässig taxering* grundar sig inte på alla fakta utan på en subjektiv bedömning. Företagens oförmåga att inlämna uppgifter till grund för taxering innebar enligt SIND:s konkursutredning ofta att företagen skönsmässigt och ibland helt grundlöst påförts så stora belopp att de tvingats i konkurs. I vissa fall hade verksamheten kunnat täcka kostnaderna.²²

Företagare i krissituationer uppvisar enligt Konkursutredningen mycket ofta samma beteende. Verksamheten tar i anspråk alltmer av deras tid och bokföringen framstår då som den minst akuta uppgiften, varför misskötseln oftast börjar där. Påfallande ofta hade riktats kritik mot skötseln av bokföringen i de företag som utgjorde Konkursutredningens underlag. Följden blir att oriktiga och inaktuella uppgifter ligger till grund för taxeringen.²³ I det fall de skönsmässiga skatteskulderna uppkommit efter det att verksamheten kommit på obestånd eller efter det att verksamheten lagts ned har skulderna följaktligen inte bedömts vara anledning till obeståndssituationen. Då företag har restförts hos kronofogdemyndigheten för obetalda skatter och avgifter benämner jag det (c) *kända skatteskulder och andra avgifter*.

Tabell 6:4 påvisar stora likheter mellan invandrare och infödda företagare vad gäller åliggande till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter. Taxeringsrevision, skönsmässig taxering och kända skatteskulder och andra avgifter var lika ofta förekommande orsaker

²² Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:60.

²³ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:142.

till obestånd i invandrarföretagen som i företagen som drevs av infödda. Påtagliga skillnader förelåg däremot mellan de granskade orterna. I Stockholm var åligganden till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter ett betydligt oftare förekommande problem än i Uppsala. Åliggande till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter var i Stockholm orsak till konkurs i 38 procent av invandrarföretagen respektive företagen som drevs av infödda, att jämföra med 16 respektive åtta procent i Uppsala.²⁴

I september 1995 fattade skatteförvaltningen, specialrevisionskontoret, i Stockholm beslut om en omfattande revision av taxi- och städbranscherna. Revisionen omfattade perioden 1992–1995 och dess syfte var att granska företagets intäkts- och kostnadsredovisning, underlaget för redovisning av arbetsgivaravgifter, källskatter och mervärdesskatter samt i övrigt kontrollera att redovisningen skett i överensstämmelse med gällande lagstiftning. Den stora skillnaden mellan Stockholm och Uppsala vad avser åliggande till SKF som orsak till obestånd skulle eventuellt kunna förklaras av att en stor andel av företagen i underlaget för denna studie vid revisionen befunnits brista i sina åligganden till skatteförvaltningen. Att skillnaden mellan orterna avser både invandrare och övriga företagare skulle ge stöd åt detta antagande. Vid granskning av konkursakterna visar det sig inte alltid klart om genomförda revisioner har ingått som ett led i den tidigare nämnda revisionen och uppgifterna är därmed osäkra. Av den information som ges i förvaltarberättelserna förefaller sex invandrarföretag och tre företag ledda av infödda ha omfattats av revisionen och som en konsekvens därav ha kommit på obestånd. Den stora skillnaden mellan Stockholm och Uppsala vad gäller åliggande till skatteförvaltningen kan följaktligen inte med säkerhet förklaras av den branschspecifika revision som genomfördes i Stockholm under början av 1990-talet.

I åtminstone sex fall föranledde *taxeringsrevisionerna* att invandrarföretagen påfördes tillkommande skatter och avgifter uppgående till avsevärda belopp. I ett fall hade så kallade luftfakturor upprättats till ett värde om 3,6 miljoner kronor i syfte att dölja uttag av likvida medel och i ett annat företag fann man att företaget hade underlåtit att redovisa och inbetala skatter under fyra års tid. Enbart under ett av dessa år uppgick skatteskulderna till 11 miljoner kronor. I företagen som drevs av infödda ledde revisionerna i minst fyra fall till att tillkommande skatter och avgifter påfördes med betydande belopp.

²⁴ Se bilaga 2 och 3, tabell 6:4.

Tabell 6:4. Preciserad orsak till obestånd – åliggande till SKF m.fl. myndigheter

Åliggande till SKF m.fl. myndigheter	Invandrare	Infödda
Ja,	27	23
varav taxeringsrevision	10	10
varav skönmässig taxering	9	7
varav kända skatteskulder och andra avg.	14	13
Nej	73	77
Totalt	100	100

Anmärkning: Tabellen skall förstås så, att av de företag som kommit på obestånd med anledning av skatteskulder, kan en eller flera av de angivna omständigheterna ha utgjort bakomliggande skäl för detta.

I ett företag upptäcktes oriktigt redovisad mervärdesskatt som avsåg fyra år med påföljd att företaget tilläggsdebiterades drygt fyra miljoner kronor. I ett annat företag hade företaget underlåtit att redovisa en tredjedel av intäkterna. Analysen tyder på att företagarna i ungefär lika stor utsträckning hade kännedom om gällande regler och tillämpade dem till sin ekonomiska fördel, men i strid med lagen. Omständigheterna tyder på att brotten i flera av företagen torde anses grova.²⁵

Tabell 6:5 Åliggande till SKF m.fl. myndigheter – precisering taxeringsrevision

Taxeringsrevision	Invandrare	Infödda
Ja,	10	10
varav oriktigt redovisad och inbetalad skatt	8	5
varav tillämpning av skatteregler på ett icke tillåtet sätt	1	3
varav övrigt	1	2
Nej	90	90
Totalt	100	100

²⁵ Se bilaga 4 för en redogörelse för brotten mot borgenärer.

Av de företag som *taxerats skönsmässigt* avsåg underlåtelse att deklarerat i flera fall årlånga perioder. I två invandrarföretag har företagen underlåtit att inlämna underlag till skattemyndigheten samt att meddela att verksamheten hade upphört och den skönsmässigt påförda skatten avser redovisningsperioder som inträffat efter det att verksamheten upphört. I ett av företagen som drevs av en infödd företagare hade verksamheten inte avregistrerats, inte heller hade deklARATIONER ingivits varför företaget taxerades skönsmässigt. I ett annat företag som drevs av en infödd företagare underlät man att komplettera styrelsen samt utfördes lagstadgad revision med påföljd att företaget sköntaxerades och tvingades betala olika avgifter till staten. Ungefär lika många invandrare som infödda har taxerats skönsmässigt. I de fall skönsmässig taxering har varit en anledning till företagets obeståndssituation kan det diskuteras om inte företagen därmed brustit i vilja och/eller förmåga. Resultatet visar dock inga skillnader mellan grupperna.

Kända skatteskulder och andra avgifter beror oftast på eftersläpningar med betalning av skatt och avgifter samt på bristande administration. Skulderna består huvudsakligen av kvarstående skatt och restförda avgifter såsom förseningsavgifter enligt aktiebolagslagen, till exempel skuld till patent- och registreringsverket som avsåg för sent inlämnad årsredovisning. I ett invandrarföretag hade inte medel reserverats för betalning av bolagsskatt. I ett annat invandrarföretag hade inte företagen reglerat sina F-skatter varför konkursansökningar riktades mot dem personligen, vilket gjorde det omöjligt att driva verksamheten vidare. I ett av företagen som drevs av en infödd bestod den största skatteskulden av felparkeringsavgifter och i ett annat företag lett av en infödd företagare förlorade denne rätten att upprätthålla trafikstillstånd på grund av personliga skatteskulder.

Man kan förmoda att majoriteten av företagen som släpat efter med betalning av skatter och avgifter sannolikt redan befann sig i en ohållbar ekonomisk situation på grund av andra orsaker och att företagen därför prioriterat andra, mer verksamhetsanknutna, utgifter såsom leverantörsskulder och liknande. I de fall företagen påförts olika avgifter på grund av bristande administration har troligtvis företagens bristande kompetens varit en bakomliggande orsak. För det företags ställföreträdare som inte kan betala sina skatte- och avgiftsskulder uppkommer ett personligt betalningsansvar.²⁶ För att ansvar för skattebrottslighet skall komma i fråga krävs uppsåt eller grov

²⁶ I bilaga 4 redogörs för de bestämmelser som gäller erläggande av skatter och avgifter.

oaktsamhet. Grov oaktsamhet anses föreligga om man inte har kontroll över verksamheten och därför inte betalar in skatter och avgifter. För att undgå personligt betalningsansvar krävs till exempel att företagaren ansöker om företagets konkurs innan skattens förfalldag. Som framgår av avsnitt 6.1 har över hälften av konkursansökningarna skett av företagarna själva och en förklaring kan vara att företagaren velat undgå personligt betalningsansvar för obetalda skatter och avgifter.

Tabell 6:6 Åliggande till SKF m.fl. myndigheter – precisering kända skatteskulder och andra avgifter

Kända skatteskulder och andra avgifter	Invandrare	Infödda
Ja,	14	13
varav eftersläpningar med betalningar	7	5
varav skatteskulder som avsåg företagaren personligen	1	1
varav bristande administration	6	7
Nej	86	87
Totalt	100	100

Driftkostnader

Många företag kommer på obestånd med anledning av sina alltför stora driftkostnader. Driftkostnaderna kan vara (a) *fasta*, såsom hyra, kostnader för personal, leasing och administrativa avgifter, eller (b) *rörliga*, som exempelvis kostnader för marknadsföring, produktion, distribution, upphandling och utvecklingsarbete. (c) *Ombyggnation, renovering, inventarier, maskiner och fordon* utgör en underkategori, liksom (d) *kapital*. Exempel på kostnader för kapital är räntor och amorteringar, valutakursförluster samt kapitalförluster. Då det ur förvaltarberättelsen inte går att uttyda vilken typ av kostnader som avses har dessa klassificerats som (e) *övrigt*. Exempel på detta finner vi när konkursförvaltaren angivit ”ökade kostnader”, ”hög kostnader i förhållande till försäljning” eller ”högre kostnader än beräknat”.

Driftkostnader var en oftare förekommande orsak till obestånd i företagen som drevs av infödda än i invandrarföretagen och den största skillnaden avser, som framgår av tabell 6:7, fasta kostnader. I både invandrarföretagen och företagen som drevs av infödda var de fasta kostnaderna den största posten och den näst största var kapitalkostnader. Ombyggnation, renovering, inventarier, maskiner och fordon var skäl till obestånd i fler företag som drevs av infödda än i invandrarföretag. Några anmärkningsvärda skillnader kan inte påvisas mellan invandrare och infödda vad gäller bristande företagskunnande.

Tabell 6:7 Preciserad orsak till obestånd – driftkostnader

Driftkostnader	Invandrare	Infödda
Ja,	23	31
varav fasta kostnader	12	17
varav rörliga kostnader	3	4
varav ombyggnation, renovering, inventarier, maskiner, fordon	2	6
varav kapital	8	6
varav övrigt	3	2
Nej	77	69
Totalt	100	100

Vad gäller de *fasta kostnaderna* var hyra det uppenbart största problemet i invandrarföretagen. I nio invandrarföretag hade hyran varit för hög i förhållande till vad verksamheten kunde bära, jämfört med fyra företag som drevs av infödda. I ett invandrarföretag uttalas klart att hyran varit för hög i förhållande till omsättningen och i ett annat företag utgjorde hyresavgiften 50 procent av omsättningen. För de företags vidkommande som drevs av infödda har konkursförvaltarna bland annat angivit att lokalerna varit för stora i förhållande till verksamhetens omfattning samt att hyran varit för hög i förhållande till det ändrade konjunkurläget. I de företag som drevs av infödda är inte skillnaderna mellan de fasta kostnaderna lika påtagliga. Personalkostnader var den oftast angivna orsaken med hyra, administrativa kostnader och leasing angivna ungefär lika ofta. I invandrarföretagen

berodde huvudsakligen de höga personalkostnaderna på att det funnits omotiverat många anställda i företaget.²⁷ I de företag som drevs av infödda har konkursförvaltarna ofta bedömt att de individuella lönerna varit för höga. Denna skillnad mellan invandrare och infödda vad gäller inställningen till personliga löneuttag får stöd av variabeln kapitaltillförsel som åtgärd vid obestånd i företaget.²⁸ Fler än dubbelt så många invandrare som infödda har begränsat sina löneuttag vid obestånd i företaget.

Invandrarnas *rörliga kostnader* bestod av kostnader för tidningsdistributörer, upphandlingskostnader samt marknadsföring. I de företag som drevs av infödda bestod de rörliga kostnaderna av kostnader för tillverkning, marknadsföring samt upphandlings- respektive utvecklingsarbete. Några skillnader mellan grupperna föreligger inte.

Inom undergruppen *ombyggnation, renovering, inventarier, maskiner och fordon* var renovering skäl till obestånd i tre av de företag som drevs av infödda. I ett av företagen dömde hälsovårdsmyndigheten ut lokalen varför en omfattande totalrenovering blev nödvändig. För att bekosta reparationsarbetena tvingades företaget att uppta krediter om 1,5 miljoner kronor. I ett annat företag var lokalen i sämre skick än beräknat med anledning av en stor vattenskada, vilket föranledde kostsamma reparationer. I det tredje företaget krävdes reparationer och service på taxibil. I ett av de inföddas företag inskaffades för dyr utrustning med för hög kapacitet i förhållande till uppnådd försäljning. Ett annat företag inköpte en helt ny turistbuss för två miljoner kronor med påföljd att räntor och amorteringar inte kunde betalas. I det ena invandrarföretaget skedde avsevärda investeringar i lokalen och i inventarier och i det andra företaget byggdes verksamheten om för att passa kundens nya önskemål. I majoriteten av fallen har både invandrarföretagare och infödda företagare uppenbarligen gjort felaktiga ekonomiska bedömningar av verksamheten och beslutat om alltför stora investeringar. Orsakerna till företagens obestånd var i detta avseende således individbetingade och kan sökas i brister i företagskunnandet. Detta gäller de infödda företagen i större utsträckning än invandrarföretagen.

Kapital är en ofta angiven orsak till obestånd i både invandrarföretag och övriga företag och det bakomliggande skälet är i regel företagets belåning med därav följande räntor och amorteringar. Två invandrarföretag övertog verksamheterna från konkursbon och i sam-

²⁷ I avsnitt 5.2 visade jag att antalet anställda i urvalet för denna studie är större än vad som visats i tidigare forskning.

²⁸ Se tabell 6:17.

band därmed även verksamheternas lån. För att ett av de invandrarledda företagen skulle få ta över verksamheten ställde banken som villkor att företaget samtidigt tog över en kredit om tio miljoner kronor. En invandrarföretagare kände inte till verksamhetens skuldsättning vid förvärvet och lyckades inte komma ikapp med betalning av företagets bankkredit. Även ett företag som drevs av en infödd företagare övertog en konkursförsatt verksamhet efter uppgörelse med banken om ett övertagande till högt pris för att täcka de gamla lånen. I en infödds företag framställdes krav på betalning av gammal skuld som medföljt överlåtelsen av verksamheten. Företagarna har uppenbarligen saknat erforderligt ekonomiskt kunnande för att kunna bedöma effekterna av de alltför stora lånen. Bankernas agerande och eventuella delaktighet i flera av företagens obeståndssituation kan ifrågasättas.

Variabeln driftkostnader påvisar följaktligen vissa skillnader avseende företagarnas planering av verksamheten. Exempelvis utgjorde hyresavgifter orsak till obestånd i betydligt större utsträckning i invandrarföretagen än i övriga företag medan personalkostnader var en oftare förekommande orsak till obestånd i de företag som drevs av infödda. Analys av kostnader för ombyggnation m.m. samt för kapital visar att både invandrare och infödda företagare har brustit i företagskunnande, men att det inte föreligger några anmärkningsvärda skillnader mellan grupperna i detta avseende.

För liten kundkrets

En vanligt förekommande orsak till obestånd är naturligen att kundkretsen varit för liten. Variabeln kan delas in i tre huvudgrupper: företaget (a) *fick inte ett tillräckligt stort antal kunder*, företaget (b) *förlorade kunder* samt (c) *övrigt*, då skäl till att kundkretsen var för liten inte framgår av förvaltarberättelsen, till exempel då konkursförvaltaren angivit ”verksamheten olönsam” eller ”för liten omsättning”. Att företaget inte fick ett tillräckligt stort antal kunder kan ha berott på att det *saknats efterfrågan* för verksamheten, att branschen varit starkt *konkurrensutsatt*, men det kan även ha varit *oberoende av efterfrågan*, till exempel därför att verksamhetsstarten fördröjts eller att sortimentet varit för litet. Ibland preciseras inte varför *omsättningen/efterfrågan var för liten*. Företaget kan ha förlorat kunder på grund av *konkurrens*, *prispress*. I vissa fall har *huvuduppdragsgivaren försatts i konkurs* eller också har *huvuduppdragsgivaren reducerat antalet uppdrag* på grund av en schism mellan denne och företagaren eller till följd av

förnyat anbudsförfarande. Då skäl till att företaget förlorade kunder inte preciseras klassificerar jag orsaken i undergruppen *minskad omsättning/efterfrågan*.

I drygt hälften av konkursakterna som avsåg såväl invandrare som infödda företagare var för liten kundkrets anledning till obestånd. Tabell 6:8 visar att det föreligger anmärkningsvärda skillnader mellan de båda företagargrupperna beträffande om företaget förlorade eller aldrig fick ett tillräckligt stort antal kunder. Jag kommer därför att göra en ingående analys i detta avsnitt av de bakomliggande orsakerna till detta förhållande. I ungefär en fjärdedel av de aktuella fallen i båda grupperna framgår inte skälen till varför kundkretsen var för liten, vilket skulle kunna påverka resultatet, men inte tendensen.

Tabell 6:8 Preciserad orsak till obestånd – för liten kundkrets

För liten kundkrets	Invandrare	Infödda
Ja,	58	53
varav fick inte ett tillräckligt stort antal kunder	22	7
varav förlorade kunder	20	34
varav övrigt	16	12
Nej	42	47
Totalt	100	100

22 invandrarföretag *fick inte ett tillräckligt stort antal kunder* och som framgår av tabell 6:9 var anledningen i fler än hälften av dessa företag att det *saknats efterfrågan*. I bara sju företag som drevs av infödda hade företagen en för liten kundkrets beroende på att de inte fick ett tillräckligt stort antal kunder, och av dessa sju företag utgjorde bristande efterfrågan skäl till obestånd i endast ett företag. Exempel på några invandrarföretag för vilkas verksamhet saknats efterfrågan är företag vars varor påpekats vara svårsålda, företag inom en begränsad nisch, företag med få uppdrag vars omfattning enligt konkursförvaltaren varit blygsam samt sannolikt varit på obestånd under hela verksamhetstiden och företag vars verksamhet genom olika kontraktsförbehåll påverkats negativt vad gäller att bedriva en lönsam verksamhet. Exempel på detta är ett invandrarföretag som genom förbehåll i hyreskontraktet inte tilläts laga mat, servera alkohol eller ha

öppet på kvällarna, vilket kan tyckas vara mer än tillräckliga skäl för att avstå från att starta restaurangverksamheten.

De bakomliggande omständigheterna till att kundkretsen var för liten *oberoende av efterfrågan* är likartade i båda företagargrupperna. I dessa företag har varusortimentet varit för litet liksom lokalen i förhållande till nödvändig försäljning eller har verksamhetsstarten av olika skäl försenats.

Tabell 6:9 För liten kundkrets – precisering fick inte ett tillräckligt stort antal kunder

Fick inte ett tillräckligt stort antal kunder	Invandrare	Infödda
Ja,	22	7
varav saknats efterfrågan	14	1
varav konkurrensutsatt bransch	1	2
varav oberoende av efterfrågan	2	2
varav för liten omsättning/efterfrågan	5	2
Nej	78	93
Totalt	100	100

I drygt en tredjedel av de inföddas verksamheter hade företagen en för liten kundkrets med anledning av att de *förlorat tidigare kunder* att jämföra med mindre än en fjärdedel av invandrarföretagen. Tabell 6:10 visar att bortsett från posten minskad omsättning/efterfrågan var ökad konkurrens/prispress det oftast förekommande skälet till förlusten av kunderna i båda grupperna.

De invandrarföretag respektive de företag som drevs av infödda som kom på obestånd då *huvuduppdragsgivaren försattes i konkurs* var i samtliga fall beroende av en enda uppdragsgivare och sedan denne försatts i konkurs saknades förmåga att generera nya uppdrag. Orsaker till att *antalet uppdrag från huvuduppdragsgivaren reducerades* är i båda grupperna omstruktureringar hos uppdragsgivaren, osämja mellan företagaren och uppdragsgivaren och nytt anbudsförfarande i vilket företaget inte kunde konkurrera.

Tabell 6:10 För liten kundkrets – precisering förlorade kunder

Förlorade kunder	Invandrare	Infödda
Ja,	20	34
varav konkurrens/prispress	6	7
varav huvuduppdragsgivaren försattes i konkurs	1	3
varav reducerat antal uppdrag från huvuduppdragsgivaren	4	3
varav minskad omsättning/efterfrågan	9	21
Nej	80	66
Totalt	100	100

Under början av 1990-talet hårdnade konkurrensen i de aktuella branscherna i samband med lågkonjunktur, vilket ledde till successivt lägre priser och bristande lönsamhet. Förutsättningarna för restaurangbranschen försämrades ytterligare genom höjda momsatsar och försämrade avdrag för representation samt överetablering av restauranger. Under samma period startades konkurrerande stormarknader och lågprisbutiker. I samverkan med otillräckliga ekonomiska marginaler under den djupa ekonomiska krisen under 1990–1992 bidrog sannolikt dessa omständigheter till flera av konkurrenserna i underlaget för studien. Invandrarföretagen torde ha drabbats i lika hög utsträckning som övriga företag.

SCB:s undersökning som avsåg företag under pågående verksamhet visade att invandrarföretagare inte beviljas banklån i samma utsträckning som övriga företagare, en omständighet som skulle ha försatt invandrarföretagarna i en betydligt sämre situation än övriga företagare under den för studien aktuella perioden. Två omständigheter som kunnat påvisas i den här studien talar mot att invandrarföretagarna verkat under sämre förhållanden än de infödda företagarna. Studiens resultaten visar att invandrarföretagarna beviljats såväl prioriterade som oprioriterade banklån till större belopp än de infödda företagarna.²⁹ Resultatet pekar därmed på att det i stället är de infödda företagarna som skulle ha verkat under sämre ekonomiska förhållanden än invandrarföretagarna.

Det går att påvisa ett samband mellan för liten kundkrets och tidpunkten för obestånd. 24 invandrarföretag och 11 företag ledda av

²⁹ Se tabell 6:32.

infödda kom på obestånd inom ett år på grund av för liten kundkrets, vilket innebär att ungefär en femtedel av de inföddas företag men fler än hälften av de invandrarföretag som kom på obestånd på grund av för liten kundkrets, gjorde det inom ett år. Resultaten visar också att fler än hälften av dessa företag inte fick ett tillräckligt stort antal kunder medan ungefär 15 procent istället förlorade kunder. I övriga fall uttalas inte de bakomliggande skälen klart i förvaltarberättelserna.

En rimlig slutsats är således att invandrarföretagen i större utsträckning än de företag som drevs av infödda kom på obestånd i ett tidigt skede av verksamheten på grund av att de inte lyckades uppnå en tillräckligt stor kundkrets. Resultaten kan jämföras med Aronssons undersökning i vilken en av förklaringarna till underlagets höga andel fortfarande verksamma företag angavs vara att två tredjedelar av företagen hade etablerade kundkontakter redan vid starten och att en tredjedel hade kontakter med företaget där de tidigare varit anställda eller leverantörer.

Bland invandrarföretagare har arbetslöshet eller risk för arbetslöshet visat sig vara skäl till att starta ett eget företag i större utsträckning än bland övriga företagare. Som tidigare påtalats är det inte otänkbart att invandrarföretagare som på grund av dessa omständigheter väljer att starta företag inte har lika goda förutsättningar att lyckas som de som startar en verksamhet med en god affärsidé som främsta drivkraft. Andra relevanta faktorer kan mot bakgrund av tidigare påvisade orsaker till bristande efterfrågan vara exempelvis strukturella. Företagarna har valt en alltför begränsad nisch, vilket lett till att varorna blivit svårsålda, eller fått för få uppdrag. Orsakerna kan även ha varit individrelaterade. Företagarna har valt att starta en redan från början dödsdömd verksamhet (till exempel tidigare nämnda företag med kraftigt inskränkande förbehåll i hyreskontrakten). Även sociokulturella faktorer såsom en viss sorts skyltning och service kan ha varit av betydelse. Nystartade företag i allmänhet måste vinna kundernas förtroende för att överleva, och detta tar tid. Man kan förmoda att det tar extra lång tid att locka nya kunder för de företagare som inte följer de oskrivna svenska företagarkoderna i dessa avseenden, utan tillämpar metoder som kunderna inte är bekanta med sedan tidigare. Därmed ökar också risken att företagen inte överlever.

Leverantör- och kundproblem

Företagens leverantör- och kundproblem kan klassificeras som (a) *kundförlust*, (b) *ändrade förutsättningar* samt som (c) *övrigt*. Kundförlust innebär utebliven betalning, exempelvis med anledning av att en kund har försatts i konkurs.³⁰ Då omständigheter som varit av avgörande betydelse för företaget av olika anledningar har förändrats i förhållande till tidigare överenskommelse/avtal, såsom att villkor har förändrats, uppgjord tidsplan förskjutits och betalda varor inte har levererats klassificeras detta som ändrade förutsättningar.

Det oftast förekommande leverantör- och kundproblemet i invandrarföretagen är som påvisas i tabell 6:11 *ändrade förutsättningar*. Ett av företagen kunde inte förmå sin underleverantör att leverera de förskottsbetalda varorna, vilket fick till följd att huvuduppdragsgivaren nästan helt upphörde med flödet av uppdrag. Enligt en annan konkursakt råkade en kund till företaget ut för brand och återopade force majeure enligt upprättat köpekontrakt och hävde planerad affär värd åtta miljoner kronor. Ett företag fick problem med sin huvudleverantör och i ett annat företag ledde försenade byggentreprenader till att två uppdrag sammanföll, vilket innebar en merkostnad för extrapersonal. I företagen som drevs av infödda kom en kund i dröjsmål med betalningen samt levererades större kvantiteter än vad som beställts, varor som var dåligt konstruerade och transportskadade och inte krediterades i full utsträckning.

Tabell 6:11 Preciserad orsak till obestånd – leverantör-, kundproblem

Leverantör-, kundproblem	Invandrare	Infödda
Ja,	6	7
varav kundförlust	2	5
varav ändrade förutsättningar	4	2
varav övrigt	0	1
Nej	94	93
Totalt	100	100

³⁰ Detta kan jämföras med att företagets viktigaste eller kanske enda kund försatts i konkurs och att företaget därefter inte lyckats erhålla nya *uppdrag*, vilket jag klassificerar som att kundkretsen varit för liten – företaget förlorade kunder – huvuduppdragsgivaren försattes i konkurs. Här innebär kundens konkurs istället utebliven *betalning*.

I de företag som drevs av infödda utgör *kundförlust* den största posten. I tre fall försattes kunder i konkurs, vilket innebar att betalning för utfört arbete uteblev. I två fall betalades inte hyran av företagets hyresgäst. I ett av invandrarföretagen försattes företagets arrendator i konkurs.

Vad beträffar de företagare vars verksamheter har hamnat på obestånd med anledning av leverantör- respektive kundproblem kan man naturligtvis diskutera om dessa faktorer är individ- eller miljö- och situationsbetingade. I majoriteten av fallen har omständigheterna som bidragit till obeståndssituationen i hög grad legat utanför företagarnas möjligheter att påverka samt dessutom varit svåra att förutse, oavsett företagarnas kompetens. I det företag vars kund hävde planerad affär under återopande av force majeure var dock situationen redan innan den hävda affärsuppgörelsen kritisk och i och med de ändrade förutsättningarna gick företaget snarare miste om en nödvändig livlina.

Expansion

Expansion anses ibland vara en anledning till obestånd. Expansionen kan ha inneburit (a) *tidsbrist*; att det utökade driftansvaret blev en för stor arbetsuppgift, eller att företaget drabbades av (b) *kapitalförlust beroende på den nya/utökade verksamheten*; att investeringar gjordes utan att dessa gav någon avkastning. Det är inte ovanligt att företag försöker att undvika konkurs under en branschmässig lågkonjunktur genom att starta ytterligare ett företag i en annan bransch. Ett företag som ger sig in i en ny bransch har dåliga odds att lyckas. I varje enskild bransch krävs speciell kunskap som inte självklart kan appliceras på andra. Om ett företag expanderar alltför snabbt brukar det ofta drabbas av brist på eget kapital. Sker finansieringen utslutande med hjälp av leverantörs- och bankkrediter blir företaget mycket känsligt för exempelvis konjunktursvängningar. SIND:s konkursutredning kunde konstatera att verksamheten i de konkursförsatta företagen i flera fall belastats med stora fasta kostnader i form av lager, hyror, leasingavtal m.m., att bristen på likvida medel snabbt blivit akut och att företaget därmed blivit mycket känsligt för förändringar i efterfrågan etc.³¹ De omständigheter som inte klassificeras under de tidigare nämnda klassificeras som (c) *övrigt*.

Tre invandrarföretagare och sex infödda företagare fick problem i och med expansion. Som framgår av tabell 6:12 utgör *kapitalförlust*

³¹ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:58

den största posten i företagen som drevs av infödda personer beroende på den nya alternativt utökade verksamheten. Ett av företagen som drevs av en infödd blev utan uppdrag och startade verksamhet i ny bransch. Den nya verksamheten infriade dock inte förväntningarna utan redovisade sådana underskott att företagets insolvens blev en direkt konsekvens av förvärvet. En företagare övertog en nedlagd livsmedelsbutik, vilken byggdes om och moderniserades för 2,5 Mkr. I och med ränteuppgången år 1992 fick företaget likviditetsproblem. Expansion bedömdes i ett företag vara det enda sättet att få lönsamhet i rörelsen. Då företagaren senare beslöt sig för att reducera verksamheten gjordes en kapitalförlust om 700.000 kronor och företaget klarade inte heller av att bära de sociala avgifterna för uppsagd personals löner samt mervärdesskatt på försäljningspris för sålda fordon. Ett företags planerade expansion utomlands misslyckades och medförde likviditetsbrist. Ett av invandrarföretagen gjorde stora investeringar utomlands, bland annat i markförvärv, vilket tärde på likviditeten utan att företaget fick någon avkastning på investeringarna.

Tabell 6:12 Preciserad orsak till obestånd – expansion

Expansion	Invandrare	Infödda
Ja,	3	6
varav tidsbrist	1	1
varav kapitalförlust beroende på den nya verksamheten	1	4
varav övrigt	1	1
Nej	97	94
Totalt	100	100

Som nämndes tidigare kan alltför snabb tillväxt också innebära allvarliga problem för verksamheten. Administrationen utvecklas inte i samma takt och företagen drabbas ofta av brist på eget kapital. Exempel på detta är ett importföretag med en omsättning på 10 Mkr redan första året, vilket ledde till att företagaren tvingades anlita samarbetspartners på konsultbasis och betala stora ”mutliknande provisioner”.

I nästan samtliga fall förefaller expansionen ogenomtänkt. Ett av invandrarföretagen och tre av företagen som drevs av infödda startade

inom ett nytt affärsområde. Som nämnts tidigare har företagare som startar en verksamhet inom en ny bransch små möjligheter att lyckas. Även omständigheterna i det fall en företagare övertog en nedlagd livsmedelsbutik talar för ett okunnigt agerande. Butiken togs över och moderniserades för 2,5 Mkr då den lades ned av Konsum. I förvaltarberättelsen påtalas att inköpsbeteendet hos kunderna hade ändrats under åren i riktning mot inköp i närliggande stormarknader. Företagaren drev vid övertagandet butiksförsäljning mitt emot den aktuella butiken och var medveten om den kraftigt minskade efterfrågan som förelåg i upptagningsområdet. En av företagarna tycks, då verksamheten inte visade sig lönsam, ha handlat i det närmaste desperat och bedömt expansion vara det enda sättet att få lönsamhet i rörelsen, vilket i stället förvärrade den ekonomiska situationen.

Omständigheterna som avser obeståndorsaken expansion pekar således på det faktum att den i regel varit beroende av företagarnas agerande och därmed individbetingad. Orsaken till företagens obestånd kan i detta avseende sökas i brister i företagskunnandet. Dubbelt så många infödda som invandrare är berörda.

Olycka, sjukdom, inbrott

I vissa fall har företaget eller företagaren själv drabbats av omständigheter som legat utanför företagarens kontroll, såsom olycka, sjukdom, inbrott och liknande, vilka bidragit till obeståndet. Variabeln består av fyra undergrupper; (a) *inbrott, stöld, bedrägeri*, (b) *olycka*, (c) *sjukdom* samt (d) *övrigt*, vilka inte torde kräva närmare förklaring.

Tabell 6:13 visar att olyckor, sjukdomar, inbrott m.m. har förekommit i fler företag som drevs av infödda än i invandrarföretag. Som redan nämnts avses med denna variabel omständigheter som legat utanför företagarens kontroll. Företagarens grad av kunskap om regelverket har därmed inte haft någon betydelse för att obeståndssituationen skulle uppstå.

Av tabellen framgår att de infödda företagarna hade problem med *inbrott och stölder* oftare än invandrarföretagarna. Förutom inbrott och stölder förekom ett fall av bedrägeri samt ett fall då företagaren hade överlåtit kassaansvaret till sin sambo som tillskansade sig 140.000 kronor utan att ha ekonomisk förmåga att återställa beloppet. Den invandrarföretagare som klassificerats i denna grupp blev lurad i samband med köp av verksamheten av en person som sedan tidigare var känd för bedrägerier. Inbrott och stölder ligger utanför företagarnas kontroll och obeståndssituationen kan inte anses vara individ-

betingad utan snarare bero på externa faktorer. Det går därmed inte att göra någon bedömning utifrån denna variabel av företagarnas kunskap om bestämmelser och andra villkor för att driva egen verksamhet.

Tabell 6:13 Preciserad orsak till obestånd – olycka, sjukdom, inbrott

Olycka, sjukdom, inbrott	Invandrare	Infödda
Ja,	5	9
varav inbrott, stöld, bedrägeri	1	4
varav olycka	1	0
varav sjukdom	1	4
varav övrigt	2	1
Nej	95	91
Totalt	100	100

Sjukdom förekom i fler fall i företagen som drevs av infödda, samtliga i Stockholm.³² Långvarig sjukdom förekom i två fall, personliga problem i ett tredje och åldersskäl i ett fjärde fall. Bland invandrarföretagen förekom ett fall av långvarig sjukdom. Obeståndet i de aktuella företagen har sin grund i externa faktorer. Även denna variabel bedömer jag således ligga utanför företagarnas kontroll.

I två invandrarföretag uppkom problemen då företagarna utvisades respektive fängslades och i ett företag som drevs av en infödd underminerades förtroendet för företaget genom pågående polisutredning och väckt åtal samt åtföljande negativ publicitet i pressen. Dessa företag klassificeras under *övrigt*. Härvidlag kan man förstås diskutera om företagarna personligen haft del i den uppkomna obeståndssituationen eller om den berott på externa faktorer. I de två invandrarföretagen, i vilka företagarna utvisades ur landet respektive fängslades, kom företagen på obestånd i och med att de tvingades att upphöra. Obeståndorsaken kan därmed inte sökas i företagarnas grad av kompetens. I företaget som drevs av en infödd företagare åtalades denne för att uppsåtligen eller av grov oaktsamhet ha åsidosatt sin bokföringsskyldighet och därmed försvårat skattemyndighetens kontrollverksamhet vid beräkning eller uppbörd av skatt eller avgift. Obeståndet föranleddes inte av revisionen i sig, utan av effekterna av den, alltså omständigheter som låg utanför företagarens kontroll.

³² Se bilaga 3, tabell 6:13.

Tvist, rättsprocess

Tvister och rättsprocesser är ibland orsak till att företag försätts på obestånd. Dessa kan antingen inledas av företagaren eller på någon annans initiativ. I de fall företagaren själv initierat en rättslig process kan agerandet i sig tyda på att han haft kunskap om det svenska regelsystemet.

De omständigheter som framgår av förvaltarberättelserna talar för att hälften av invandrarföretagarna respektive övriga företagare, vilkas företag försattes i en obeståndssituation med anledning av en tvist eller rättsprocess, har brutit i vilja. Inte i något fall förefaller okunskap om regelverket ha varit anledning till uppkommen tvist och/eller rättsprocess och i förlängningen obeståndet.

Ett invandrarföretag hade inte uppvisat F-skattebevis, vilket fått till följd att uppdragsgivaren tvingats att betala skatt för företaget och därför vägrade att utge ersättning för utfört arbete. I ett fall ogillades företagets talan varför företaget ålades att utge rättegångskostnader om 143.000 kronor. I två företag uppkom en rättsprocess efter det att verksamheterna hade lagts ned. I ett av dem saknades medel att driva uppkommen tvist som avsåg en tidigare anställds lön om drygt 200.000 kronor. Kraftigt försenade samt bristande leveranser från företaget samt att företaget inte kunde betala för en leverans ledde till stämningar. I två av företagen som drevs av infödda bestred kunder betalningsansvar för utfört arbete, i ett annat företag ledde meningsskiljaktigheter med hyresvärd till att verksamheten inte kunde fortsätta. I ett fall uppkom vid tvist fordran på företaget för avhjälpande av fel om 300.000 kronor som konstaterats vid avbruten slutbesiktning och i ett annat ledde avhysning av företagaren för underlåtenhet att enligt överenskommelse ställa en bankgaranti till säkerhet för hyresavtalet till rättslig process.

Bristande vilja och/eller förmåga

Det händer att konkursförvaltaren påtalar företagarens bristande vilja och/eller förmåga att (a) *administrera verksamheten* eller att (b) *fullgöra dess skyldigheter som avsåg verksamheten i övrigt* som en bidragande orsak till konkursen. Bristande administration kan vara att företagaren av förbiseende underlåtit att avregistrera företaget eller att inge deklARATIONER och därför skönmässigt påförts skatter och avgifter. Det varierar huruvida konkursförvalterna klart påtalar exempelvis i samband med att företaget skönmässigt taxerats att företagaren brutit i att fullgöra företagets skyldigheter. Detta får till följd att

analysunderlaget som avser antalet företagare som anses ha brustit i vilja och/eller förmåga inte är rättvisande. *Uppdagad brottslighet* (c) är en ytterligare undergrupp liksom (d) *brist på kompetens och insikt*. Exempel på omständigheter som faller inom den senare gruppen är felaktiga kalkyler och budgetarbeten, att felaktiga satsningar har gjorts, att det förekommit bristande kontroll över verksamheten samt att företagaren brustit i erfarenhet. Omständigheter som jag inte har klassificerat i de tidigare nämnda grupperna, klassificerar jag som (e) *övrigt*. Exempel på sådana omständigheter är då konkursförvaltaren har angivit att företagaren inte var villig att fortsätta verksamheten eller att företagaren saknade intresse för företaget.

I vissa fall kan företagaren ha lång branscherfarenhet och vara yrkeskunnig, men sakna tillräckliga kunskaper i företagsledning. Företagaren inleder exempelvis en renovering av lokalerna för att öka kundtillströmningen, men tar inte hänsyn till effekterna av det upplånade kapitalet för ändamålet. Företagaren kan visserligen vara kunnig i sin bransch, men sakna tillräcklig kunskap om ekonomi för kunna använda sig av ekonomiska beräkningar och avstämningar vid planering av nödvändiga åtgärder och för att sätta in dessa åtgärder i tid. Företag som hamnar i ekonomisk kris har exempelvis ofta en bristfällig bokföring. Det är viktigt att omge sig av personer vars kompetens är till nytta för företaget. Ofta tycks dock företagaren sätta in släktingar, ofta sin sambo eller make/maka, i styrelsen mer som en formalitet än på grund av deras kunskap.

Enligt SIND:s konkursutredning utgjorde huvudsakligen brister i företagskunnande orsak till konkurs och främst avsågs nystartade företag och företag under expansion. Som nämndes i avsnitt 4.1 brukar man inom företagsekonomisk forskning förklara 95 procent av konkurserna med företagarens inkompetens. Variabeln som avser företagarens bristande vilja och/eller förmåga är emellertid inte rättvisande och jämförelser med tidigare forskning låter sig inte göras. Uppgifterna om anledningar till obeståndet baseras på vad som uttalas i förvaltarberättelsen och således inte på vad jag själv anser. Exempelvis varierar det huruvida konkursförvaltaren i samband med att företag skönmässigt taxerats, även påtalar att företagaren har brustit i att fullgöra företagets skyldigheter. Min uppfattning är att företagarens grad av kompetens har varit av betydelse för merparten av de variabler som anges som orsaker till obestånd.

Resultatet som avser bristande vilja och/eller förmåga skiljer sig mellan grupperna. Dubbelt så många infödda företagare som invandrarföretagare anses ha brustit i vilja eller förmåga. Som framgår av tabell 6:14 avser den största kategorin i båda grupperna *brist på kom-*

petens och insikt. Bland invandrarföretagen saknades kontroll över verksamheten i ett fall, flera misslyckade affärer förekom i ett andra, en felaktig annonskampanj samt felaktig kalkyl i ett tredje, brist på insikt och noggrannhet i ett fjärde, bristande erfarenhet i ett femte samt fick ett administrativt misstag i ett sjätte företag till följd att företaget gick miste om ett större anbud. De infödda företagarna saknade eller tappade kontrollen över verksamheten i tre fall, gjorde en felaktig satsning i ett fjärde, i två företag var kalkyler och budgetar felaktiga, i ett sjunde företag saknades kompetens och i det åttonde väntade företagaren på att erhålla ett ytterligare taxitillstånd för den bil som inte genererade några intäkter. Avbetalningskontraktet för den stillastående taxibilen borde enligt konkursförvaltaren ha avbrutits, men företagaren hade ansett detta kortsiktigt ekonomiskt ofördelaktigt. I de två företagen som drevs av infödda upprättades de felaktiga kalkylerna av företagets franchisegivare och den saknade kompetensen avsåg företagets samarbetspartners i Asien.

Tabell 6:14 Preciserad orsak till obestånd – bristande vilja och/eller förmåga

Bristande vilja och/eller förmåga	Invandrare	Infödda
Ja,	11	18
varav bristande administration	2	6
varav ej fullgjorda åligganden som avsåg verksamheten i övrigt	0	4
varav uppdagad brottslighet	1	1
varav brist på kompetens och insikt	6	8
varav övrigt	2	1
Nej	89	82
Totalt	100	100

Två fall av *bristande administration* förekom i invandrarföretagen. I det ena missköttes bokföringen av en kollega, med påföljd att företaget kom efter med skatter och avgifter. I det andra underlät företagaren att inkomma med årsredovisningar, vilket förvärrade obeståndssituationen. Bristande administration förekom i sex av företagen som drevs av infödda. I tre fall har företaget skönsmässigt taxerats och konkursförvaltaren har i samband därmed påtalat att

företagaren brustit i att administrera verksamheten. I de övriga konkursakterna preciseras inte närmare vad konkursförvaltaren avser med bristande administration.

I två fall avser de *ej fullgjorda åligganden som avsåg verksamheten i övrigt*, i företagen ledda av infödda, åligganden mot skattemyndigheten och konkursförvaltaren har påtalat att företagaren inte har haft vilja att betala eller inte förstått skyldigheten att betala. En företagare avhjälppte inte inom skälig tid de fel som konstaterats vid avbruten slutbesiktning och infann sig inte heller till rättegång varför fordran framställdes mot företaget genom tredskodom. I det fjärde fallet preciseras inte vad konkursförvaltaren avser med företagarens bristande vilja eller förmåga att fullgöra företagets skyldigheter.

Den *uppdagade brottsligheten* i invandrarföretaget avser undanhållen omsättning, icke redovisade kostförmåner, oredovisad verksamhet och bilförmåner samt manipulerat kassasystem. I företaget som drevs av en infödd hade företaget registrerats enbart för att användas för mervärdesskattebedrägerier.

Två invandrarföretag har klassificerats i undergruppen *övrigt*. En företagare insjuknade och saknade kraft och förmåga att vara verksam i företaget, den andra företagarens intresse för verksamheten var mycket begränsad och han gjorde egna affärer vid sidan om företaget. I företaget som drevs av en infödd var företagarna inbördes oeniga och ovilliga att fortsätta verksamheten.

Egendomsflykt

Egendomsflykt kan innebära att företagaren (a) *avhänt företaget kapital* samt att företagaren har (b) *avhänt företaget egendom*. Kapital kan avhändas företaget i form av *eget uttag* eller genom att *kapital överförs till närstående företag*. Då någon precisering inte sker av hur egendom avhänts företaget klassificeras omständigheterna i kategorin (c) *övrigt*. Egendomsflykt anges inte som orsak till obestånd exempelvis om företagaren strax innan konkursen tog ut lön ur företaget och agerandet i de aktuella fallen inte ledde till obeståndet, utan inträffade efter denna tidpunkt och var mer ett utslag av en desperat handling då konkursen var oundviklig.

SIND:s konkursutredning kunde konstatera att konkurser anmärkningsvärt ofta varit planerade. Vissa företag hade startats enbart i syfte att beröva fordringsägarna medel. Som exempel på en planerad konkurs angav utredningen ett företag som gjort avsevärt större löneuttag än vad rörelsens resultat givit möjligheter till samt i

fråga om uppbördsbrott att det varit uppenbart att företagaren planerat att göra en vinst eller i alla fall nödortfött driva rörelsen vidare med nyttjande av skattekredit.³³ Andra konkurser hade framkallats av att företagaren begått brott, troligtvis i syfte att för omgivningen dölja den dåliga lönsamheten. Utredningen fann ett klart samband mellan möjligheterna att bedriva en oseriös verksamhet och kraven på redovisning, uppföljning och kontroll. Som exempel nämndes restaurangbranschen, inom vilken det visat sig möjligt att bedriva verksamhet utan att följa kraven på redovisning.³⁴ Frågan om konkurserna varit planerad var föremål för utredning även i Magnussons forskning om företagskonkurser och ekonomisk brottslighet. I de flesta konkurser som antogs ha varit planerade hade konkursen dock inte ingått som en integrerad del i de otillåtna förfarandena och företagaren hade inte haft något att vinna på själva konkursen, varför det var omöjligt att uttala sig om graden av planering.³⁵

En form av planerad konkurs är den så kallade indirekta rekonstruktionskonkursen.³⁶ Företagaren kan då enligt överenskommelse med kreditgivande bank flytta över antingen sina förluster eller sina krediter till ett annat företag innan konkursutbrottet. Han försätter sig därmed i en situation där verksamheten kan fortsätta i ett företag utan eventuella tidigare skatteskulder och leverantörsskulder.³⁷ En förutsättning för denna form av planerad konkurs är att konkursförvaltaren inte säljer företagets inventarier till någon annan än företagaren. Konkursförvaltaren skall agera på det sätt som bäst främjar fordringsägarna. Är banken den främsta fordringsägaren kan rekonstruktionen lyckas. Saneringen kan också ha medfört att företagaren har möjlighet att ge ett högre pris.

Ytterligare en form av planerad konkurs utgör ”scam”, vilken innebär att företagaren med små beställningar som betalas kontant bygger upp sin kreditvärdighet. Efter hand görs större beställningar på kredit följt av att varorna säljs ut till underpris eller överförs till ett

³³ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:180 f.

³⁴ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:60.

³⁵ Magnusson 1985:66.

³⁶ Här handlar det således inte om ett lagstadgat rekonstruktionsförfarande. Sedan 1996 finns en ny lag om företagsrekonstruktion (SFS 1996:764) som innebär att konkursförfarandet har ändrats. I stället för att som tidigare automatiskt försätta företag i konkurs, kan möjligheten att rekonstruera företaget först prövas. Företagsrekonstruktion kan komma i fråga i de fall tingsrätten bedömer att företaget i grunden har en bra affärsidé och därför kan fortsätta sin verksamhet efter det att de aktuella problemen är undanröjda. Ackordsuppörelser sker inte längre som separata åtgärder, utan kan i vissa fall ingå i rekonstruktionsförfarandet.

³⁷ Eisenberg (1995:27 f.) har beskrivit ett liknande förfarande.

systerföretag innan företaget upphör. Verksamheten plundras efter en på förhand uppgjord plan.³⁸ I praktiken är de beskrivna förfaringssätten ofta förenade med brottslighet, såsom trolöshet mot huvudman, oredlighet mot borgenärer, bedrägeri eller annat brott. Det är dock mycket svårt att beivra sådan brottslighet.

Att konkursen varit planerad ingår inte i analysunderlaget vad gäller anledningar till obestånd, men frågan vägs in och diskuteras vid en samlad bedömning av den här aktuella variabeln egendomsflykt.

Egendomsflykt har förekommit i mer än dubbelt så stor utsträckning i invandrarföretagen som i företagen som drevs av infödda. I båda grupperna är det som påvisas i tabell 6:15 oftare förekommande att kapital avhänts företaget än egendom i form av inventarier och liknande. I majoriteten av fallen torde inte orsak till obeståndssituationen ha varit okunskap, utan företagarens bristande vilja att fullgöra sina åligganden vad gällde verksamheten.

Tabell 6:15. Preciserad orsak till obestånd – egendomsflykt

Egendomsflykt	Invandrare	Infödda
Ja,	7	3
varav avhänt företaget kapital	7	2
varav avhänt företaget egendom	1	0
varav övrigt	0	1
Nej	93	97
Totalt	100	100

I fem konkursakter som avser invandrarföretag påtalas att företagaren *avhänt företaget kapital* i form av *egna uttag*. Ett företag låg efter med inbetalning av skatt då verksamheten såldes. En stor del av köpeskillingen om 300.000 kronor spelades bort av företagarens make. I tre företag gjordes egna uttag och rörelsen saknade då intäkter att täcka skulderna. I ett företag pågick fortlöpande uttag under en längre tid utan att medel avsattes för uppkommande skatter och avgifter. I ett av de inföddas företag har kapital avhänts företagen genom egna uttag. Företaget gjorde vid två tillfällen utbetalningar om

³⁸ Gerdin 1993:21 med vidare hänvisning till Lithner 1975:14 f. Se även Löfmarck 1986:15.

totalt 155.000 kronor som avsåg en skuld och genom dessa transaktioner tömdes företaget på sina tillgångar. I dessa fem invandrarföretag samt i företaget som drevs av en infödd har obeståndssituationen om inte framkallats så i varje fall påskyndats genom företagarnas (eller närståendes) agerande.

I samtliga företag som ingår i underlaget för min studie och som har avhänts kapital har agerandet varit av brottslig karaktär. Att göra för stora uttag trots fara för obestånd och därmed inte tillvarata sina borgenärers intressen kan leda till åtal för oredlighet mot borgenär eller vårdslöshet mot borgenär. Att som den infödde företagaren utbetala ett så stort belopp att företagets ekonomiska ställning avsevärt försämras utgör exempel på den vanligaste åtalspunkten när det gäller mannamån mot borgenär.³⁹ Att bevisa att agerandet varit oredligt eller vårdslöst och att företagaren inte enbart varit okunnig är dock i praktiken svårt. Att som SIND:s konkursutredning gå ett steg längre och avgöra om konkurserna varit planerade anser jag inte vara möjligt, även om en omständighet som att tömma företaget på tillgångar tyder på att så varit fallet.

Två invandrarföretag har *fört över kapital till närstående företag*. I det ena skedde överföringarna i form av lån och i det andra fortsatte företaget att betala moderbolagets räntor och amorteringar om drygt två miljoner kronor trots minskad lönsamhet i företaget. Den under en längre tid ansträngda likviditeten hade till stor del sin grund i företagets finansiering av moderbolagets lån. En infödd företagare överförde stora belopp från företaget till ett parallellt företag som gick mycket dåligt och senare försattes i konkurs. Även i dessa fall då två invandrarföretag och ett företag som drevs av en infödd avhände företagen kapital genom överföringar till närstående företag kan det vara fråga om oredlighet eller vårdslöshet mot borgenär.

Ett invandrarföretag *avhändes egendom* utan att motsvarande vederlag kom företaget tillhanda. Egendom värd 100.000 kronor såldes till en person som avvek med den utan att betala. Företagaren kände inte till namnet på köparen och händelsen var inte polisanmäld. I samma företag saknades fordon, vilka inte i bokföringen tagits upp som avyttrade. Det aktuella företaget hade sedan en längre tid befunnit sig i ekonomiska svårigheter och varit föremål för utmätningsförfarande. I detta fall kan man ifrågasätta om inte egendomen försvunnit i syfte att undanhålla konkursen tillgångar. Det skulle i så fall röra sig om oredlighet mot borgenär.

³⁹ Se om brotten mot borgenärer i bilaga 4.

I en konkursakt som avser en inföddes företag framgår att det av skattemyndighets utredning framkommit omständigheter som tydde på att företaget tömts på sina tillgångar. Då någon närmare redogörelse inte ges klassificeras detta företag under *övrigt*. Härvidlag rör det sig om samma förhållanden som har diskuterats tidigare i detta avsnitt. Omständigheterna tyder på att borgenärsintressena inte har tillvaratagits, varför företagarens agerande eventuellt har varit brottsligt.

Annan orsak

Då en anledning till obeståndet varit av en mer sällan förekommande karaktär och således inte kunnat räknas till någon av ovanstående grupper har jag klassificerat den som annan orsak till obeståndet

Under denna kategori har jag klassificerat ett invandrarföretag vilket beslutade att bedriva verksamheten i ett annat företag. Verksamheten övertogs av ett parallellt företag, vilket försattes i konkurs, och lager och checkkredit flyttades till ett tredje företag. Någon närmare förklaring till detta handlande ges inte i förvaltarberättelsen. I brist på utförligare information i konkursakten saknas möjlighet att bedöma graden av företagarens kompetens vad gäller regelverket och företagandets villkor i övrigt.

6.4. Åtgärder vid obeståndssituationen

Företag i kris anses söka hjälp alltför sent för att verksamheten skall kunna räddas utan konkursförfarande.⁴⁰ Tidigare forskning har visat att företagsledningen ofta fungerat dåligt i krissituationer. Beroende på företagarens brist på tillräcklig kunskap har ofta erforderliga åtgärder uteblivit. Tidsbristen har ofta visat sig bli akut och då verksamheten börjat gå sämre har inte den externa hjälp sökts som varit nödvändig för att avhjälpa situationen med konkurs som följd. Krissituationen har ibland lett till överilade beslut, som att flytta verksamheten till annan ort där en starkare konkurrens snabbt slog ut företaget.⁴¹

Tidigare forskning har också visat att företag i ekonomisk kris ofta känt en stark press att vidta kraftfulla, iögonfallande, åtgärder. Åtgärder som istället riskerar att ytterligare försämra den ekonomiska situationen. Exempel på sådana åtgärder är att flytta verksamheten till

⁴⁰ Folkesson 1996:101, 265 och Rodhe 1993:80.

⁴¹ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:57 f.

andra lokaler. Vilka övriga åtgärder som kan anses vara av samma slag är naturligtvis en bedömningsfråga, men att säga upp personal, avveckla en del av verksamheten, utöka sortimentet eller att välja en ny branschriktning torde kunna inräknas.

Jag har granskat vilka åtgärder som vidtogs då obeståndssituationen uppkom i de företag som utgör underlag i den här studien. Syftet har varit att utifrån företagens åtgärder undersöka vilken kunskap företagen tycks ha haft om bestämmelser och villkor för att driva eget företag. Åtgärderna har klassificerats som *temporära*, *permanent*, *syftande till att rekonstruera företaget* eller som *andra åtgärder*. Samtliga åtgärder har beaktats för en så heltäckande belysning som möjligt av vilka åtgärder som vidtogs och i vilken utsträckning. Således inte enbart den åtgärd som tycks ha varit av störst betydelse.

Tabell 6:16 visar att det inte föreligger några anmärkningsvärda skillnader mellan invandrare och infödda vad gäller vilka åtgärder som vidtogs vid företagets krissituation. Majoriteten av de åtgärder som vidtogs var temporära och bara ett fåtal syftade till att förbättra situationen på lång sikt. Största skillnaden mellan grupperna avser kategorin andra åtgärder, vilket invandrarna valde i större utsträckning än övriga företagare.⁴²

Tabell 6:16 Antal företagare per åtgärdsgrupp

Åtgärder	Invandrare	Infödda
Temporära åtgärder	35	34
Permanent åtgärder	7	6
Företagsrekonstruktion m m	13	15
Andra åtgärder	29	21

Anmärkning: Samtliga åtgärder vid obeståndet anges, således inte enbart den åtgärd som tycks ha varit av störst betydelse

Mycket tyder på att företagen i underlaget för denna studie har agerat på samma sätt som företagen i Konkursutredningens underlag. Även om förhandlingar med fordringsägarna om ändrade betalningsvillkor räknas som permanenta åtgärder dominerar de

⁴² Se tabell 6:21 angående kategorin andra åtgärder.

temporära åtgärderna likväl, framför allt i form av kapitaltillförsel som analyseras mer i detalj i nästa avsnitt.

Temporära åtgärder

Temporära åtgärder indelas i undergrupperna att företaget (a) *tillfördes kapital* eller att (b) *verksamheten omstrukturerades*. Tillförsel av kapital kan ske i form av sidointäkter från parallell verksamhet, aktieägartillskott eller andra lån eller bidrag från företagaren, genom att utverkad check-kredit övertrasseras, genom privata lån från andra än företagaren, utverkande av bank-, eller tilläggs-kredit, försäljning av fordon och inventarier vilka i stället leasas och/eller genom att företagaren begränsar de egna löneuttagen. Verksamheten kan omstruktureras genom uppsägning av anställda, inställda marknadsföringsåtgärder, översyn av prissättningen genom exempelvis sänkta priser eller olika kunderbudanden samt genom temporär uthyrning av verksamheten. Finansiella transaktioner löser ofta de ekonomiska problemen på kort sikt genom att likvida medel frigörs eller tillskjuts. Verksamheten har dock inte förändrats. Vid exempelvis typen ”sale and lease back” drabbas företaget istället av högre driftkostnader, vilket är sämre på lång sikt.

Som påvisas i tabell 6:17 och 6:18 visar resultatet påfallande små skillnader mellan grupperna vad avser temporära åtgärder, bortsett från variabeln begränsade löneuttag. Fler än dubbelt så många invandrare som infödda företagare begränsade sina löneuttag då företaget befann sig på obestånd. En påtaglig skillnad visar sig mellan de granskade orterna; med undantag av en invandrarföretagare härrör samtliga fall från Uppsala.⁴³ Resultatet tyder således på att invandrarföretagare faktiskt har en större förmåga att försaka lön än övriga företagare.⁴⁴

Det oftast förekommande valet av åtgärd vid företagets krissituation var att företagaren tillförde verksamheten aktieägartillskott eller annat ekonomiskt bidrag. Som nämnts tidigare löser sällan tillskotten på kapital de ekonomiska problemen på längre sikt, utan får effekten att ytterligare en tid finansiera förlusten.

⁴³ Se bilaga 2, tabell 6:17.

⁴⁴ Se Nordlund (1999b:351) som tidigare påtalat att så kunde vara fallet.

Tabell 6:17 Temporär åtgärd vid obestånd – kapitaltillförsel

Kapitaltillförsel	Invandrare	Infödda
Kapitaltillförsel: ja,	25	24
varav sidointäkter	4	7
varav aktieägartillskott m.m.	11	13
varav övertrasserad checkkredit	3	3
varav privata lån	3	2
varav utverkad bank-, tilläggs-kredit	3	4
varav försålda och återleasade fordon och inventarier	0	3
varav begränsade löneuttag	10	4
Kapitaltillförsel: nej	75	76
Totalt	100	100

Tabell 6:18 Temporär åtgärd vid obestånd – omstrukturering av verksamheten

Omstrukturering av verksamheten	Invandrare	Infödda
Omstrukturering: ja,	7	12
varav uppsägning av anställda	8	8
varav inställda marknadsföringsåtgärder	0	1
varav översyn av prissättningen	2	4
varav uthyrning av verksamheten	3	2
Omstrukturering: nej	93	88
Totalt	100	100

Permanent åtgärder

De fall då företagaren beslutat att flytta verksamheten till annan ort, utökat sortimentet, valt en ny branschriktning eller avvecklat en del av verksamheten har klassificerats som permanenta åtgärder.

Inte heller beträffande de permanenta åtgärderna föreligger några anmärkningsvärda skillnader mellan invandrarföretagare och infödda

företagare. Den största skillnaden avser avveckling av del av verksamheten, en åtgärd som tillämpats i högre grad av invandrarföretagarna.

Tabell 6:19 Permanent åtgärd vid obestånd – omstrukturering av verksamheten

Omstrukturering av verksamheten	Invandrare	Infödda
Omstrukturering: ja,	7	6
varav flyttad verksamhet	1	1
varav avveckling av del av verksamheten	4	1
varav utökat sortiment, verksamhet	1	2
varav ny branschriktning	2	3
Omstrukturering: nej	93	94
Totalt	100	100

Företagsrekonstruktion, ackord, betalningsinställelse

Förhandlingar med enskilda eller flera fordringsägare om anstånd med respektive avskrivning av betalningar samt förlängda krediter, ibland benämnt som företagsrekonstruktion, ackord eller betalningsinställelse,⁴⁵ klassificeras som just företagsrekonstruktion, ackord, betalningsinställelse och med hänsyn till vilken fordringsägare som avses

⁴⁵ Se avsnitt 6.3. om egendomsflykt där jag redogjort för företagsrekonstruktion. Det saknas närmare lagregler om innebörden av betalningsinställelse, likväl är betalningsinställelse av betydelse enligt olika lagrum. Enligt konkurslagen utgör det faktum att en gäldenär förklarar sig ställa in sina betalningar en presumtion för obestånd. Betalningsinställelse kan ske formlöst och utan att borgenärerna underrättas genom att skulderna underlåtes att betalas då de förfaller. En förklaring om betalningsinställelse bör i princip framstå som riktad till en större borgenärskrets. Se prop. 1975:6:157. Gäldenären kan i ett meddelande till borgenärerna förklara att han från och med en viss tidpunkt inte kommer att betala några skulder. Ett offentligt ackord kan ingå som ett element i en företagsrekonstruktion, men utanför en företagsrekonstruktion kan det numera inte komma i fråga. I ett offentligt ackord skrivs gäldenärens skulder ned med en viss procent, eller medges anstånd eller annan eftergift, vilket är bindande för samtliga borgenärer som omfattas av ackordet. Vid ett underhandsackord träffas ett avtal parterna emellan om nedsättning eller annan förändring av parternas fordringar.

samt om anstånd med betalning, förslag på avbetalningsplan eller begäran om ändrade villkor beviljades.⁴⁶

Invandrarföretagarna har förhandlat i betydligt mindre utsträckning än övriga företagare med enskilda fordringsägare. Detta tydliggörs i tabell 6:20. Invandrarföretagarna förhandlade med fordringsägare i 14 fall jämfört med övriga företagare som försökte få till stånd ändrade betalningsvillkor i 23 fall. Vid jämförelse med tabell 6:16; antal företagare per åtgärdsgrupp, visar det sig dock att nästan lika många invandrare som övriga företagare har vidtagit denna åtgärd. Skillnaden består således i att de infödda företagarna förhandlade med fler fordringsägare. De infödda företagarnas ansträngningar tycks inte ha givit bättre effekt; lika många infödda som invandrare har beviljats ändrade betalningsvillkor. Den största skillnaden avser uppgörelser med företagarnas hyresvärdar. Invandrarna förhandlade i tre fall med sina hyresvärdar medan de infödda företagarna förhandlade med sina hyresvärdar i nio fall, varav samtliga nio härrör från Uppsala.⁴⁷ En större skillnad noteras även vad avser förhandlingar med företagarnas banker. Invandrarna uppges inte ha förhandlat med sina banker i något fall medan övriga företagare har diskuterat förlängda bankkrediter i fem fall. Invandrarföretagarna förhandlade i något större utsträckning med kronofogdemyndigheten.

Resultatet kan jämföras med en tidigare uppfattning att invandrare som avser att stanna för gott i det nya landet agerar mer aggressivt på marknaden därför att de inte vill "bränna sina skepp" och att invandrare som ser som en möjlighet att resa tillbaka till ursprungslandet inte upplever svårigheter eller misslyckanden lika allvarligt.⁴⁸ Resultatet i min studie visar att de infödda företagarna har agerat betydligt mer aggressivt än invandrarföretagarna, vilket följaktligen skulle kunna vara en indikator på att de har varit mer angelägna om att inte misslyckas. Å andra sidan bör man ta i beräkningen att psykologiska faktorer som skamkänsla för att misslyckas skulle kunna förklara invandrarnas icke-agerande vad gäller förhandlingar med företagets fordringsägare. Denna hypotes får visst stöd av att invandrarföretagarna har förhandlat med kronofogdemyndigheten i större utsträckning än övriga företagare, vilket kan vara en omständighet som talar för att invandrarnas agerande inleddes i ett sent skede då företagets krissituation hunnit bli akut.

⁴⁶ Notera skillnaden mellan utverkande av bank- eller tilläggs-kredit (temporär åtgärd), vilket innebär ny eller utökad kredit, och förlängda, reducerade eller avskrivna bankkrediter (syftande till att rekonstruera företaget).

⁴⁷ Se bilaga 2, tabell 6:20.

⁴⁸ Piore 1979:64 f.

Tabell 6:20 Företagsrekonstruktion, ackord, betalningsinställelse

Förhandlingar med fordringsägare	Invandrare	Infödda
Förhandlingar: ja,	13	15
varav KFM – beviljades	6	2
varav KFM – beviljades inte	1	2
varav hyresvärd – beviljades	3	4
varav hyresvärd – beviljades inte	0	5
varav leverantör – beviljades	0	1
varav leverantör – beviljades inte	1	1
varav bank – beviljades	0	3
varav bank – beviljades inte	0	2
varav franchisegivare – beviljades	0	0
varav franchisegivare – beviljades inte	0	2
varav betalningsinställelse	3	1
Förhandlingar: nej	87	85
Totalt	100	100

Andra åtgärder

Andra åtgärder innebär att verksamheten överläts till eller fortsattes i närstående företag, att företagaren blev part i en rättsprocess, exempelvis i form av tvistemål, stämningar eller överklaganden, att det i samband med obeståndssituationen gjordes olovliga uttag av kapital eller egendom i företaget samt att företagaren häktades, befann sig på anstalt eller lämnade företaget och eventuellt landet.

Det är stora skillnader mellan grupperna vad avser kategorin andra åtgärder. Tabell 6:21 visar att fler än dubbelt så många invandrarföretagare har gjort olovliga uttag då företaget befann sig på obestånd. Nästan dubbelt så många invandrare som infödda företagare har också varit involverade i en rättsprocess. Att verksamheten överlätits till eller fortsatts i närstående företag tyder på kunnighet hos företagaren om regelverket. Genom att flytta över företagens verksamhet till ett annat företag, i flera fall enligt överenskommelse med kreditgivande bank, kan verksamheten drivas vidare utan eventuella tidigare skatte- och leverantörsskulder. Någon större avvikelse mellan grupperna vad avser överlåtelse till närstående företag föreligger inte. Invandrarföre-

tagarna har figurerat i betydligt fler rättsprocesser än övriga företagare. Både invandrarnas och de inföddas agerande tyder på att de inte har saknat kunskap om aktuella regler. Majoriteten av rättsprocesserna har drivits på initiativ av företagarna själva, i första hand i syfte att överklaga taxeringsbeslut och liknande och i andra hand att fastställa förmodade egna rättigheter.

Tabell 6:21 Andra åtgärder vid obestånd

Andra åtgärder	Invandrare	Infödda
Andra åtgärder: ja,	29	21
varav överlåtelse till närstående företag	6	8
varav olovliga uttag i samband med obestånd	15	7
varav rättsprocess	9	5
varav lämnade landet, häktades	5	3
Andra åtgärder: nej	71	79
Totalt	100	100

De olovliga uttagen gjordes till största delen i Stockholm. Den främsta anledningen till invandrarföretagarnas olovliga uttag var, som framgår av tabell 6:22, att bestrida personliga levnadsomkostnader. Det saknas dock samband mellan begränsade löneuttag med anledning av obeståndet och de olovliga uttagen då begränsade löneuttag främst utgjorde åtgärder i Uppsala.⁴⁹

Tabell 6:22 Preciserad åtgärd vid obestånd – olovliga uttag i samband med obestånd

Orsak till olovliga uttag	Invandrare	Infödda
Olovliga uttag: ja,	15	7
varav personliga levnadsomkostnader	8	1
varav reglering av skuld	3	3
varav anges inte	4	3
Olovliga uttag: nej	85	93
Totalt	100	100

6.5. Tid från obestånd till konkurs

Om verksamheten drivs vidare trots uppenbart obestånd kan det vara fråga om vårdslöshet mot borgenärer och handlingen således brottslig.⁵⁰ Analys av tiden från obestånd till konkurs kan därmed påvisa om det förelåg skillnader mellan grupperna invandrare och infödda vad gäller företagarnas kunskap om gällande regler.

När tidpunkten för obestånd varit osäker har jag noterat den tidigast möjliga tidpunkten. Om tiden från obeståndet till konkursen uppgått till mellan exempelvis sex månader och ett år har jag noterat sex månader.

SIND:s konkursutredning fann att förlustbringande verksamheter ofta fortsätter att drivas i flera år innan konkursutbrottet, vilket kan vara möjligt genom att företagaren själv skjuter till kapital. Enligt Konkursutredningen är just det faktum att företagaren får tillgång till kapital ofta en orsak till att han tappar kontrollen över resultatutvecklingen.⁵¹

Den tidigare omnämnda frågan om invandrare agerar på ett annat sätt än övriga, beroende på om de har för avsikt att stanna i det nya landet eller inte, kan jämföras med vad SIND:s konkursutredning fann angående betydelsen av företagarens attityd till konkursen. Enligt Konkursutredningen påverkar psykologiska barriärer vissa företagare i krissituationer. För att dölja situationen för omgivningen driver företagaren företaget vidare för länge. Med andra ord skulle skamkänslan påverka konkursutvecklingen i vissa fall. Andra har inte samma inställning till betydelsen av att göra rätt för sig och ser konkursen som ett bra sätt att sanera dåliga affärer.⁵² Det har även diskuterats om invandrare har en högre grad av uthållighet, envishet och förmåga att försaka lön och fritid och om dessa egenskaper i så fall skall ses som en fördel eller en belastning. På grund av sämre förutsättningar finns det en risk att invandrare driver ett mindre ekonomiskt framgångsrikt företag vidare under en längre tid än andra.⁵³

Analysen av tiden mellan obestånd och konkurs visar ett påfallande likartat resultat mellan grupperna. Tabell 6:23 visar att majoriteten av

⁴⁹ 14 av de 15 fallen av olovliga uttag avseende invandrarföretagarna skedde i Stockholm, men på samma ort förekommer det bara ett fall av begränsade löneuttag.

⁵⁰ I bilaga 4 redogörs för brotten mot borgenärer.

⁵¹ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:58 f.

⁵² Frågan har diskuterats i avsnitt 6.4. om företagsrekonstruktion, ackord och betalningsinställelse. Se också Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:148.

⁵³ Nordlund 1999b:351.

företagen har försatts i konkurs inom 1,5 år efter det att obeståndet inträdde, drygt hälften av företagen har försatts i konkurs inom ett år och ungefär en femtedel har försatts i konkurs senare än 1,5 år efter tidpunkten för obestånd. Uppgifterna i denna studie om temporära åtgärder i form av kapitaltillförsel, tabell 6:17, i synnerhet vad gäller antalet företagare som har tillfört verksamheten aktieägartillskott, ger stöd för påståendet att förlustbringande verksamheter ofta drivs vidare trots obestånd. Föreliggande variabel ger emellertid inte stöd för att invandrare driver mindre ekonomiskt framgångsrika företag vidare under en längre tid än övriga företagare.

Tabell 6:23 Tid från obeståndssituationen till konkursen

Tid från obestånd till konkurs	Invandrare	Infödda
Upp till 6 mån	37	35
Upp till 1 år	23	20
Upp till 1,5 år	15	16
Mer än 1,5 år	20	22
Saknas uppgift	5	7
Totalt	100	100

6.6. Verksamhetens pågående en månad före konkursutbrottet

Till skillnad från föregående variabel (tid från obestånd till konkurs) visar denna om företaget fortfarande var i drift fram till konkursen eller om verksamheten var nedlagd. Som vi såg i föregående avsnitt försattes majoriteten av både invandrarföretagen och företagen som leddes av infödda i konkurs senare än sex månader efter den tidpunkt då företagen var obeståndsmässiga, och många även långt senare, trots att ett sådant icke-agerande är brottsligt. Som vi också har sett är det inte ovanligt att i det närmaste desperata åtgärder vidtas för att undvika en förestående konkurs, oavsett om det är företagsekonomiskt motiverat eller inte. Som exempel kan här nämnas att företagaren kontinuerligt tar upp nya krediter för att betala fordringsägarna, trots att företaget inte genererar den vinst som redan utan de nya krediterna

skulle krävas för att reglera skulderna. När företaget sedan försätts i konkurs är det så utarmat att kanske inte ens de prioriterade fordringsägarna får full utdelning och andra oprioriterade fordringsägare inte kan räkna med någon utdelning alls.

En närmare granskning av om verksamheterna fortfarande var i drift eller om de hade upphört en månad innan konkursen kan ge ytterligare information om varför en så stor andel företag inte försattes i konkurs trots obestånd.

Tabell 6:24 Verksamhetens pågående en månad före konkursen

Verksamhetens pågående en månad före konkursen	Invandrare	Infödda
Ja	30	32
Nej	59	52
Saknas uppgift	11	16
Totalt	100	100

Studien visar ett likartat resultat i båda grupperna vad avser om verksamheten fortfarande pågick en månad innan konkursutbrottet. I en tredjedel av både invandrarföretagen och företagen som leddes av infödda har verksamheten bedrivits i nära anslutning till konkursen. I drygt hälften av företagen i båda grupperna var verksamheten nedlagd. Det är inte möjligt att uttala sig om dessa omständigheter tyder på okunskap om gällande regler eller ointresse hos företagarna att fullgöra skyldigheten att försätta ett obeståndsmässigt företag i konkurs. Resultaten tyder dock inte på någon anmärkningsvärd skillnad i beteende mellan de undersökta grupperna.

Resultatet tyder inte heller på att invandrarföretagarna skulle ha agerat mer aggressivt än övriga företagare. Resultatet är dock osäkert med anledning av att uppgifter i hög utsträckning saknas i konkursakterna i här aktuellt avseende. Frågan har även utretts i avsnitt 6.3 som gällde i vilken utsträckning företagarna förhandlade med sina fordringsägare för att få till stånd ändrade betalningsvillkor. Resultatet indikerade då att de infödda företagarna hade agerat betydligt mer aggressivt än invandrarföretagarna. Vad gäller den här aktuella variabeln har det dock framgått att en lika stor andel av båda grupperna ha bedrivit verksamhet fram till konkursen.

6.7. Tillgångar och skulder i företaget

Tillgångar

Tillgångarna vid konkursen visar bland annat vilken ekonomisk handlingsmarginal företaget hade. En tredjedel av de konkursförsatta företag som ingick i Insolvensutredningens underlag saknade tillgångar. I drygt en tredjedel av företagen fanns tillgångar till ett belopp understigande 100.000 kronor och i en fjärdedel av företagen förekom tillgångar mellan 100.000 och en miljon kronor. Det var betydligt vanligare att företagen saknade tillgångar i storstadslänen än i övriga län. I Stockholms län saknades tillgångar i nästan hälften av de granskade företagen.⁵⁴ I Magnussons underlag ingick både stora och små företag, varför uppgifter om tillgångar, skulder och brister i dessa konkurser inte är jämförbara med motsvarande variabler i min studie. Dock kan noteras att tillgångarna ofta uppgick till anmärkningsvärt små belopp. Även i företag som haft stor omsättning angavs en kassabehållning om endast några kronor. I förvaltarberättelserna gavs ingen förklaring till detta.⁵⁵

Både vad avser invandrarföretagen och företagen som drevs av infödda har anmärkningsvärt ofta upptagits små belopp eller inga alls på tillgångssidan, vilket även gäller företag som har haft en stor omsättning. Inte heller i dessa förvaltarberättelser ges någon uttalad förklaring till detta förhållande. Resultatet som gäller total brist på tillgångar överensstämmer med Insolvensutredningens studie. Insolvensutredningens resultat som avser tillgångsmassan i övrigt överensstämmer relativt väl med denna studies resultat vad avser de infödda företagarna, men skiljer sig vad gäller invandrarna. Tillgångarna uppgick oftare till små belopp i invandrarföretagen än i både företagen som drevs av infödda i denna studie och i företagen i Insolvensutredningens underlag. Bland företagen som drevs av infödda förekommer fler företag med tillgångar till ett jämförelsevis högt värde, vilket resulterar i ett betydligt högre medelvärde i företagen som drevs av infödda än i invandrarföretagen. I genomsnitt uppgick tillgångarna i företagen som drevs av infödda till 115.000 kronor och i invandrarföretagen till 48.000 kronor.

⁵⁴ SOU 1992:113:483 f.

⁵⁵ Magnusson 1985:89.

Tabell 6:25 Tillgångar i företaget vid konkursutbrottet

Tillgångar	Invandrare	Infödda
Inga tillgångar	30	34
Upp till 10.000 kr	36	24
Upp till 100.000 kr	19	19
Upp till 500.000 kr	13	17
Över 500.000 kr	2	6
Totalt	100	100

Resultatet kan jämföras med tabell 6:22, avsnitt 6.4, av vilken framgår att invandrarföretagarna i dubbelt så stor utsträckning som övriga företagare olovligen tog ut tillgångar ur företaget vid obeståndssituationen. Jag har analyserat sambandet mellan olovliga uttag och små tillgångar vid konkursen och resultatet tyder på att det råder ett sådant samband. I de företag i vilka olovliga uttag skett var tillgångarnas värde lägre i förhållande till underlaget i sin helhet. Tillgångarna uppgick i genomsnitt till 2.000 kronor i företagen som drevs av infödda och till 26.000 kronor i invandrarföretagen. I regel bestod de aktuella tillgångarna huvudsakligen av lager och inventarier och i mindre utsträckning av likvida medel. I tre av de femton aktuella invandrarföretagen var dock tillgångarnas värde betydligt högre än det genomsnittliga tillgångsvärdet i samtliga invandrarföretag och uppgick till närmare 90.000 kronor i två och till 140.000 kronor i ett av dem.

Fordringsägare

Inte minst mot bakgrund av den diskussion som fördes fram under 1990-talet, som gällde eventuell diskriminering av invandrare från bankers och andra kreditinstitutioners sida, var det angeläget att även utifrån denna studies perspektiv analysera frågan om finansiärer närmare. I den utsträckning det har varit möjligt har jag velat redovisa vilka fordringsägarna varit i konkurserna samt skuldbeloppen för att få en indikation om hur företagare med utländsk respektive inhemsk härkomst finansierat sina verksamheter och vilken betydelse de olika typerna av finansiärer tyckts ha haft. Finansieringsfrågan är av så stort

intresse att den bör utredas, även om resultatet ofrånkomligen kommer att behäftas med viss osäkerhet.

Hur stort kapital som behövs för att starta och driva en verksamhet är beroende av företagsform men framför allt av verksamhetens art och omfattning. Finansiering kan ske genom långfristigt kapital, som eget kapital, banklån, lån genom kreditmarknadsföretag och statligt lånekapital (till exempel ALMIs nyföretagarlån) eller kortfristigt kapital, som check-kredit, leverantörskrediter, skattekrediter m.m. Genom att de kortfristiga skulderna betalas i efterskott kan företaget använda dessa pengar under kortare tid i rörelsen. Ett annat alternativ för finansiering är att använda sig av privata lån. Detta innebär lån från privatpersoner, inkluderat lån från företagarna själva till företaget, vilka upptagits i bouppteckningen. Finansiering sker också genom den illegala lånemarknaden vid svårigheter att få lån på sedvanliga lånemarknader.⁵⁶ Vid beviljat lån tas då ofta affärsverksamheten som säkerhet för lånet och beroende på lånevillkoren uppgår räntan till 20–48 procent.⁵⁷

I konkursakterna framkommer alltför sällan hur och genom vilka finansiärer företagarna anskaffat startkapital för verksamheten för att det skall vara möjligt att dra några slutsatser om varifrån startkapitalet kommit.⁵⁸ Varifrån kapital till driften kommit syns i den mån exempelvis lån från banker och andra kreditgivare samt krediter från leverantörer finns upptagna i bouppteckningen.⁵⁹ Kategorier som saknas i mitt arbete är att företagaren finansierat verksamheten med kapital som tjänats in på densamma, att företagaren skjutit till resurser genom att arbeta med projekt vid sidan om företaget, att ägaren reducerat alternativt avstått från löneuttag samt att släkt och vänner arbetat i företaget till låga eller inga löner alls. Huruvida företaget beviljats stöd och bidrag från till exempel statliga organisationer saknas det också information om i undersökningen. I konkursakterna finns i regel inte tillräckligt underlag för sådan information.⁶⁰

⁵⁶ Finansieringsverksamheten är illegal om den bedrivs som näringsverksamhet utan tillstånd enligt lagen (1992:1610) om finansieringsverksamhet.

⁵⁷ Uppgiften om räntesatser är hämtad från SOU 1999:49:144 f.

⁵⁸ Kapitalanskaffningen anses generellt sett svårare inför ett företags start än för ett företag i drift och den anses särskilt svår för nyligen invandrade personer genom avsaknad av tidigare bankkontakter, svårigheter att kunna peka på tidigare goda ekonomiska förhållanden samt brist på realsäkerheter.

⁵⁹ Helt säkra svar på frågan om driftkapital är inte möjliga att ge, då sådana skulder kan ha reglerats innan konkursutbrottet och därför inte finns upptagna i bouppteckningen.

⁶⁰ Dock utreds sidointäkter, begränsade löneuttag m.m. som åtgärder vid obestånd i företagen. Se avsnitt 6.4 om företagsrekonstruktion, ackord och betalningsinställelse.

I bouppteckningarna framgår oftast vilka fordringsägarna med prioriterade fordringar är som avser panträtt enligt 4 § förmånsrättslagen samt fordringar som avser företagshypoteksgrundade fordringar i lös egendom som hör till näringsverksamhet enligt 5 § 1 st. 2 p. förmånsrättslagen.⁶¹ Svårare är det att utröna vilka fordringsägarna med oprioriterade fordringar är. Det är lika viktigt att redovisa dessa som fordringsägarna med prioriterade fordringar. Som nämnts tidigare finansierar många företagare sin verksamhet inte genom banklån och liknande utan genom avbetalningsköp, som exempel kan nämnas transportföretag som köper lastbilar och ges kredit av lastbilsförsäljarna.

I bouppteckningarna redovisas de oprioriterade fordringsägarna tillsammans under rubriker som oftast inte ger tillräcklig vägledning och som dessutom kan vara direkt missvisande, exempelvis anges inte sällan även banker under rubriken leverantörsskulder. I många fall är det inte möjligt att enbart av bouppteckningarna och förvaltarberättelserna dra någon slutsats om vilken typ av fordringsägare som avses. Jag har utgått från att det rör sig om en bank när ordet bank i någon form ingår i företagsnamnet, till exempel Handelsbanken, Ikanobanken eller GE Capital Bank.⁶²

Med annan kreditgivare menas här företag som på liknande sätt som banker bedriver utlåningsverksamhet. Till denna kategori räknas även företag i vars namn ingår ordet finans eller kredit, till exempel WASA kredit, Volvofinans och Nordic Finans. I de fall det framgår av bouppteckningen eller förvaltarberättelsen att det rör sig om en kredit av direkt betydelse för verksamheten har fordringsägaren klassificerats som annan kreditgivare. Exempel på detta är avbetalningsköp eller särskilda former av företagslån, till exempel så kallade kvinnolån eller lån som beviljats mot bakgrund av företagets ställning som åter-

⁶¹ I analysunderlaget ingår inte fordringsägare med fordringar enligt 6 § förmånsrättslagen som avser fast egendom, exempelvis bolån. Med företagsinteckning menas inskrivning i en näringsverksamhet av ett visst penningbelopp. Beviset om inskrivningen är företagshypoteksbrevet, vilket kan utnyttjas som kreditsäkerhet. Inskrivningen sker i företagsinteckningsregistret. Prövningen av ansökan om företagsinteckning är övervägande formell. Att företagets ekonomiska bärkraft motsvarar inteckningsbelastningen prövas inte alls, utan det blir kreditgivarens sak att bedöma. Se Adlercreutz 1995:136–139.

⁶² Hit räknas dock inte Postgirot Bank, vilken räknas till gruppen leverantörer och övriga. Postgirot Banks verksamhet startade under 1994 och baserades på den tidigare postgiroverksamheten. Se Svenska bankföreningen 1995:25. Mot bakgrund av att Postgirot Bank och Postgirot angivits omväxlande i bouppteckningarna under perioden för studien har någon säker gränsdragning inte varit möjlig. De belopp som upptagits är dock små och det har i regel rört sig om några hundratal kronor.

försäljare av långivarens varor såsom ICA-koncernens lån till ICA-butiker.⁶³ Exempel på *övriga* fordringsägare, vilka har grupperats tillsammans med leverantörer, är advokater, energi- och telefonbolag etc.

I de fall jag har markerat att staten var fordringsägare avses andra fordringar än konkursansökningsavgiften och eventuell revisionsavgift. Uppgifterna om skatteskuldernas storlek är i första hand hämtade ur konkursbouppteckningen, i andra hand ur förvaltarberättelsen om någon korrigerig skatt. Enligt tidigare undersökningar har det visat sig att den verkliga skatteskulden i många fall är betydligt större än vad som angivits i bouppteckningen. Ofta upptas endast de skatter och avgifter som varit restförda vid den tidpunkt bouppteckningen upprättas. Skatteskulder kan dock restföras långt efter konkursen även om de uppkommit innan konkursbeslutet. För att med någon säkerhet kunna ange den verkliga skatteskulden kan uppgifterna kontrolleras genom ett centralbaserat redovisningssystem inom exekutionsväsendet. I mitt arbete är det dock av större intresse att se vilken betydelse skatteskulderna haft för obeståndssituationen än att se det exakta beloppet, med andra ord att se vad som hänt fram till konkursutbrottet, inte effekterna av det.⁶⁴ Tidigare forskning har visat att företagare av inhemsk härkomst anser att skatterna är ett stort problem medan invandrarföretagare inte anser att skatterna är ett lika allvarligt problem.⁶⁵

I analysunderlaget anges anställd som fordringsägare. Här inbegrips de fall då det i konkursbouppteckningen anges att det föreligger fordringar enligt 12 § FRL samt då det klart framkommer att opriori-

⁶³ Klassificeringen i banker och andra kreditgivare har gjorts av metodologiska skäl. Av skäl som angetts i föregående stycke är det svårt att dra den strikt juridiska gränsen mellan banker och kreditmarknadsföretag, vilket är den korrekta benämningen på de aktiebolag och ekonomiska föreningar som har tillstånd enligt lagen om finansieringsverksamhet att driva sådan verksamhet. Mot bakgrund av den diskussion som pågår om invandrarföretagare i jämförelse med övriga företagare diskrimineras av banker, har det dock varit av störst intresse att granska bankernas roll i de konkursförsatta företagen. De fyra största svenska bankerna var under den aktuella tidsperioden FöreningsSparbanken, Nordbanken, Skandinaviska Enskilda Banken och Svenska Handelsbanken med omkring 90 procent av bankernas sammanlagda balansomsättning. Se SOU 1998:160:119. Dessa har utan svårighet kunnat urskiljas i underlaget för denna studie. Resultatet avseende banker bör därför vara acceptabelt.

⁶⁴ En effekt av konkursutbrottet är att företagaren inte längre har någon laglig rätt att driva verksamheten vidare, vilket inte sällan medför ackumulerade skatteskulder. Vad som sker efter konkursutbrottet kan inte hänföras direkt till företagaren och är därför inte relevant för mitt arbete.

⁶⁵ Hult och Lindblom 1989:85.

terade fordringar enligt 18 § FRL avser en anställd.⁶⁶ Som nämnts tidigare är det inte alltid helt klart vad som avses med angivna belopp i bouppteckningen. Ibland anges att fordringsägarna enligt 12 § FRL är lönegarantienheten hos länsstyrelsen och AMF, men inte om fordringarna gäller företagaren själv eller anställda.

Särskilt i de fall konkursen beror på en verksamhet som bedrivits i en enskild firma är det svårt att urskilja vilka skulder som avsåg företaget och vilka som avsåg företagaren personligen. Eftersom den enskilda firman inte är ett särskilt rättssubjekt, skiljer man inte på företagsskulder och privata skulder och det är den enskilda personen som försätts i konkurs. Jag har således utgått helt och hållet från uppgifterna i konkursakten, och inte försökt att särskilja privata och verksamhetsrelaterade tillgångar och skulder. I de fall det framgår av förvaltarberättelsen att företaget hade haft prioriterade bankkrediter, men återbetalat skulderna innan konkursutbrottet inräknas inte dessa skulder i analysunderlaget vad avser fordringar och inte heller räknas fordringsägaren med.

Aronssons undersökning visade att bankerna svarade för den helt dominerande delen av kreditgivningen till nyetablerade småföretag på 1980-talet. I nästan två tredjedelar av företagen i Aronssons undersökning finansierades etableringen av företaget genom bland annat banklån. Släktingar och vänner samt andra delägare var med och finansierade sammanlagt en tiondel av de nystartade företagen. Hur stor del av det totala kapitalet som varje aktör stod för vid starten är dock oklart.⁶⁷

Invandrarföretagare har ansetts låna en ganska liten del av sitt investeringskapital från banker.⁶⁸ SCB:s enkätundersökning som avsåg småföretagens villkor och verklighet visade att närmare 80 procent av samtliga företag finansierade företagsstarten med egna medel. 42 procent av invandrarföretagarna och 55 procent av övriga företagare beviljades banklån. 24 procent av invandrarföretagen jämfört med 7 procent av övriga företag använde sig av lån från släktingar

⁶⁶ 12 § FRL avser arbetstagares fordran på lön eller annan ersättning på grund av anställningen. 18 § FRL avser fordringar utan förmånsrätt och som inbördes har lika rätt. Leverantörer är i praktiken de fordringsägare som i störst utsträckning berörs av 18 § FRL.

⁶⁷ Aronsson 1991:31.

⁶⁸ Brune (1996:11) har angivit som en möjlig förklaring till detta förhållande att invandrare i mindre utsträckning än infödda har egen villa eller sommarstuga att erbjuda som säkerhet och därför har svårt att få lån i bank.

och vänner.⁶⁹ En relativt nyligen genomförd undersökning på uppdrag av Svensk handel ger stöd för att släkt och vänner är en viktigare finansieringskälla för invandrarföretagare än övriga företagare i startskedet. 41 procent av invandrarna, men bara 14 procent av övriga företagare har angivit att de fått stöd av släkt och vänner.⁷⁰

Tidigare studier saknas om hur invandrarföretagen finansieras vid fortsatt drift och utveckling. Man kan förmoda att behovet av finansiering förändras i takt med att verksamheten utvecklas. Man kan också förmoda att företagen i detta skede inte möter lika stora hinder att beviljas kredit som vid igångsättningen av ett helt nytt företag, av vilket bedömning av dess möjlighet att fullgöra låneförbindelsen grundar sig på ett underlag som naturligen inte är lika tillförlitligt. En relativt nyutgiven studie om småföretagsfinansiering har visat att företagen förlitat sig i mycket hög utsträckning på finansiering genom bankkrediter och även leverantörskrediter. Finansiering genom familj och vänner förekom däremot i få företag, och resultaten indikerade att företagarna använde sig av dessa finansieringskällor i brist på tillräckligt kapital för att kunna driva verksamheten vidare.⁷¹

Under företagens verksamhetstid tycks finansiärernas betydelse ha varit densamma i båda grupperna. Frekvensfördelningen som avser fordringsägarna vid konkurserna är som framgår av tabell 6:26 påfallande likartad inom och mellan grupperna. Staten och leverantörer utgjorde de oftast förekommande fordringsägarna vid konkurserna följt av banker.

Som nämnts tidigare kan kreditprövningen som gäller ett verksamt företag grundas på inte bara dess affärsidé, ekonomiska kalkyler och bankens förtroende för företagsledaren, utan även på ett konkret underlag i form av årsredovisning, budget m.m. Denna studie visar att två tredjedelar av både invandrare och infödda har beviljats lån från banker och andra kreditgivare, vilket är en större andel än enligt SCB:s undersökning. SCB:s resultat avsåg emellertid företagsstarten och uppgifterna är därmed inte direkt jämförbara med föreliggande studies resultat.

⁶⁹ Övriga finansieringskällor var ALMI Företagspartner AB, företagarlån för kvinnor, bidrag från länsstyrelse, starta eget-bidrag samt annan finansiering. Resultaten ingick i SCB:s enkätundersökning och har presenterats av Najib (1999b:57).

⁷⁰ Stein 2000:25. Rapporten presenteras i forskningsöversikten, avsnitt 2.1.

⁷¹ Landström och Winborg 2000:93 ff. Studien utfördes år 1994 och inbegrep drygt 300 småföretag. Studiens syfte var att beskriva småföretagares attityder till och faktiska användning av olika finansiella källor.

Tabell 6:26 Fordringsägare vid konkursen

Fordringsägare	Invandrare	Infödda
Ja,	100	99
varav banker	40	39
varav andra kreditgivare	24	28
varav privata lån	15	18
varav leverantörer, övriga	85	87
varav staten	86	89
varav hyresvärdar	23	30
varav anställda	33	26
Nej	0	1
Totalt	100	100

Fler invandrarföretagare och infödda företagare hade privata lån än vad som framkom av Aronssons undersökning och av SCB:s undersökning som avsåg personer födda i Sverige med svenskfödda föräldrar. Däremot var det fler invandrare enligt SCB:s undersökning som hade använt sig av lån från släktingar och vänner. Att fler företag i denna studie än i Aronssons undersökning och i SCB:s undersökning som avsåg personer födda i Sverige med svenskfödda föräldrar har haft privata långivare kan eventuellt förklaras av att det har funnits ett behov av att snabbt tillföra verksamheterna kapital med anledning av obeståndet. Invandrarnas lägre andel i denna studie i förhållande till SCB:s undersökning skulle kunna förklaras av att invandrarna, då verksamheten kommit igång, har beviljats lån från banker och andra kreditgivare och därmed kunnat betala av de privata lånen.

Det tycks således som om skillnaderna mellan invandrarföretagare och infödda företagare vad gäller finansiering utjämnas efter det att verksamheten har kommit igång. Att lånen hos banker och andra kreditgivare förekommit i större utsträckning enligt denna studies resultat i förhållande till tidigare forskning som avsåg nystartade företag kan eventuellt förklaras av att fler företag har ansökt om krediter då de har hamnat i en ekonomisk kris. Det kan också vara så att fler företag har beviljats krediter eftersom de har varit i drift och

bedömningen av kreditansökan har kunnat göras mot bakgrund av ett säkrare underlag.⁷²

Andel utlånat kapital från prioriterade fordringsägare till respektive företagargrupp

Ur tabellerna 6:27 och 6:28 kan utläsas stora skillnader vad gäller de enskilda bankernas betydelse inom de båda företagargrupperna, men anmärkningsvärt stora likheter vad avser utlånat kapital från andra kreditgivare. Jag har tidigare i avsnittet visat att invandraföretagarna hade beviljats lån från banker och andra kreditgivare i något mindre utsträckning än övriga företagare. Resultaten som presenteras i detta avsnitt visar dock att invandrarföretagarna har beviljats krediter till större belopp än övriga företagare.

Tabell 6:26 som avsåg fordringsägare visade att något fler infödda företagare än invandrare hade lån hos banker och andra kreditgivare. Skuldbeloppet som avser dessa fordringsägare är dock högre i gruppen invandrarföretagare. De invandrarföretagare som har beviljats krediter tycks således ha lånat större belopp än övriga företagare. Bankkrediternas medelvärde var i företagen som drevs av infödda 116.000 kronor och 138.000 kronor i invandrarföretagen samt uppgick andra kreditgivares fordringar i genomsnitt till 72.000 kronor i företagen som drevs av infödda och till 64.000 kronor i invandrarföretagen. Skillnaderna mellan granskade orter är påtagliga och visar att både banker och andra kreditgivare har beviljat högre krediter till de invandrarledda företagen i Stockholm än i Uppsala samt att företagen som drevs av infödda i Uppsala har beviljats högre krediter än inföddas företag i Stockholm av både banker och andra kreditgivare.⁷³

⁷² Underlaget för studien ger inte svar på till vilken ränta lånen beviljats eller avbetalningstiden, vilket är betydelsefulla faktorer för verksamheternas ekonomiska situation.

⁷³ Prioriterade fordringar i företagen ledda av infödda: medelvärde i Uppsala = 295.000 kr, i Stockholm = 81.000 kr, medelvärde avseende banker i Uppsala = 165.000 kr, i Stockholm = 68.000 kr, medelvärde avseende andra kreditgivare i Uppsala = 130.000 kr, i Stockholm = 14.000 kr. Prioriterade fordringar i invandrarföretagen: medelvärde i Uppsala = 119.000 kr, i Stockholm = 284.000 kr, medelvärde avseende banker i Uppsala = 92.000 kr, i Stockholm = 184.000 kr, medelvärde avseende andra kreditgivare i Uppsala = 27.000 kr, i Stockholm = 101.000 kr.

Tabell 6:27 Prioriterade fordringsägare med särskild förmånsrätt vid konkur- sen, fordringsägarnas totala fordran samt andel av belåningen i respektive före- tagargrupp

Fordringsägare	Invandrare Belopp tkr	Andel	Infödda Belopp tkr	Andel
Föreningsbanken	648	3%	344	2%
Handelsbanken	7340	36%	3609	19%
Nordbanken	512	3%	1021	5%
SE-Banken	2668	13%	1302	7%
Sparbanken	1228	6%	5371	29%
Östgöta Enskilda Bank	1383	7%	0	0%
Andra kreditgivare	6379	32%	7182	38%
Summa	20159	100%	18829	100%

Beräkningar utifrån tabell 6:27 visar att skillnaderna är stora även vad gäller de enskilda bankernas betydelse för respektive grupp.⁷⁴ Detta åskådliggörs i tabell 6:28. Av beviljade krediter i Handelsbanken, Föreningsbanken samt S-E Banken har närmare 70 procent gått till invandrarföretagen. I Nordbanken har förhållandet varit det omvända. Sparbankens beviljade krediter har till 80 procent gått till företag som drevs av infödda. Andra kreditgivares utlånade kapital har fördelats med ungefär lika stor andel i båda grupperna.

Som nämndes inledningsvis i detta avsnitt och som framgår av tabellerna 6:27 och 6:28 är skillnaderna påtagliga vad gäller bankers fordringar, både med hänsyn till kapitalets andel av belåningen i respektive företagargrupp samt andel utlånat kapital till respektive företagargrupp. Omständigheterna är dock anmärkningsvärt likartade vad gäller andra kreditgivare. Ungefär lika stor andel av belåningen i respektive företagargrupp härrörde från andra kreditgivare och andra kreditgivare har beviljat krediter i nästan lika stor omfattning till båda grupperna.

⁷⁴ Exempel avseende Handelsbankens beviljade kreditandel till invandrarföretag: $7.340.424 / (7.340.424 + 3.608.778) = 67$ procent. 33 procent av de beviljade krediterna har således gått till företagen ledda av infödda.

Tabell 6:28 Andel utlånat kapital från prioriterade fordringsägare till respektive företagargrupp

Prioriterade fordringsägare	Invandrare	Infödda
Föreningsbanken	65%	35%
Handelsbanken	67%	33%
Nordbanken	33%	67%
SE-Banken	67%	33%
Sparbanken	19%	81%
Östgöta Enskilda Bank	100%	0%
Andra kreditgivare	47%	53%

Eftersom förutsättningarna för kreditgivning regleras i bankens respektive kreditmarknadsföretagets kreditinstruktioner, och dessa inte är offentliga, kan man bara spekulera i orsaken till dessa skillnader mellan kreditgivning från banker respektive andra kreditgivare. Följande resonemang är således tämligen hypotetiskt. En stor andel av de krediter som har beviljats av andra kreditgivare och som ingår i underlaget för denna studie avser avbetalningsköp, exempelvis köp av en lastbil som ingick i en transportrörelse och vars lån beviljades genom Volvofinans eller ICA-koncernens lån till ICA-butiker. Vad gäller avbetalningsköp utgör i regel egendomen säkerhet för den beviljade krediten, varför kreditgivningen inte nödvändigtvis behöver grundas på en bedömning av verksamheten och dess affärsidé. Någon hänsyn tas förmodligen inte heller till vilket förtroende kreditgivaren hyser för företagsledningen. Vid bankers utlåning till företag kan verksamheten utgöra säkerhet för beviljad kredit, men osäkerhetsfaktorn vad gäller låneförbindelsens fullgörande är onekligen större än då krediten avser avbetalningsköp. Tidigare forskning har också visat att det förtroende banken hyser för företagaren är av avgörande betydelse för beviljande av kredit.⁷⁵ De stora skillnaderna vad gäller de enskilda bankernas betydelse inom de båda företagargrupperna och de anmärkningsvärt stora likheterna vad avser utlånat kapital från andra kreditgivare skulle följaktligen kunna förklaras mot bakgrund av att bankernas kreditgivning i större utsträckning än andra kreditgivares har präglats av en subjektiv bedömning.

⁷⁵ Se nästa avsnitt angående forskning om kreditbedömningar.

Kreditbedömning och säkerheter

Banker grundar sin kreditgivning på en bedömning av företagets återbetalningsförmåga. I återbetalningsförmågan ingår en bedömning av företagets affärsidé, ledningskapacitet, produkter, marknadsförutsättningar, ekonomiska ställning m.m.⁷⁶ Om kreditansökan gäller ett nytt företag presenteras affärsidén tillsammans med ekonomiska kalkyler för den planerade verksamheten. Gäller kreditansökan en pågående verksamhet presenteras årsredovisning, budget m.m. Enligt bankrörelselagen får kredit beviljas endast om låntagaren på goda grunder kan förväntas fullgöra låneförbindelsen. Dessutom krävs enligt huvudregeln betryggande säkerhet i fast eller lös egendom och/eller i form av borgen. Banken respektive kreditmarknadsföretaget får dock avstå från sådan säkerhet om den kan anses vara obehövlig eller om det annars föreligger särskilda skäl att avstå från säkerhet. De närmare förutsättningarna för kreditgivningen regleras i bankens respektive kreditmarknadsföretagets kreditinstruktioner, vilka inte är offentliga.

Leverantörföretags kreditbedömning omfattar huvudsakligen en värdering av kundens allmänna ekonomiska förutsättningar utifrån traditionella räkenskapsanalyser med beräkning och värdering av redovisningsbaserade nyckeltal. Om affären är av långsiktig natur kompletteras företagsbedömningen med en marknadsbedömning då bland annat kundens utvecklingspotential och konkurrens inom branschen uppskattas. Vid kreditgivning till nyetablerade företag omprövas kreditvärdigheten kontinuerligt och kreditvolymen förändras successivt. Inledningsvis sätts en låg limit som förändras efter hand som relationerna utvecklas och betalningsmönstret klarar.⁷⁷

Tidigare forskning har visat att bankmännens riskbedömning förändrades under 1980-talet vid beviljande av krediter. Företagarnas personliga egenskaper fick större betydelse än till exempel en bra resultaträkning och fullgoda säkerheter. Vid kreditbedömningen värderade banktjänstemännen företagarens personliga egenskaper i relation till andra uppgifter till mer än 50 procent av beslutsunderlaget. Den näst viktigaste faktorn var företagarens affärsidé, vilken värderades till 27 procent. Företagets kapitalstruktur värderades till 12

⁷⁶ Se bland andra Johannisson och Lindmark 1996:86; Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:127; SOU 1999:49:137; Svedin 1992:9 samt Svensson och Ulvenblad 1994:48 ff.

⁷⁷ NUTEK och Riskbedömningsprojektet 1993:43 ff.

procent och säkerhetsmassan till 9 procent.⁷⁸ Även enligt de bankrepresentanter som SIND:s konkursutredning var i kontakt med under 1980-talet, var det förtroende banken hyste för företagsledningen den avgörande faktorn för beviljande av kredit. Vid kreditprövningen var säkerheter och borgensåtaganden sekundära.⁷⁹ Av Magnussons forskning framgår att banker och andra kreditgivare ofta tagit en kreditrisk, utan att ha haft täckning i exempelvis företagsinteckningsegendom eller fast egendom eller säkerhet i form av till exempel borgen, vilket lett till avsevärda förluster.⁸⁰ Kreditmarknadens utveckling under 1980- och början av 1990-talen anses ha varit starkt bidragande till konkurser. Företag som saknat en trovärdig affärsidé beviljades krediter till att starta verksamheten. Framför allt konkurrensen om den snabbt expanderande småföretagsmarknaden under 1980-talet ansågs bidragande till en alltför lättvindig kreditgivning.⁸¹

Den svenska finansiella krisen under början av 1990-talet ledde till en ökad restriktivitet och ökade krav på säkerheter vid kreditgivning. En annan omedelbar effekt av krisen var att bankerna för att förbättra sin intjänandeförmåga höjde utlåningsräntan.⁸² I en nyligen utgiven doktorsavhandling har kreditgivningsprocessen studerats mer ingående vad gäller småföretag under mitten av 1990-talet. Det visade sig att kreditgivningen skilde sig åt beroende på om kreditgivaren var en landsorts- eller en storstadsbank. På landsbygden hade de sociala nätverken stor betydelse för vilka företag som fick låna pengar. Det ansågs viktigt att hämta in information om låntagarna via tredje part, det vill säga revisorer, jurister eller andra företagare som hade kontakt med och kände kunden, för att få en förståelse för företagaren och dennes affärsidé. I storstadsbankerna var det svårare att få samma överblick, och därför tenderade bankerna istället att fatta beslut utifrån bokslut och resultaträkningar. Om möjlighet gavs använde man sig dock av nätverk även i storstäderna.⁸³

⁷⁸ Hedelin och Sjöberg 1993:144.

⁷⁹ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:127.

⁸⁰ Magnusson 1985:64. Se också Larsson och Sjögren (1995:193 ff.) som pekar på det bristande säkerhetstänkandet under 1980-talet.

⁸¹ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:98. Kapitalmarknadsstatistik visar att bankernas utlåning till småföretagen ökade kraftigt under åren 1987–1993. Se Johannisson och Lindmark (1996:86) med vidare hänvisning.

⁸² Larsson och Sjögren 1995:204.

⁸³ Silver 2001:113, 139 f., 152. Avhandlingen baseras framför allt på intervjuer under 1993–1996 med 45 lånehandläggare i de största svenska bankerna. Som komplement sändes även ut en enkät som besvarades av drygt 300 bankkontor i Sverige.

Stora lån i förhållande till det totala kapitalet i kombination med svaga säkerheter gör att många företag får alltför höga räntekostnader. Ett vanligt problem är att företagen då de finansiella problemen dyker upp ofta utarbetar alltför kortsiktiga lösningar, vilka enbart skjuter upp problemen och i värsta fall förvärrar dem. Kortfristiga krediter beviljas till en hög räntenivå och försätter därmed företaget i en försämrad finansiell situation. Bankerna upplever dessutom att det är svårt att få kontakt med företagaren i en krissituation, vilket försvårar möjligheterna att hjälpa företaget.⁸⁴

Prioriterade fordringar är krediter som har beviljats med krav på säkerhet i form av företagshypotek eller panträtt. Tabell 6:29 visar att kraven på säkerheter har varit likartade i båda företagargrupperna. 33 företag som drevs av infödda och 31 invandrarföretag har beviljats krediter med krav på säkerhet.

Tabell 6:29 Form av säkerhet för krediter som utgör prioriterade fordringar vid konkursen

Säkerhet	Invandrare	Infödda
Ja,	31	33
varav enbart företagshypotek	18	18
varav kombinerade säkerheter	10	12
varav enbart panträtt	2	0
varav bankgaranti	1	3
Nej	69	67
Totalt	100	100

I drygt hälften av fallen i båda grupperna har krediterna beviljats med säkerhet i form av företagshypotek, det vill säga pantförskrivna företagsinteckningar. Två av invandrarföretagen beviljades krediter med enbart bostadsrätter som säkerhet. I en tredjedel av de aktuella företagen i respektive företagargrupp har det krävts ytterligare säkerhet förutom företagshypotek eller panträtt; exempelvis säkerhet i form av borgen, pantsatta aktier eller inestående medel på bankkonto.

I 31 av invandrarföretagen och 33 av företagen som drevs av infödda har således krävts säkerhet för beviljade krediter. Vid jäm-

⁸⁴ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:128 f.

förelse med tabell 6:26 som avser fordringsägare vid konkursen tydliggörs att en stor del av bankerna och de andra kreditgivarna inte har krävt säkerheter vid beviljande av krediterna. I ungefär hälften av fallen som avser både invandrare och infödda företagare saknas säkerheter för de beviljade krediterna.

I samtliga 18 företag som drevs av infödda och i 12 av invandrarföretagen som hade beviljats krediter med krav på säkerhet i form av företagshypotek avsågs krediter under en miljon kronor, vilket framgår av tabell 6:30. I fyra invandrarföretag avsågs krediter om drygt en respektive två miljoner kronor samt en kredit om sex miljoner kronor. Uppgift saknas i tabell 6:30 om två av de arton invandrarföretagen med anledning av att det i dessa två företag vid konkursutbrottet inte förelåg någon bankkredit, men företagsinteckning fanns uttagen i båda fallen och överlämnad till bank.

Tabell 6:30 Prioriterade fordringar som beviljats med krav på företagshypotek som enda säkerhet

Belopp	Invandrare	Infödda
Enbart företagshypotek: ja,	18	18
varav upp till 100.000 kr	3	5
varav upp till 500.000 kr	6	11
varav upp till 1 Mkr	3	2
varav över 1 Mkr	4	0
varav saknas uppgift	2	0
Enbart företagshypotek: nej	82	82
Totalt	100	100

De resultat som tydliggörs i tabellerna 6:30 och 6:31 visar att företagen som drevs av infödda har avkrävts kombinerade säkerheter vid lån av större belopp och att det varit tillräckligt med säkerhet enbart i form av företagshypotek vid lån av lägre belopp. Resultaten ter sig däremot något förvånande vad gäller invandrarföretagen. Vid lån av stora belopp har det ansetts tillräckligt med säkerhet enbart i form av företagshypotek medan det vid lån av lägre belopp har krävts kombinerade säkerheter.

Tabell 6:31 visar att i de företag av vilka krävts ytterligare säkerheter förutom företagshypotek eller panträtt understeg åtta av krediterna i respektive företagargrupp en miljon kronor.

Tabell 6:31 Prioriterade fordringar som beviljats med krav på kombinerade säkerheter

Belopp	Invandrare	Infödda
Kombinerade säkerheter: ja,	10	12
varav upp till 100.000 kr	4	0
varav upp till 500.000 kr	4	3
varav upp till 1 Mkr	0	5
varav över 1 Mkr	2	4
Kombinerade säkerheter: nej	90	88
Totalt	100	100

Som angivits tidigare har fyra invandrarföretag beviljats krediter på upp till sex miljoner kronor med krav på säkerhet enbart i form av företagshypotek. Den kritik som har framförts om en alltför lättvindig kreditgivning under 1980- och början av 1990-talen får stöd av resultaten i denna studie. Liksom resultaten visade i Magnussons forskning har banker och andra kreditgivare i stor utsträckning tagit en kreditrisk utan att ha haft täckning i någon form av säkerhet. Det kan inte uteslutas att de företag vilka har beviljats krediter utan säkerheter i underlaget för min studie i stället har tvingats att acceptera en högre ränta. Det förefaller inte som om dessa krediter i någon större utsträckning skulle ha sökts och beviljats i samband med obestånd.⁸⁵

Översiktlig skuldsituation

Jag har utgått från både bouppteckningen och förvaltarberättelsen vid granskning av företagets totala skuld samt brist i boet. Ibland anges inte avgiften för konkursansökan, vilken i början av den undersökta perioden var tvåhundra kronor och sedan femhundra kronor, varför uppgifterna är ungefärliga, men acceptabla.

⁸⁵ Se tabell 6:17; utverkad bank- och tilläggs-kredit som åtgärd vid obestånd.

I ungefär 40 procent av de konkursförsatta företagen i Insolvensutredningens undersökning uppgick skulderna till högst trehundra tusen kronor. Bland konkurserna i Stockholms län tillhörde nästan hälften av företagen denna grupp. Några större variationer mellan länen förekom i övrigt inte vad gällde den totala skuldsituationen. I drygt en tredjedel av företagen uppgick skulderna till mellan trehundra tusen kronor och en miljon kronor och i drygt en fjärdedel av konkurserna uppgick skulderna till mellan en miljon kronor och femtio miljoner kronor.⁸⁶

Magnussons resultat visade att det under 1980-talet var skulder till enskilda fordringsägare, inklusive banker, som dominerade bilden och inte som under 1970-talet skulder till det allmänna i form av skatter och avgifter. Någon helt säker förklaring kunde inte ges till varför de enskilda skulderna utgjorde en så mycket större andel av skulderna, men en bidragande faktor ansågs vara att myndighetskontrollen hade skärpts under senare år och att man därför i större utsträckning undvek skuldsättning hos det allmänna.

Av Insolvensutredningens undersökning framgick att drygt två femtedelar av fordringarna var oprioriterade, knappt en tredjedel utgjordes av fordringar med säkerhet i företagshypotek, drygt en tiondel var skatter och allmänna avgifter och ungefär lika stor andel utgjordes av övriga förmånsrätter och löner. I Stockholms län utgjorde skatteskulderna nästan en femtedel av samtliga skulder, vilket var mer än i övriga län. Skulderna med säkerhet i företagshypotek var däremot betydligt lägre än i övriga län och utgjorde ungefär en femtedel.⁸⁷

Tabell 6:32 visar att skulderna i genomsnitt var högre i invandrarföretagen än i företagen som drevs av infödda. Skulderna till privatpersoner var ungefär dubbelt så stora i invandrarföretagen som i företagen ledda av infödda. Tabell 6:26 som avsåg fordringsägare vid konkursen visade dock att något fler infödda företagare hade privata lån. De invandrarföretagare som innehade privata lån hade således lånat större belopp än de infödda företagarna. Av den genomsnittliga bristen i boet kan 60 procent hänföras till invandrarföretagen och 40 procent till företagen som drevs av infödda.⁸⁸

Insolvensutredningens resultat som avsåg andelen fordringar med säkerhet i företagshypotek överensstämmer med denna studies resultat

⁸⁶ SOU 1992:113:485.

⁸⁷ SOU 1992:113:485 f.

⁸⁸ Invandrarnas andel av den totala bristen i boet i båda grupperna: $854 \text{ tkr} / (854 + 560 \text{ tkr}) = 1414 \text{ tkr} = 60 \text{ procent}$. De inföddas andel av den totala bristen i boet utgörs således 40 procent.

vad gäller de infödda företagen och uppgick till nästan en tredjedel. Motsvarande resultat som avser invandrarna är knappt en fjärdedel. De prioriterade skattefordringarna var dubbelt så stora i båda grupperna i min studie jämfört med Insolvensutredningens undersökning och utgjorde nästan en fjärdedel.

Tabell 6:32 Statens, bankers och andra kreditgivares, privatpersoners respektive övrigas fordringar samt andel av den totala skulden och brist i boet vid konkurser

	Invandrare Belopp tkr	Andel	Infödda Belopp tkr	Andel
Banker och andra kreditgivare;				
prioriterade fordringar	202	22%	184	27%
oprioriterade fordringar	68	8%	34	5%
Skatter och allmänna avgifter;				
prioriterade fordringar	203	23%	160	24%
oprioriterade fordringar	34	4%	36	5%
Privatpersoner;				
prioriterade fordringar	0	0%	5	0%
oprioriterade fordringar	24	3%	9	1%
Övriga fordringar	371	40%	249	38%
Total skuld	902	100%	677	100%
Brist i boet	854		560	

Min studie visar att trenden från 1980-talet höll i sig även under 1990-talet; enskilda skulder utgjorde den största andelen av det totala skuldbeloppet. Skatteskulderna utgör ungefär en fjärdedel i båda grupperna av den totala skulden. Enligt Insolvensutredningen var skatteskulderna större i Stockholm än i övriga län, vilket överensstämmer med min studie. I Stockholm utgjorde både invandrarföretagarnas och de infödda företagarnas skatteskulder ungefär 40 procent av den totala skulden i respektive grupp, vilket är en betydligt större andel än i Uppsala.⁸⁹ Som nämnts tidigare genomfördes i

⁸⁹ I Uppsala utgjorde skatteskulderna 14 procent av invandrarnas och 20 procent av de infödda företagarnas totala skuld; se bilaga 2 och 3, tabell 6:32.

Stockholm under den granskade perioden en specialrevision av taxi- och städbranscherna i syfte att kontrollera att redovisningen skett i överensstämmelse med gällande lagstiftning. Flera av företagen i underlaget för denna studie befanns då brista i sina åligganden till skatteförvaltningen, men skillnaden mellan orterna vad avser skatteskuldernas storlek har inte kunnat förklaras av den branschspecifika revisionen som genomfördes i Stockholm.⁹⁰

6.8. Sammanfattning

Analysen visar ett påfallande likartat resultat mellan de granskade grupperna vad gäller den som ansökte om att företaget skulle försättas i konkurs. Hälften av företagen har ingivit egen ansökan om konkurs, vilket tyder på en medvetenhet om gällande regler vid en obeståndssituation. I 40 procent av företagen har likvidator eller staten genom kronofogdemyndigheten ingivit ansökan om konkurs. Omständigheterna indikerar bristande kompetens eller vilja hos de aktuella företagen att sköta sina åligganden.

Uppgifterna om orsaker till obestånd baseras som tidigare nämnts på de omständigheter som framgår av förvaltarberättelsen. Det är naturligtvis svårbedömt om de faktorer som anges är de verkliga orsakerna till konkurserna eller om de är effekter av dessa. Företagskonkurser beror i regel inte på en enda orsak, utan har oftast inträtt efter en längre tids ekonomiska svårigheter då flera faktorer har haft betydelse för utgången. Vid analys av huvudkategorierna vad gäller orsaker till företagens obeståndssituation uppvisar resultatet samma mönster i båda de grupper som utgör underlag för denna studie. Vid närmare analys tyder flera av variablerna på att företagen har saknat tillräckligt företagskunnande. I de flesta fall föreligger dock inga anmärkningsvärda skillnader mellan grupperna i detta avseende. I några företag har det inträffat händelser som har legat utanför företagens kontroll och som har bidragit till att företaget kommit på obestånd. Omständigheterna talar även för att vissa företagare har utnyttjat gällande regler till sin ekonomiska fördel, men i strid med lagen. Inte heller i dessa fall föreligger det några skillnader mellan invandrarföretagen och de övriga företagen.

En påtaglig skillnad har emellertid kunnat påvisas vid analys av variabeln för liten kundkrets. Betydligt fler invandrarföretag än företag som drevs av infödda fick aldrig ett tillräckligt stort antal kunder

⁹⁰ Se avsnitt 6.3 om åligganden till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter.

för att lyckas med en vinstdrivande verksamhet. Det föreligger dessutom ett samband mellan denna variabel och tiden mellan företagsstart/övertagande och obestånd. Dubbelt så många invandrare som infödda företagare kom på obestånd inom sex månader. Resultatet tyder på att invandrarföretagen i större utsträckning än företagen som drevs av infödda kom på obestånd redan i ett tidigt skede av verksamheten på grund av att de inte lyckades erhålla ett tillräckligt stort antal kunder. Det finns däremot ingenting som tyder på att invandrarföretagarna skulle ha verkat under sämre ekonomiska förhållanden. Resultaten i den här studien tyder snarare på att förhållandet varit det motsatta. Invandrarföretagarna hade beviljats både prioriterade och oprioriterade banklån till större belopp än de infödda företagen. Av underlaget framgår emellertid inte till vilken ränta lånen beviljats. Invandrarföretagarna har även beviljats såväl privata lån som leverantörskrediter i högre utsträckning än de infödda företagen.

De åtgärder som vidtogs då företaget befann sig i en obeståndssituation är likartade i båda de granskade grupperna. Majoriteten av åtgärderna som vidtogs var kortsiktiga och i första hand tillfördes verksamheten kapital, huvudsakligen genom aktieägartillskott. Invandrarföretagarna begränsade sina egna löneuttag i dubbelt så stor utsträckning som de infödda företagen. De infödda företagen har däremot agerat mer aggressivt i det att de har försökt att få till stånd avskrivning av respektive anstånd med betalningar samt förlängda krediter i förhållande till fler fordringsägare då företaget befann sig i en ekonomiskt ohållbar situation.

Finansiärerna tycks ha varit desamma i båda grupperna under företagets verksamhetstid; frekvensfördelningen vad gäller fordringsägarna vid konkurserna är påfallande likartad inom och mellan grupperna. Staten och leverantörer utgjorde de oftast förekommande fordringsägarna vid konkurserna. Något färre invandrarföretagare än infödda företagare har beviljats lån från banker och andra kreditgivare. Invandrarföretagarna har dock beviljats krediter till större belopp än de infödda företagen. I förhållande till tidigare forskning, som avsett fortfarande verksamma företag, har lån hos banker och andra kreditgivare förekommit i större utsträckning enligt denna studies resultat. Denna omständighet kan eventuellt förklaras av att företag ansöker om ytterligare krediter då de hamnar i en ekonomisk kris. Det kan också vara så att fler företag har beviljats krediter eftersom de har varit i drift och bedömningen av kreditansökan har kunnat göras mot bakgrund av ett säkrare underlag. Andelen invandrarföretagare respektive infödda företagare som har

beviljats krediter med krav på säkerheter är lika stor. Det finns således ingenting som tyder på att invandrarföretagarna i underlaget för denna studie skulle ha upplevt större svårigheter än de infödda företagarna i förhållande till banker och andra kreditgivare. Skulderna var i genomsnitt högre i invandrarföretagen än i företagen som drevs av infödda. Av den genomsnittliga bristen i boet kan 60 procent hänföras till invandrarföretagen och 40 procent till företagen som drevs av infödda.

7. Brottslighet

7.1. Konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke

Att konkursförvaltaren har gjort en anmärkning om att han misstänkte företagaren för brottsligt beteende kan ses som en indikation på att företagaren hade brutit mot gällande regler. Frågan är om brottsligheten berodde på företagarens okunskap eller om brottsligheten var överlagd. I detta kapitel kommer jag att försöka belysa denna aspekt och även svara på om omständigheterna kring de brottsliga handlingarna tyder på att invandrarföretagarna varit lika förtrogna med gällande svenska regler som de infödda företagarna.

Det är inte ovanligt att det under konkursen framkommer omständigheter som tyder på att företagaren gjort sig skyldig till olika brott. Det framgår inte alltid vad som har upptäckts av konkursförvaltarna respektive revisorer och myndigheter vid genomgång av bland annat företagets bokföring då konkursförvaltningen ofta sker i samverkan mellan dessa aktörer. Ibland har revision skett i företagen innan konkursutbrottet, vilket underlättar konkursförvaltarens ställningstagande. Som exempel kan nämnas den revision som skedde i Stockholm av taxi- och städbranscherna år 1995 då flera av företagen i underlaget för denna studie ingick.¹ Även då en revisor anlitas som sakkunnig vid en konkursutredning upprättas inte sällan revisionspromemorian före förvaltarberättelsen.

Brott mot borgenärer uppdagas regelmässigt i samband med konkurs.² Enligt konkurslagen skall konkursförvaltaren efter utredning ta ställning till frågan om misstanke om sådant brott föreligger och omnämna detta samt grunden för misstanken i förvaltarberättelsen

¹ Mer om revisionen i avsnitt 6.3 om åliggande till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter.

² I vissa förvaltarberättelser har beteckningen gäldenärsbrott använts. År 1986 utmönstrades ordet gäldenär ur flera bestämmelser i SL 23 kap.; tidigare motsvarighet till nuvarande BrB 11 kap. Dåvarande rubriken Om gäldenärsbrott ansågs i och med detta mindre adekvat och kapitlet gavs i stället rubriken Om brott mot borgenärer m.m. Se Löfmarck 1986:7.

samt anmäla brottsmisstanken till åklagare.³ Det kan vara svårt att avgöra om ett eller flera brott misstänkts. Ibland nämns till exempel enbart att misstanke om brott föreligger enligt kapitel 11 i brottsbalken utan att grunden till brottsmisstanken anges. Därmed går det inte alltid heller att uttala sig om graden av brottslighet; om brottsmisstanken avser normalbrott eller grovt brott. Ibland kan man misstänka att även andra brott begåtts än brott mot borgenärer enligt kapitel 11 i brottsbalken. Konkursförvaltaren är dock inte skyldig att i dessa fall utreda och ange sådan misstanke i förvaltarberättelsen.

Bokföringsbrott föreligger om verksamhetens förlopp, ekonomiska resultat eller ställning i huvudsak inte kunnat bedömas med ledning av bokföringen. Vilken omfattning av bristfälligheter i bokföringen som fordras för att bokföringsbrott skall anses föreligga varierar.⁴ Vissa konkursförvaltare anmäler misstanke om bokföringsbrott om balans- och resultaträkning saknas, även om samtliga verifikationer finns att tillgå och dessutom är få. Andra förvaltare anser inte att man kan misstänka bokföringsbrott om det ”med viss arbetsinsats” gått att följa verksamhetens förlopp.

I denna studie anges samtliga brott om vilka misstanke angivits i förvaltarberättelserna oavsett om vissa lindrigare brott vid ett eventuellt åtal skulle konsumeras av brott av högre svårhetsgrad. Syftet är inte att ange brottsrubriceringar för eventuella åtal, utan att ge en allsidig belysning av vilka typer av brottsliga handlingar som har företagits, för att utifrån dessa försöka påvisa om företagarnas agerande eller icke-agerande berott på okunskap om gällande regler eller inte.

Magnusson har på grundval av egna empiriska studier som gäller ekonomisk brottslighet i samband med konkurser förespråkat en indelning av de brottsliga företagarna i olika kategorier. I vissa företag har konkursen förutsetts eller till och med planerats och företagaren har tagit en medveten risk att brottet kunde upptäckas. Ofta använder sig företagaren av en bulvan i syfte att själv undgå att lagföras om brottet upptäcks. Genom att försätta exempelvis ett aktiebolag i konkurs senast på förfallodagen för skattebetalning undgås personligt ansvar. I samband med konkursen upptäcks dock brott. Vissa företagare har genom otur eller oskicklighet försatt företaget i konkurs, i vilken kvalificerad ekonomisk brottslighet upptäckts. Andra företagare begår brottsliga handlingar i syfte att rädda ett företag som börjar att gå dåligt, till exempel genom att underlåta att betala skatter

³ För redogörelse av brotten mot borgenärer och frågan om näringsförbud samt redogörelse av skatte- och avgiftsbrotten, se bilaga 4.

⁴ För redogörelse av bedömningsgrunder, se bilaga 4.

och avgifter. Slutligen finns det företagare som saknar elementär kunskap om företagande och som därigenom gör sig skyldiga till brottslighet.⁵ Utifrån Magnussons kategorisering bör man i vart fall kunna utgå ifrån att det inte rör sig om ren okunskap om företagande och aktuella regler då det föreligger ett bulvanförhållande eller kvalificerad ekonomisk brottslighet.

I Magnussons forskningsrapport om företagskonkurser och ekonomisk brottslighet redogörs för omfattningen av återvinning i samband med konkurs. Det finns ett samband mellan konkursförvaltarens brottsundersökning och frågan huruvida återvinning kan komma ifråga. Rättshandlingar som förekommit under eller lett till företagens obeståndssituation anses otillbörliga och kan under vissa förutsättningar återvinnas till konkursboet. Av granskade konkurser förekom endast ett fåtal fall då återvinning ifrågasattes och genomfördes. Konkursförvaltarna tycktes mycket försiktiga i sina bedömningar och riskerade inte gärna att initiera en osäker process, vilken i värsta fall skulle kunna leda till att boet belastades med rättegångskostnader.⁶

I underlaget för den här studien anger vanligtvis inte konkursförvaltarna som brottsmisstanke sådana handlingar om vilka utredning fortfarande pågår då förvaltarberättelsen sammanställs och som eventuellt kan bli föremål för återvinning. Exempelvis inkrävs i normalfallet en förklaring från företagaren i det fall att misstanke föreligger om att tillgångar har avyttrats innan beslut fattas om återvinning alternativt anmälan om brottsmisstanke. Handlingar som senare visar sig ha varit brottsliga kan således vid tidpunkten för sammanställning av förvaltarberättelsen fortfarande vara under utredning.

Det finns även ett samband mellan brott mot borgenärer och borgenärsskyddsreglerna i aktiebolagslagen. Magnussons forskning indikerade att likvidationsplikt påfallande ofta inträtt långt före konkursbeslutet utan att styrelsen vidtagit några åtgärder enligt ABL 13 kap. 2 §. Talan mot styrelsen skulle därmed ha kunnat komma i fråga om betalningsskyldighet för vissa fordringar som uppkommit efter det att skyldigheten inträtt att upprätta en särskild kontrollbalansräkning.⁷ Likvidationsplikten kunde dock inte styrkas.⁸

Magnusson kunde visa att det förelåg misstanke om ett eller flera brott i 75 procent av de granskade konkurserna och att det inte förelåg

⁵ Magnusson 1999:354 f.

⁶ Magnusson 1985:71.

⁷ Beteckningen kontrollbalansräkning används inte i aktiebolagslagen, men är vedertagen.

⁸ Magnusson 1985:72.

någon brottsmisstanke i övriga 25 procent. I 56 procent av konkurserna i underlaget förelåg misstanke om bokföringsbrott följt av vårdslöshet mot borgenärer och oredlighet mot borgenärer i 21 respektive 16 procent av fallen.⁹ Andra förekommande misstankar om brott gäller grov oredlighet mot borgenärer, mannamån mot borgenärer, bedrägeri, grovt bedrägeri, förskingring, olovligt förfogande samt olika brott mot uppbördslagen, skattebrottslagen och aktiebolagslagen.

Enligt vad konkursförvaltarna yttrat vid genomförandet av SIND:s konkursutredning hade konkurserna olika karaktär beroende på var i landet de inträffat. Stockholm ansågs ha den största brottsfrekvensen bland konkurserna.¹⁰

Tabell 7:1 visar att det i drygt hälften av invandrarföretagen och i två tredjedelar av företagen som drevs av infödda saknades anmärkning om brottsmisstanke. Vid jämförelse med Magnussons forskning är det fler än dubbelt så många företagare i respektive grupp i min studie som inte har varit misstänkta för någon brottslighet. I likhet med Magnussons forskning dominerar bokföringsbrottsligheten i de fall då brottsmisstanke angivits.

Enligt SIND:s konkursutredning hade Stockholm den största brottsfrekvensen bland konkurserna, vilket inte får stöd av min studie. Brottsligheten bland invandrarföretagarna är tvärtom lägre i Stockholm än i Uppsala, och brottsfrekvensen bland de infödda företagarna är densamma på båda orterna.¹¹

Av de företagare i underlaget för denna studie som har misstänkts för bokföringsbrott anlidade drygt hälften av invandrarerna och en tredjedel av de infödda företagarna en ekonomikonsult med uppgift att sköta bokföringen. Många företagare har således insett sin begränsade förmåga att planera och följa upp verksamhetens ekonomi och åtgärdat denna brist. Därmed blir det intressant att granska varför dessa företagare ändå misstänkts för bokföringsbrottslighet. Omständigheterna är likartade i invandrarföretagen och i företagen som drevs av infödda. Av konkursakterna framgår att brottsligheten i flera fall härrörde till perioden strax innan konkursen eller efter det att företagets konsult av sagt sig sitt uppdrag, bland annat därför att betalning uteblivit för tidigare utförda tjänster.

⁹ Magnusson 1985:31, 34.

¹⁰ Statens industriverk och Konkursutredningen 1986:80.

¹¹ Se bilagorna 3 och 4, tabell 7:1.

Tabell 7:1 Konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke

Konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke	Invandrare	Infödda
Anmärkning om brottsmisstanke: ja,	43	34
varav bokföringsbrott (BrB 11:5)	35	31
varav övriga brott enligt BrB 11 kap	13	8
varav skattebrott	5	6
varav annat brott	1	1
Anmärkning om brottsmisstanke: nej	57	66
Totalt	100	100

Det förekommer även fall då exempelvis förändringar och avskrivningar i varulagrets värde har skett först i samband med årsbokslut. Detta indikerar att företagen har anlitat en ekonomikonsult endast en eller ett fåtal gånger per år. Lagen föreskriver visserligen inte att en uppföljning av företagets resultat och ställning skall ske oftare än en gång per år, men det är sällan tillräckligt, vilket resultatet från denna studie bekräftar.¹² I flera konkursakter framgår att företrädare för bokföringsbyrån uppgivit att korrekt bokföring inte har lämnats till byrån.

I vilken utsträckning företagarens eget agerande eller icke-agerande har bidragit till bokföringsbrott går inte att avgöra med någon säkerhet enbart utifrån de uppgifter som ges i konkursakterna, men det är inte osannolikt att så har varit fallet. Vid en ekonomiskt svår situation är det sannolikt utgifterna för konsulter många företagare väljer att begränsa, och omständigheterna i akterna tyder på att bokföringsbrottsligheten uppkommit som en följd av företagarens agerande, exempelvis att säga upp företagets konsult. SIND:s konkursutredning har också påtalat att företagare i krissituationer ofta uppvisar samma beteende i det att skötseln av bokföringen anses minst akut och att misskötseln av företaget oftast börjar där. Företagaren har det fulla ansvaret för att bokföringen uppfyller lagens krav.¹³ Allvarliga brister i bokföringen, exempelvis med anledning av att bristfälligt underlag har lämnats till bokföringsbyrån, behöver därför inte föranleda att byrån fransäger sig uppdraget för att undgå ansvar. Det föreligger

¹² Se avsnittet om redovisning i bilaga 4.

¹³ Se bilaga 4.

således inte något motsatsförhållande mellan bristfällig bokföring och att företaget har anlitat en bokföringsbyrå eller motsvarande konsult.

Även misstanke om andra brott som har samband med näringsverksamheten och som inte är ringa skall anmälas.¹⁴ Två företagare anges som misstänkta för annat brott än brott enligt kapitel 11 i brottsbalken (inklusive bokföringsbrott) och skattebrott. En infödd företagare misstänktes för förskingring. Företagarens sambo hade tillskansat sig 140.000 kronor ur företagets kassa utan hennes vetskap. En invandrare misstänktes för bedrägeri. Han hade beställt en golvmatta till ett värde av 35.000 kronor trots att han var medveten om att bolaget inte skulle kunna betala samt inte heller ha nytta av beställd vara på grund av att han då ej längre skulle vara hyresgäst. Bolaget försattes i konkurs fyra dagar efter installationen av mattan.

Uppgifterna om brottsmisstankar kräver ett förtydligande. Konkursförvaltarna har sällan angivit som brottsmisstanke sådana åtgärder om vilka då förvaltarberättelsen sammanställdes utredning pågick och eventuellt beräknades kunna bli föremål för återvinning. I 31 procent av invandrarföretagen och 27 procent av företagen som drevs av infödda angavs omständigheter som eventuellt skulle komma att bli föremål för återvinning. I 45 respektive 63 procent av dessa fall har ingen brottsmisstanke angivits i konkursakterna. De omständigheter som oftast förekom och som beräknades kunna bli föremål för återvinning var kontantuttag ur bolagen samt avyttringar av tillgångar utan att dessa hade redovisats.¹⁵ Dessa uppgifter påverkar dock inte i någon större utsträckning den brottsfrekvens som anges i tabell 7:1 angående konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke.

Skyldigheten att upprätta en särskild kontrollbalansräkning alternativt att träda i tvångslikvidation har underlåtit att följas av invandrarföretagarna i större utsträckning än av de infödda företagarna; 68 procent av invandrarna och 55 procent av de infödda företagarna som drev aktiebolag borde ha upprättat en kontrollbalansräkning vid åtminstone något tillfälle innan konkursen.¹⁶ I de fall bokföring

¹⁴ Se bilaga 4.

¹⁵ Med hänsyn till bolagens negativa resultatutveckling samt företagarnas personliga ekonomiska förhållanden saknas i realiteten ofta skäl att överväga återvinningsanspråk till konkursbolagen avseende kontantuttag och avyttrade tillgångar.

Kontantuttag har skett i 17 fall avseende invandrare och i 14 fall avseende infödda, avyttringar har skett i 11 fall avseende båda grupperna, särskild borgenär har gynnats framför andra i fyra respektive fem fall samt förekommer andra eventuellt återvinningsbara åtgärder i sex fall avseende invandrare och i fem fall avseende infödda.

¹⁶ 77 invandrare och 84 infödda drev aktiebolag. Av dessa borde en kontrollbalansräkning ha upprättats av 52 respektive 46 företagare ($52/77 = 68$ procent, $46/84 = 55$

saknades kunde bedömning naturligen inte göras vad gäller skyldighet att upprätta en kontrollbalansräkning. I regel kommenterar inte konkursförvaltaren borgenärernas möjlighet att avkräva företagens ställföreträdare personlig betalningsskyldighet för de skulder som har uppkommit efter det att skyldighet inträtt att upprätta en särskild kontrollbalansräkning. Detta kan eventuellt förklaras av de svårigheter som föreligger att styrka likvidationsplikten. Det har påtalats att företagare vars verksamhet befinner sig i en ekonomisk krisituation är mycket uppmärksamma på att upprätta en kontrollbalansräkning samt att följa likvidationsplikten, om de känner till regeln.¹⁷ Två tredjedelar av invandrarna och hälften av de infödda företagarna som bedrev aktiebolag i underlaget för denna studie underlät att upprätta en kontrollbalansräkning, trots att det enligt konkursförvaltarna förelåg tillräckliga skäl för detta. Om tidigare påstående stämmer, skulle det för denna studies vidkommande innebära att fler invandrare än infödda företagare saknade kännedom om regeln om upprättande av kontrollbalansräkning.

Skäl för misstanke om bokföringsbrott

Bokföringsskyldigheten har flera syften varav ett är att bokföringen skall ge företagaren möjlighet till överblick och kontroll av verksamheten och dess ekonomiska ställning. Denna studie visar att sådan kontroll torde ha saknats i en stor del av företagen. Som framgår av tabell 7:2 saknades bokföring helt i sammanlagt 12 procent av företagen, trots att bokföringslagen föreskriver att samtliga handlingar av särskild betydelse skall sparas för information om verksamhetens förlopp tio år tillbaka i tiden.¹⁸ Tidigare forskning har visat att många nystartade företag går i konkurs redan inom ett par år bland annat med anledning av företagarens bristande kunskaper i ekonomisk planering. Magnussons forskning visade att många småföretagare hade gjort sig skyldiga till bokföringsbrott därför att de saknade insikt i de skyldigheter som gäller bokföring och redovisning i näringsverksamhet.

Denna studie visar att bokföringsbrotten bestod i ungefär lika stor utsträckning i båda grupperna av antingen brister i bokföringen eller att bokföringsmaterial saknades helt eller delvis. Samtliga fall då bokföring saknades helt härrör från Stockholm. I regel saknas information

procent). Redogörelse för skyldigheten att upprätta en kontrollbalansräkning görs i bilaga 4 i samband med beskrivning av aktiebolagsformen.

¹⁷ Se bilaga 4.

¹⁸ Bokföringsskyldighetens syften och dess praktiska innebörd redogörs för i bilaga 4.

i konkursakterna om skälen till att bokföringen saknades. En infödd företagare har uppgivit att bokföringen förkom i samband med flytt i all hast från kontorslokalen. En av invandrarföretagarna uppgav att han saknade kännedom om var bokföringen var trots att omfattande verksamhet bedrivits. Företagets revisor uppgav att bokföringen inte hade varit korrekt och han hade därför lämnat in en polisanmälan. En annan invandrarföretagare uppgav att han hade förvarat materialet dels i tidigare förhyrd lägenhet, dels i en personbil. Bilen hade stulits och vid flytt från lägenheten förkom de handlingar som förvarats där. Då bokföring delvis saknats avses ofta verksamhetens sista period, vilken inte sällan är årslång. Ibland har underlag saknats för bokföringen i form av exempelvis kvitton och körjournaler. Av de konkursakter som avser invandrarföretag förekommer flera fall då det har det saknats underlag för hur försäljning av verksamheten, inventarier och varulager har gått till. Sedan 1982 är det straffbart att inte förvara räkenskapsmaterial på ett betryggande sätt. När bokföringen är bristfällig eller saknas kan det vara en omständighet som indikerar att företagaren gjort sig skyldig till ytterligare brottslighet.¹⁹

Tabell 7:2 Skäl för konkursförvaltarens misstanke om bokföringsbrott

Skäl för misstanke om bokföringsbrott	Invandrare	Infödda
Misstanke om bokföringsbrott: ja,	35	31
varav brister i bokföringen	20	15
varav bokföringsmaterial saknas delvis	15	18
varav bokföring saknas helt	7	5
Misstanke om bokföringsbrott: nej	65	69
Totalt	100	100

¹⁹ I bilaga 4 redogörs för motiven till att skärpa straffet för bokföringsbrott och att utvidga det straffbara området till att omfatta vårdslös förvaring och hantering av bokföringen.

7.2. Antal brott som företagarna misstänktes för

Den övervägande majoriteten av både de invandrare och infödda företagare som har misstänkts för brottslighet antas ha begått ett enskilt brott. En infödd företagare misstänktes för att ha gjort sig skyldig till ett flertal brott; bokföringsbrott, skattebrott och uppbördsbrott, oredlighet mot borgenärer och mannamån mot borgenär. Omständigheterna indikerade att företagaren bland annat tömt företaget på dess tillgångar.

Tabell 7:3 Antal brott som företagaren misstänktes för

Antal brott som företagaren misstänktes för	Invandrare	Infödda
Anmärkning om brottsmisstanke: ja,	43	34
varav 1 brott	36	27
varav 2 brott	7	6
varav 3 brott	0	0
varav fler än 3 brott	0	1
Anmärkning om brottsmisstanke: nej	57	66
Totalt	100	100

7.3. Aktualiserad fråga om näringsförbud

Fråga om näringsförbud har aktualiserats för fler än dubbelt så många infödda företagare som invandrare. Näringsförbud är som påtalats tidigare ovanligt. Det krävs att företagaren grovt skall ha åsidosatt vad som ålegat honom i näringsverksamheten och därmed gjort sig skyldig till icke ringa brottslighet.²⁰ För de infödda företagarnas vidkommande har brottsligheten bedömts vara av så allvarlig art att näringsförbud borde komma i fråga då företag tömts på sina tillgångar, exempelvis genom uttag av större belopp i samband med konkurs, eller då företagaren redan dömts för grov brottslighet till ett längre fängelsestraff. Utbetalningar om större belopp, cirka 200.000 kronor, till närstående bolag eller till företagaren har också ansetts utgöra brottslighet av tillräckligt kvalificerad natur. En av de infödda företagare som ansågs

²⁰ De bestämmelser som gäller frågan om näringsförbud redogörs för i bilaga 4.

aktuell för att tilldelas näringsförbud redogjordes för i föregående avsnitt 7.2. Företagaren misstänktes för att ha begått allvarlig brottslighet, bland annat tömning av bolaget. En annan infödd företagare dömdes i tingsrätten och hovrätten för bokföringsbrott och grovt skattebedrägeri till fängelse i 3,5 år. Han påfördes mervärdesskatt om drygt fyra miljoner kronor. I ett av företagen skedde en utbetalning till företagaren om 180.000 kronor från företagets checkräkningskonto i samband med nedläggning av verksamheten och med hänsyn till att företagaren hade varit inblandad i konkurser tidigare ansåg konkursförvaltaren att frågan om näringsförbud borde utredas närmare. En av de tre aktuella invandrarföretagarna ansågs ha gynnat en borgenär framför andra genom en utbetalning om ungefär 200.000 kronor som avsåg uteblivet arrende. Vid skatterevision förelåg omfattande kritik mot bokföringen. Kassaregistrets elektroniska program hade manipulerats och den höga råvarukostnaden stämde inte, särskilt vad gällde de fyra sista verksamhetsmånaderna. En annan invandrarföretagare tog ut drygt 40.000 kronor en vecka innan konkursen utan att redovisa till vem hon hade betalat beloppet.²¹ Den tredje invandraren dömdes för bokföringsbrott och grovt skattebedrägeri till fängelse i 3,5 år.

Tabell 7:4 Aktualiserad fråga om näringsförbud

Aktualiserad fråga om näringsförbud	Invandrare	Infödda
Ja	3	7
Nej/saknas uppgift	97	93
Totalt	100	100

Som framgått av avsnitt 7.1 är det fler invandrare än infödda företagare som har misstänkts för brottslighet. Däremot är det som visats i detta avsnitt fler infödda företagare som bedömts ha begått brott av så kvalificerad natur att näringsförbud borde komma i fråga. De omständigheter som förelåg i de aktuella företagen som drevs av infödda var av allvarlig art varför resultatet kan tyckas rimligt. Vid analys av brottsligheten i samtliga konkursakter förekom omständigheter i

²¹ I detta fall kan ifrågasättas om företagaren grovt har åsidosatt vad som ålegat henne i verksamheten och därmed gjort sig skyldig till brottslighet som inte är ringa. Se i bilaga 4 rekvisiten som skall vara uppfyllda för att näringsförbud skall meddelas.

ytterligare företag som kan tyckas allvarliga, men som inte har bedömts aktualisera fråga om näringsförbud. Både invandrarföretagare och infödda företagare har med större belopp, överstigande 200.000 kronor, gynnats av borgenär på andra fordringsägares bekostnad samt gjort utbetalningar strax före konkursen till sig själv och till närstående företag. I flera företag har inventarier avvecklats utan att detta påtalas i bokföringshandlingarna. Omständigheter av detta slag har förekommit i sju företag som drevs av infödda och i sex invandrarföretag.

7.4. Sammanfattning

Fler invandrare än infödda företagare har misstänkts för brottslighet. Det är däremot fler infödda företagare som bedömts ha begått brott av så allvarlig natur att näringsförbud borde komma i fråga. De flesta har misstänkts för enstaka brott. Brottsligheten har i första hand bestått av brister i bokföringen samt av att bokföringsmaterial har saknats helt eller delvis. Det finns ett samband mellan denna studies resultat och tidigare forskning, vilken har visat att en dryg tredjedel av de tillfrågade företagarna och de externa bedömarna ansåg att redovisningsproblem utgjorde ett påtagligt hinder för utveckling av invandrares företag.

Av studien framgår att drygt hälften av invandrarna och en tredjedel av de infödda företagarna som misstänktes för bokföringsbrott visserligen hade anlitat en bokföringskunnig person, men i stor utsträckning underlåtit att inkomma med ett korrekt bokföringsunderlag, varför uppdraget inte har kunnat utföras på ett acceptabelt sätt.

Omständigheterna tyder på att bokföringsbrottsligheten berott på företagarens eget agerande eller icke-agerande. Det finns ingenting som tyder på att invandrarföretagarna skulle ha mött större svårigheter avseende bokföringen än de infödda företagarna.

8. Detaljgranskning av invandrargruppen – betydelsen av härkomst

Som framgått av bland annat forskningsöversikten i kapitel två är det inte orimligt att anta att invandrare från avlägset belägna länder möter större problem i företagandet än företagare med härkomst i de nordiska grannländerna. I detta avsnitt har jag därför valt att skilja mellan företagare med härkomst i Norden, övriga Europa respektive utomeuropeiska länder. I mitt underlag var 16 företagare av nordisk härkomst, 39 företagare var av övrig europeisk härkomst och 43 företagare var av utomeuropeisk härkomst. I två fall är företagarnas ursprung oklart.

Jag har avstått från att specialgranska och ta ställning till om egenskaperna hos de tre olika invandrargrupperna skilde sig åt då företagen startades och om sådana kunskaper kan ha haft någon betydelse för att företagen till sist kom på obestånd. Redan vid analysen av huvudgrupperna invandrarföretagare och infödda företagare visade sig konkursakterna i alltför hög grad sakna uppgifter om de mest centrala av dessa variabler, till exempel utbildning och yrkesbakgrund, för att de då invandrargruppen bryts ned i tre olika grupper skall kunna visa några tydliga tendenser.

Av de variabler som visar vilka problem som uppstod i företagen samt hur företagen agerade, under verksamhetens gång och vid obeståndssituationen, har jag av samma skäl specialstuderat enbart de variabler som avsett ett tillräckligt stort antal företagare för att resultaten skall vara av intresse. Jag har till exempel granskat endast tre av de tio huvudorsakerna till obeståndssituationen i företagen och bara när det gällde variabeln för liten kundkrets ansåg jag det intressant att analysera orsaken ytterligare för att få svar på varför kundkretsen varit för liten.

Tabell 8:1 Detaljgranskning av invandrargruppen – betydelsen av härkomst

	Utom Europa N = 43 st Andel	Övriga Europa N = 39 st Andel	Norden N = 16 st Andel
Företagsform: aktiebolag	67%	85%	88%
Ansvarig för den löpande bokföringen: företagaren själv	9%	21%	25%
Ansvarig för den löpande bokföringen: ekonomikonsult	65%	46%	63%
Konkurssökande: likvidator	23%	10%	19%
Konkurssökande: egen ansökan	54%	23%	25%
Konkurssökande: staten	16%	21%	56%
På obestånd inom 6 månader från före- tagsstarten	25%	23%	13%
Orsak till obestånd: åliggande till skatte- förvaltningen m.fl. myndigheter	28%	23%	38%
Orsak till obestånd: driftkostnader	21%	28%	19%
Orsak till obestånd: för liten kundkrets, varav fick inte ett tillräckligt stort antal kunder	28%	15%	13%
varav förlorade kunder	14%	23%	31%
Tid obestånd-konkurs: upp till 6 mån	28%	46%	38%
Tid obestånd-konkurs: upp till 1 år	28%	15%	25%
Tid obestånd-konkurs: upp till 1,5 år	9%	18%	25%
Tid obestånd-konkurs: mer än 1,5 år	33%	15%	0%
Pågående verks. 1 mån innan konkurs	30%	31%	31%
Fordringsägare: banker	47%	41%	25%
Fordringsägare: andra kreditgivare	14%	36%	19%
Fordringsägare: privatpersoner	19%	10%	13%
Fordringsägare: leverantörer, övriga	81%	87%	88%
Fordringsägare: staten	86%	79%	100%
Misstanke om bokföringsbrott	40%	21%	31%

Analysen av huvudgrupperna invandrarföretagare respektive infödda företagare visade att invandrarföretagarna tycktes ha mött större svårigheter än övriga företagare att driva verksamhet i aktiebolag. När nu analysen fördjupas av invandrargruppen visar det sig att de konkursförsatta företagarna med härkomst i Norden och övriga Europa drev *aktiebolag* i samma utsträckning som de infödda företagarna. Företagarna från utomeuropeiska länder hade däremot drivit aktiebolag i mindre utsträckning än övriga. Om de utomeuropeiska invandrarföretagarna valt att driva verksamheten i enskild firma eller handelsbolag i större utsträckning än övriga företagare på grund av aktiebolagsformens mer reglerade och administrativt krävande form, kan det vara en indikation på hur institutionella faktorer faktiskt försätter vissa invandrargrupper i en sämre situation än övriga företagare, med tanke på det obegränsade personliga ansvar företagarna i enskilda firmor och handelsbolag har för de affärsförbindelser som gjorts i verksamheten.

Av resultatet framgår att samtliga invandrargrupper anlidade en *ekonomikonsult* i större utsträckning än att själva ansvara för den löpande redovisningen. Men resultatet visar också att de utomeuropeiska invandrarna i betydligt högre grad än övriga invandrargrupper avstod från att på egen hand ansvara för verksamhetens redovisning. Vid analysen av huvudgrupperna invandrare respektive infödda visade resultatet att invandrarna i högre grad än de infödda företagarna anlitat en ekonomikonsult. Jag resonerade då kring om skälet kunde vara att invandrarföretagarna i större utsträckning än de infödda företagarna bedömt att de saknat tillräckliga kunskaper i detta avseende. Här kan man leda resonemanget vidare och ställa frågan om det svenska regelverket leder till att invandrare från geografiskt mer avlägsna länder i förhållande till Sverige möter större problem härvidlag än invandrare från geografiskt mer närliggande områden. Å andra sidan visar resultaten också att ungefär en lika stor andel företagare av nordisk härkomst som företagare av utomeuropeisk härkomst har anlitat en ekonomikonsult.

Relationerna som gäller vilka som *ansökt om att försätta företagen i konkurs* var likvärdiga mellan huvudgrupperna invandrarföretagare respektive infödda företagare. I båda grupperna hade hälften av ansökningarna gjorts av företagarna själva och i en fjärdedel av fallen hade staten ansökt om konkurs. Det övervägande antalet egna ansökningar tydde på att företagarna känt till de regler som gäller då företaget kommer på obestånd. Att staten ansökt om konkurs kunde motsatsvis vara en indikation på bristande kunskap eller vilja hos företagarna att sköta sina åligganden. Vid detaljgranskning av invand-

rargruppen visar det sig att över hälften av både företagen från övriga Europa och företagen från länder utanför Europa själva hade lämnat in ansökan om konkurs. Bara en fjärdedel av invandrarföretagen från Norden hade inlämnat en egen konkursansökan, samtidigt som över hälften i denna grupp hade försatts i konkurs efter ansökan från staten.

Variabeln *tid från företagsstart/-övertagande till obestånd* visar här att en större andel utomeuropeiska än övriga invandrarföretagare kom på obestånd inom bara sex månader. Om vi jämför resultaten för de tre invandrargrupperna med huvudgrupperna invandrarföretagare respektive infödda företagare, ser vi att företagen av nordisk härkomst kom på obestånd inom sex månader i motsvarande utsträckning som gruppen infödda. Resultaten som avser både företagen från övriga Europa och de utomeuropeiska företagen motsvarar invandrargruppen som helhet. Resultatet tyder på att ju längre ifrån Sverige företagen hade sin härkomst, desto snabbare blev problemen av allvarlig dignitet.

Åliggande till skatteförvaltningen m.fl. myndigheter, driftkostnader samt för liten kundkrets var de oftast förekommande orsakerna till obestånd i samtliga invandrargrupper. Att försöka fördjupa tolkningen av resultaten som avser de två förstnämnda kategorierna är ogörligt eftersom variablerna på denna analysnivå är alltför allmänna. Det hade varit av större intresse att analysera variablerna på ytterligare en nivå och försöka belysa på vilket sätt problemen uppstått. Som nämndes inledningsvis i detta avsnitt blir emellertid antalet företagare då alltför få för att några slutsatser skall kunna dras.

Detta gäller dock inte variabeln för liten kundkrets. Vid närmare granskning av denna variabel visar det sig att ju längre ifrån Sverige företagen haft sin härkomst, desto mer utbrett tycks problemet ha varit med att *erhålla ett tillräckligt stort antal kunder*. Motsatt tendens kan påvisas vad gäller i vilken utsträckning invandrarföretagen *förlorade kunder*. Problemet förekom i större utsträckning i de företag som leddes av invandrare med nordisk härkomst än i företag som leddes av invandrare med utomeuropeisk härkomst. Tidigare forskning har också visat att begränsad efterfrågan är ett oftare förekommande hinder i företag som leds av personer med härkomst utanför den Europeiska Unionen.¹

¹ 37 procent av företagen med nordiskt ursprung, 39 procent av företagen med härkomst i ett land som tillhör den europeiska unionen samt 42 procent av företagen med ursprung i ett land utanför EU har angivit att de upplever begränsad efterfrågan som ett hinder för tillväxt. Se NUTEK 2001:48.

Det är brottsligt att driva en affärsverksamhet vidare trots uppenbart obestånd, varför eventuella skillnader mellan de tre invandrargrupperna som avser *tid från obestånd till konkurs* kan tyda på variationer i kännedom om bestämmelsen. Majoriteten av företagen i samtliga tre grupper försattes emellertid i konkurs inom ett år efter att företagen kom på obestånd. Det är mer anmärkningsvärt att en så stor andel som en tredjedel av de utomeuropeiska invandrarnas företag försattes i konkurs senare än 1,5 år efter att obeståndssituationen inträtt. Det går dock inte att uttala sig om det är okunskap eller ointresse hos dessa företagare som fått till följd att de obeståndsmässiga verksamheterna inte snarast möjligt försatts i konkurs.

Låt oss därför se närmare på om verksamheterna *fortfarande var i drift* eller om de hade upphört en månad innan konkursen. Analysresultaten kan eventuellt belysa varför en så stor andel av företagen inte försattes i konkurs trots obestånd. Vid närmare granskning av invandrargruppen visar det sig att verksamheten pågick i nära anslutning till konkursen i ungefär en tredjedel av företagen i samtliga tre invandrargrupper. Svaret på varför just företagarna av utomeuropeisk härkomst har underlåtit att försätta sina verksamheter i konkurs kan således inte sökas i att dessa företagare drev företagen vidare fram till konkursen i högre utsträckning än övriga invandrarföretagare.

Om vi ser närmare på vilka *fordringsägarna* varit vid konkurserna visar det sig att andelen företagare som hade beviljats lån från banker samt andra kreditgivare skiljer sig mellan grupperna. De nordiska företagarna hade beviljats lån i minst och övriga europeiska företagare i störst utsträckning. Skillnaden är påtaglig. Resultatet skiljer sig från tidigare forskning som visat att utomeuropeiska invandrare upplever tillgången till lån som ett hinder för tillväxt i större utsträckning än övriga invandrarföretagare.² Det föreligger inte några anmärkningsvärda skillnader mellan grupperna vad avser privata lån. Anmärkningsvärt är däremot att staten var fordringsägare i samtliga konkurser som gäller de nordiska företagarna. Resultaten som avser övriga europeiska företagare samt de utomeuropeiska företagarna överensstämmer med invandrargruppen som helhet.

Konkursförvaltarnas anmärkningar om att de misstänkt företagarna för *brottsligt beteende* ser jag som indikationer på att företagarna brutit mot gällande regler. Det fanns ingenting vid analysen av huvudgrupperna invandrarföretagare respektive infödda företagare som tydde på att invandrarföretagarna skulle ha mött större svårigheter än de infödda företagarna vad gäller bokföringen och därför misstänkts

² Levin och Weström 2001:20.

för bokföringsbrottslighet. Frågan som jag ställer i föreliggande avsnitt är om de tre olika invandrargrupperna tycks ha varit lika förtrogna med gällande svenska regler eller om till exempel de utomeuropeiska invandrarföretagarna mött större svårigheter i detta avseende. Resultaten kan eventuellt vara en indikation på att så varit fallet. 40 procent av företagarna av utomeuropeisk härkomst misstänktes för bokföringsbrottslighet, vilket är fler än i de övriga två invandrargrupperna.

8.1. Sammanfattning

Detaljgranskningen av de tre olika invandrargrupperna påvisade flera anmärkningsvärda resultat som sammantagna pekar på att företagarna av utomeuropeisk härkomst har mött större svårigheter än övriga invandrarföretagare. Däremot tyder inte resultaten på att omständigheterna i de företag som letts av nordiska företagare genomgående skiljer sig från omständigheterna i övriga invandrarföretag. Man bör dock ta i beaktande att underlaget för studien inte omfattade ett särskilt stort antal företagare av nordisk härkomst, varför resultatet är behäftat med osäkerhet.

De konkursförsatta utomeuropeiska företagarna har i större utsträckning än övriga invandrarföretagare drivit enskilda firmor och handelsbolag. Det är möjligt att den omfattande reglering, samt den administration i övrigt, som omgärdar aktiebolagsformen kan ha en avhållande effekt på just utomeuropeiska företagare. Om så är fallet är det ett exempel på just en sådan oavsiktlig institutionaliserad diskriminering som kan uppstå när regelsystemet inte har anpassats till samhällsutvecklingen och därmed får diskriminerande konsekvenser för nya grupper i samhället när det tillämpas i nutid.

Även när det gäller ansvaret för den löpande redovisningen utmärker sig de utomeuropeiska företagarna med att i mindre utsträckning än övriga invandrarföretagare själva ha ansvarat för den. Frågan är om invandrare från geografiskt mer avlägsna länder möter större problem härvidlag än invandrare från geografiskt mer närliggande områden i förhållande till Sverige. Resultaten visade sig dock motsägelsefulla vid jämförelse med hur stor andel av invandrarföretagarna som å andra sidan anlitat en ekonomikonsult. De nordiska företagarna hade nämligen anlitat en ekonomikonsult i nästan lika hög utsträckning som de utomeuropeiska invandrarna. Samtidigt såg vi att de utomeuropeiska företagarna i högre grad än övriga invandrarföretagare misstänktes för att ha brutit mot gällande regler vad avser före-

tagets bokföring. Det tyder återigen på att de utomeuropeiska invandrarföretagarna eventuellt inte varit lika förtrogna med gällande regler som övriga företagare.

Analysen indikerade vidare att ju längre ifrån Sverige företagarna hade sin härkomst, desto snabbare blev problemen av allvarlig dignitet. En större andel utomeuropeiska än övriga invandrarföretagare kom på obestånd inom bara sex månader. Det visade sig också att en större andel invandrarföretagare med utomeuropeisk härkomst än övriga invandrarföretagare hade haft problem med att erhålla kunder. Med ett ökat avstånd mellan ursprungslandet och Sverige ökar eventuellt också okunskapen om svensk kultur, vilken typ av verksamhet som är möjlig att bedriva här och på vilket sätt verksamheten bäst bör bedrivas. Sannolikt skiljer sig exempelvis sättet att marknadsföra sina varor, till exempel vid skyltning, mellan företagare beroende på härkomst.

Något överraskande visade analysen att de utomeuropeiska företagarna i högre utsträckning än övriga europeiska företagare hade beviljats banklån. Skillnaden är än mer påtaglig i förhållande till de nordiska företagarna. Resultatet tyder således på att det inte förekommit någon diskriminering vid beviljande av bankkrediter till de utomeuropeiska invandrarna. Vid tolkningen har emellertid inte hänsyn tagits till krediternas storlek eller till vilken räntenivå krediterna beviljats.

Utöver de faktorer som har analyserats i detta avsnitt bör ytterligare en omständighet nämnas som är av betydelse för resultaten. Vid granskningen i avsnitt 5.1 av invandrarföretagarnas härkomst undersökte jag även hur lång tid invandrarna befunnit sig i Sverige innan de startade sina företag. För att jämförelsen skulle bli rättvisande krävdes, precis som vid jämförelsen av huvudgrupperna invandrare och infödda, att de analyserade grupperna haft likartade förutsättningar vid start av företagen. Det visade sig då att företagarna av utomeuropeisk härkomst hade befunnit sig i Sverige betydligt kortare tid än övriga invandrare innan företagsstarten. Man kan anta att invandrare som befunnit sig en längre tid i Sverige bättre känner till de regler som gäller här och därmed klarar sig bättre som företagare än nyligen invandrade företagare. Skillnaderna mellan de utomeuropeiska och de övriga invandrarföretagarna behöver med andra ord inte bero på invandrarföretagarnas härkomst i sig, utan på att de utomeuropeiska invandrarna startat sina företag tidigare än övriga invandrarföretagare och därför haft sämre förutsättningar att lyckas redan från början.

9. Sammanfattning och slutsatser

I kapitel 5–8 har jag redogjort för de resultat som kunnat påvisas genom analys av de konkursakter som utgör underlag för studien. I detta kapitel sammanfattas slutligen resultaten i syfte att belysa det grundläggande forskningsproblemet om de svenska rättsreglerna har utgjort särskilda hinder för invandrarföretagare jämfört med övriga företagare under pågående verksamhet och om det finns anledning att anta att svensk rätt leder till diskriminerande konsekvenser för invandrarföretagare.

9.1. Centrala utgångspunkter och slutsatser utifrån analyserna

För att besvara studiens huvudfråga analyserade jag och jämförde slumpmässigt valda konkursakter som avsåg 100 företag som letts av invandrare respektive 100 företag som letts av infödda. Konkurserna som utgjorde underlag för studien hade handlagts vid Stockholms respektive Uppsala tingsrätt. Urvalet gjordes mot bakgrund av att dessa regioner kännetecknas av en hög nyetableringsfrekvens som gäller samtliga sektorer samt även en hög konkursfrekvens, vilket kan förmodas öka sannolikheten att täcka in de hinder som förekommer inom företagandet i Sverige. Vid urvalet konstanthöll jag två kriterier för att företagen i båda grupperna skulle motsvara varandra i så hög grad som möjligt, nämligen storleken på aktiekapitalet samt verksamhetsinriktningen. Därutöver skulle företagarnas kompetens vid start av företagen kunna påverka resultaten om skillnaderna var stora mellan grupperna i detta avseende.

Analysen visade emellertid att *företagarnas egenskaper* var likartade i båda grupperna. Medelåldern var ungefär densamma då verksamheterna startades. Vidare hade en lika stor andel invandrare som infödda startat eget företag tidigare och lika stor andel företagare hade tidigare varit försatt i konkurs. Konkursbenägenheten var större hos företagarna i mitt underlag än vad som har påvisats tidigare, vilket indikerar bristande företagskunnande. Hälften så många företagare i denna studie som i undersökningar som gäller fortfarande verksamma företag hade erfarenhet av den aktuella branschen, vilket kan tyda på otillräckliga branschkunskaper. Resultatet är dock likartat mellan grupperna. Detta innebär att förutsättningarna har varit desamma vad

gäller företagens individuella egenskaper och de torde därmed inte ha påverkat resultaten. Eventuella skillnader mellan grupperna till invandrarföretagens nackdel skulle således, vid en fortsatt analys av centrala frågeställningar som till exempel vilken kunskap företagen tycktes ha haft om gällande regler utifrån sitt agerande, kunna tolkas som indikationer på att invandrarföretagen mött större hinder än de infödda företagen och att det eventuellt förekommit så kallad indirekt institutionaliserad diskriminering av invandrarföretagare.

Även *företagens egenskaper* var likartade i båda grupperna och bör inte heller ha påverkat resultaten. Företagen har huvudsakligen valt aktiebolagsformen för sin verksamhet. Majoriteten av företagen startade företaget självständigt och i stor utsträckning ensamma, dock i mindre utsträckning än vad som framkommit i tidigare forskning. I fler än hälften av företagen har det funnits anställda. Antalet anställda har i genomsnitt varit färre än fem. I förhållande till tidigare forskning av företagskonkurser har antalet anställda varit högre i de företag som ingår i underlaget för denna studie.

Resultaten tyder på att invandrare kan ha haft större svårigheter än övriga företagare att driva verksamhet i aktiebolag. Jämförelser med andra studier visar att invandrarföretagare som fortfarande bedrev egen verksamhet drev enskilda firmor medan invandrare som försatts i konkurs och ingår i min studies underlag drev aktiebolag. Invandrarna tycks även i större utsträckning än de infödda företagen ha bedömt sin egen bokföringskunnskap begränsad och därför i högre utsträckning anlita en ekonomikonsult.

Tidigare forskning har visat att de första åren i ett företags liv är de mest riskfyllda, vilket överensstämmer med de resultat som har kunnat påvisas genom denna studie. Det finns dock en skillnad mellan de undersökta grupperna i detta avseende. Obeståndstidpunkten inträdde tidigare i invandrarföretagen än i övriga företag. Invandrarföretagen kom på obestånd i dubbelt så stor utsträckning som övriga företagare redan inom sex månader medan de infödda företagen i tre gånger så stor utsträckning som invandrarna kom på obestånd först efter sju år. Det saknas samband mellan en snabbt inträdande obeståndstidpunkt och en alltför vid affärsidé.

Resultaten visar liksom tidigare forskning att redovisning utgjort ett problem i många företag. Det stora antalet företagare vilka misstänkts för bokföringsbrott tyder på att företagen saknat insikt i de regler som gäller redovisning i näringsverksamhet. Resultatet tyder dock inte på att invandrarföretagen har mött större svårigheter i detta avseende än de infödda företagen. Studien visar även att fler invandrare än infödda företagare som drivit aktiebolag underlåtit att upprätta

en särskild kontrollbalansräkning när sådan skyldighet inträtt, vilket indikerar att fler invandrare än infödda saknat kännedom om den aktuella regeln.

Både invandrarföretagarna och de infödda företagen har gjort *felaktiga ekonomiska bedömningar* av verksamheten. De infödda företagen har i större utsträckning än invandrarna kommit på obestånd med anledning av för höga driftkostnader, i synnerhet fasta kostnader. Invandrarna har i mer än dubbelt så stor utsträckning haft kostnader för hyra som varit för hög i förhållande till vad verksamheten kunnat bära. De infödda företagen har i högre utsträckning än invandrarna gjort alltför stora investeringar i form av till exempel ombyggnationer och renoveringar. En stor andel av företagen i båda grupperna har saknat tillräcklig ekonomisk kunskap för att kunna bedöma effekterna av för verksamheten alltför stora lån, vilket resulterat i för höga kostnader för räntor och amorteringar. Dubbelt så många infödda som invandrare fick ekonomiska problem i och med expansion av verksamheten. Med få undantag förefaller expansionen ogenomtänkt och orsaken till obestånd torde kunna sökas i företagens eget agerande.

En av studiens viktigaste resultat avser obeståndorsaken för liten kundkrets. Det är en påtaglig skillnad mellan invandrare och infödda företagare i detta avseende. Invandrarna lyckades inte erhålla en tillräckligt stor kundkrets, medan de infödda företagen huvudsakligen förlorade kunder. Vid detaljgranskning av invandrargruppen föreligger en anmärkningsvärd skillnad mellan företagare av nordisk respektive utomeuropeisk härkomst, vilket ger stöd för antagandet att avståndet mellan invandrarföretagens ursprungsland och det nya hemlandet har haft betydelse för kunskapen om strukturella faktorer, som exempelvis val av affärsidé, marknadsföring etc. Ju längre avstånd, desto större svårigheter i detta avseende.

Både invandrare och infödda har i första hand vidtagit temporära åtgärder, huvudsakligen att tillföra verksamheten kapital, då företaget befunnit sig i en ekonomisk krissituation. Tillskott på kapital innebär dock sällan att verksamhetens ekonomiska situation förbättras på lång sikt eftersom verksamheten och dess förutsättningar inte har förändrats. Både invandrarna och de infödda företagen vidtog i betydligt mindre utsträckning permanenta åtgärder. Invandrarföretagen begränsade sina löneuttag i dubbelt så stor utsträckning som de infödda företagen. De infödda företagen har emellertid agerat mer aggressivt i det att de i förhållande till fler fordringsägare har försökt att få till stånd avskrivning av respektive anstånd med betalningar samt förlängda krediter. Det är därför anmärkningsvärt att dubbelt så

många invandrarföretagare som infödda företagare förhandlade med kronofogdemyndigheten. Agerandet kan tyda på att invandrarföretagarna inte i tid insåg situationens allvar och att åtgärderna sattes in i ett sent skede.

Det har i båda grupperna förekommit *externa faktorer som har legat utanför företagarnas kontroll* och som varit anledning till att verksamheterna försattes i konkurs. I båda grupperna har problem med leverantörer och kunder varit orsak till att företagen försattes i konkurs. Dubbelt så många infödda företagare som invandrare har drabbats av olycka, sjukdom och inbrott.

Analysen visar att företagarna *har utnyttjat gällande regler till sin ekonomiska fördel, men i strid med lagen*. I lika stora andel invandrarföretag som företag som drevs av infödda har taxeringsrevisioner utförts och företagen påförts tillkommande skatter och avgifter till i de flesta fall avsevärda belopp. Omständigheterna tyder på att företagarna haft kännedom om gällande regler och tillämpat dem till sin ekonomiska fördel, men i strid med lagen. Dubbelt så många infödda företagare som invandrare har grovt åsidosatt vad som ålegat företagen i dennes näringsverksamhet och frågan om näringsförbud har därför aktualiserats. Även i dessa fall handlar det om ett medvetet agerande i strid med lagen.

Omständigheterna kring obeståndorsaken tvist, rättsprocess tyder på att både invandrare och infödda har *brustit i vilja*. Inte i något av de företag där denna omständighet förelåg torde företagarna ha varit okunniga om regelverket. Även beträffande obeståndorsaken egendomsflykt handlade det i majoriteten av de aktuella fallen om bristande vilja och inte om okunskap. Fler än dubbelt så många invandrare som infödda har kommit på obestånd med anledning av egendomsflykt. I dubbelt så många invandrarföretag som i företag som drevs av infödda har det förekommit olovliga uttag.

Lika många invandrare som infödda företagare har taxerats skönsmässigt. Granskning av konkursakterna visar att företagarna har underlåtit att deklarerat, att meddela att verksamheten har upphört och liknande. Omständigheter som indikerar slarv eller ointresse snarare än okunskap om gällande regler. Detsamma gäller de företagare som har kommit på obestånd på grund av taxeringsrevision eller kvarstående skatt och restförda avgifter.

Det föreligger omständigheter som tyder på att företagarna haft kunskap om de bestämmelser som reglerar företagandet. I motsvarande utsträckning har invandrarna och de infödda företagarna överlåtit eller flyttat verksamheten till ett närstående företag då företaget kommit i en obeståndssituation. En positiv effekt för verk-

samheten av ett sådant agerande är ofta att verksamheten kan fortsätta att drivas i det nya företaget, men utan att belastas med framför allt leverantörsskulder. Fler än dubbelt så många invandrare som infödda var part i en rättsprocess vid företagets obeståndssituation. Majoriteten av rättsprocesserna inleddes av invandrarna själva, vilket tyder på att de inte saknade kunskap om aktuella rättsregler. Tiden mellan obestånd och konkurs är densamma i båda grupperna och tyder på en viss företagsekonomisk insikt. Det kan vara fråga om vårdslöshet mot borgenärer om verksamheten drivs vidare trots uppenbart obestånd. Resultatet tyder på att ett stort antal företagare har tillskjutit kapital och därigenom kunnat driva verksamheten vidare trots troligt obestånd.

Det mönster som kunnat påvisas beträffande företagens fordringsägare är detsamma i båda grupperna. Staten, leverantörer samt banker var de oftast förekommande fordringsägarna. Skulden till banker var större i invandrargruppen än i gruppen infödda företagare, vilket tyder på att invandrarna beviljats krediter till större belopp än de infödda företagarna. Andelen företagare som beviljats krediter med krav på säkerheter är lika stor i båda grupperna. Resultaten tyder således på att det generellt sett *inte har förekommit någon diskriminering* av invandrarföretagare från banker under pågående verksamhet.

Resultaten från analyserna av de båda huvudgrupperna invandrarföretagare respektive infödda företagare har således visat sig vara påfallande likartade mellan grupperna. Det tyder på att det svenska regelverket och företagandets villkor i övrigt inte har utgjort större hinder för invandrarföretagare än för övriga företagare under pågående verksamhet.

När jag däremot detaljgranskade invandrargruppen, utifrån om företagarna invandrat från länder i Norden, övriga Europa eller från länder utanför Europa, indikerade resultaten i flera avseenden att företagarna av utomeuropeisk härkomst hade mött svårigheter av större omfattning än övriga invandrarföretagare. Det fanns även skäl att misstänka att det hade förekommit så kallad oavsiktlig institutionaliserad diskriminering av de utomeuropeiska invandrarföretagarna. Däremot tycktes inte företagarna av nordisk härkomst ha mött problem i mindre utsträckning än övriga invandrarföretagare. Skillnaderna inom invandrargruppen kunde även förklaras av att förutsättningarna inte varit helt likartade mellan de olika invandrargrupperna då de startade företagen. De utomeuropeiska invandrarföretagarna startade sina verksamheter kortare tid efter invandringen till Sverige än övriga invandrare. De kunde därför antas ha saknat samma kännedom om gällande regler som övriga invandrarföretagare.

9.2. Likheter och skillnader mellan Stockholm och Uppsala

De konkurser som utgjort underlag för studien har handlagts vid Stockholms tingsrätt respektive Uppsalas tingsrätt. Som nämnts tidigare gjordes urvalet av dessa orter mot bakgrund av att de kännetecknas av både hög nyetableringsfrekvens som gäller samtliga branscher och en hög konkursfrekvens. Detta kan förmodas öka sannolikheten för att täcka in de hinder som förekommer inom det svenska småföretagandet. Analysen visade att resultaten var likartade på de studerade orterna Stockholm respektive Uppsala och man kunde anta att ytterligare konkursakter inte skulle tillföra någonting väsentligen nytt.

Med anledning av att uppgifter saknas i hög utsträckning i konkursakterna vad gäller *företagarnas bakgrund*, det vill säga företagarens utbildning, tidigare yrke, tidigare erfarenhet av företagande och tidigare konkurs, är det inte relevant att jämföra resultaten mellan orterna i detta avseende.¹ Av de variabler som syftar till att belysa företagens egenskaper på respektive ort, vilka problem som uppstod i företagen samt hur företagarna agerade, under pågående verksamhet samt då företagen kom på obestånd, redogör jag enbart för de omständigheter som avser ett tillräckligt stort antal företagare för att resultaten skall vara av intresse.²

Analys av *företagens egenskaper* visar att de konkursförsatta företagen huvudsakligen bedrivits i aktiebolagsform både i Stockholm och Uppsala. På båda orterna startade företagarna verksamheterna i hög grad självständigt samt ensamma eller med en familjemedlem. Resultatet är likartat mellan orterna även vad avser anställda och extrapersonal. Både i Stockholm och Uppsala har företagarna i större utsträckning anlitat en ekonomikonsult för att sköta den löpande bokföringen än att ansvara för detta själva.

Både i Stockholm och Uppsala kom invandrarföretagarna på *obestånd* snabbare än de infödda företagarna. Resultaten uppvisar huvudsakligen samma mönster på båda orterna vad gäller de omständigheter som ledde till att företagen kom på obestånd. Samma förhållande råder i både Stockholm och Uppsala vad beträffar variabeln för liten kundkrets. Invandrarföretagarna fick inte ett tillräckligt stort antal kunder medan de infödda företagarna förlorade kunder.

¹ Förvaltarberättelserna avseende Uppsala innehåller i regel mer ingående beskrivningar än förvaltarberättelserna avseende Stockholm beträffande förhållanden som rör företagarens bakgrund.

² Detsamma gäller redovisningen av aktuella omständigheter förtydligade i tabeller i bilagorna 2 och 3.

Underlaget är för litet för att någon jämförelse skall kunna ske mellan orterna vad gäller de preciserade orsakerna till obestånd i övrigt.

De åtgärder som vidtogs var i både Stockholm och Uppsala i stor utsträckning temporära. På båda orterna tillförde företagarna i hög grad kapital i form av aktieägartillskott till verksamheten vid obeståndssituationen.

Staten och leverantörer utgjorde de oftast förekommande fordringsägarna i båda grupperna vid konkurserna i såväl Stockholm som Uppsala. Banker och andra kreditgivare var fordringsägare i likartad utsträckning i båda grupperna på båda orterna.

Såväl invandrarföretagarna som de infödda företagarna misstänktes för brottslighet i högre utsträckning i Stockholm än i Uppsala. Resultatet skiljer sig åt mellan de granskade orterna vad gäller konkursförvaltarens misstanke om bokföringsbrott. I Stockholm misstänktes invandrarföretagarna för detta brott i betydligt större utsträckning än i Uppsala.

Analysen har följaktligen med få undantag uppvisat ett likartat mönster i såväl Stockholm som Uppsala vad gäller företagens egenskaper, vilka problem som uppstått i företagen samt hur företagarna agerat. Detta ökar sannolikheten för att resultaten kan generaliseras vad gäller förekommande hinder i småföretagandet avseende invandrarföretagare respektive infödda företagare.

9.3. Jämlikhet mellan invandrare och infödda inom egenföretagandet

Tidigare forskning har visat att företagare i allmänhet uppfattar det svenska regelverket som ett påtagligt hinder för verksamheten och att invandrarföretagare upplever detta och även andra faktorer som ett större problem än övriga företagare. Både statliga utredningar och enskilda forskare har dessutom konstaterat att invandrarföretagare möter större problem att få traditionell bankfinansiering än övriga företagare och att invandrarföretagarnas grupptillhörighet skulle vara en förklaring till detta. Det skulle därmed röra sig om etnisk diskriminering.

Som har påvisats i forskningsöversikten kan vissa tidigare forskningsresultat starkt ifrågasättas vad gäller urvalsmetod och forskningsunderlag. Dessutom tenderar såväl internationell som svensk forskning att utgå ifrån att invandrarföretagare har större problem än övriga företagare enbart på grund av företagarnas utländska härkomst, trots att det saknas både teoretiskt och empiriskt stöd för att så skulle

vara fallet. Föreliggande studie är såvitt känt den första som på djupet belyser vilka empiriskt beläggbara hinder som faktiskt mött invandrarföretagare och om problemen varit specifika för invandrare i förhållande till infödda företagare.

Antalet faktorer som måste beaktas är många vid en frågeställning som i den studien. Varför ett företag misslyckas kan sökas i företagarens egenskaper och företagarens val av åtgärder liksom i icke påverkbara faktorer. Dessutom kan strukturella faktorer vara av betydelse såsom företagets storlek, ålder, bransch och verksamhetsregion. Resultaten i denna studie har dessutom indikerat betydelsen av kunskap om svensk affärskultur, exempelvis vid marknadsföring. Det är inte möjligt att med absolut säkerhet påstå att svensk rätt medför större svårigheter för invandrarföretagare än för infödda företagare. Flera av de faktorer som har bidragit till konkurserna tyder på att både invandrarföretagarna och de infödda företagarna har saknat tillräckligt företagskunnande. Resultaten är dock påfallande likartade mellan grupperna. Det tyder på att det sannolikt inte inneburit särskilda svårigheter för invandrarföretagare jämfört med infödda företagare att driva eget företag i Sverige.

Mot bakgrund av att det i stor utsträckning saknas forskningsresultat med vilka jämförelser kan göras bör de slutsatser jag har dragit utifrån denna studie inte dras för långt. Jag anser dock att studiens frågeställning har besvarats på ett acceptabelt sätt. Jag har utvecklat en systematisk forskningsmetod, vilken har tillämpats på samma sätt vad gäller både invandrarföretagarna och de infödda företagarna i underlaget. Redogörelsen för hur jag gjorde urvalet av de aktuella företagen, datainsamlingen, bearbetningen samt analysen och tolkningen av materialet är utförlig och andra forskare torde kunna upprepa vad jag har gjort. Underlaget består av totalt 200 konkursakter som avser invandrarföretagare och infödda företagare. De resultat som har nåtts visar huvudsakligen samma mönster i båda grupperna. Även vid analys av respektive ort, det vill säga 50 konkursakter per grupp, uppvisar resultatet samma mönster i båda grupperna. Det är därmed en rimlig slutsats att ytterligare konkursakter inte skulle tillföra någonting väsentligen nytt.

Om vi utgår från huvudgrupperna invandrarföretagare respektive infödda företagare är det därför min uppfattning att det kan ifrågasättas om det är motiverat att särskilja invandrarföretagare från infödda företagare i näringspolitiskt avseende, åtminstone sedan verksamheten är i drift. Resultaten från föreliggande studie visar att likheterna är betydligt mer påtagliga än skillnaderna mellan invandrarföretagare och infödda företagare.

Studiens resultat aktualiserar emellertid på nytt den terminologiska fråga som diskuterades i avsnitt 3.1, det vill säga om det överhuvudtaget är relevant att tala om invandrarföretagare som en homogen grupp. Det har nämligen visat sig föreligga skillnader, inom invandrargruppen, beroende på om invandrarföretagarnas ursprungliga härkomst var i Norden, övriga Europa eller i ett utomeuropeiskt land. De utomeuropeiska invandrarföretagarna tycks ha mött problem i större utsträckning än övriga invandrarföretagare.

Det visade sig dock finnas ett samband mellan härkomst och antal år som invandrarna befunnit sig i Sverige innan företagsstarten. De utomeuropeiska invandrarföretagarna hade befunnit sig i Sverige betydligt kortare tid än övriga invandrare innan de startade egen verksamhet. Skillnaderna mellan invandrargrupperna kan således bero på att de utomeuropeiska invandrarna startat eget företag tidigare än övriga invandrargrupper med följd att de saknat samma kännedom om gällande regler och därför klarat sig sämre än övriga invandrarföretagare. Skillnaderna behöver med andra ord inte bero på invandrarföretagarnas härkomst. Frågan förtjänar definitivt vidare granskning i fortsatta studier.

Bilagor

Bilaga 1. Urvalet av konkursförsatta företag i Stockholm och Uppsala

Företag ledda av invandrare

Tillverknings- samt byggnadsverksamhet

- Utveckling av och handel med produkter för industri och skogsbruk
- Kakel-, klinker- och marmorarbeten
- Byggnadsverksamhet
- Montering av grindar och stängsel
- Tillverkning och montering av byggsmide samt tillverkning och försäljning av konstsmide

Handel, restaurang, hotell

- Restaurang, diskotek, nattklubb
- Import och grossistförsäljning av kläder
- Butiksförsäljning av guld och optik
- Restaurang och pub
- Import och försäljning av bijouterier
- Import och försäljning av bijouterier
- Dans- och pubverksamhet
- Marknadsföring och försäljning av kalendrar
- Restaurang
- Försäljning och reparation av kyl- och frysutrustningar samt fastighetsuthyrning
- Lunchrestaurang
- Pizzeria
- Restaurang
- Export av trävaruprodukter
- Matsservering
- Resebyrå
- Snabbmatsrestaurang (Saffet's)

- Försäljning av importerade livsmedel och frukt främst från Iran till iranska butiker
- Förläggningsverksamhet, helinackordering
- Turistverksamhet samt handel med kapitalvaror, främst pälsar och bilar
- Tryckeri, bokbinderi, förlag
- Livsmedelsrörelse samt försäljning av kläder
- Livsmedelsförsäljning (ICA)
- Försäljning av importerade livsmedel från Iran
- Restaurang
- Produktion av annonsblad samt coffee-shop
- Kiosk samt aktieförvaltning i dotterbolag
- Kiosk
- Lunchrestaurang
- Import och försäljning av kölappssystem samt komposttoaletter
- I huvudsak import och försäljning av engelska märkeskläder
- Restaurang (Saffett's)
- Produktion av annonstidning i Sverige och Finland
- Export av sågat virke över hela världen
- Närbutik
- Livsmedelsförsäljning (RIMI)
- Försäljning av mindre maträtter och delikatesser, främst för avhämtning
- Restaurang
- Butiks- och postförsköttförsäljning av hemelektronik
- Pizzeria med hemkörningsservice
- Försäljning av anikviteter
- Bageri
- Restaurang (vägkrog)
- Import och export av varor mellan Sverige och Kina
- Livsmedelsbutik
- Lunchservering och cateringverksamhet
- Kiosk
- Restaurang
- Pizzeria
- Import och export av livsmedel, livsmedelsbutik samt kafé
- Import och butiksförsäljning av kläder
- Restaurang, kafé och vandrarhem på pråm och båt
- Restaurang
- Lunchrestaurang åt SLs personal

- Gatukök
- Import och försäljning av nejlikor
- Import och försäljning av livsmedel, kosmetika och kläder
- Restaurang
- Restaurang
- Försäljning och distribution av charkprodukter till butiker
- Livsmedelsbutik
- Grönsaksodling samt -försäljning till kinarestauranger
- Butiksförsäljning av glas och kristall
- Restaurang

Tjänste- och serviceverksamhet

- Taxirörelse
- Taxirörelse
- Städverksamhet
- Försäljning av dataprogram till hälso- och sjukvården samt egen programutveckling
- Städverksamhet
- Städ- och fastighetservice
- Taxirörelse
- Taxirörelse
- Taxirörelse
- Resebyrå
- Städverksamhet
- Städverksamhet
- Bilverkstad
- Städ- och fönsterputsverksamhet
- Taxirörelse
- Däckservice
- Städverksamhet
- Städverksamhet
- Taxirörelse
- Frisörverksamhet
- Fastighets- och värdepappersförvaltning
- Taxirörelse
- Taxirörelse
- Städverksamhet
- Städverksamhet

Konsulterande verksamhet

- Konsultationer för nordiska biståndsorgan, handelsverksamhet
- Programmering och systemdesign inom data och audiovisuella projekt samt utbildning inom informationsteknologi
- Tandvård och fastighetsförvaltning

- Projekt att försöka omhänderta miljöfarliga rester som uppstår vid olivbehandling
- Konsultverksamhet inom begravningsentreprenörsverksamhet

Företag ledda av infödda

Tillverknings- samt byggnadsverksamhet

- Tillverkning och försäljning av armerade plastprodukter
- Byggnadsverksamhet
- Halvfabrikatsproduktion och installation av höj- och sänkbara packbord
- Utföra elinstallationer vid ombyggnader och renoveringar
- Uppförande av villabyggnationer
- VVS-installationer, drift och underhåll

Handel, restaurang, hotell

- Båtmarina, restaurang, diskotek
- Import och försäljning av rottningmöbler
- Försäljning av hushållsmaskiner
- Livsmedelsförsäljning (Vivo)
- Livsmedelsbutik (ICA)
- Uthyrning av inventerar till livsmedelsbutik
- Del av bensinstationsverksamhet
- Barnvagnsförsäljning
- Godisbutik (Jam Jam)
- Restaurang- och konditoriverksamhet
- Restaurang, pizzeria, kiosk, diskotek
- Bensinstation, varuförsäljning
- Kafé

- Snabbmatsrestaurang (Saffet's)
- Förmedling av timmer, sågat virke etc. från Baltikum till Sverige
- Restaurang samt uthyrning av festvåning
- Försäljning av kläder på marknader i Sverige
- Tillverkning och försäljning av profilkläder med tryck
- Försäljning och service av marin- och fritidsartiklar
- Import och försäljning av cyklar och cykeldelar
- Närlivsbutik, jord- och skogsbruk samt byggnadsverksamhet
- Butiksförsäljning av naturkosmetika (Nectar)
- Butiksförsäljning av kläder
- Import och grossistförsäljning av pipor och tobak
- Produktion av annonsreklamtidning
- Lunchrestaurang samt cateringverksamhet
- Agenturverksamhet inom kosmetika och smycken
- Butiksförsäljning av fotoartiklar, skivor, band och skivspelare
- Godisbutik
- Kasino
- Försäljning och viss egen tillverkning av hobbymaterial
- Restaurang och cateringverksamhet samt uthyrning av festlokal
- Försäljning, uthyrning och service av husvagnar
- Bageri
- Restaurang samt uthyrning av lokalen
- Värdering och handel med konst och antikviteter
- Restaurang
- Restaurang
- Handel med tobak, tidningar och konfektyr samt ombud för ATG och penninglotter
- Bageri
- Handels- och konsultverksamhet inom frukt- och grönsaksbranschen
- Allmän diversehandel och torgförsäljning av läsk
- Middagsarrangemang för företag och organisationer
- Drift av flygshotell
- Butiksförsäljning av livsmedel
- Restaurang
- Import och försäljning av varor från Asien, marknadsföring av reklamprodukter för företag, handel med säkerhetsprodukter, import och försäljning av rälsvandringsskydd för järnvägsslipers
- Handels- och agenturrörelse samt export och import av livsmedel
- Restaurang

- Bokhandel
- Konditori och kafé
- Restaurang samt handel med bilar
- Barklädesbutik
- Försäljning av fast egendom samt trä- och skogsvaror
- Import och togförsäljning av damväskor
- Försäljning och montering av främst markiser
- Jeansförsäljning i NK-varuhuset
- Produktion och försäljning av vykort och presentartiklar
- Livsmedelsförsäljning (7-eleven)
- Livsmedelsförsäljning (7-eleven)
- Import och försäljning av datakomponenter
- Kafé

Tjänste- och serviceverksamhet

- Taxirörelse
- Städ- och transportverksamhet
- Taxirörelse
- Taxirörelse
- Asbestsanering och industristädning
- Gräv- och schaktverksamhet samt reparation av maskiner
- Taxirörelse
- Beställningstrafik (turistbuss)
- Storköksindustriell diskning och städning samt catering
- Rör- och fastighetservice
- Montering och demontering av hotellutrustning, försäljning av begagnade möbler
- Taxirörelse
- Flyttverksamhet
- Taxirörelse
- Taxirörelse samt renovering av bilar
- Fastighetsförvaltning och städuppdrag
- Taxirörelse
- Utförande av ljusättningar till teater- och showproduktioner samt uthyrning av effektljus
- Transportservice inom Europa (lastbil)
- Cykelbud
- Reklamtidförsäljning på uppdrag av radiokanaler
- Bilverkstad
- Lokalvård och byggstäd

- Cykelbud
- Bilverkstad
- Radio- och TV-service på entreprenad åt radiohandlare

Konsulterande verksamhet

- Bokföring och upprättande av årsredovisningar åt mindre företag
- Reklambyrå
- Utbildning, konsultationer, utveckling och försäljning av CAD-system (datoriserade ritningar m.m.) för industrin
- Konsultationer inom ekonomi och redovisning samt handel med tobak och spel
- Advokat

Bilaga 2. Analysunderlag som avser konkursförsatta företag i Stockholm

Här redogörs endast för de variabler som avsett ett tillräckligt stort antal företagare för att resultaten skall vara av intresse för studien. I syfte att förenkla jämförelser mellan orterna är tabellernas numrering som gäller Stockholm respektive Uppsala densamma som den som gäller för grupperna som helhet.

Tabell 5:3 Invandrarföretagarnas härkomst

Härkomst	
Utom Europa	19
Övriga Europa	20
Norden	9
Saknas uppgift	2
Totalt	50

Tabell 5:5 Antal företag per bransch

Bransch	Invandrare	Infödda
Tillverknings- samt byggnadsverksamhet	3	5
Handel, restaurang, hotell	27	25
Tjänste- och serviceverksamhet	19	19
Konsulterande verksamhet	1	1
Totalt	50	50

Tabell 5:7 Företagsform

Företagsform	Invandrare	Infödda
Enskild firma	7	2
Handelsbolag	3	1
Aktiebolag	40	47
Totalt	50	50

Tabell 5:8 Metod för företagsstart – 1

Metod för företagsstart – 1	Invandrare	Infödda
Självständigt	28	29
Övertagande	20	13
Saknas uppgift	2	8
Totalt	50	50

Tabell 5:9 Metod för företagsstart – 2

Metod för företagsstart – 2	Invandrare	Infödda
Ensam	21	22
Med familjemedlem	8	7
Med någon annan	8	11
Både med familjemedlem och annan	1	0
Saknas uppgift	12	10
Totalt	50	50

Tabell 5:10 Anställda i företaget

Anställda	Invandrare	Infödda
Ja	24	23
Nej	13	17
Saknas uppgift	13	10
Totalt	50	50

Tabell 5:12 Ansvarig för den löpande bokföringen i företaget

Ansvarig för den löpande bokföringen	Invandrare	Infödda
Företagaren själv	6	8
Ekonomikonsult	27	19
Saknas uppgift	17	23
Totalt	50	50

Tabell 6:1 Konkursökande

Konkursökande	Invandrare	Infödda
Likvidator	12	7
Egen ansökan	22	24
Staten genom KFM	14	16
Övriga	2	3
Totalt	50	50

Tabell 6:2 Tid från företagsstarten/ -övertagandet till obeståndet

Tid från företagsstarten/ -övertagandet till obeståndet	Invandrare	Infödda
Direkt vid företagsstarten	3	4
Upp till 6 mån	7	3
Upp till 4 år	24	18
Upp till 7 år	9	6
Mer än 7 år	3	14
Saknas uppgift	4	5
Totalt	50	50

Tabell 6:3 Orsaker till obeståndssituationen i företaget

Obeståndorsaker	Invandrare	Infödda
Åliggande till SKF m.fl. myndigheter	19	19
Driftkostnader	11	10
För liten kundkrets	26	27
Leverantör-, kundproblem	2	1
Expansion	1	4
Olycka, sjukdom, inbrott	4	5
Tvist, rättsprocess	2	3
Bristande vilja och/eller förmåga	5	12
Egendomsflykt	5	0
Annan orsak	0	0

Anmärkning: Samtliga orsaker till företagets obeståndssituation anges, således inte enbart den orsak som tycks ha varit av störst betydelse.

Tabell 6:8 Preciserad orsak till obestånd – för liten kundkrets

För liten kundkrets	Invandrare	Infödda
Ja,	26	27
varav fick inte ett tillräckligt stort antal kunder	10	4
varav förlorade kunder	7	14
varav övrigt	9	9
Nej	24	23
Totalt	50	50

Tabell 6:9 För liten kundkrets – precisering fick inte ett tillräckligt stort antal kunder

Fick inte ett tillräckligt stort antal kunder	Invandrare	Infödda
Ja,	10	4
varav saknats efterfrågan	6	1
varav konkurrensutsatt bransch	0	0
varav oberoende av efterfrågan	1	2
varav för liten omsättning/efterfrågan	3	1
Nej	40	46
Totalt	50	50

Tabell 6:10 För liten kundkrets – precisering förlorade kunder

Förlorade kunder	Invandrare	Infödda
Ja,	7	14
varav konkurrens/prispress	1	2
varav huvuduppdragsgivaren försattes i konkurs	0	1
varav reducerat antal uppdrag från huvuduppdragsgivaren	2	1
varav minskad omsättning/efterfrågan	4	10
Nej	43	36
Totalt	50	50

Tabell 6:16 Antal företagare per åtgärdsgrupp

Åtgärder	Invandrare	Infödda
Temporära åtgärder	13	11
Permanent åtgärder	1	2
Företagsrekonstruktion m m	5	3
Andra åtgärder	21	10

Anmärkning: Samtliga åtgärder vid obeståndet anges, således inte enbart den åtgärd som tycks ha varit av störst betydelse.

Tabell 6:23 Tid från obeståndssituationen till konkursen

Tid från obestånd till konkurs	Invandrare	Infödda
Upp till 6 mån	16	13
Upp till 1 år	12	10
Upp till 1,5 år	8	9
Mer än 1,5 år	11	14
Saknas uppgift	3	4
Totalt	50	50

Tabell 6:24 Verksamhetens pågående en månad före konkursen

Verksamhetens pågående en månad före konkursen	Infödda	Invandrare
Ja	13	13
Nej	31	29
Saknas uppgift	6	8
Totalt	50	50

Tabell 6:25 Tillgångar i företaget vid konkursutbrottet

Tillgångar	Invandrare	Infödda
Inga tillgångar	10	24
Upp till 10.000 kr	26	12
Upp till 100.000 kr	9	9
Upp till 500.000 kr	4	3
Över 500.000 kr	1	2
Totalt	50	50

Tabell 6:26 Fordringsägare vid konkursen

Fordringsägare	Invandrare	Infödda
Ja,	50	49
varav banker	12	15
varav andra kreditgivare	12	8
varav privata lån	4	7
varav leverantörer, övriga	38	37
varav staten	41	46
varav hyresvärdar	10	11
varav anställda	13	8
Nej	0	1
Totalt	50	50

Tabell 6:32 Statens, bankers och andra kreditgivares, privatpersoners respektive övrigas fordringar samt andel av den totala skulden och brist i boet vid konkursen

	Invandrare Belopp tkr	Andel	Infödda Belopp tkr	Andel
Banker och andra kreditgivare;				
prioriterade fordringar	285	34%	81	15%
oprioriterade fordringar	21	2%	44	8%
Skatter och allmänna avgifter;				
prioriterade fordringar	285	34%	188	34%
oprioriterade fordringar	48	6%	46	8%
Privatpersoner;				
prioriterade fordringar	0	0%	0	0%
oprioriterade fordringar	31	4%	7	1%
Övriga fordringar	164	20%	188	34%
Total skuld	834	100%	554	100%
Brist i boet	794		478	

Tabell 7:1 Konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke

Konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke	Infödda	Invandrare
Anmärkning om brottsmisstanke: ja,	26	18
varav bokföringsbrott (BrB 11:5)	21	17
varav övriga brott enligt BrB 11 kap	6	6
varav skattebrott	4	4
varav annat brott	0	0
Anmärkning om brottsmisstanke: nej	24	32
Totalt	50	50

Tabell 7:2 Skäl för konkursförvaltarens misstanke om bokföringsbrott

Skäl för misstanke om bokföringsbrott	Invandrare	Infödda
Misstanke om bokföringsbrott: ja,	21	17
varav brister i bokföringen	10	8
varav bokföringsmaterial saknas delvis	6	7
varav bokföring saknas helt	7	5
Misstanke om bokföringsbrott: nej	29	33
Totalt	50	50

Tabell 7:3 Antal brott som företagaren misstänktes för

Antal brott som företagaren misstänktes för	Invandrare	Infödda
Anmärkning om brottsmisstanke: ja,	26	18
varav 1 brott	21	13
varav 2 brott	5	5
varav 3 brott	0	0
varav fler än 3 brott	0	0
Anmärkning om brottsmisstanke: nej	24	32
Totalt	50	50

Tabell 7:4 Aktualiserad fråga om näringsförbud

Aktualiserad fråga om näringsförbud	Invandrare	Infödda
Ja	2	4
Nej/Saknas uppgift	48	46
Totalt	50	50

Bilaga 3. Analysunderlag som avser konkursförsatta företag i Uppsala

Här redogörs endast för de variabler som avsett ett tillräckligt stort antal företagare för att resultaten skall vara av intresse för studien. I syfte att förenkla jämförelser mellan orterna är tabellernas numrering som avser Stockholm respektive Uppsala densamma som den som gäller för grupperna som helhet.

Tabell 5:3 Invandrarföretagarnas härkomst

Härkomst	
Utom Europa	24
Övriga Europa	19
Norden	7
Saknas uppgift	0
Totalt	50

Tabell 5:5 Antal företag per bransch

Bransch	Invandrare	Infödda
Tillverknings- samt byggnadsverksamhet	2	1
Handel, restaurang, hotell	38	36
Tjänste- och serviceverksamhet	6	9
Konsulterande verksamhet	4	4
Totalt	50	50

Tabell 5:7 Företagsform

Företagsform	Invandrare	Infödda
Enskild firma	7	8
Handelsbolag	6	5
Aktiebolag	37	37
Totalt	50	50

Tabell 5:8 Metod för företagsstart – 1

Metod för företagsstart – 1	Invandrare	Infödda
Självständigt	35	33
Övertagande	15	17
Saknas uppgift	0	0
Totalt	50	50

Tabell 5:9 Metod för företagsstart – 2

Metod för företagsstart – 2	Invandrare	Infödda
Ensam	18	26
Med familjemedlem	13	14
Med någon annan	15	9
Både med familjemedlem och annan	1	0
Saknas uppgift	3	1
Totalt	50	50

Tabell 5:10 Anställda i företaget

Anställda	Invandrare	Infödda
Ja	26	29
Nej	17	13
Saknas uppgift	7	8
Totalt	50	50

Tabell 5:12 Ansvarig för den löpande bokföringen i företaget

Ansvarig för den löpande bokföringen	Invandrare	Infödda
Företagaren själv	10	15
Ekonomikonsult	31	24
Saknas uppgift	9	11
Totalt	50	50

Tabell 6:1 Konkurs sökande

Konkurs sökande	Invandrare	Infödda
Likvidator	5	7
Egen ansökan	30	29
Staten genom KFM	10	10
Övriga	5	4
Totalt	50	50

Tabell 6:2 Tid från företagsstarten/ -övertagandet till obeståndet

Tid från företagsstarten/ - övertagandet till obeståndet	Infödda	Invandrare
Direkt vid företagsstarten	3	1
Upp till 6 mån	10	3
Upp till 4 år	21	24
Upp till 7 år	9	9
Mer än 7 år	5	10
Saknas uppgift	2	3
Totalt	50	50

Tabell 6:3 Orsaker till obeståndssituationen i företaget

Obeståndorsaker	Invandrare	Infödda
Åliggande till SKF m.fl. myndigheter	8	4
Driftkostnader	12	21
För liten kundkrets	32	26
Leverantör-, kundproblem	4	6
Expansion	2	3
Olycka, sjukdom, inbrott	1	3
Tvist, rättsprocess	3	3
Bristande vilja och/eller förmåga	6	6
Egendomsflykt	2	4
Annan orsak	1	0

Anmärkning: Samtliga orsaker till företagets obeståndssituation anges, således inte enbart den orsak som tycks ha varit av störst betydelse.

Tabell 6:8 Preciserad orsak till obestånd – för liten kundkrets

För liten kundkrets	Invandrare	Infödda
Ja,	32	26
varav fick inte ett tillräckligt stort antal kunder	12	3
varav förlorade kunder	13	20
varav övrigt	7	3
Nej	18	24
Totalt	50	50

Tabell 6:9 För liten kundkrets – precisering fick inte ett tillräckligt stort antal kunder

Fick inte ett tillräckligt stort antal kunder	Invandrare	Infödda
Ja,	12	3
varav saknats efterfrågan	8	0
varav konkurrensutsatt bransch	1	2
varav oberoende av efterfrågan	1	0
varav för liten omsättning/efterfrågan	2	1
Nej	38	47
Totalt	50	50

Tabell 6:10 För liten kundkrets – precisering förlorade kunder

Förlorade kunder	Invandrare	Infödda
Ja,	13	20
varav konkurrens/prispress	5	5
varav huvuduppdragsgivaren försattes i konkurs	1	2
varav reducerat antal uppdrag från huvuduppdragsgivaren	2	2
varav minskad omsättning/efterfrågan	5	11
Nej	37	30
Totalt	50	50

Tabell 6:16 Antal företagare per åtgärdsgrupp

Åtgärder	Invandrare	Infödda
Temporära åtgärder	22	23
Permanent åtgärder	6	4
Företagsrekonstruktion m m	8	12
Andra åtgärder	8	11

Anmärkning: Samtliga åtgärder vid obeståndet anges, således inte enbart den åtgärd som tycks ha varit av störst betydelse.

Tabell 6:23 Tid från obeståndssituationen till konkursen

Tid från obestånd till konkurs	Invandrare	Infödda
Upp till 6 mån	21	22
Upp till 1 år	11	10
Upp till 1,5 år	7	7
Mer än 1,5 år	9	8
Saknas uppgift	2	3
Totalt	50	50

Tabell 6:24 Verksamhetens pågående en månad före konkursen

Verksamhetens pågående en månad före konkursen	Invandrare	Infödda
Ja	17	19
Nej	28	23
Saknas uppgift	5	8
Totalt	50	50

Tabell 6:25 Tillgångar i företaget vid konkursutbrottet

Tillgångar	Invandrare	Infödda
Inga tillgångar	20	10
Upp till 10.000 kr	10	12
Upp till 100.000 kr	10	10
Upp till 500.000 kr	9	14
Över 500.000 kr	1	4
Totalt	50	50

Tabell 6:26 Fordringsägare vid konkursen

Fordringsägare	Invandrare	Infödda
Ja,	50	50
varav banker	28	24
varav andra kreditgivare	12	20
varav privata lån	11	11
varav leverantörer, övriga	47	50
varav staten	45	43
varav hyresvärdar	13	19
varav anställda	20	18
Nej	0	0
Totalt	50	50

Tabell 6:32 Statens, bankers och andra kreditgivares, privatpersoners respektive övrigas fordringar samt andel av den totala skulden och brist i boet vid konkursen

	Invandrare Belopp tkr	Andel	Infödda Belopp tkr	Andel
Banker och andra kreditgivare;				
prioriterade fordringar	119	12%	286	36%
oprioriterade fordringar	115	12%	23	3%
Skatter och allmänna avgifter;				
prioriterade fordringar	122	12%	132	17%
oprioriterade fordringar	20	2%	26	3%
Privatpersoner;				
prioriterade fordringar	0	0%	9	1%
oprioriterade fordringar	16	2%	10	1%
Övriga fordringar	578	60%	310	39%
Total skuld	970	100%	796	100%
Brist i boet	913		641	

Tabell 7:1 Konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke

Konkursförvaltarens anmärkning om brottsmisstanke	Invandrare	Infödda
Anmärkning om brottsmisstanke: ja,	17	16
varav bokföringsbrott (BrB 11:5)	14	14
varav övriga brott enligt BrB 11 kap	7	2
varav skattebrott	1	2
varav annat brott	1	1
Anmärkning om brottsmisstanke: nej	33	34
Totalt	50	50

Tabell 7:2 Skäl för konkursförvaltarens misstanke om bokföringsbrott

Skäl för misstanke om bokföringsbrott	Invandrare	Infödda
Misstanke om bokföringsbrott: ja,	17	16
varav brister i bokföringen	10	7
varav bokföringsmaterial saknas delvis	9	11
varav bokföring saknas helt	0	0
Misstanke om bokföringsbrott: nej	33	34
Totalt	50	50

Tabell 7:3 Antal brott som företagaren misstänktes för

Antal brott som företagaren misstänktes för	Invandrare	Infödda
Anmärkning om brottsmisstanke: ja,	17	16
varav 1 brott	15	14
varav 2 brott	2	1
varav 3 brott	0	0
varav fler än 3 brott	0	1
Anmärkning om brottsmisstanke: nej	33	34
Totalt	50	50

Tabell 7:4 Aktualiserad fråga om näringsförbud

Aktualiserad fråga om näringsförbud	Invandrare	Infödda
Ja	1	3
Nej/Saknas uppgift	49	47
Totalt	50	50

Bilaga 4. Regler vid egenföretagande och konkurs: en översikt

Källor för information om företagande

Information om gällande regler förmedlas av olika myndigheter och organisationer, ofta även genom hemsidor på Internet. Vissa *skattemyndigheter* anordnar avgiftsfria informationsträffar för företagare inom olika skatteområden. Skattemyndigheten i Stockholms län har i samarbete med *Internationella företagarföreningen i Sverige* (IFS) hållit seminarier inom olika skatteområden för föreningens medlemmar, vilket givit invandrare möjlighet att få information som är anpassad till deras näringsverksamhet och deras kunskaper i svenska språket. IFS driver rådgivningscentra som erbjuder företagarna kurser och utbildning samt inbjuder till olika nätverksträffar.

NUTEK ger en samlad information om regler vid företagsstarten, skatter, företagsformer, finansiering, tillstånd etc. *NUTEK*:s startlinje vägleder vidare till rätt organisation, myndigheter och rådgivare för ytterligare information eller hjälp. *NUTEK* ger även ut broschyrer och informationsblad om de bestämmelser som gäller vid egenföretagande.

NUTEK samarbetar med *ALMI Företagspartner* som vänder sig till såväl blivande som befintliga nyföretagare i små och medelstora företag i syfte att skapa fler och växande företag. Verksamheten består dels av medverkan till finansiering, och utgör därmed ett komplement till bankerna, dels av affärsrådgivning i olika former. Enligt uppställda riktlinjer inom näringsdepartementet bör *ALMI* särskilt uppmärksamma de speciella problem och möjligheter som finns bland invandrare när det gäller att starta och driva företag.¹

Den svenska handelskammarorganisationen verkar för näringslivets utveckling. Handelskamrarna förmedlar bland annat kontakter mellan företag i olika länder och bedriver kurs- och seminarieverksamheter.

Exportrådet ägs gemensamt av staten och näringslivet och arbetar med exportservice och exportutveckling. Inom ramen för export-

¹ Se SOU 1999:49:143.

service tillhandahålls information och rådgivning som avser exempelvis avtalsförfrågningar, affärstips och möjligheter till samverkan med utländska partners. Företagen får också hjälp med att hitta rätt bland regler och villkor för export. Inom ramen för exportutveckling tillhandahålls konsulter som analyserar företagets exportförutsättningar och som även medverkar i exportförberedelserna och utlandsetableringen.

Länsstyrelserna stöder näringslivets utveckling, främst små och medelstora företag, genom olika bidrag och lån och inom många *kommuner* finns en näringslivssekreterare eller en näringslivsdirektör med uppgift att verka för att företagandet inom kommunen främjas genom exempelvis utbildning och kompetensutveckling. Vissa kommuner har informations- och rådgivningsverksamhet till företag.

På initiativ av stiftelsen Jobs and Society har lokala *nyföretagscentra* startats på många orter i landet, vilka bistår med framförallt kostnadsfri test av affärsidé, ekonomisk analys och genomgång av lagar m.m. under en treårsperiod. Deras enda syfte är att hjälpa livskraftiga företag igång och att avråda dem man inte bedömer har en hållbar affärsidé.

Arbetsförmedlingen bistår den som är arbetslös och planerar att starta eget företag, bland annat genom att anordna utbildningar. Arbetsförmedlingen behandlar dessutom ansökningar om starta-eget-bidrag.

Företagarnas Riksorganisation är en intresseorganisation som driver småföretagarnas intressen. I de flesta kommuner finns lokalföreningar där aktiva företagare träffas och utbyter erfarenheter. De flesta branscher har åtminstone en egen *branschorganisation* som är specialiserad på de frågor som är speciella för just den aktuella branschen.

Beskrivning av de företagsformer som ingår i studien

I Sverige finns fem företagsformer: enskild firma, handelsbolag, kommanditbolag, aktiebolag samt ekonomisk förening. Vilken företagsform man väljer beror på företagets affärsidé, hur många som skall starta företaget, kapitalbehov och vilken typ av näringsverksamhet man skall bedriva. Här nedan följer en kortfattad beskrivning av de företagsformer som ingår i studien, det vill säga enskild firma, handelsbolag och aktiebolag.

I en *enskild firma* har företagaren ett obegränsat personligt ansvar för samtliga företagets affärsförbindelser. Företaget lämnar inte deklaration, utan ägarna deklarerar för inkomst av näringsverksamhet.

Den som driver enskild firma är som andra näringsidkare bokföringspliktig enligt bokföringslagen. Enskilda firmor är inte självständiga skattesubjekt. Ägaren beskattas för hela vinsten med samma skattesats som inkomst av tjänst. Någon lön i vanlig bemärkelse tas inte ut av ägaren.

Om verksamheten skall avvecklas sker det genom att företagets tillgångar säljs och skulderna löses. Saknas tillgångar eller skulder kan verksamheten anses ha upphört utan några formella regler.

Ett *handelsbolag* bildas i och med att två eller flera personer avtalar att gemensamt utöva näringsverksamhet i bolag. Bolagsmännen har ett obegränsat personligt ansvar och svarar dessutom solidariskt för bolagets förpliktelser. Försätts bolaget i konkurs kan fordringarna göras gällande mot bolagsmännen.

Liksom den enskilda firman lämnar företaget inte deklaration, utan ägarna deklarerar för inkomst av näringsverksamhet. Handelsbolag är inte heller självständiga skattesubjekt. Varje bolagsman beskattas för sin avtalsenliga del av bolagets resultat enligt samma skattesats som inkomst av tjänst.² Någon lön i vanlig bemärkelse tas inte ut av ägarna.

Handelsbolag kan avvecklas på flera olika sätt. Bolaget kan till att börja med försäljas. Ett annat alternativ är att avveckla tillgångar och skulder och därmed upphöra med näringsverksamheten. På så sätt skapas ett så kallat vilande handelsbolag som fortfarande är registrerat trots att någon verksamhet inte längre bedrivs. Handelsbolaget kan också upplösas genom likvidation då verksamheten avvecklas och skulderna löses. Handelsbolaget anses ha trätt i likvidation om antalet bolagsmän gått ned till en och detta förhållande inte har korrigerats inom sex månader. Ett handelsbolag är även upplöst om det försätts i konkurs och konkursen avslutas utan överskott.

Aktiebolag bildas av en eller flera stiftare. Enligt aktiebolagslagen svarar inte delägarna personligen för bolagets förpliktelser, vilket innebär att de endast riskerar sitt satsade kapital. I praktiken får dock ägarna i fåmansaktiebolag ofta gå i personlig borgen för bolagets checkräkningskredit, lån, hyresavtal, leasingavtal m.m. Dessutom gäller reglerna om personligt företrädaransvar för aktiebolags skuld för skatter och avgifter. Uteblir betalning kan staten driva en civilrättslig process mot bolagets företrädare för att betalningsskyldighet

² Beskattningen av handelsbolags resultat sker hos delägarna med de skatteregler som gäller för delägarna. I den här studien är ägarna fysiska personer, men aktiebolag som är ägare är också möjligt och då gäller de skattesatser och skatteregler som avser aktiebolag.

skall kunna fastställas. För att undvika personligt ansvar måste bolaget vid obestånd ställa in sina betalningar eller lämna in ansökan om konkurs.

Till skillnad från enskilda firmor och handelsbolag är aktiebolag självständiga skattesubjekt. Verksamhet som bedrivs i aktiebolag beskattas i inkomstslaget näringsverksamhet. Aktiebolaget skall lämna deklaration en gång per år. Under året betalar aktiebolag preliminär skatt, så kallad F-skatt, uppdelad på sex inbetalningstillfällen. F-skatten kan jämkas om bolaget beräknar att inte gå med vinst. Aktiebolaget kan betala lön till delägarna om de arbetar i bolaget. Dessutom kan vinsten delas ut till delägarna som utdelning på aktierna. Vinstmedel kan också stanna kvar i och beskattas av aktiebolaget.

För nybildade aktiebolag krävdes innan 1995 ett aktiekapital som uppgick till minst 50 kkr. Vanligtvis sker tillskott av aktiekapital genom att ägarna öppnar ett checkräkningskonto hos en bank i aktiebolagets namn. Bolag med 50 kkr. i aktiekapital måste senast i januari 1998 höja detta till 100 kkr. Varje bolag skall ha ett kapital som motsvarar behovet av riskkapital under den tid det kan ta att avveckla bolaget. Borgenrättsreglerna skall garantera att åtminstone ett visst eget kapital stannar i aktiebolaget. De skyddsregler som främst är aktuella i föreliggande studie är utdelningsförbudet och låneförbudet, vilka redogörs för längre fram.³ Reglerna om aktiekapitalet anses vara ett tillräckligt skydd endast i kombination med bokförings- och redovisningsreglerna samt reglerna om sanktioner mot den som bryter mot gällande skyddsregler.

Aktiebolag är den företagsform som ställer störst krav på administrativ kompetens. Bolagsstämman, det vill säga ägarna, tillsätter styrelsen. För ett privat aktiebolag räcker det med en styrelseledamot förutsatt att det väljs en suppleant.⁴ Styrelsen svarar för bolagets organisation och förvaltningen av bolagets angelägenheter samt företräder bolaget och tecknar dess firma. Styrelsen skall även se till att organisationen beträffande bokföringen och medelsförvaltningen innefattar en tillfredsställande kontroll. Denna kontroll utövas av bolagets revisor. Enligt aktiebolagslagen skall alla aktiebolag ha revisor, vilken väljs av bolagets ägare. Revisorn får inte ta aktiv del i företagets skötsel genom att till exempel sköta bokföringen. Revisorn skall granska styrelsens arbete, granska att företaget har fullgjort sina

³ Övriga skyddsregler gäller nedsättning av aktiekapitalet och förvärv av egna aktier, tvångssparande och tvångslikvidation.

⁴ Aktiebolag som är noterade vid börs eller auktoriserad marknadsplats och vars aktiekapital uppgår till minst 500.000 kronor är publika, övriga är privata. För ett publikt aktiebolag krävs att styrelsen består av minst tre personer.

skyldigheter i fråga om skatter och avgifter och anmäla om revisorns uppdrag har upphört i förtid. Även om likvider saknas för inbetalning av källskatt, arbetsgivaravgift eller mervärdesskatt skall uppbördsdeklaration och/eller mervärdesskattedeklaration inlämnas för att redovisningsskyldigheten skall anses fullgjord. En komplett redovisning bestående av resultat- och balansräkning, förvaltnings- och revisionsberättelse skall skickas in till patent- och registreringsverket senast inom sju månader efter räkenskapsårets slut, även om bolaget inte drivit någon verksamhet. Vid försening utgår höga förseningsavgifter.

Av stor betydelse för borgenärsskyddet är reglerna om vinstutdelning. Utbetalning till aktieägarna (det vill säga företagaren) av bolagets medel får endast ske i vissa fall, bland annat i form av vinstutdelning enligt aktiebolagslagen. Då företagaren samtidigt är anställd i bolaget får lön utbetalas till honom. Det händer dock, framför allt inom fåmansbolag, att vinstutdelning sker genom så kallad förtäckt utdelning. Utbetalningens karaktär döljs då genom att den går under beteckningen lön. Företagaren är kanske inte berättigad till lön, eller också är lönen högre än marknadsmässig lön. Uttag i fåmansbolag bedöms som löneuttag då det presumeras att företagaren inte haft för avsikt att återbetala det uttagna beloppet. Den överskjutande delen av utbetalningen räknas då som förtäckt utdelning. För att skydda aktiebolagets kapital gäller även låneförbud för bland andra aktiebolags ägare och styrelse. Låneförbudet innebär att ägare och styrelse eller närstående personer till dessa inte får låna pengar av aktiebolaget.⁵

Har det skett en utbetalning i strid med låneförbudet skall mottagaren återbära vad denne har erhållit, såvida mottagaren inte var i god tro. Uppstår en brist i samband med återbäringsskyldigheten uppkommer ett bristtäckningsansvar för dem som har medverkat till beslutet om utbetalning eller verkställandet därav. Överträdelse av dessa regler kan straffas med böter eller fängelse enligt bestämmelser i aktiebolagslagen. Undantaget från den förbjudna kretsen vad gäller låneförbudet är bland annat koncernlån, vilket innebär att exempelvis moderbolag lånar pengar från ett dotterbolag. Saknar låntagaren återbetalningsförmåga av lånet kan det dock komma att betraktas som en förtäckt vinstutdelning.

⁵ Rodhe (1993:114) menar att man istället för låneförbud borde tala om utlåningsförbud eftersom det riktar sig mot långivaren och inte låntagaren. Förbudet för aktieägare och företagsledning att låna pengar i aktiebolaget infördes i syfte att bekämpa skatteflykt, det vill säga att aktieägare i fåmansbolag tar ut medel från bolaget för sin privata konsumtion och därmed kan skjuta upp beskattningen. Se prop. 1973:93:90.

Aktiebolag kan upphöra genom konkurs, fusion eller likvidation. Det enklaste sättet att avsluta ett aktiebolag är att avveckla verksamheten genom att sälja tillgångarna och lösa skulderna och därmed skapa ett så kallat vilande aktiebolag. Bolaget kan sedan försäljas. Bolag med överskott kan avvecklas genom frivillig likvidation.

Tvångslikvidation av aktiebolag kan komma i fråga mot bakgrund av sex olika omständigheter: förlust av aktiekapitalet, missbruk av aktieägarinflytande, föreskrift i bolagsordningen, konkurs som avslutats med överskott och bolagsstämman fattar inte inom föreskriven tid beslut om likvidation, bolaget saknar behörig ledning samt då årsredovisning och revisionsberättelse inte har avlämnats för något av de två senaste räkenskapsåren. För bolag som inte sänt in sin årsredovisning och revisionsberättelse senast elva månader efter räkenskapsårets utgång kan beslutas om tvångslikvidation.

Av särskilt intresse vid analys av underlaget för min studie är förlust av aktiekapitalet. Det åligger styrelsen att omedelbart upprätta och låta revisorerna granska en särskild balansräkning, en så kallad kontrollbalansräkning, så snart det finns skäl att misstänka att bolagets eget kapital understiger hälften av det registrerade aktiekapitalet. Visar balansräkningen att så är fallet, måste bolaget inom åtta månader se till att kapitalet uppgår till det registrerade aktiekapitalet, i annat fall inträder en skyldighet att likvidera bolaget.⁶ Regeln är avsedd att vara en viss garanti för att bolaget skall kunna fullgöra sina förpliktelser mot borgenärerna. En styrelseledamot som inte upprättar en särskild kontrollbalansräkning vid misstanke om att bolagets egna kapital understiger det registrerade aktiekapitalet eller försummar likvidationsplikten kan bli personligen ansvarig för bolagets skulder som uppkommer efter underlåtenheten eller försummelsen. Betalningsansvaret inträder inte automatiskt, utan den borgenär som vill utkräva personligt betalningsansvar måste inleda en rättslig process för att få betalningsansvaret fastställt i domstol. Ansvaret kan liknas vid ett presumtionsansvar eftersom en styrelseledamot endast kan bli befriad från sitt ansvar om han visar att underlåtenheten inte beror på försummelse av honom. Styrelseledamöter i krisdrabbade företag har ansetts vara mycket uppmärksamma på att regeln om upprättande av en kontrollbalansräkning samt likvidationsplikt verkligen följs, under förutsättning att de känner till regeln.⁷ Den enklaste

⁶ Det är inte ovanligt att det felaktigt uppfattas att man direkt ur bolagets bokföring kan utläsa om ett aktiebolag är likvidationspliktigt. Värderingsreglerna skiljer sig dock från normala redovisningsprinciper, varför en särskild kontrollbalansräkning måste upprättas.

⁷ Folkesson 1996:69 f.

och vanligaste metoden att undanröja hotet om tvångslikvidation är att ägarna tillskjuter ytterligare kapital.

En tvångslikvidation beslutas av rätten, och i vissa fall av patent- och registreringsverket, efter ansökan eller anmälan. Rätten kallar styrelseledamöter och borgenärer till ett sammanträde då frågan om likvidation behandlas. Vid beslut om likvidation utses en eller flera likvidatorer som går igenom bolagets ställning. Finner likvidatorerna att bolaget är på obestånd och inte kan betala likvidationskostnaderna skall de ansöka om att bolaget försätts i konkurs. Bolags- eller föreningsstämman kan besluta att ett aktiebolag frivilligt skall träda i likvidation. Ett sådant beslut får omedelbar verkan. Bolagsstämman anmäler beslutet till patent- och registreringsverket som omedelbart utser en eller flera likvidatorer. Ett aktiebolag kan också avföras ur aktiebolagsregistret om någon anmälan beträffande bolaget inte gjorts under 10 år.

Krav på ordnad bokföring

Enligt bokföringslagen är näringsidkare skyldiga att ha en ordnad bokföring. Ett syfte med bokföringsskyldigheten och de straffbestämmelser som anknyter till denna är att bereda skydd åt den bokföringsskyldiges fordringsägare, vilka skall ges möjlighet att vid den bokföringsskyldiges eventuella obestånd få en överblick över hur denna har skött sin verksamhet. Ett andra syfte är att samhället har ett intresse av att bokföringsplikten fullgörs. Näringslivet måste hålla en informationsberedskap gentemot samhället och tillhandahålla underlag för deklARATIONER och andra upplysningar. Vidare anses det viktigt att de anställda får kunskap om företaget och dess verksamhet. Inte minst ger bokföringen näringsidkaren möjlighet till överblick och kontroll av rörelsens gång och ekonomiska ställning.⁸

Bokföringsskyldigheten innebär att man systematiskt skall bokföra alla affärshändelser i kronologisk följd och styrka dessa med verifierationer för att informera om verksamhetens förlopp. Verifikationerna skall numreras i löpande följd och placeras i nummerordning i en pärm. Kontanta in- och utbetalningar skall grundbokföras senast påföljande arbetsdag. Vid varje årsslut skall man avsluta bokföringen med ett årsbokslut omfattande resultaträkning och balansräkning för att informera om verksamhetens ställning och resultat. Kravet på årsbokslut gäller dock inte för företagare som driver enskild firma med

⁸ Dessa syften angavs av departementschefen vid 1982 års reform av stadgandet om bokföringsbrott. Se prop. 1981/82:85:15 f.

en mindre omfattande verksamhet. Att få en uppföljning en gång per år av företagets verkliga resultat och ställning är dock inte tillräckligt för att driva företaget under god kontroll, även om lagen inte föreskriver att det skall ske oftare. Alla handlingar av särskild betydelse skall sparas för information om verksamhetens förlopp 10 år tillbaka i tiden.

Den som uppsåtligt eller av grov oaktsamhet åsidosätter bokföringsskyldigheten eller skyldigheten att föra och bevara räkenskaper och därigenom allvarligt försvårar myndighets kontrollverksamhet vid beräkning av uppbörd av skatt eller avgift döms enligt skattebrottslagen för försvårande av skattekontroll. Vid brister i bokföringsplikten kan företagaren också dömas för borgenärsbrott enligt BrB 11 kap. Det praktiskt viktigaste brottet i kapitlet anses vara bokföringsbrott.⁹

Uppfattningen om vilken omfattning av bristfälligheter som fordras för att bokföringsbrott skall anses föreligga skiftar. Varje brist innebär inte att brott föreligger, men ett flertal var för sig mindre allvarliga fel kan medföra ansvar. Bokföringsbrott föreligger om rörelsens förlopp eller ekonomiska resultat eller ställning till följd av bristfälligheter inte i huvudsak kan bedömas med ledning av bokföringen, det vill säga samtliga tillgångar och skulder finns inte med i bokföringen, tillgångar och skulder är upptagna till felaktiga värden, påhittade transaktioner finns med eller vissa transaktioner har inte tagits upp i bokföringen. I ett företag med få affärshändelser kan man många gånger urskilja den huvudsakliga ställningen trots bristfälliga handlingar. Om det krävs en mer omfattande granskning av bokföringen för att kunna bedöma rörelsens förlopp, ekonomiska resultat och ställning kan detta innebära straffansvar. Det är dock inte straffbart att vara okunnig då det gäller tekniska detaljer som avskrivningar och liknande. Bokföringsbrott föreligger om böcker eller andra handlingar inte bevaras eller om de hanteras oförsiktigt.

När bokföringen uppvisar stora brister eller saknas till stor del kan dessa omständigheter i sig indikera att det döljer sig andra mer eller mindre grova brott som företagaren gjort sig skyldig till. Ett av motiven att skärpa straffet för bokföringsbrott och att utvidga det straffbara området till att omfatta vårdslös förvaring och hantering av bokföringen var att det påpekats av Riksåklagarens arbetsgrupp mot kvalificerad brottslighet att det blivit allt vanligare att räkenskapsma-

⁹ Löfmarck 1986:12.

terial påstods ha förekommit genom stöld, brand, översvämning eller på annat sätt.¹⁰ Detta i syfte att dölja exempelvis skattebedrägerier.¹¹

Huruvida brottet skall anses grovt avgörs på vanligt sätt med hänsyn till samtliga omständigheter. En omständighet av betydelse kan vara om bokföringsskyldigheten har åsidosatts helt eller till stora delar. Bristernas karaktär och betydelse i bland annat ekonomiskt hänseende beaktas och även graden av förslagenhet och planering. Exempel på omständigheter som bör föranleda att brotten bedöms som grova är att bokföringsskyldigheten systematiskt åsidosatts under en följd av år eller att åsidosättandet skett i en rörelse vars verksamhet är av stor omfattning och omsätter stora belopp.¹² För att brottet skall anses grovt krävs i praktiken att gärningen bedöms som uppsåtlig.¹³

I aktiebolag har aktiebolagets styrelse det fulla ansvaret för att bolagets bokföring och bokslut uppfyller lagens krav, revisorn ger bara råd. I de fall företagaren underlåter att själv eller genom någon annan ta fram löpande redovisning, skall revisorn informera om de regler som gäller för sådan underlåtenhet. I de fall handelsbolag och enskilda firmor anlitar revisor som hjälper till med bokföring, bokslut m.m. är det inte fråga om revision i aktiebolagslagens mening och då gäller inga formella krav.

Redovisning och erläggande av skatter och avgifter

I Sverige liksom i många andra länder har företagen ett ansvar för avdrag och inbetalning av olika skatter och avgifter till staten. Det gäller såväl sociala avgifter, källskatt, det vill säga personalens preliminärskatter, egen F-skatt samt mervärdesskatt. Alla näringsidkare är skyldiga att uppbära skatter och avgifter. I samband med start av ett företag skall en särskild skatte- och avgiftsanmälan lämnas till skattemyndigheten. Detta gäller ägaren till en enskild firma, handelsbolag samt aktiebolag. Ägare till enskild firma och handelsbolag har en så kallad F-skattesedel. Skattsedeln skickas ut av skattemyndigheterna med förtryckt skattebelopp som skall betalas in varje månad. Skattestorleken beräknas på företagets beräknade årsvinst. I samband med F-skattebeskedet erhålls också ett F-skattebevis som anger att innehavaren själv svarar för preliminärskatt och sociala avgifter.

¹⁰ Löfmarck 1986:47. Straffansvaret för försummelse att bevara räkenskapsmaterial på ett betryggande sätt gäller sedan 1982.

¹¹ Magnusson 1985:33.

¹² Prop. 1981/82:85:31.

¹³ Löfmarck 1986:52.

Mervärdesskatt är en beskattning av i princip all yrkesmässig omsättning av varor och tjänster. Den som är skattskyldig och vars omsättning för beskattningsåret överstiger 200 kkr. fyller i och skickar in en särskild registreringsanmälan till skattemyndigheten. Momsen skall redovisas och inbetalas löpande genom en särskild momsdeklaration, vilken avlämnas för redovisningsperioder om två månader. Skattskyldiga som har en omsättning som understiger 200 kkr. skall inte registreras. Momsen redovisas på årsbasis i självdeklarationen i samband med den vanliga inkomstredovisningen.

Sociala avgifter erläggs för inkomst av näringsverksamhet och utgörs av arbetsgivaravgifter och egenavgifter. Arbetsgivaravgifter betalas av alla som har någon anställd som har erhållit ersättning i form av lön, fri kost eller bostad. Företagare som driver enskild firma eller handelsbolag som ger ett överskott är skyldig att betala sina arbetsgivaravgifter, så kallade egenavgifter.¹⁴ I ett handelsbolag fördelas överskottet på de olika delägarna. Varje delägare betalar sina egna egenavgifter för sin del av överskottet. Arbetsgivaravgifterna skall redovisas och betalas med en uppbördsdeklaration varje månad. Egenavgifterna ingår i den preliminära F-skatten som skattemyndigheten fastställer. Egenavgifternas slutliga storlek beräknas efter att företagaren har lämnat in sin privata deklaration och avgifterna beräknas på rörelsens fastställda nettoinkomst. Avgifternas storlek bestäms varje år av riksdagen. En registrerad arbetsgivare får förtryckta blanketter för inbetalningarna. Registrerad blir man genom att vända sig till det lokala skattekontoret för att få erforderliga handlingar.

Om ett företag inte kan betala sina skatte- och avgiftsskulder uppkommer oftast ett personligt betalningsansvar för företagetts ställföreträdare för sådana skulder. Skattebrotten innebär att någon uppsåtligt eller av grov oaktsamhet avger en handling med oriktig uppgift till ledning för myndighets beslut i fråga om skatt eller avgift och därigenom inte påförs skatt eller avgift alls, påförs med för lågt belopp eller tillgodoräknas med för högt belopp. Detta gäller även den som inte avger deklaration. Ett uppsåtligt handlande anses föreligga om det finns pengar i företaget, men betalning av skatt trots detta underlåtes. Grov oaktsamhet anses föreligga om man inte har kontroll över verksamheten med följderna att inbetalning av skatter och avgifter inte sker. Det anses vidare grovt oaktsamt att fortsätta att driva en verksamhet trots påtaglig risk för att skatter eller avgifter inte kommer att kunna betalas. För att undgå personligt betalningsansvar krävs till

¹⁴ Egenavgifterna består av olika pensionsformer och arbetsskadeförsäkring.

exempel att ansökan om företagets konkurs görs innan skattens förfallodag eller att företagaren utverkar betalningsansånd från berörd skattemyndighet.

Konkursförfarandet

I konkurslagen redogörs för att den gäldenär försätts i konkurs som är på obestånd. Med obestånd, synonymt insolvens, menas att gäldenären inte kan betala sina skulder allteftersom de förfaller till betalning och denna oförmåga skall inte vara tillfällig. Konkurslagen innehåller presumptionsregler för när gäldenären är på obestånd. Var gränsen går är i praktiken ofta svår att avgöra. I första hand innebär begreppet att redan förfallna fordringar överstiger värdet av gäldenärens tillgångar, men även en mer långsiktig prognos måste ställas. Gäldenären måste sakna förmåga att trots utnyttjande av alla tänkbara resurser, däribland förvärvsförmåga och eventuell ny kredit, att betala sina skulder allteftersom de förfaller. Att gäldenären inte har omedelbar tillgång till betalningsmedel som täcker skulderna därför att tillgångarna är svåra att realisera är inte tillräcklig grund för konkurs. I en sådan situation anses utmätning vara en tillräcklig åtgärd för att säkerställa borgenärens rätt till betalning.¹⁵

Genom konkurs tas en gäldenärs samlade tillgångar tvångsvis i anspråk av gäldenärens samtliga borgenärer i ett sammanhang. Konkursansökan kan göras av gäldenären själv eller av fordringsägare. Om det inte föreligger särskilda skäl att agera annorlunda, godtas ansökan från gäldenären utan vidare. En fordringsägare måste däremot kunna bevisa att gäldenären är på obestånd. En konkursansökan från annan än gäldenären prövas vid en förhandling som skall hållas inom två veckor från det att ansökan kom in till tingsrätten. Under konkursförloppet får gäldenären inte råda över egendom som hör till konkursboet och inte heller bedriva näringsverksamhet med bokföringsplikt.

Konkursdomstol är i första instans allmän underrätt, det vill säga tingsrätt. Konkursmål kan överklagas till hovrätt och vidare till högsta domstolen. Vid konkurs utses konkursförvaltaren av konkursdomaren efter hörande av tillsynsmyndigheten i konkurs (TSM). Det är således tingsrättens och TSM:s ansvar att utse förvaltare. Borgenärer har dock möjlighet att påverka förvaltarvalet. Kronofogdemyndigheten kan till

¹⁵ SOU 1992:113:100.

exempel ha kännedom om företagaren som visar att en viss förvaltare bör anlitas.¹⁶

Enligt konkurslagen skall en förvaltare ha ”den särskilda insikt och erfarenhet som uppdraget kräver” samt ”även i övrigt vara lämplig för uppdraget”.¹⁷ Något krav på att förvaltaren skall vara jurist uppställs således inte. I praktiken utses dock regelmässigt en advokat eller annan jurist till förvaltare då en förvaltare bör behärska inte bara företagsekonomi utan även affärsjuridik, straffrätt och arbetsrätt.¹⁸ I lagens förarbeten har framförts att förvaltaruppdraget bör koncentreras till en begränsad krets av personer som har specialiserat sig på konkursförvaltning, det vill säga advokater och ledande tjänstemän hos Sveriges ackordscentral. Tingsrätterna avgör själva hur prövningen av lämpliga personer skall göras. De flesta domstolar samråder med vederbörande TSM angående emellan vilka personer förvaltaruppdragen skall fördelas. Dessa personer förordnas ofta genom ett system med en "fast förvaltarkrets" eller har vid många tingsrätter upptagits i en inofficiell så kallad förvaltarlista.¹⁹

Konkursförvaltaren beslutar i princip ensam och självständigt under konkursavvecklingen, men skall i viktigare frågor höra gäldenären och särskilt berörd borgenär samt utnyttjar om det är nödvändigt extern hjälp från exempelvis revisionsbyråer.²⁰ Det är också tillåtet för förvaltaren att anlita sakkunnig om en sådan lösning blir billigare för konkursboet än om förvaltaren själv skulle utföra uppgiften.²¹

¹⁶ Innan kronofogdemyndigheten beslutar om att inge konkursansökan görs en så kallad gäldenärsutredning som omfattar en utredning av tillgångarna och skulderna, orsak till skuldernas uppkomst, utredning om näringsverksamhetens omsättning och resultat, möjligheterna till återvinning samt en prognos. Dessutom undersöks möjligheterna att göra företagaren ansvarig för verksamhetens skulder och företagarens betalningsförmåga. Se Riksskatteverket 1995:9 f.

¹⁷ Prop. 1978/79:105:157. 1987 års reform innebar inte någon förändring i fråga om kvalifikationskraven för förvaltarna i förhållande till 1979 års reform; prop. 1986/87:90:255.

¹⁸ Prop. 1978/79:105:166 f.

¹⁹ SOU 1992:113:135 och SOU 2000:62:166.

²⁰ Exempel på sådana viktigare frågor som berör borgenär är fortsatt drift av verksamheten, försäljning av värdefull egendom och inledande av rättegång för konkursboets räkning. Konkursförvaltaren är också skyldig att informera borgenärerna om hur förvaltningen fortgår.

Om gäldenären visar klart bristande samarbetsvilja eller är svår att få kontakt med behöver konkursförvaltaren inte inhämta dennes mening; prop. 1978/79:105:165, 169, 274 f.

Exempel på särskilt berörda borgenärer är företagshypotekshavare och kronofogdemyndigheten som företrädare för skatteborgenären, vilka relativt ofta får utdelning i konkursen.

²¹ Prop. 1978/79:105:163.

Konkursförvaltarens uppgift är att ta hand om konkursboet och att upprätta konkursbouppteckning med borgenärsförteckning. Dessutom upprättas en förvaltarberättelse i vilken förvaltaren bland annat redogör för orsakerna till obeståndet, om brott har förekommit, för att i så fall anmäla brottsmisstanken till åklagare, samt redogör för om det finns anledning att påtala återvinning. Finns det tillgångar i konkursboet säljs dessa för att kunna betala kostnaderna för konkursen samt för att behållningen skall kunna fördelas mellan borgenärerna allt efter de olika fordringarnas förmånsrätt. Om det bedöms som förmånligt kan förvaltaren avveckla en rörelse genom att driva den vidare under högst ett år från det första sammanträdet med fordringsägarna. Konkursförvaltaren skall inte uteslutande tillvarata borgenärernas ekonomiska intressen, utan även beakta sådant som långsiktigt befrämjar sysselsättningen, vilket innebär att hänsyn skall tas även till de anställdas och det allmännas intressen.²²

Förvaltningen av konkurser står under tillsyn av TSM hos kronofogdemyndigheten i respektive län. Tillsynsmyndigheten övervakar att konkursförvaltningen håller en hög kvalitet och drivs på ett effektivt sätt i överensstämmelse med konkurslagen och andra författningar. Särskild uppmärksamhet skall tillsynsmyndigheten ägna förvaltarens skyldighet att göra erforderliga undersökningar av eventuell brottslighet, återvinning och ifrågasatt näringsförbud.²³ I praktiken har TSM:s kontroll utvecklats till en löpande uppföljning av hur konkursen fortgår.²⁴

En konkursförvaltare kan entledigas om han inte är lämplig eller av någon annan orsak bör skiljas från uppdraget. Behöriga att göra framställan till konkursdomstolen om entledigande av en förvaltare är förutom konkursförvaltaren själv TSM, granskningsmän och borgenärer. En försumlig förvaltare riskerar även att drabbas av personligt ansvar enligt konkurslagen och kan tvingas att ersätta skador som han vid fullgörandet av sitt uppdrag uppsåtligen eller av oaktsamhet har tillfogat exempelvis en borgenär.²⁵

²² Prop. 1978/79:105:154.

²³ Prop. 1986/87:90:113 f.

²⁴ Tillsynsmyndigheten har även en rådgivande och informerande roll och ordnar regelbundet sammankomster med förvaltarna där vanligtvis även företrädare för bokföringsnämnden, polis- och åklagarmyndigheter, skattemyndigheter samt banker och andra kreditinstitut deltar och informerar i frågor angående exempelvis konkurslagstiftningen, ekonomisk brottslighet och bokföring.

²⁵ Se Millqvist (1991:1 ff.) som har redogjort för konkursförvaltares personliga ansvar för konkursboets förvaltning.

Enligt förmånsrättslagen har alla fordringsägare lika rätt till betalning och får betalt i förhållande till sin fordran. Undantag görs endast för fordringar som avser viss egendom och räknas som särskilda förmånsrätter, det vill säga panträtt, företags- respektive fastighetsinteckningar, tomträtt samt utmätning. Till de allmänna förmånsrätterna räknas konkurskostnader m.m., de flesta skatter och allmänna avgifter, löner samt framtida pensioner. Till fordringar utan förmånsrätt, så kallade oprioriterade fordringar, hör även sådan del av fordran med särskild förmånsrätt som ej täcks av säkerheten. Fordringsägare med särskild fordringsrätt erhåller först utdelning i den mån säkerheten räcker till, övrig egendom fördelas mellan fordringsägare med allmän fordringsrätt efter viss turordning. Eventuellt överskott fördelas därefter mellan de oprioriterade fordringsägarna i proportion till deras fordran.

Inte sällan under konkursen framkommer omständigheter som tyder på att företagaren gjort sig skyldig till brottslig handling. Förvaltaren skall efter utredning kunna ta ställning till frågan om misstanke om brott mot borgenärer föreligger och då omnämna detta i förvaltarberättelsen och anmäla saken till åklagare för vidare brottsutredning.²⁶ Många av brotten är knutna till obeståndssituationen och åklagaren har bevisbördan för att obestånd förelåg vid tidpunkten för den straffbelagda handlingen. Att exakt ange när ett företag kom på obestånd är ofta mycket svårt. Bokföringen är av central betydelse, och när bristerna i bokföringen är stora eller den saknas helt är det svårt att fastställa obeståndstidpunkten. Många undgår av dessa skäl straff.²⁷

Som nämnts tidigare är konkursförvaltaren skyldig att utreda om fråga om återvinning är aktuell.²⁸ Rättshandlingar som förekommit under eller lett till företagets obeståndssituation anses enligt konkurslagen otillbörliga och kan under vissa förutsättningar återvinnas till konkursboet. Rättshandlingen måste till att börja med ha varit till nackdel för en eller flera av borgenärerna för att återvinning skall kunna ske. Rättshandlingen måste ha företagits inom viss tid innan den så kallade fristdagen; i regel den dag konkursansökan inkom till tingsrätten, för att kunna återvinnas. För varje kategori av rättshand-

²⁶ Prop. 1978/79:105:178.

²⁷ Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen 1992-01-07:27.

²⁸ Anställer inte konkursförvaltaren talan om återvinning eller träffar förlikning får en enskild borgenär väcka talan, vilket dock sällan förekommer då borgenären själv får stå risken att betala rättegångskostnaderna om han förlorar målet.

lingar, det vill säga köp, byte, gåva etc., gäller en viss tidsfrist för återvinning.

Den i praktiken viktigaste bestämmelsen behandlar återvinning av betalning i förtid med osedvanliga betalningsmedel samt med belopp som avsevärt försämrat gäldenärens ekonomiska ställning. Varor av olika slag anses inte annat än i undantagsfall vara ett sedvanligt betalningsmedel. Ett inte ovanligt återvinningsfall är att oskäligt hög lön har betalats ut. Återvinning kan ske under förutsättning att betalningen uppenbart överstigit vad som kunde anses skäligt med hänsyn till gjord arbetsinsats, verksamhetens lönsamhet och omständigheterna i övrigt. En hög lön kan vara motiverad exempelvis när en särskilt kompetent person anlitas för att avhjälpa en ekonomisk krissituation i företaget.²⁹ Syftet med återvinningsreglerna anses i första hand vara preventivt då reglerna skall motverka handlingar som är till skada för borgenärerna. Detta förutsätter att gäldenären och borgenärerna känner till reglernas innebörd. Sådan kunskap tycks ofta saknas.³⁰

Borgenärsbrotten och frågan om näringsförbud

I brottsbalkens elfte kapitel stadgas om brott mot borgenärer. Utmärkande för borgenärsbrotten är att gäldenären är på obestånd eller fara föreligger att han skall komma på obestånd och då inte tar tillvara sina borgenärs intressen. Gäldenären förstör, ger bort eller på liknande sätt gör sig av med egendom av betydande värde, han för ut tillgångar ur landet för att hålla dem undan konkursen, han fortsätter rörelsen på ett sätt som avsevärt försämrar förmögenhetsställningen eller gynnar han en viss borgenär framför övriga. Borgenärsbrotten delas in i fyra olika typer: oredlighet mot borgenär, vårdslöshet mot borgenär, mannamån mot borgenär samt bokföringsbrott.

Oredlighet mot borgenär innebär att förstöra, låta bli att sköta, ge bort eller sälja egendom av betydande värden till underpris. En olovlig (för hög) utdelning från ett aktiebolag räknas som gåva och kan leda till åtal för oredlighet mot borgenär. Att vid konkurs ljuga om tillgångarna vid ett edgångssammanträde eller att undanhålla tillgångar likaså.

Samma händelser som kan bestraffas genom åtal för oredlighet mot borgenär kan när brotten inte är lika allvarliga leda till åtal för *vårdslöshet mot borgenär*. Exempel på detta är att driva ett företag vidare genom att ständigt höja krediterna eller att ta ut för stora löner

²⁹ Riksskatteverket 1998:99 f.

³⁰ Riksskatteverket 1998:107.

när företaget går dåligt. I vissa fall är företagen underkapitaliserade redan från början. Den verksamhet som har bedrivits har varit av en art och omfattning som inte svarat mot det egna kapitalet om i de flesta fall 50 kkr. Att bevisa skillnaden mellan vårdslöshet och direkt okunnighet eller oförmåga är emellertid svårt i praktiken.

Mannamån mot borgenär innebär att gynna någon särskild borgenär vid obestånd och på så sätt utsätta andra borgenärer för risken att gå miste om betalning. Förutom vad som nämnts som exempel på oredlighet mot borgenär finns det flera olika händelser som räknas som mannamån. Det är till exempel händelser de senaste tre månaderna före en konkurs, eller de senaste två åren om en närstående är inblandad, som att en betalning görs med annat än vanliga betalningsmedel, till exempel med varor eller inventarier, att i förtid betala en skuld eller, vilket är den vanligaste åtalpunkten när det gäller mannamån, att betala ett så stort belopp att företagets ekonomiska ställning avsevärt försämras. Exempel på detta är att betala leverantörsskulder, att återbetala ett lån där ägaren gått i borgen eller att ägaren tar ut inestående lön. Att betala mervärdesskatt, sociala avgifter och skatter räknas dock aldrig som mannamån, även om det görs för att undvika personligt betalningsansvar.

En konkursförvaltare är skyldig att omedelbart anmäla även misstanke om vissa *andra brott* än borgenärsbrott till åklagare under förutsättning att brotten inte är av ringa beskaffenhet och att de har samband med näringsverksamheten. De brott som kan bli aktuella är skattebrott och andra förmögenhetsbrott än brott mot borgenärer, exempelvis bedrägeri. Anmälningssplikten innebär dock inte att konkursförvaltaren skall utreda eventuell förekomst av sådana brott, snarare att anmäla vid upptäckt under förvaltningens gång.

Det svenska näringslivet präglas av en vid näringsfrihet. I princip vem som helst kan starta ett företag och bedriva en verksamhet. För att komma till rätta med dem som missbrukar näringsfriheten finns regler om *näringsförbud*. Det finns två olika typer av näringsförbud: näringsförbud under konkurs, vilket är helt normalt i samband med konkurs och efter konkursen är det ingenting som hindrar att gäldenären på nytt ägnar sig åt näringsverksamhet, och näringsförbud efter särskild prövning.

Näringsförbud efter särskild prövning av domstol är ovanligt och förekommer med i genomsnitt ett femtiotal fall per år. Näringsförbud kan drabba en enskild näringsidkare och företrädare för olika juridiska personer. Även den som i annan egenskap faktiskt har utövat ledningen av en näringsverksamhet eller utåt har framträtt som ansvarig för en enskild näringsverksamhet, det vill säga bulvanförhållanden

med en huvudman respektive en bulvan, eller då så kallade målvakter har satts in i styrelsen strax innan konkurs för att avveckla bolaget eller för att ta det straffrättsliga ansvaret, kan komma i fråga för ett näringsförbud.

Näringsförbudet innebär bland annat att personen i fråga inte får driva näringsverksamhet, han får inte vara bolagsman i ett handelsbolag och han får inte vara stiftare i ett aktiebolag. Han får inte heller vara anställd i en näringsverksamhet som drivs eller leds av en närstående till honom, till exempel hans maka eller sambo, barn eller föräldrar. Näringsförbud skall meddelas den näringsidkare som grovt åsidosatt vad som ålegat honom i näringsverksamheten och därmed gjort sig skyldig till brottslighet som inte är ringa. Brottet skall ha en klar anknytning till näringsverksamheten, exempelvis att verksamheten utövats för att dölja brott. Brott mot uppbördslagen eller bokföringsbrott anses som inte ringa brottslighet om den upprepats under lång tid, vid ett flertal tillfällen eller i flera bolag.

Om en näringsidkare grovt åsidosatt vad som ålegat honom i hans näringsverksamhet och han därvid i avsevärd omfattning underlåtit att betala skatt, tull eller avgift får näringsförbud meddelas. I första hand kommer så kallade företagsskatter i fråga såsom källskatter, mervärdesskatter, arbetsgivaravgifter m.m. Huruvida skatterekvisitet är uppfyllt skall bedömas med hänsyn till både skuldernas storlek och deras relativa betydelse i näringsverksamheten. Hänsyn skall också kunna tas till om betalningsunderlåtelsen pågått under lång tid.

Ett grovt åsidosättande när det gäller betalningsunderlåtelse av skatter, tullar och avgifter skall anses föreligga om den sammanlagda skatteskulden uppgår till 100 kkr. eller mer eller att inbetalningar har hoppats över upprepade gånger under en längre tid. I lagens förarbeten har angivits den näringsidkare som år efter år undandrar sig sin deklarationsskyldighet och sedan inte heller betalar de skatter som påförts genom skönstaxeringar. I ett sådant fall bör inte kravet på skuldbeloppets storlek ställas alltför högt.³¹

Förbud kan också meddelas den enskilda näringsidkare som försatts i konkurs om han förfarit grovt otillbörligt mot sina borgenärer eller på annat sätt grovt åsidosatt vad som ålegat honom i näringsverksamheten. Vid prövning om företagaren förfarit grovt otillbörligt bör till exempel sådana transaktioner beaktas som är främmande för en under affärsmässiga former bedriven verksamhet. Av betydelse är handlingar genom vilka företagaren har minskat sina tillgångar eller ökat sina skulder så att borgenärernas utsikter att få betalt för sina

³¹ Prop. 1985/86:126:52, 152 f.

fordringar har förringats eller helt gått förlorade. Verksamheten kan också ha drivits vidare under förbrukande av avsevärda medel utan motsvarande nytta för rörelsen och gäldenären har genom att fortsätta rörelsen i hög grad försämrat eller omintetgjort borgenärernas möjligheter att få betalt. Ett exempel är att en förlustbringande rörelse har fortsatt under utnyttjande av de möjligheter att få kredit som vederbörande har just därför att han driver en rörelse. Gäldenären kan även ha gjort stora personliga uttag ur rörelsen i form av egen lön eller andra förmåner, liksom att gäldenären betalat ut ersättning till närstående.³²

Exempel på omständigheter som får beaktas vid bedömning om gäldenären på annat sätt grovt åsidosatt vad som ålegat honom i näringsverksamheten är att gäldenären inte har fullgjort sin bokföringsskyldighet eller underlåtit att avge deklarationer till skattemyndigheten.³³

Upprepade konkurser är inte som tidigare i sig en grund för näringsförbud. I lagens förarbeten anförs dock att ett medvetet utnyttjande av konkursinstitutet i sig kan innebära att vederbörande får anses ha grovt åsidosatt sin åligganden i näringsverksamheten och att det därför ofta torde finnas anledning att överväga förbud just för sådana personer som har varit inblandade i flera konkurser.³⁴ Näringsförbudslagsutredningen har granskat i vilken omfattning upprepade konkurser förekommer. I nästan nio procent av aktiebolagskonkurserna fanns det en ställföreträdare som under året hade varit inblandad i två eller flera aktiebolagskonkurser. I drygt två procent av aktiebolagskonkurserna hade ställföreträdare varit inblandade i tre eller flera konkurser.³⁵

Beslut om näringsförbud förutsätter i samtliga fall att det är påkallat från allmän synpunkt. Vid bedömning om så är fallet skall särskilt beaktas om åsidosättandet varit systematiskt eller syftat till betydande vinning, om det medfört eller varit ägnat att medföra betydande skada samt om näringsidkaren tidigare dömts för brott i näringsverksamhet. Sedan år 1996 finns en presumtionsregel intagen i näringsförbudslagen som innebär att näringsförbud skall anses påkallat om inte särskilda skäl talar emot det i det fall näringsidkaren gjort sig skyldig till brott för vilket det lägsta föreskrivna straffet är fängelse i sex månader. I förarbetena anges att grov oredlighet mot

³² Prop. 1979/80:83:31 f.

³³ Prop. 1979/80:83:32.

³⁴ Prop. 1985/86:126:156.

³⁵ SOU 1997:123:137. Granskningen avsåg endast år 1996.

borgenärer, bokföringsbrott som är grovt och grovt skattebedrägeri i första hand är aktuella, men att grovt bedrägeri, grov förskingring, häleri som är grovt och medverkan till de nämnda brotten också omfattas av regeln.³⁶

Näringsförbud gäller under lägst tre och högst 10 år. I förarbetena anges att domstolen vid bestämmande av förbudstiden får använda sig av liknande kriterier som vid straffmätning. En betydelsefull faktor kan vara om näringsidkaren förorsakat stor skada för borgenärer, anställda, konkurrenter eller avtalsparter. Näringsidkarens allmänna attityd är också av vikt. Meddelas näringsförbud kan detta innebära att ett mildare straff samtidigt ådöms näringsidkaren.

I samband med översyn av om näringsförbudsinstitutet fyller sitt ändamål gjordes en utvärdering av lagen. Man kunde då konstatera att i mer än 80 procent av de fall där näringsförbuden grundats på brott hade brottsligheten föranlett fängelsestraff på minst sex månader. Endast ett fåtal av näringsförbuden grundas helt eller huvudsakligen på underlåtelse att betala skatter m.m. Kronofogdemyndigheten har i mycket få fall anmält underlåtelse att betala skatter m.m. mot bakgrund av att de funnit det svårt att tillämpa lagens krav på "grovt åsidosättande". Näringsförbud hade inte meddelats i samtliga fall där redan brottmålsdomen givit tillräckligt underlag för förbud, vilket framförallt förklarades av att åklagarna inte fört en sådan talan trots att det funnits förutsättningar för detta.³⁷

Konkursförvaltaren har enligt konkurslagen en skyldighet att omedelbart underrätta åklagare när det kan misstänkas att gäldenären, eller dennes företrädare, förfarit på ett sådant sätt att näringsförbud kan komma i fråga. Polis och åklagare ansvarar för utredningen som ligger till grund för åklagarens talan inför domstol. Underlåter konkursförvaltaren att göra anmälan trots att det finns anledning till det åligger det enligt konkursförordningen TSM att göra anmälan.

³⁶ Prop. 1995/96:98:36.

³⁷ SOU 1995:1:9 och SOU 1997:123:53 f. Översynen ledde till lagändringar, främst i form av skärpningar i fråga om näringsförbud med anledning av brott, vilka trädde i kraft år 1996.

Käll- och litteraturförteckning

Konkursakter – Stockholms tingsrätt

År 1995

6-2696-95	5-2723-95	4-2789-95	3-2805-95
6-2824-95	6-2838-95		

År 1996

5-306-96	6-307-96	2-926-96	2-964-96
4-1848-96	5-3044-96	5-1016-96	2-1026-96
6-1036-96	3-1536-96	6-2698-96	4-2416-96
7-1044-96	5-1080-96	7-1096-96	1-1713-96
2-2730-96	2-3045-96	5-1105-96	3-1146-96
3-1723-96	2-1739-96	2-2755-96	4-3270-96
6-1865-96	7-1844-96	5-1849-96	6-1825-96
7-2765-96	7-3447-96	2-2682-96	5-2760-96
7-2781-96	4-1831-96	4-3022-96	1-288-96
5-2804-96	5-2985-96	6-3030-96	2-3376-96
4-3400-96	2-303-96	3-3040-96	3-3050-96
7-3260-96	2-364-96	2-822-96	2-851-96
7-3285-96	2-3293-96	5-3301-96	6-856-96
3-868-96	6-884-96	3-3317-96	3-3348-96
2-3363-96	5-939-96		

År 1997

2-13-97	2-14-97	7-17-97	3-30-97
4-68-97	6-203-97	6-234-97	4-442-97
4-456-97	4-475-97	3-522-97	3-1-97
6-6-97	7-43-97	6-58-97	7-80-97
2-95-97	4-179-97	7-207-97	7-211-97
7-220-97	2-232-97	4-260-97	6-261-97
7-268-97	6-271-97	3-273-97	3-274-97
6-276-97	7-497-97	2-507-97	4-521-97
7-556-97	6-577-97	3-1508-97	6-2620-97

Konkursakter – Uppsala tingsrätt

År 1994

5-94	47-94	102-94	334-94
393-94	326-94	111-94	124-94
154-94	121-94	318-94	122-94
179-94	185-94	223-94	335-94
322-94			

År 1995

28-95	33-95	38-95	14-95
23-95	50-95	49-95	54-95
56-95	61-95	67-95	106-95
72-95	162-95	214-95	120-95
122-95	131-95	220-95	140-95
146-95	150-95	159-95	167-95
240-95	244-95	279-95	193-95
201-95	203-95	294-95	300-95
305-95	254-95	258-95	269-95
1-95	6-95	8-95	289-95
317-95			

År 1996

10-96	11-96	61-96	20-96
222-96	163-96	86-96	89-96
140-96	48-96	27-96	256-96
151-96	174-96	264-96	85-96
60-96	29-96	270-96	301-96
6-96	107-96	97-96	63-96
98-96	213-96		

År 1997

14-97	18-97	30-97	84-97
194-97	154-97	114-97	149-97
77-97	151-97	132-97	195-97
147-97	158-97	211-97	

År 1998

33-98

Offentligt tryck

Ds 1999:48, *Begreppet invandrare – användningen i lagar och förordningar.*

Ds 2000:43, *Begreppet invandrare – användningen i myndigheters verksamhet.*

SOU 1992:113, *Lag om företagsrekonstruktion. Slutbetänkande av Insolvensutredningen.*

SOU 1995:1, *Ett enodlat näringsförbud. Betänkande av Näringsförbudsutredningen.*

SOU 1995:76, *Arbete till invandrare. Delbetänkande från Invandrarpolitiska kommittén.*

SOU 1996:55, *Sverige, framtiden och mångfalden. Slutbetänkande av Invandrarpolitiska kommittén.*

SOU 1996:55, *Vägar in i Sverige. Bilaga till Invandrarpolitiska kommitténs slutbetänkande.*

SOU 1997:123, *Ett effektivare näringsförbud. Betänkande av Näringsförbudslagsutredningen.*

SOU 1998:77, *Kompetens i småföretag. Småföretagsdelegationens rapport 3.*

SOU 1998:93, *Kapitalförsörjning till småföretag. Småföretagsdelegationens rapport 6.*

SOU 1998:160, *Reglering och tillsyn av banker och kreditmarknadsföretag. Delbetänkande av Banklagskommittén.*

SOU 1999:49, *Invandrare som företagare: för lika möjligheter och ökad tillväxt. Betänkande av Utredningen om företagande för personer med utländsk bakgrund.*

SOU 2000:3, *Välfärd vid vägskalet – utvecklingen under 1990-talet. Delbetänkande av Kommittén Välfärdsbokslut.*

SOU 2000:62, *Ny konkurstillsyn. Betänkande av Konkurstillsynsutredningen.*

SOU 2001:39, *Ett effektivt diskrimineringsförbud. Om olaga diskriminering och begreppen ras och sexuell läggning. Betänkande av 1999 års diskrimineringsutredning.*

SOU 2002:43, *Ett utvidgat skydd mot diskriminering. Betänkande av Utredningen om ett utvidgat skydd mot diskriminering.*

Regeringens proposition 1978/79:105, *Om konkursförvaltning m.m.*

Regeringens proposition 1981/82:85, *Om ändring i brottsbalken m.m.*

Regeringens proposition 1985/86:126, *Om lag om näringsförbud m.m.*

Regeringens proposition 1986/87:74, *Om näringspolitik inför 1990-talet.*

- Regeringens proposition 1986/87:90, *Om ny konkurslag*.
 Regeringens proposition 1993/94:40, *Om småföretagsutveckling*.
 Regeringens proposition 1995/96:98, *Ändrade regler för näringsförbud*.
 Regeringens proposition 1995/96:222, *Vissa åtgärder för att halvera arbetslösheten till år 2000*.
 Regeringens proposition 1997/98:16, *Sverige, framtiden och mångfalden – från invandrapolitik till integrationspolitik*.

Litteratur

- Abbasian, Saeid. 2000. *Bosättningsmönster, eget företagande och integration. En studie av iraniernas integration i Göteborg*. Licentiatavhandling, Kulturgeografiska institutionen, Handelshögskolan, Göteborgs universitet.
- Adlercreutz, Axel. 1995. *Finansieringsformers rättsliga reglering*. Lund: Studentlitteratur.
- Alvesson, Mats och Kaj Sköldberg. 1994. *Tolkning och reflektion: vetenskapsfilosofi och kvalitativ metod*. Lund: Studentlitteratur.
- Aronsson, Magnus. 1991. *Nyföretagande i Sverige – vilka, hur och varför?* Stockholm: Statens industriverk och Allmänna förlaget.
- Barrett, Giles, Trevor Jones och David McEvoy. 1996. "Ethnic minority business: theoretical discourse in Britain and North America." *Urban Studies*, 33:4–5.
- Bates, Timothy Mason. 1993. *Major studies of minority business: a bibliographic review*. Washington, D.C.: Joint Center for Political and Economic Studies Press.
- Berglund, Åke och Anders Blomquist. 1999. *Från affärskompetens till affärsutveckling i småföretag. En studie kring processerna bakom kompetensutveckling och affärsutveckling bland småföretag i olika affärsmiljöer*. Akademisk avhandling. Företagsekonomiska institutionen, Stockholms universitet.
- Bevelander, Pieter, Benny Carlson och Mauricio Rojas. 1997. *I krusbärsländets storstäder. Om invandrare i Stockholm, Göteborg och Malmö*. Kristianstad: SNS Förlag.
- Björklund, Anders, Per Gunnar Edebalk, Rolf Ohlsson och Lars Söderström. 1998. *Välfärdsolitik i kristid – håller arbetslinjen?* Stockholm: SNS.
- Borevi, Karin. 2002. *Välfärdsstaten i det mångkulturella samhället*. Akademisk avhandling. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Brooks, Alan. 1983–1984. "Black business in Lambeth: obstacles to expansion." *New Community*, 11:42–54.

- Brune, Ylva. 1996. *Invandrare som egenföretagare*. Stockholm: Arbetsmarknadsstyrelsen, NUTEK och Statens invandrarverk.
- Corlin, Claes. 1990. "Etnisk grupp." I Harald Runblom och Ingvar Svanberg, red., *Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter*. Stockholm: Centrum för multi-etnisk forskning och Gidlunds Bokförlag.
- Dahlqvist, Jonas. 1998. *Småföretag och regioner i Sverige 1998: med ett tillväxtperspektiv för hela landet*. Stockholm: NUTEK.
- Davidsson, Per. 1996. "Kultur och företagande." I Bengt Johannisson och Leif Lindmark, red., *Företag – företagare – företagsamhet*. Lund: Studentlitteratur.
- Deakins, David. 1996. "The finance of ethnic minority firms in the UK." I Robert Cressy, Bertil Gandemo och Christer Olofsson, red., *Financing SMEs – a comparative perspective*. Stockholm: NUTEK.
- Deakins, David. 1999. *Entrepreneurship and small firms*. London: McGraw-Hill.
- Delmar, Frédéric. 1996. *Entrepreneurial behavior and business performance*. Akademisk avhandling. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan.
- Denzin, Norman. K. 1970. *The research act: a theoretical introduction to sociological methods*. Chicago: Aldine.
- Eisenberg, Theodore. 1995. *Konkurs eller rekonstruktion: hur skapa effektiva lagar?* Stockholm: SNS Förlag.
- Ekberg, Jan och Lars Andersson. 1995. *Invandring, sysselsättning och ekonomiska effekter: rapport till Expertgruppen för studier i offentlig ekonomi – [ESO]*. Stockholm: Fritze.
- Elliot, Hans. 1989. *Handbok i konkursförvaltning*. Stockholm: Advokatförlaget.
- Eneroth, Bo. 1984. *Hur mäter man vackert? Grundbok i kvalitativ metod*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Flap, Henk, Adem Kumcu och Bert Bulder. 2000. "The social capital of ethnic entrepreneurs and their business success." I Jan Rath, red., *Immigrant businesses: the economic, political and social environment*. Basingstoke: McMillan i samarbete med Centre for Research in Ethnic Relations.
- Folkesson, Enar. 1996. *Företaget i ekonomisk kris: en inblick i insolvensjuridiken*. Stockholm: Nerenius & Santérus.
- Gerdin, K. 1993. "En studie av restauranger och konkurser." Examensarbete i civilrätt, Juridiska institutionen, Uppsala universitet.

- Glaser, Barney. G. och Anselm L. Strauss. 1967. *The discovery of grounded theory: strategies for qualitative research*. New York: Aldine.
- Gottskalksdottir, Bergthora. 2000. *Arbetet som en port till samhället: invandrarakademikernas integration och identitet*. Licentiatavhandling, Sociologiska institutionen, Lunds universitet.
- Gratzer, Karl. 1996. *Småföretagandets villkor: automatrestauranger under 1900-talet*. Akademisk avhandling. Ekonomisk-historiska institutionen, Stockholms universitet. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Gratzer, Karl. 1998. "Konkurs – från gäldstuga till affärsidé?", *Företagsminnen*, nr. 1, 3–4.
- Gratzer, Karl. 1999. "Konkursens orsaker." I Karl Gratzer och Hans Sjögren, red., *Konkursinstitutets betydelse i svensk ekonomi*. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond.
- Gratzer, Karl och Hans Sjögren, red. 1999. *Konkursinstitutets betydelse i svensk ekonomi*. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond.
- Göransson, Håkan och Anders Karlsson. 2000. *Diskrimineringslagarna. En praktisk kommentar*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Hartman, Jan. 2001. *Grundad teori. Teorigenerering på empirisk grund*. Lund: Studentlitteratur.
- Hedelin, Lisbeth och Lennart Sjöberg. 1993. *Riskbedömning – bankmäns bedömning av nyföretagares personliga egenskaper. En rapport från Riskbedömningsprojektet*. Stockholm: NUTEK.
- Hult, Magnus och Göran Lindblom. 1989. *Invandraren som entreprenör*. Institutionen för samhällsvetenskap, Högskolan i Kalmar.
- Institutet för tillväxtpolitiska studier (ITPS). 1992–2000. *Nyföretagandet i Sverige*. Stockholm: ITPS.
- Jenkins, Richard. 1984. "Ethnic minorities in business: a research agenda." I Robin Ward och Richard Jenkins, red., *Ethnic communities in business: strategies for economic survival*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Jensen, Mogens Kjaer. 1995. *Kvalitativa metoder för samhälls- och beteendevetare*. Lund: Studentlitteratur.
- Johannisson, Bengt och Leif Lindmark, red. 1996. *Företag – företagare – företagsamhet*. Lund: Studentlitteratur och Stiftelsen Forum för småföretagsforskning.
- Kedner, Gösta. 1975. *Företagskonkurser: problem – analys – utvärdering – åtgärder*. Akademisk avhandling. Företagsekonomiska institutionen, Lunds universitet.

- Kennemar, Jörgen. 1997. ”Soloföretagaren – Sveriges vanligaste företagare.” i Christer Östlund, red., *Soloföretagaren*. Stockholm: Företagarnas Riksorganisation.
- Kvarnström, Christina och Carina Lindén. 1998. *Tillväxt och företag, småföretag och regioner i Sverige 1998: med ett tillväxtperspektiv för hela landet*, Stockholm: NUTEK.
- Lahdenperä, Pirjo. 2000. *Invandrarbakgrund eller skolsvårigheter: En textanalytisk studie av åtgärdsprogram för elever*. Akademisk avhandling. Stockholm: HLS Förlag.
- Landström, Hans och Joakim Winborg. 2000. ”Small business managers’ attitudes towards and use of financial sources.” I Joakim Winborg. 2000. *Financing small businesses: developing our understanding of financial bootstrapping behavior*. Akademisk avhandling. School of Economics and Management, Högskolan i Halmstad och Lunds universitet.
- Lange, Anders. 1995. *Invandrare om diskriminering. En enkät- och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen (DO)*. Stockholm: CEIFO.
- Larsson, Mats och Hans Sjögren. 1995. *Vägen till och från bankkrisen. Svenska banksystemets förändring 1969–94*. Stockholm: Carlsson Bokförlag.
- Levin, Henrik och Anders Weström. 2001. ”Finansieringssvårigheter som hinder för tillväxt. En studie av skillnader mellan företagare med och utan invandrarbakgrund.” I *Marginalisering eller integration: invandrades företagande i svensk retorik och praktik. En forskarantologi*. Stockholm: NUTEK.
- Lithner, Klas. 1975. ”’Scam’ en ny amerikansk typ av gäldenärsbrott visar sig även i Sverige.” *Företagsekonomi*, nr. 1, 14–15.
- Löfmarck, Madeleine. 1986. *Kommentar till brottsbalken 11 kap: brott mot borgenärer*. Stockholm: Norstedt.
- Magnusson, Dan. 1985. *Företagskonkurser och ekonomisk brottslighet*. Stockholm: Liber/Allmänna förlaget.
- Magnusson, Dan. 1999. ”En studie i relation mellan ekonomiska brott och konkurs.” I Karl Gratzner och Hans Sjögren, red., *Konkursinstitutets betydelse i svensk ekonomi*. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond.
- Mattsson, Katarina. 1996. *En studie av invandrarföretag*. Examensarbete, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Miles, Matthew B. och Michael A. Huberman. 1984. *Qualitative data analysis: a sourcebook of new methods*. Sage Publications, Calif.; Beverly Hills.
- Millqvist, Göran. 1991. ”Konkursförvaltares skadeståndsansvar.” *Svensk Juristtidning*, 1–39.

- Morgell, Nils-Bertil. 1999. "Kronofogdemyndigheternas överväganden i samband med konkursansökningar, allmänt och särskilt med hänsyn till ekonomisk brottslighet." I Karl Gratzner och Hans Sjögren, red., *Konkursinstitutets betydelse i svensk ekonomi*. Hedemora: Gidlunds förlag i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond.
- Motion II:54, år 1970.
- Najib, Ali B. 1992. *Invandrarföretagare i Uppsala: en värdefull resurs*. Uppsala: Uppsala handelsförening, Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Najib, Ali B. 1994. *Immigrant small businesses in Uppsala: disadvantage in labour market and success in small business activities*. Kulturgeografiska institutionen, Uppsala universitet.
- Najib, Ali B. 1996. *På väg mot egenföretagande. Bilaga till Invandrapolitiska kommitténs slutbetänkande* (SOU 1996:55).
- Najib, Ali B. 1999a. "Invandrarföretagande: några grundläggande fakta." I SOU 1999:49, *Invandrare som företagare: för lika möjligheter och ökad tillväxt*.
- Najib, Ali B. 1999b. *Myten om invandrarföretaget: en jämförelse mellan invandrarföretagande och övrigt företagande i Sverige*. Stockholm: Rådet för arbetslivsforskning.
- Nordlund, Sven. 1992. *Varför blir invandrare företagare i Sverige? Teorier och förklaringar rörande invandrar- och etnisk företagsamhet*. Umeå: Umeå universitet.
- Nordlund, Sven. 1999a. "Invandrarföretagande i Sverige – en historisk tillbakablick." I SOU 1999:49, *Utredningen om företagande för personer med utländsk bakgrund*.
- Nordlund, Sven. 1999b. "Kommentarer eller synpunkter rörande insatser för att åstadkomma lika behandling av rörelseidkare oavsett etnisk och kulturell bakgrund." I SOU 1999:49, *Utredningen om företagande för personer med utländsk bakgrund*.
- Nordlund, Sven. 2001. "Framåtblickande tillbakablick på invandrarföretagare och deras verksamhet." I *Marginalisering eller integration: invandrades företagande i svensk retorik och praktik*. Stockholm: NUTEK.
- Nygren, Rolf. 1999. "Diskrimineras invandrare i svenska domstolar?" *Apropå – Brottsförebyggande rådets tidskrift*, nr. 1, 6–8.
- NUTEK. 1993a. *Kultur och entreprenörskap: orsaker till regional variation i nyföretagande*. Stockholm: NUTEK.
- NUTEK. 1993b. *Nyföretagande i förändring: de första turbulenta åren på 90-talet*. Stockholm: NUTEK.
- NUTEK. 1994. *Småföretagen – Sveriges framtid? Fakta om svenskt småföretagande*. Stockholm: NUTEK.

- NUTEK. 1995. *Statens roll i riskkapitalförsörjningen: utbudet av kapital till strategiska satsningar i svenska företag*. Stockholm: NUTEK.
- NUTEK. 1998. *Småföretag och regioner i Sverige 1998: regionala tabeller*. Stockholm: NUTEK.
- NUTEK. 2001. *Invandrades företagande i Sverige: kartläggning och analys*. Stockholm: NUTEK.
- NUTEK och Riskbedömningsprojektet. 1993. *Riskbedömning – leverantörers kredithantering. En rapport från Riskbedömningsprojektet*. Stockholm: NUTEK.
- NUTEK och SCB. ”Uppföljningsundersökningen 1995–1998”. Opublicerat statistiskt datamaterial.
- Närvänen, Anna-Liisa. 1999. *När kvalitativa studier blir text*. Lund: Studentlitteratur.
- Patton, Michael Quinn. 1987. *How to use qualitative methods in evaluation*. Newbury Park, Calif.: Sage Publications.
- Piore, Michael J. 1979. *Birds of passage: migrant labor and industrial societies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pripp, Oscar. 1999. ”Immigranter och småföretagande.” I SOU 1999:49, *Utredningen om företagande för personer med utländsk bakgrund*.
- Pripp, Oscar. 2001. *Företagande i minoritet. Om etnicitet, strategier och resurser bland assyrier och syrianer i Södertälje*. Akademisk avhandling. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Ram, Monder och Trevor Jones. 1998. *Ethnic minorities in business*. Milton Keynes, UK: Small Business Research Trust.
- Ramström, Dick. 1975. ”Att studera små företag.” I Dick Ramström, red, *Små företag – stora problem*. Stockholm: Norstedt i samarbete med Svenska Civilekonomföreningen.
- Rath, Jan, red. 2000. *Immigrant businesses: the economic, political and social environment*. Basingstoke: Macmillan i samarbete med Centre for Research in Ethnic Relations och St. Martin’s Press.
- Riksskatteverket. 1995. *Riktlinjer för kronofogdemyndigheten om konkurs*. Solna: Riksskatteverket.
- Riksskatteverket. 1998. *Konkurs, företagsrekonstruktion & ackord*. Solna: Riksskatteverket och Fritze.
- Riksåklagaren och Rikspolisstyrelsen. 1992-01-07. ”Utredning angående vissa frågor om ekonomisk brottslighet”.
- Rodhe, Knut. 1993. *Aktiebolagsrätt*. Göteborg: Norstedts juridik.
- SCB. 1991. *Konkurser och offentliga ackord 1990*. 1991. Stockholm: SCB.
- SCB. 1992–2001. *Konkurser och offentliga ackord 1991–2000*. Stockholm: SCB.

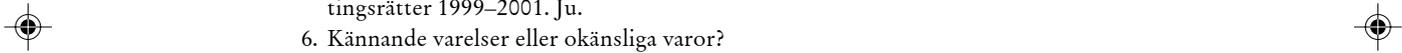
- SCB. 1996. "Småföretagens villkor och verklighet." Örebro: SCB.
- SCB och Expertgruppen för forskning om regional utveckling (ERU). 1992. *Lokala arbetsmarknader och förvävsregioner: nya geografiska indelningar för regionala analyser*. Stockholm: SCB och Expertgruppen för forskning om regional utveckling.
- SCB och NUTEK. 1992–2000. *Nyföretagandet i Sverige*. Stockholm: SCB och NUTEK.
- Silver, Lars. 2001. *Credit risk assessment in different contexts – The influence of local networks for bank financing of SMEs*. Akademisk avhandling. Företagsekonomiska institutionen, Uppsala universitet.
- Statens industriverk och Konkursutredningen. 1986. *Konkursutredningen*. Stockholm: Liber/Allmänna förlaget.
- Stein, Peter. 2000. *Invandrarna – de nya svenska entreprenörerna. En undersökning av invandrarföretagens villkor i Sverige*. Stockholm: Svensk handel.
- Stevenson, Lois. 2001. "Supporting ethnic entrepreneurship: policy and program measures." I *Marginalisering eller integration: invandras företagande i svensk retorik och praktik. En forskarantologi*. Stockholm: NUTEK.
- Stevenson, Lois och Anders Lundström. 2002. *Beyond the rhetoric: defining entrepreneurship policy and its best practice components*. Örebro: Foundation for small business research.
- Strömberg, Per och Karin Thorburn Lithell. 1996. *An empirical investigation of Swedish corporations in liquidation bankruptcy*. Stockholm: Ekonomiska forskningsinstitutet vid Handelshögskolan i Stockholm.
- Svedin, Jenny. 1992. *Kreditgivning och kreditbedömning av företag*. Malmö: Almqvist & Wiksell ekonomiförlag.
- Svensk Handelstidning Justitia*. 1994. "Redan konkursdrabbad riskfylld styrelsemedlem." Nr. 23, 4–5.
- Svenska bankföreningen. 1995. *Den svenska kreditmarknaden*. Stockholm: Svenska Bankföreningen.
- Svensson, Katarina och Per-Ola Ulvenblad. 1994. *Bankmäns hantering av krediter till små företag – en studie ur ett informationshanteringsperspektiv*. Licentiatavhandling. Företagsekonomiska institutionen, Ekonomihögskolan vid Lunds universitet och Ekonomacentrum, Högskolan i Halmstad.
- Svensson, Per-Gunnar. 1996. "Förståelse, trovärdighet eller validitet?" I Per-Gunnar Svensson och Bengt Starrin, red., *Kvalitativa studier i teori och praktik*. Lund: Studentlitteratur.
- Sveriges riksbank. 1998. *Statistisk årsbok 1998*. Stockholm: Sveriges riksbank.

- Swedner, Harald. 1978. *Sociologisk metod: en bok om kunskapsproduktion och förändringsarbete*. Lund: LiberLäromedel.
- Waldinger, R. D., Howard E. Aldrich och Robin Ward, red. *Ethnic entrepreneurs: immigrant business in industrial societies*. 1990. Newbury Park, Calif.: Sage.
- Wallén, Göran. 1996. *Vetenskapsteori och forskningsmetodik*. Lund: Studentlitteratur.
- Ward, Robin. 1983–1984. "Ethnic communities and ethnic business: an overview." *New Community*, 11:1–9.
- Ward, Robin och Richard Jenkins, red. 1984. *Ethnic communities in business: strategies for economic survival*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westin, Charles. 1990. "Diskriminering." I Harald Runblom och Ingvar Svanberg, red., *Det mångkulturella Sverige. En handbok om etniska grupper och minoriteter*. Stockholm: Centrum för multi-etnisk forskning och Gidlunds Bokförlag.
- Westin, Charles. 1999a. "Forskning om diskriminering." I *Diskriminering i arbetslivet. Ett symposium i Sigtuna 22 juni 1999*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet.
- Westin, Charles. 1999b. *Mångfald, integration, rasism och andra ord. Ett lexikon över begrepp inom IMER – Internationell Migration och Etniska Relationer*. Stockholm: Socialstyrelsen och Centrum för invandringsforskning.
- Wiklund, Johan. 1998. *Small firm growth and performance: entrepreneurship and beyond*. Akademisk avhandling. Jönköping International Business School.
- Wiklund, Johan. 1999. "Generella drag hos snabbväxande småföretag." I SOU 1999:49, *Utredningen om företagande för personer med utländsk bakgrund*.
- Winborg, Joakim. 2000. *Financing small businesses – Developing our understanding of financial bootstrapping behavior*. Akademisk avhandling. School of Economics and Management, Högskolan i Halmstad och Lunds universitet.
- Åsard, Erik och Harald Runblom, red. 2000. *Positiv särbehandling i Sverige och USA*, Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Öberg, Kjell. 1979. "Samverkan och/eller konflikt." I *Svensk invandrarpolitik inför 1980-talet. Rapport från invandrarrådets rådslag den 15–17 juni 1979*. Arbetsmarknadsdepartementet.

Statens offentliga utredningar 2003

Kronologisk förteckning

-
1. Att samla och sprida kunskap om skadlig inverkan och framgångsrik rehabilitering. S.
 2. Fördelningseffekter av miljöpolitik. Bilaga 11 till Långtidsutredningen 2003. Fi.
 3. Egendomsskatter. Dämpningsregel för fastighetsskatten och sänkt arvsskatt. Fi.
 4. Behandling av personuppgifter inom färdtjänsten och riksfärdtjänsten. N.
 5. Förändringar i tingsrättsorganisationen. En utvärdering av sammanläggningar av tingsrätter 1999–2001. Ju.
 6. Kännande varelser eller okända varor? + Bilagedel. Jo.
 7. Åldersgränser och ersättningsetablering. S.
 8. Bokpriskommissionens andra delrapport. Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter II. Ku.
 9. Skatt på handelsgödsel och bekämpningsmedel? Fi.
 10. Trygga medborgare – säker kommunikation. Förslag till gemensamt radio-kommunikationssystem för skydd och säkerhet. N.
 11. System för samordnad krisinformation. Fö.
 12. Beskattningen av utomlands bosatta. Fi.
 13. AHA – utredningsinstitut och mötesplats. + Bilaga. S.
 14. Principer för ett moderniserat solvenssystem för försäkringsbolag. Fi.
 15. Läromedel – specifik -. U.
 16. Mansdominans i förändring. Könsfördelning i ledningsgrupper och styrelser. N.
 17. Diskrimineras invandrarföretagare i Sverige? En empirisk studie av småföretagskonkurser under 1990-talet. Ju.
-

Statens offentliga utredningar 2003

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Förändringar i tingsrättsorganisationen. En utvärdering av sammanläggningar av tingsrätter 1999–2001. [5]

Diskrimineras invandrarföretagare i Sverige? En empirisk studie av småföretagskonkurser under 1990-talet. [17]

Försvarsdepartementet

System för samordnad krisinformation. [11]

Socialdepartementet

Att samla och sprida kunskap om skadlig inverkan och framgångsrik rehabilitering. [1]

Åldersgränser och ersättningsetablering. [7]

AHA – utredningsinstitut och mötesplats.
+ Bilaga. [13]

Finansdepartementet

Fördelningseffekter av miljöpolitik.
Bilaga 11 till Långtidsutredningen 2003.
[2]

Egendomsskatter. Dämpningsregel för fastighetsskatten och sänkt arvsskatt. [3]

Skatt på handelsködsel och bekämpningsmedel? [9]

Beskattningen av utomlands bosatta. [12]

Principer för ett moderniserat solvenssystem för försäkringsbolag. [14]

Utbildningsdepartementet

Läromedel – specifik –. [15]

Jordbruksdepartementet

Kännande varelser eller okända varor?
+ Bilagedel. [6]

Kulturdepartementet

Bokpriskommissionens andra delrapport.

Det skall vara billigt att köpa böcker och tidskrifter II. [8]

Näringsdepartementet

Behandling av personuppgifter inom färdtjänsten och riksfärdtjänsten. [4]

Trygga medborgare – säker kommunikation. Förslag till gemensamt radiokommunikationssystem för skydd och säkerhet. [10]

Mansdominans i förändring.

Om ledningsgrupper och styrelser. [16]